

Національна академія наук України
Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного

Історія
Інституту ботаніки
в іменах

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного

Історія
Інституту ботаніки
в іменах

Київ
2022

Історія Інституту ботаніки в іменах. Відп. ред. Д.В. Дубина. Київ, 2022, 353 с.
Книга містить понад 100 біографій та оглядів наукового доробку вчених, які працювали в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України у різні часи з початку його заснування 8 вересня 1921 р. Їхні наукові праці належать до національного надбання України та досягнень світової науки. Розрахована на дослідників історії ботаніки та природознавства, викладачів ВНЗ і шкіл, студентів, а також на широке коло читачів.

The book contains more than 100 biographies and overviews of scientific achievements of researchers affiliated with the M.G. Kholodny Institute of Botany, National Academy of Sciences of Ukraine, since its establishment on September 8, 1921 until recent times. Their scientific works are properly considered to belong to the national heritage of Ukraine and the achievements of international science. The book is intended for researchers of the history of natural sciences, teachers of universities and schools, students, as well as a wide range of readers.

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

Рецензенти: д.б.н., проф. Р.І. Бурда, д.б.н., проф. М.М. Гайдаржі, д.б.н. проф. Б.Є. Якубенко

Редакційна колегія: чл.-кор. НАН України С.Л. Мосякін, чл.-кор. НАН України Є.Л. Кордюм, д.б.н., с.н.с. О.М. Виногорова, д.б.н., проф. Д.В. Дубина (відповідальний редактор), д.б.н., проф. В.В. Протопопова, н.с. І.М.Аніщенко, к.б.н., с.н.с. О.А. Артеменко, к.б.н., с.н.с. В.П. Гайова, к.б.н., с.н.с. М.В. Шевера

Відповідальний секретар М.Д. Алейникова

Автори: Андреева О., Андріанова Т., Артеменко О., Бабенко Л., Безусько Л., Бойко Г., Булах О., Бурлака М., Васюк В., Веденічова Н., Виногорова О., Винокуров Д., Вірченко В., Войтенко Л., Гайова В., Гелота В., Давидов Д., Давидова А., Дацюк В., Двірна Т., Дзюба Т., Дідух Я., Дубина Д., Дяченко І., Жигалова С., Золотарьова О., Ємельянова С., Ільїнська А., Кагало О., Кияк В., Клименко С., Конайкова В., Кондратюк С., Кордюм Є., Косаківська І., Красняк О., Кунах В., Ломберг М., Михайлова О., Михайлюк Т., Мосякін С., Нипорко С., Ольшанський І., Онойко О., Партика Л., Пашкевич Н., Придюк М., Протопопова В., Прядко О., Романенко К., Сиваш О., Тимошенко П., Тимченко І., Тихоненко Ю., Ткаченко В., Устименко П., Федорончук М., Царенко П., Цимбалюк З., Шевера М., Шиян Н., Шпаківська І., Шумілова А.

Зміст

Передмова.....	7
Кашенко Микола Феофанович.....	9
Липський Володимир Іполитович.....	13
Вотчал Євген Пилипович.....	19
Фомін Олександр Васильович.....	22
Любименко Володимир Миколайович.....	24
Бордзіловський Євген Іванович.....	27
Радде-Фоміна Ольга Густавівна.....	31
Фінн Володимир Васильович (Вільгельмович).....	33
Холодний Микола Григорович.....	35
Модилевський Яків Самуїлович.....	38
Сапегін Андрій Опанасович.....	41
Лоначевський Олександр Олександрович.....	44
Ролл Яків Володимирович.....	46
Десятова-Шостенко Наталія Олексіївна.....	48
Брадїс Єлизавета Модестівна.....	52
Попов Михайло Григорович.....	55
Зеров Дмитро Костьович.....	59
Гіжицька Зоя Костянтинівна.....	62
Оксіюк Петро Федорович.....	64
Котов Михайло Іванович.....	67
Клоков Михайло Васильович.....	70
Буслова Єфросинія Данилівна.....	74
Морочковський Семен Філімонович.....	76
Топачевський Олександр Вікторович.....	81
Окснер Альфред Миколайович.....	83
Вісюліна Олена Дмитрівна.....	87
Поварніцин Володимир Олексійович.....	91
Зосимович Володимир Павлович.....	94

Московець Семен Микитович.....	98
Полонська Євгенія Тимофіївна.....	101
Гришко Микола Миколайович.....	103
Лазаренко Андрій Созонтович.....	107
Карнаух Єфімія Данилівна.....	110
Гринь Федір Олександрович.....	113
Лебедев Сергій Іванович.....	117
Зерова Марія Яківна.....	120
Клеопов Юрій Дмитрович.....	124
Любинський Микола Архипович.....	128
Афанасьєв Данило Якович.....	130
Зоз Іван Герасимович.....	133
Кузьменко Андрій Архипович.....	135
Барбарич Андрій Іванович.....	137
Гержедович Параска Іванівна.....	140
Підоплічко Микола Макарович.....	142
Білик Гаврило Іванович.....	146
Власюк Петро Антипович.....	149
Макарович Марія Флоріанівна.....	151
Липа Олексій Лаврентійович.....	155
Бачурина Ганна Федорівна.....	157
Косець Микола Ілларіонович.....	160
Катіна Зоя Федорівна.....	163
Артюшенко Олександра Трохимівна.....	166
Худяк Марія Ісаківна.....	169
Хржановський Володимир Геннадійович.....	171
Кондратюк Євген Миколайович.....	174
Доброчаєва Дарина Микитівна.....	179
Осичнюк Віталій Веніамінович.....	182
Мошкова Нонна Олексіївна.....	186

Малиновський Костянтин Андрійович.....	188
Стойко Степан Михайлович.....	192
Кузнецова Галина Олександрівна.....	196
М'якушко Володимир Костянтинович.....	198
Шекіна Ніна Опанасівна.....	200
Паламар-Мордвинцева Галина Михайлівна.....	203
Сидоренко Павло Гаврилович.....	207
Кондратьєва Надія Василівна.....	210
Ситник Костянтин Меркурійович.....	214
Сміцька Марія Федорівна.....	218
Гродзинський Андрій Михайлович.....	221
Заверуха Борис Володимирович.....	224
Копачевська Євгенія Георгіївна.....	227
Процько Рада Феодосіївна.....	229
Балашов Лев Сергійович.....	231
Чопик Володимир Іванович.....	234
Судьїна Олена Григорівна.....	238
Даниляк Микола Ілліч.....	241
Глуценко Галина Іванівна.....	244
Баннікова Вікторія Павлівна.....	247
Масюк Надія Прохорівна.....	248
Голубець Михайло Андрійович.....	252
Малюк Віктор Іванович.....	257
Панова Лідія Семенівна.....	259
Бухало Ася Сергіївна.....	261
Шеляг-Сосонко Юрій Романович.....	267
Ромс Олена Григорівна.....	270
Дудка Ірина Олександрівна.....	273
Дубовик Ольга Миколаївна.....	277
Сипайлова Людмила Мефодіївна.....	280

Лозова Галина Іванівна.....	284
Кузьмичов Анатолій Іванович.....	286
Мусатенко Людмила Іванівна.....	289
Мринський Олег Прокопович.....	293
Сябряй Світлана Володимирівна.....	295
Приходькова Лідія Прокопівна.....	298
Морозюк Світлана Сергіївна.....	301
Смик Людмила Володимирівна.....	304
Андрієнко (Андрієнко-Малюк) Тетяна Леонідівна.....	306
Удра Іван Хомич.....	310
Брунь Галина Олександрівна.....	312
Попова Антоніна Федорівна.....	314
Гордецький Анатолій Володимирович.....	317
Ступіна Валентина Володимирівна.....	319
Крицька Любов Іванівна.....	321
Коваленко Ольга Василівна.....	325
Багнюк Валентин Миронович.....	327
Навроцька Ірина Леонідівна.....	330
Плюта Петро Григорович.....	333
Мовчан Ярослав Іванович.....	335
Музичук Галина Михайлівна.....	339
Бараненко Валентина Василівна.....	342
Мартинюк Оксана Олександрівна.....	345
Мала Юлія Іванівна.....	347
Алфавітний покажчик імен.....	350

ПЕРЕДМОВА

Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України належить ціла низка наукових відкриттів, пов'язаних з іменами видатних учених, які прославили Україну і визначили нові шляхи та горизонти розвитку наукового пізнання.

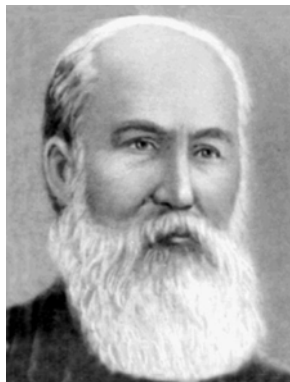
У 2021 р. Інститут відзначив 100-річний ювілей. Свій відлік часу він веде від 8 вересня 1921 р., коли під керівництвом академіка О.В. Фоміна була заснована перша в Україні ботанічна установа Всеукраїнської академії наук (ВУАН) під назвою Ботанічний кабінет (музей) та Гербарій. Організація цієї установи поклала початок існуванню Інституту ботаніки. Першими її співробітниками були Д.К. Зеров, П.Ф. Оксіюк, пізніше – А.С. Лазаренко, А.М. Оксер, М.М. Підоплічко та ін. У 1922 р. на основі цієї установи на чолі з О.В. Фоміним створено науководослідну кафедру ботаніки, реорганізовану в 1927 р. у Науководослідний Інститут ботаніки Наркомосу УРСР, а від 1 квітня 1931 р. – в Інститут ботаніки ВУАН з лабораторіями морфології і систематики квіткових рослин, систематики спорових, геоботаніки, цитології, ембріології. У 1934 р. внаслідок реорганізації ВУАН до Інституту ботаніки було приєднано наукові колективи шести самостійних кафедр біо-ботанічного циклу: фізичної фізіології рослин (керівник – академік АН УРСР М.Г. Холодний), хімічної фізіології рослин (академік АН УРСР В.М. Любименко), генетики рослин (академік АН УРСР А.О. Сапегін), біології рослин сільського і лісового господарства (академік АН УРСР Є.П. Вотчал), систематики квіткових рослин (академік АН УРСР В.І. Липський) та акліматизації з Акліматизаційним садом (академік АН УРСР М.Ф. Кашенко). Розширюючись і зміцнюючись, Інститут ботаніки виріс у потужну наукову установу та став провідним центром ботанічної науки в Україні.

В Інституті багато зроблено для популяризації його як головного наукового ботанічного закладу України. Продовженням цієї діяльності є пропонована книга «Історія Інституту ботаніки в іменах», видана з нагоди 100-річного ювілею. У ній зібрано біографії та огляд наукового доробку видатних і

відомих постатей учених з початку заснування Інституту і до теперішнього часу, які відійшли у вічність. Книга підготовлена співробітниками Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, а також інших наукових установ. Використовуючи відомий матеріал, вони доповнили його новою інформацією, віднайденою за роки незалежності України. При ідентифікації текстів біографій редакційна колегія намагалася зберегти їхній зміст в авторській формі. Усе це підпорядковане єдиній меті – розкрити життєвий шлях кожного науковця найповніше, найбагатогранніше. Висвітлення біографій учених базується на хронологічному принципі. У кінці книги наведено алфавітний покажчик імен. Зрозуміло, що до видання увійшли не всі імена, які мають бути увічнені. Книга є лише певним етапом, за яким буде продовжуватися систематизація та публікація нових біографій.

Висловлюю глибоку подяку всім авторам за їхнє творче дійство та небайдужість до історії української ботанічної науки.

Відповідальний редактор Дмитро Дубина

Кашенко
Микола Феофанович
(07.05.1855 – 29.03.1935)

Микола Феофанович Кашенко – видатний біолог, ембріолог, селекціонер, доктор медицини та зоології, приват-доцент порівняльної анатомії, заслужений професор, академік Всеукраїнської академії наук (ВУАН) та її фундатор. Учений був академіком першого обрання (1918) її членів. Проводив наукову роботу в двох напрямках – акліматизація рослин і зоологія. В Інституті ботаніки АН УРСР працював з 1934 р. після реорганізації ВУАН і приєднання до нього шести самостійних установ біоботанічного циклу і, зокрема, очолюваної ученим кафедри акліматизації з Акліматизаційним садом. Акліматизаційний сад був однією з найперших установ ВУАН. Його основними завданнями були інтродукція та акліматизація південних плодових, лікарських, технічних, декоративних рослин для впровадження їх у народне господарство. Це була унікальна наукова установа в колишньому СРСР, оскільки акліматизація як окрема наука знаходилася лише на етапі формування. У складі Інституту ботаніки Акліматизаційний сад знаходився до 1945 р. і був переведений як філіал до відділу акліматизації рослин Ботанічного саду АН УРСР (натепер Національного ботанічного саду імені М.М. Гришка НАН України). У 1975 р. територія Акліматизаційного саду, на той час площею близько 5 га, була відведена під будівництво Вищої партійної школи ЦК Компартії України. У дуже стислий термін його колекції, які нараховували близько 6 тис. рослин, було перенесено на територію сучасного Національного ботанічного саду НАН України у відділ акліматизації рослин.

М.Ф. Кашенко народився у с. Веселе Олександрівського повіту Катеринославської губернії (нині – смт Веселе Запорізької області). Упродовж 1875–1880 рр. навчався на медичних факультетах імператорських Московського та Харківського університетів, після закінчення отримав звання повітового лікаря. Вивчав курси зоології, порівняльної анатомії та ембріології на природничому відділенні фізико-математичного факультету, працював приватним асистентом ембріологічного кабінету Імператорського Харківського університету. У 1886–1888 рр. стажувався в Німеччині та Італії. Після повернення з-за кордону розпочав працювати в Томському університеті.

М.Ф. Кашенко є автором понад 200 наукових праць, присвячених вивченню проблем ембріології хребетних тварин і людини, гістології, мікроскопічної техніки, теріології, герпетології, археологічної палеонтології, зоології, акліматизації та селекції рослин в умовах Сибіру та України. Здійснив дослідження з акліматизації плодових і квіткових рослин. М.Ф. Кашенко започаткував наукове плідівництво в Сибіру, створив наукову школу, яка пізніше утвердила садівництво як галузь сільськогосподарського виробництва. Вчений розробив методи створення плодових сортів для Сибіру. Працюючи у цій галузі впродовж 10 років (1902–1912), отримав визначні результати. Вивів багато сортів яблук (Багряна Кашенко, Бугристе наливне, Сибірське біле плямисте, Сибірське золото, Сибірська зоря, Сибірська зірка, Сибірська янтарка та ін.). Встановив низку нових для науки видів хребетних тварин. Здійснив багато наукових експедицій. Організував Західносибірське товариство сільського господарства (1898) та дослідний акліматизаційний сад у Томську (1902). У томський період своєї діяльності М.Ф. Кашенко опублікував багато праць, присвячених рослинництву, найголовніші з них зібрані в книзі «Сибирское садоводство», яка вийшла друком майже через 30 років після смерті вченого.

За станом здоров'я М.Ф. Кашенко переїхав до Києва, де впродовж 1912–1921 рр. працював професором кафедри зоології сільськогосподарського факультету Київського політехнічного інституту, комплексно розробляв методику викладання біологічних дисциплін, що сприяло подальшому розвитку вищої

біологічної освіти. На ділянці біля Інституту вчений проводив досліді з акліматизації рослин.

У 1918 р. М.Ф. Кашенко ввійшов до складу Комісії з розробки законопроекту зі створення Всеукраїнської академії наук. Упродовж 1918–1935 рр. працював у ВУАН головою Фізико-математичного відділу (1918–1919), завідувачем Кафедри акліматизації, Зоологічного кабінету (1918–1921), директором Акліматизаційного саду (1918–1935), організатором і першим директором Зоологічного музею (1919–1926), членом Комісії з вивчення природних багатств України та Комітету з вивчення фауни України. Ініціював створення багатьох наукових видань.

На початку Першої світової війни М.Ф. Кашенко розпочинає велику роботу з лікарськими рослинами. У Акліматизаційному саду ним було зібрано понад 150 видів місцевих і завезених з інших країн лікарських рослин. Учений стає знаним фахівцем у цій сфері лікарської діяльності, вивчає вплив деяких народних засобів на організм при різних хворобах, а також методи застосування та дозування різних лікарських трав. У С.-Петербурзькій «Врачебной газете» він друкує статтю «О необходимости более тщательного изучения народных лекарственных растений» і сподівається в майбутньому організувати в Києві інститут або центр з вивчення рослин, які можуть використовуватися в медицині. Вчений відкрив у Києві в приміщенні Київського політехнічного інституту безкоштовні тримісячні курси з вивчення лікарських рослин. Сюди запрошувалися студенти, гімназисти, вчителі, робітники, співробітники акліматсаду, члени його родини. Власноручно розробив тематичний план лекцій і написав до них тексти. Невтомна просвітницька діяльність М.Ф. Кашенка була спрямована на активну участь у роботі наукових товариств, до яких він залучав чиновників, меценатів, учителів, студентів та учнів. Він видавав популярні брошури, організовував виставки, передавав до бібліотек власні книжки.

Особливо важливими для української селекційної науки є роботи М.Ф. Кашенка з селекції зимостійкого сорту персика. На основі цього сорту співробітниками відділу акліматизації плодкових рослин Національного ботанічного саду імені М.М. Гришка виведено багато нових зимостійких сортів цієї

культури. Успішними були також роботи вченого над виведенням зимостійких сортів абрикоса. М.Ф. Кашенко інтродукував на північ України айву довгасту, хеномелес японський, мушмулу германську, горобину домашню, актинідию аргута, іргу канадську, хурму віргінську, кизил справжній. Обґрунтував наукові засади акліматизації південних плодових рослин на півночі України. Зібраний дослідником вихідний матеріал став основою для створення українськими селекціонерами численних нових сортів, які занесено до Державного реєстру сортів України. М.Ф. Кашенко також інтродукував, випробував та запропонував для зеленого будівництва понад 250 порід дерев, кущів та ліан.

Микола Теофанович окрім наукової роботи цікавився художньою літературою, малюванням, фотографуванням, любив музику, подорожі на велосипеді. Працюючи в галузі біології, висвітлював проблеми, які межують з філософією, потребують філософського осмислення природи, можливостей її наукового пізнання. В архівах збереглися літературні твори вченого: п'єси, вірші, оповідання, фантастична повість. У своїй повісті «Через тисячу років» учений передбачив надзвичайно стрімкий розвиток біології, яку нині названо наукою XXI ст. (Готра, 2010).

Постать академіка М.Ф. Кашенка, як влучно зазначав історик-бібліограф О.Б. Готра (2010), ввібрала в себе типову характеристику науковців того часу. Вчений цікавився усім, що стосується природи та людини. Був ученим-енциклопедистом, людиною широкої ерудиції та високої культури, що давало йому можливість заявити про себе не лише як про дослідника, а й як ученого-гуманіста, художньо обдаровану людину, інтелігента.

Похований у Києві на Лук'янівському цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Кашенко Н.Ф. 1915. Первые шаги моего акклиматизационного питомника в Киеве. *Садовод*, № 1–3. Ростов-на-Дону.
- Кашенко М.Ф. 1925. *На допомогу київському Акліматизаційному саду*. Київ, 27 с.
- Кашенко М.Ф. 1927. Спроби акліматизації персиків у Київському акліматизаційному саду. Українська Академія наук. В кн.: *Записки фізико-математичного відділу*. Т. 2. Вип. 2. Київ.
- Кашенко Н.Ф. 1968. *Сибирское садоводство*. Москва: Изд-во с.-х. л-ры, 215 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Дрига І.О. 1949. Роботи із акліматизації персиків у Києві. В кн.: *Труди ботанічного саду Академії наук УРСР*. Т. 1. Київ, с. 78–107.
- Гришко Н.Н. 1951. *Академик Н.Ф. Кащенко – выдающийся биолог-мичуринец*. Киев: Изд-во АН УССР, 55 с.
- Клименко С.В. 1985. *Микола Феофанович Кащенко. Український ботанічний журнал*, 42(3): 96–98.
- Клименко С.В. 1997. *Микола Феофанович Кащенко. Український ботанічний журнал*, 54(3): 308–312.
- Клименко С.В. 2002. *Ідеї М.Ф. Кашенка надихають на нові звершення. Дім, сад, город*, (7): 32–34.
- Клименко С.В. 2006. *Академік М. Ф. Кащенко – видатний український вчений. Український ботанічний журнал*, 63(4): 566–573.
- Готра О.Б. 2007. *Кащенко Микола Феофанович*. В кн.: *Енциклопедія історії України: в 10 т. Редкол.: В.А. Смолій (голова); Інститут історії України НАН України*. Київ: Наукова думка, т. 4: Ка — Ком., 528 с.
- Готра О.Б. 2010. *Академік М.Ф. Кащенко як громадський діяч та педагог*. В кн.: *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вип. XVII. Серія: Історія: Збірник наукових праць. За заг. ред. проф. П.С. Григорчука. Вінниця, с. 126–130.

Дмитро Дубина, Світлана Клименко

Липський
Володимир Іполитович
(11.03.1863 – 24.02.1937)

Видатний вчений-ботанік і географ, організатор науки. Володимир Іполитович Липський доклав багато зусиль до розбудови Української академії наук у Києві на перших етапах її діяльності, розробив наукові основи Ботанічного саду ВУАН, у середині 30-х

років ХХ ст. був науковим консультантом Саду, котрий був підрозділом Інституту ботаніки ВУАН; у 1934 р. при затвердженні нової структури Академії наук Інститут було підсилено приєднанням до нього восьми академічних кафедр, зокрема кафедрою квіткових рослин, якою він керував. Був у приятельських стосунках з О.В. Фомінін, з яким листувався, а під час відряджень до Києва часто гостював в його родини, обговорював перспективи ботанічних досліджень й розбудови Саду та Інституту.

Життєвий і творчий шлях В.І. Липського, аналіз його наукової і організаційної діяльності був предметом спеціальних досліджень ботаніків та істориків науки (Русские ботаники..., 1952; Барбарич, 1958; Доброчаева, Мокрицкий, 1991; Васильєва, Коваленко, 2000; Черевченко, Чувікіна, 2003; Чувікіна та ін., 2003; Крецул, 2005, 2013; Чувікіна, 2007; Крецул, Федорончук, 2013; Гармасар, 2013; Савчук, 2019 та ін.). Біографічні відомості про вченого є в численних словниках й енциклопедіях, на підставі яких узагальнено нарис.

Народився В.І. Липський у с. Самостріли Рівненського повіту Волинської губернії (тепер Корецького р-ну Рівненської обл.). Навчався в Житомирській гімназії, пізніше в Колегії Павла Галагана в Києві, яку закінчив із золотою медаллю, згодом – на природничому відділенні фізико-математичного факультету Імператорського університету Святого Володимира (1881–1886, за іншими даними – 1882–1887).

Перший київський період (1887–1893). Ще студентом разом із проф. І.Ф. Шмальгаузенем розпочав дослідження флори Києва та губернії, Поділля, збирав та опрацьовував гербарій судинних рослин, вивчав десмідієві водорості. Активно співпрацював з Київським товариством природодослідників (з 1887 р. – дійсний член), за підтримки якого проводив ботанічні дослідження. З 1888 р. працював помічником консерватора, позаштатним консерватором Ботанічного кабінету й Ботанічного саду університету, одночасно асистентом кафедри ботаніки. Вивчав флору Бессарабії, серед іншого звернув увагу на вплив антропогенного фактору на зміни видового складу флори; здійснив експедиції на Кавказ і в Північний Іран. У 1890 р. відвідав країни Європи, де познайомився й узагальнив досвід роботи ботанічних установ; того ж року його обрано членом Російського географічного товариства.

Мав талант історика науки та бібліографа. В.І. Липський – автор відомих праць «Алфавитный указатель всех коллекций, поступивших в Гербарий Ботанического сада (1823–1898) ...» (1899), «Биографии и литературная деятельность ботаников и лиц, соприкасавшихся с ботаническим садом» (1913), «Исторический очерк С.-Петербургского Ботанического сада (1713–1913) ...» (1913), «С.-Петербургский ботанический сад за 200 лет его существования, 1713–1913 гг.» (1913–1915), за яку в 1917 р. вченому була присуджена премія імені М.М. Ахматова Російської АН. Вагомим доробком вченого є серія публікацій, в яких узагальнено досвід роботи ботанічних садів, музеїв та гербаріїв, які він відвідав у країнах Південної Європи, Північної Африки, Північної та Південної Америки, Азії.

Другий київський період (1918–1928). У 1918 р. в Київському університеті за сукупністю праць вченому було присуджено ступінь доктора ботаніки. Діяльність його передусім була пов'язана з науково-організаційною роботою в Українській АН, він брав активну участь в її розбудові. В 1919 р. В.І. Липський був призначений директором Ботанічного саду УАН, він розробив проєкт розвитку Ботанічного саду УАН, окреслив його структуру і напрями діяльності, детальний план будівництва, але Сад тоді не був створений; вчений керував кафедрою квіткових рослин УАН, того ж року був обраний академіком УАН. В 1921–1922 рр. він став віце-президентом ВУАН, а в 1922–1928 рр. – її президентом. Брав участь в організації та роботі численних комісій АН, зокрема з вивчення природних багатств України, фауни України, очолював Комісії енциклопедичного словника, з ревізії бібліотеки, був представником академії у Військово-промисловому комітеті та ін. Велику увагу приділяв обстеженню та упорядкуванню заповідників України, зокрема «Асканія-Нова». Не полишав і флористичних досліджень, зокрема вивчав флору околиць Житомира та мінеральні радіаційні джерела регіону.

Через посилення тиску на Академію та звинувачення В.І. Липського у «політичній інертності» в 1928 р. вчений подав у відставку з посади президента ВУАН.

Одеський період (1928–1937). Характеризується переважно організаційною роботою та практичним

спрямуванням ботанічних досліджень вченого. Володимира Іполитовича призначено директором Ботанічного саду Одеського державного університету (1928–1933), де вчений організував роботи з інтродукції рослин, вивчення харчових, технічних, ефіроолійних та інших культур, сприяв розширенню території саду, опікувався науковими кадрами. За пропозицією О.В. Фоміна планувалося, що Сад стане філією Інституту ботаніки. В 1930–1931 рр. досліджував водорості Чорного моря, зокрема біологію й поширення філофори; на підставі отриманих результатів у 1931 р. відкрито перший в Україні йодний завод. Вивчав флору Сухого, Хаджибейського та Куяльницького лиманів, вплив рослинності Атаманайського лиману на процеси утворення та осадження солі в Азовському морі тощо. У зв'язку з небажанням підтримувати ідеї Т.Д. Лисенка, у 1933 р. подав у відставку з посади директора, працював науковим консультантом і очолював сектор морфології та систематики рослин Саду. Був науковим консультантом будівництва Ботанічного саду в Києві (тепер Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України).

В.І. Липський автор та співавтор понад 100 наукових праць, деякі залишилися в рукописах. Зібрав понад 20 тис. гербарних зразків, основна колекція зберігається в Гербарії Ботанічного Інституту ім. В.Л. Комарова РАН (LE), частина зборів (з України та інших регіонів світу) – у Гербаріях Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (KW) та Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (MSUD). Описав нові для науки таксони судинних рослин, зокрема роди *Galagania* Lipsky, *Korshinskia* Lipsky, *Koslovia* Lipsky, *Ladyginia* Lipsky, 65 нових видів, наприклад, *Astragalus fedtschenkoanus* Lipsky, *A. galagani* Lipsky, *A. pamiro-alaiicus* Lipsky, *Clausia olgae* Lipsky, *C. turkestanica* Lipsky, *Dioscorea caucasica* Lipsky, *Dracocephalum caucasicum* Lipsky & Akinf., *Gagea hissarica* Lipsky, *Lepidium turczaninowii* Lipsky, *Nepeta bucharica* Lipsky, *Potentilla alexeenkoi* Lipsky, *Valerianella aralo-caspica* Lipsky, *V. bessarabica* Lipsky та ін. та 75 різновидів.

На честь вченого було описано роди *Lipskya* (Koso-Pol.) Nevski та *Lipskyella* Juz., низка нових видів рослин, наприклад, *Astragalus lipskyanus* Freyn, *Aster lipskii* Kom., *Carpesium lipskyi* C. Winkl., *Delphinium*

lipskii Korsh., *Halanthium lipskii* Paulsen, *Hedysarum lipskyi* B. Fedtsch., *Pedicularis lipskiana* Bonati, *Suaeda lipskii* Litv., *Trigonella lipskii* Širj., *Thymus lipskyi* Klovov & Des.-Shost., *Tulipa lipskyi* Grossh. та багато інших, його ім'ям названа одна з вершин Паміру, перевали та льодовики. Стараннями Д.М. Доброчаєвої вченому було встановлено умовний пам'ятник на II Християнському цвинтарі в Одесі, оскільки його могила втрачена. На фасадах будівлі Президії НАН України в Києві та будинку, де вчений жив і працював у Ботанічному саду Одеського університету, встановлено меморіальні дошки. Його ім'ям названо вулицю у Житомирі. Про творчість вченого створено фільм «Наука: особистості. Володимир Липський» (автор сценарію А. Гусарова, режисер Т. Жугайло; ДТРК Всесвітня служба «Українське телебачення і радіомовлення», 2013). У 2018 р. Національний банк України випустив срібну ювілейну монету «100 років Національній академії наук України» (номінал 20 гривень), на реверсі якої зображено будівлю Президії академії, над якою напис 100 років, а по колу розміщено портрети президентів НАН України (художники В. Таран, О. Харук, С. Харук, скульптори В. Дем'яненко, С. Іваненко).

Похований у м. Одеса.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Липский В.И. 1889. Исследования о флоре Бессарабии. *Записки Киевского общества естествоиспытателей*, 10(2): 225–391.
- Липский В.И. 1894. Заметки о флоре Крыма. *Записки Киевского общества естествоиспытателей*, 13(3): 407–421.
- Липский В.И. 1899. Алфавитный указатель всех коллекций, поступивших в Гербарий Ботанического сада (1823–1898). В кн.: *Исторический очерк СПб. Ботанического сада за последнее его 25-летие с 1873 по 1898 г.* Под общ. ред. А.А. Фишера-фон-Вальдгейма. СПб., с. 57–160.
- Липский В.И. 1899. Флора Кавказа. Свод сведений о флоре Кавказа за двухсотлетний период его исследования, начиная от Турнефора и кончая XIX в. *Труды Тифлисского Ботанического сада*, (4): 1–584.
- Липский В.И. 1902–1905. *Горная Бухара: Результаты трехлетних путешествий в Среднюю Азию в 1896, 1897 и 1899 году*. Ч. 1–3. С.-Петербург: Типо-литограф. Герольда.
- Липский В.И. 1905. *Флора Средней Азии, то есть Русского Туркестана и ханств Бухары и Хивы*. Ч. 1–3. С.-Петербург: Типо-литограф. Герольда, 841 с.

- Липский В.И. 1913. *Исторический очерк Императорского С.-Петербургского Ботанического Сада (1713–1913)*. С.-Петербург: Типо-литограф. Герольда, 412 с.
- Липский В.И. 1932. Иод и агар-агар из водорослей Черного моря. Доклады АН СССР, (3): 63–64.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Барбарич А.І. 1958. *Володимир Іполитович Липський*. Київ: Вид-во АН УРСР, 40 с.
- Васильева Т.В., Коваленко С.Г. 2000. Липський Володимир Іполитович. У кн.: *Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біографічний словник*. Т. 3. Одеса: Астропринт, с. 209–212.
- Гармасар В.Г. 2013. Липський Володимир Іполитович (до 150-річчя від дня народження). *Наука та наукознавство*, (2): 78–86.
- Доброчаева Д.Н., Мокрицкий Г.П. 1991. *Владимир Ипполитович Липский*. Киев: Наукова думка, 216 с.
- Крецул Н.І. 2005. *Історико-науковий аналіз діяльності академіка В.І. Липського в контексті розвитку ботанічної науки*. Автореф. дис. ... канд. істор. наук; 07.00.07 – історія науки і техніки; Центр дослідження науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України. Київ, 19 с.
- Крецул Н.І. 2013. Володимир Іполитович Липський: нарис про життя та наукову спадщину. *Світогляд*, (2): 11–15
- Крецул Н.І., Федорончук М.М. 2013. Володимир Іполитович Липський (до 150-річчя від дня народження). *Український ботанічний журнал*, 70(1): 113–117.
- Русские ботаники: (Ботаники России – СССР): биограф.-библиогр. словарь*. 1952. Сост. С.Ю. Липшиц. Москва: Изд-во Моск. о-ва испытат. природы, т. 4, 664 с.
- Савчук В.С. 2019. Липський Володимир Іполитович, Президент Всеукраїнської академії наук 1922–1928. (До 100-річчя від дня заснування Національної академії наук України). *Наука та наукознавство*, 103(1): 109–132.
- Червченко Т.М., Чувікіна Н.В. 2003. Життєвий та творчий шлях Володимира Іполитовича Липського. *Інтродукція рослин*, (4): 17–24.
- Чувікіна Н.В. 2007. *Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України: історія створення, становлення та розвитку*. Автореф. дис. ... канд. істор. наук; 07.00.07 – історія науки і техніки Центр дослідження науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України. Київ, 20 с.
- Чувікіна Н.В., Червченко Т.М., Кваша В.В. 2003. Роль Володимира Іполитовича Липського в розробці наукових основ Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України. *Інтродукція рослин*, (4): 25–29.

Вотчал
Євген Пилипович
(26.10.1864 – 01.04.1937)

Академік АН УРСР Євген Пилипович Вотчал народився в с. Борзна Чернігівської області. У 1883 р. із золотою медаллю закінчив Другу Казанську класичну гімназію й вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Казанського університету. Вже студентом у 1887–1889 рр. працював на кафедрі ботаніки, був учасником наукової експедиції на Тянь-Шань. У 1889–1892 рр. під керівництвом К.А. Тімірязєва працював у Московському університеті та Петровській академії землеробства та лісництва. Впродовж 1893–1898 рр. був ад'юнкт-професором кафедри фізіології та мікробіології рослин Ново-Олександрійського Інституту сільського господарства та лісівництва в Любліні. Від 1898 р. очолював кафедру фізіології рослин і мікробіології агрономічного факультету (згодом Київського сільськогосподарського інституту) Київського політехнічного інституту. 11 грудня 1921 р. Євгена Пилиповича обрано дійсним членом (академіком) Всеукраїнської академії наук (ВУАН) по створеній того ж року кафедрі біології рослин сільського й лісного господарства. У 1934–1937 рр. він працював в Інституті ботаніки АН УРСР, де очолював відділ біології сільськогосподарських рослин, який увійшов до складу створеного в 1934 р. сектору фізіології рослин. Євген Пилипович був одним із засновників Наукового інституту селекції (пізніше ВНДІ цукрових буряків).

Наукова спадщина академіка Є.П. Вотчала, його теоретичні узагальнення й фахові експериментальні

дослідження відзначаються індивідуальним характером й ерудицією. Типовими рисами вченого були глибокий аналіз наукового спадку попередників; самобутня власна експериментальна майстерність (вчений сконструював багато нових приладів, володів методиками найтоншого експерименту в галузі фітофізіології); оригінальні авторські розробки та методики; найтісніший органічний зв'язок теорії з практикою. Учений був одним із фундаторів фізіології сільськогосподарських рослин, польової фізіології, теорії врожайності та посухостійкості. Обґрунтував теорію руху води в рослині за допомогою кореневого тиску; розробив оригінальну методику збирання пасоки в природних умовах; установив залежність смоловиділення від водозабезпечення дерева; заклав наукові засади технології підсочування та виробництва терпентину. За 50 років плідної наукової діяльності він опублікував понад 60 наукових праць. Найпродуктивнішими були останні 10 років життя вченого. Він скрупульозно ставився до кожного встановленого явища, приділяв велику увагу перевірці експериментальних результатів і лише після цього представляв їх науковій громадськості.

Наукові розробки Євгена Пилиповича з теорії і практики польових досліджень суттєво вплинули на розвиток нових напрямів фізіології рослин, важливих для сільського господарства й промисловості. Вони не втратили актуальності і в наш час, коли молекулярна та клітинна біологія допомагають фітофізіологам краще зрозуміти організацію клітинних органел, диференціювання тканин, адаптивні перебудови в організмі, взаємозв'язки і взаємозалежності між органами рослини. Проте ні молекулярна, ні фізико-хімічна біологія не можуть замінити фізіологію, яка інтегрує сучасні знання про елементарні прояви життя та забезпечує цю інтеграцію до фізіології цілісної рослини і навіть до окремих ценозів з їхньою провідною проблемою біологічної продуктивності.

Євген Пилипович Вотчал заслужив велику повагу і шану за життя, добру й довгу пам'ять своїх учнів та послідовників.

Похований у Києві на Лук'янівському цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Вотчал Е.Ф. 1897. *О движении пасоки (воды) в растении: критическое и экспериментальное исследование*. Москва: Тип. Кушнерева, 390 с.
- Вотчал Е.Ф. 1914. *О влиянии внешних условий на работу корня. I. Влияние условий асфикции*. Киев: Тип. Киев. ун-та, 7 с.
- Вотчал Е.Ф. 1916. К вопросу о составе и роли пасоки. I. Присутствие ферментов в пасоке. II. Об изменении в содержании оксидаз в пасоке в течение плача. В кн.: *Сборник статей, посвященный К.А. Тимирязеву его учениками в ознаменование 70-летия со дня его рождения*. Москва, с. 509–572.
- Вотчал Є.П. 1921. Ліси й атмосферні опади: вплив листа на електричну провідність навколишнього середовища (іонізація повітря листками рослин). *Вісник природознавства* (Київ), 1/3: 21–22.
- Вотчал Е.Ф. 1928. Полевая физиология (нормальная и патологическая) и физиологическое сорто-изучение в селекции. В кн.: *Труды Научного института селекции*. Москва, вып. 2, с. 209–236.
- Вотчал Є.П. 1932. Теорія походження неврожаю в умовах посухи та зміни тургору і рухи листків як показники стану загального комплексного балансу динаміки фізіологічних процесів рослини. *Журнал біоботанічного циклу ВУАН*, 7–8: 207–209.
- Вотчал Е.Ф. 1939. Физиология производственных свойств свеклы (урожайность в условиях засухи, засухоустойчивость и устойчивость высоты урожая). *Научные записки по сахарной промышленности*, 3–4: 12–60.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Развитие биологии на Украине*: в 3-х т. 1984. Гл. ред. К.М. Сытник. Киев: Наукова думка, т. 1, с. 16, 137, 138, 139, 142, 144, 148, 201, 202, 205, 214, 215, 216, 273; т. 2, с. 9, 10, 130, 131, 148, 149, 150, 200, 201, 203, 340, 341.
- Вотчал-Словачевська В.Є. 1991. *Євген Пилипович Вотчал*. Київ: Наукова думка, 152 с.
- Мусатенко Л.І., Мусієнко М.М., Христова Т.Є. 2009. Академік Євген Пилипович Вотчал – засновник прикладної фітофізіології в Україні (до 145-річчя від дня народження). *Український ботанічний журнал*, 66(6): 864–872.

Лідія Бабенко, Ірина Косаківська

Фомін
Олександр Васильович
(02.05.1867 – 16.10.1935)

Олександр Васильович Фомін народився в с. Єрмоловці Саратовської губернії (Росія). Навчався (з 1888 р.) на природничому відділенні фізико-математичного факультету Московського університету. Згодом викладав природознавство в жіночій гімназії в м. Дерпт (Тарту), а з 1896 р. став асистентом кафедри ботаніки Дерптського університету, де на той час працювали професори Е. Руссов і М.І. Кузнецов. Перші роботи вченого, присвячені вивченню рослинності та здійснені під керівництвом О.А. Тилло, базувалися на результатах експедиції з дослідження джерел головних річок європейської Росії.

У 1898 р. Олександр Васильович здійснив першу екскурсію на Кавказ, яка стала поворотним моментом у його науковій роботі. В 1902 р. він переїхав до Тифлісу (Тбілісі), де працював на посаді головного ботаніка новоутвореного Тифліського ботанічного саду. Тут вчений проводив велику науково-організаційну роботу, в результаті якої цей ботанічний сад став однією з найпотужніших ботанічних установ Російської імперії.

У тифліський період Олександр Васильович заснував журнал «Вестник Тифлисского ботанического сада», одночасно як редактор разом з М.І. Кузнецовим і М.А. Бушем брав участь у виданні «*Flora caucasica critica*».

У 1907 р. в Дерптському університеті Олександр Васильович за матеріалами монографії «*Scurbitaceae и Sampranulaceae флоры Кавказа*» (1907) захистив магістерську дисертацію, а згодом за монографією «*Pteridophyta флоры Кавказа*» (1913) – докторську. В 1909 р. його обрано професором.

Після 12 років активної роботи в Тифліському ботсаду вченого запросили до Києва на посаду професора кафедри морфології та систематики рослин Університету Св. Володимира, а також директора ботанічного саду. Переїхавши до Києва, О.В. Фомін мріяв організувати потужну ботанічну установу, але обставини мало цьому сприяли.

Перша світова війна 1914–1918 рр., евакуація університету до Саратова, повернення до Києва – все це перешкоджало організаційній роботі. Тільки після 1918 р., разом із утворенням Української академії наук, О.В. Фомін отримав змогу здійснити свою мрію. Поставлене завдання послідовно реалізовувалось у таких структурах УАН та Наркомату освіти, як: «Комітет для виучування нижчих рослин» (1919), «Комісія по виучуванню флори України» (1921), «Ботанічний кабінет (музей) та гербарій» (кінець 1921–1931), «Науково-дослідна кафедра ботаніки» (1922–1927), «Науково-дослідний інститут ботаніки» (1927–1931) і, нарешті, «Науково-дослідний інститут ботаніки при ВУАН» (1931).

У київський період О.В. Фомін проводить дослідження сфагнових мохів околиць Києва, Чернігівщини та Харківщини, вивчає папоротеві та голонасінні України і колишнього Радянського Союзу. До його важливих наукових здобутків належить розроблення першого ботанічного районування України та участь у виданні «Флора УРСР». Розділи у першому томі «Флора УРСР» – папоротеві (Pteridophyta) та голонасінні (Gymnospermae), а в третьому – амарилісові (Amaryllidaceae) та півникові (Iridaceae) були підготовлені у співавторстві та з доповненнями Є.І. Бордзіловського. О.В. Фомін також критично опрацював папоротеподібні для книг «Флора Сибіри и Дальнего Востока» та «Флора СССР». Загалом О.В. Фомін – автор та співавтор понад 80 публікацій.

Вчений був членом багатьох наукових товариств, тривалий час очолював Українське ботанічне товариство, а разом із С.Г. Навашиним та Є.Ф. Вотчалом був ініціатором створення Російського ботанічного товариства.

Академік О.В. Фомін був видатним вченим, педагогом, організатором науки. Найбільший його внесок у вивчення флори папоротеподібних і голонасінних України, Кавказу, Сибіру, Далекого Сходу.

Вчений займався викладацькою діяльністю в Москві, Тарту, Тбілісі, Києві. Створив Інститути ботаніки в Тбілісі та Києві,

заснував українську школу флористів-систематиків, яка успішно продовжує започатковані ним ботанічні дослідження.

Похований у Києві на Лук'янівському цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

Звідомлення про діяльність Української Академії Наук у Києві до 1 січня 1920 року. 1920. Київ, 95 с.

Звідомлення Української Академії Наук у Києві за 1921 рік. 1923. Берлін: Вид-во укр. молоді, 76 с.

Перший піврік існування Української Академії Наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року. 1919. Київ, 176 с.

Фомин А.В. 1907. Cucurbitaceae и Samranulaceae флоры Кавказа. В кн.: *Труды СПб общества естествоиспытателей.* СПб.

Фомин А.В. 1913. *Pteridophyta флоры Кавказа.* Монографія. Юрьев.

Фомін О.В. 1923. До вивчення торфових мохів на Україні. *Sphagnaceae Чернігівщини та Київщини. Наукові записки Київської н.-д. катедри,* (1): 34–39.

Фомин А.В. 1924. Торфяные мхи Харьковской губернии. *Вісник Київського ботанічного саду,* (1): 37–40.

Фомін О.В. 1926. Флора України. I. *Pteridophyta. Труды фіз.-мат. відділу УАН,* 2(1): 1–90 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Кондратюк С.Я., Шевера М.В., Вірченко В.М. 2009. Академік О.В. Фомін (1867–1935) – фундатор гербарію KW Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. *Фомінія,* (1): 6–23.

Віталій Вірченко

Любименко Володимир Миколайович (04.01.1873 – 14.09.1937)

Академік АН УРСР Володимир Миколайович Любименко народився у с. Вейделевка Валуйського повіту Воронезької

губернії. Початкову освіту здобув у повітовому училищі м. Новий Оскол, потім навчався в Харківському землеробному училищі. Протягом 1894–1898 рр. був студентом Петербурзького Лісового інституту. В 1900 р. вступив вільним слухачем до Петербурзького університету, а в 1902 р. склав екстерном державні іспити та, отримавши диплом I ступеня, був зарахований на посаду асистента кафедри ботаніки Петербурзького Лісового інституту. У 1903 р. рада Інституту відрядила молодого науковця на стажування до Боннського університету в лабораторію видатного цитолога професора Е.А. Страсбургера. Рік по тому він отримав нове відрядження на кафедру ботаніки Паризького університету до професора Г.Е. Бонн'є, де розпочав вивчення фотосинтезу деревних рослин. У 1908–1913 рр. працював у Нікітському ботанічному саду. В 1910 р. в Петербурзькому університеті захистив магістерську дисертацію на тему «Вміст хлорофілу у хлорофіловому зерні і енергія фотосинтезу». В 1912 р. за конкурсом вчений отримав від Академії наук спеціальну стипендію, на кошти якої в 1913 р. здійснив експедицію до Австралії, Нової Зеландії, на острови Ява, Суматра та Целебес. У 1927 р. після захисту дисертації під назвою «Про перетворення пігментів пластид в живій тканині рослини» отримав вчений ступінь доктора ботаніки. В 1922 р. його обрано членом-кореспондентом Всеукраїнської академії наук (ВУАН), а в 1929 р. – академіком. Не залишаючи роботи в Санкт-Петербурзькому (Ленінградському) ботанічному саду і Ботанічному інституті, вчений розгорнув наукову діяльність у Києві, Харкові, Криму, де організував лабораторії фізіології рослин.

Упродовж 1929–1937 рр. працював в Інституті ботаніки ВУАН, очолював відділ хімічної фізіології рослин, який увійшов до складу створеного в 1934 р. сектору фізіології рослин. Тут В.М. Любименко вивчав процеси фотосинтезу, біосинтезу рослинних пігментів, досліджував роль світла в житті рослин. Для його робіт характерна екологічна спрямованість. Учений провів великі, трудомісткі визначення вмісту хлорофілу в понад 600 видів рослин. Він сконструював три моделі спектрокалориметру, які дозволяли визначати мінімальні кількості хлорофілу та жовтих пігментів. З'ясувавши мінімальну

напруженість світла, за якої починається розкладання вуглекислоти у світлолюбних і тіньовитривалих рослин, уперше довів існування світлового порога (мінімальної напруженості світла) для початку фотосинтезу, що згодом було підтверджено іншими дослідниками. Він встановив, що світлолюбні рослини бідніші на хлорофіл, ніж тіньовитривалі. Ущільнення рослинного покриву в теплих широтах він пояснював переважанням тіньовитривалих рослин із високим вмістом хлорофілу. Встановив, що кількість хлорофілу залежить від віку листка: молоді листки містять менше хлорофілу, ніж повністю сформовані, тоді як у старих листків кількість хлорофілу зменшується. Термін «фотоперіодична адаптація рослин» вчений наповнив новим фізіологічним змістом. Особливе значення мали його роботи про зв'язок між автотрофним і гетеротрофним живленням зелених рослин.

Як учений широкої ерудиції Володимир Миколайович багато уваги приділяв загальнобіологічним проблемам, досліджував еволюційні зміни рослин під впливом оточуючого середовища. Він автор більше 200 наукових праць, був редактором і членом редколегій низки провідних ботанічних видань.

Багато часу вчений віддавав підготовці молодих ботаніків-фізіологів, він створив свої школи в Ленінграді, Харкові, Києві. Володимир Миколайович був надзвичайно працьовитою людиною. Навіть у відпустках ставив експерименти, писав, проводив консультації, цікавився роботою своїх учнів.

Похований у Санкт-Петербурзі на Смоленському православному цвинтарі (РФ).

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Любименко В.Н. 1905. О чувствительности хлорофиллоносного аппарата светолюбивых и теневыносливых растений. *Лесной журнал*, 8: 1269–1281; 9: 1435–1449.
- Любименко В.Н. 1908. Новые исследования об ассимиляции светолюбивых и теневыносливых пород. *Лесной журнал*, 2: 149–185.
- Любименко В.Н. 1910. Содержание хлорофилла в хлорофильном зерне и энергия фотосинтеза. *Труды Санкт-Петербургского общества естествоиспытателей*. Отд. Ботаники, 41: 1–26.
- Монтеверде Н.А., Любименко В.Н. 1913. Исследования над образованием хлорофилла у растений. *Известия Императорской Академии наук*. VII серия, (1): 1007–1028.

- Любименко В.Н. 1916. О превращении пигментов пластид в живой ткани растения. *Записки Академии наук*. VIII серия, 33(1): 274–286.
- Любименко В.Н. 1923. *Курс общей ботаники*. Берлин: Госиздат, 1023 с.
- Любименко В.Н. 1935. *Фотосинтез и хемосинтез в растительном мире*. Ленинград: Сельхозгиз, 320 с.
- Любименко В.Н. 1963. *Работы по фотосинтезу и приспособлению растений к свету. Избранные труды в 2-х томах*. Киев: Изд-во АН УССР, т. 1, 614 с.
- Любименко В.Н. 1963. *Работы по фотосинтезу и приспособлению растений к свету. Избранные труды в 2-х томах*. Киев: Изд-во АН УССР, т. 2, 682 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Любименко Володимир Миколайович. 1974–1985. В кн.: *Українська радянська енциклопедія*: у 12-ти томах. Гол. ред. М.П. Бажан; редкол.: О.К. Антонов та ін. 2-е вид. Київ: Головна редакція УРЕ, т. 6 (1981).
- Базилевская Н.А., Мейер К.И., Станков С.С., Щербакова А.А. 1957. *Выдающиеся отечественные ботаники*. Москва: Учпедгиз, 441 с.

Лідія Бабенко, Ірина Косаківська

Бордзіловський Євген Іванович (22.08.1875 – 08.11.1948)

Член-кореспондент АН УРСР, доктор біологічних наук, професор Євген Іванович Бордзіловський народився в Києві в родині ботаніка І.К. Бордзіловського – хранителя Ботанічного кабінету Київського Імператорського університету Св. Володимира. Завдяки батьку, ще навчаючись у Мозирській прогімназії (1886–1890), Євген Іванович познайомився з флорою околиць м. Мозиря (Білорусь), звідки походила родина Бордзіловських. З 1890 р. майбутній вчений продовжив освіту в Київській 4-й гімназії для хлопчиків, по

закінченню якої через два роки вступив до Київського університету Св. Володимира, де сформувався як ботанік, навчаючись на природничо-історичному відділенні фізико-математичного факультету (1896–1901). Ще в студентські роки Є.І. Бордзіловський під керівництвом проф. О.В. Баранецького проводив порівняльно-анатомічне вивчення видів роду *Rheum* з метою дослідження природи біколateralних провідних пучків у рослин, приділяв також увагу дослідженню флори околиць Києва та Мозиря. В 1898 р. Є.І. Бордзіловський потрапив у залізничну катастрофу, в результаті якої втратив ліву ногу. По закінченню університету і тривалого лікування Євген Іванович зосереджує свою увагу на науковій роботі. Кілька років він проводить у Європі, лікуючись і відвідуючи відомі музеї та ботанічні сади.

В 1903 р. Євген Іванович приступає до роботи в якості помічника консерватора Ботанічної лабораторії та Ботанічного саду Київського університету. З цього часу Є.І. Бордзіловський багато подорожує, вивчаючи флору Волині, Київщини, Чернігівщини, Полтавщини, Білорусі в межах Мінської губернії (1905), досліджує Закавказзя (1906–1907). Опрацювання численного гербарного матеріалу (лише збори з Закавказзя становили 10 тис. зразків) лягли в основу низки праць, в яких серед іншого описані кілька десятків нових таксонів. Упродовж 1915–1917 рр. Є.І. Бордзіловський обіймав посаду помічника завідуючого Ботанічним садом, а в 1917–1920 рр. – асистента кафедри морфології і систематики Київського університету. Водночас вчений працював науковим співробітником Київської сільськогосподарської дослідної станції (1916–1923).

На початку 1920-х років Є.І. Бордзіловський активно співпрацював з відомими ботаніками О.В. Фомінін і В.І. Липським. У результаті В.І. Липський, який з 1922 р. очолював Київську науково-дослідну кафедру ботаніки при Управлінні науковими установами Наркомосу, запросив Є.І. Бордзіловського до своєї установи. Тому в 1926 р. учений переходить на посаду наукового співробітника кафедри, яку в 1927 р. спочатку трансформують у Науково-дослідний інститут ботаніки Наркомосу, а в квітні 1931 р. об'єднують з Ботанічним кабінетом і Гербарієм ВУАН, щоб створити Інститут ботаніки ВУАН. Як

наукового співробітника НДІ ботаніки Упрнауки Є.І. Бордзіловського в 1931 р. зараховують на посаду наукового співробітника новоствореного Інституту ботаніки. Водночас Євген Іванович очолює кафедру ботаніки Київського фармацевтичного інституту (1927–1933), де в 1927 р. його обрано на посаду професора.

Після смерті О.В. Фоміна (1935) Є.І. Бордзіловський очолив відділ систематики вищих рослин Інституту ботаніки. В 1930-х роках він активно вивчає флору Закавказзя, України та Білорусі, працює як редактор над виданням двох перших томів книги «Флора УРСР», пише низку робіт. У 1936 р. за сукупністю праць йому присвоєно звання доктора біологічних наук без захисту дисертації, а в 1939 р. за високі досягнення в галузі систематики і флористики рослин обрано членом-кореспондентом АН УРСР.

Під час німецької окупації України вчений не полишив Києва та Інституту. Після реформ окупаційної влади, вже 20 жовтня 1941 р. Є.І. Бордзіловського призначено на посаду директора Крайового інституту сільськогосподарської ботаніки. На початку 1942 р. він переїхав до Умані, і повернувся до Києва після його звільнення. В повоєнні роки вчений працював на посаді старшого наукового співробітника відділу систематики вищих рослин Інституту ботаніки АН УРСР.

Науковий доробок вченого складає 44 праці, в яких описано 170 нових таксонів квіткових рослин, серед них: *Astragalus dzhawakheticus* Bordz., *Centaurea spectabilis* Bordz., *Cephalaria armeniaca* Bordz., *Gentiana blepharophora* Bordz., *Thlaspi tatianae* Bordz., та ін. Значний внесок Є.І. Бордзіловським зроблено у вивчення флори України. Зокрема вчений був головним редактором другого видання I (1938) та II (1940) томів 12-томної книги «Флора УРСР». Йому належать опрацювання 16 родин (Liliaceae, Amaryllidaceae та Iridaceae (разом з О. Фоміним), Orchidaceae, Loranthaceae (разом з О. Лоначевським), Santalales, Aristolochiales, Nyctaginaceae, Aizoaceae, Portulacaceae, Papaveraceae, Capparidaceae, Resedaceae, Droseraceae, Crassulaceae, Saxifragaceae) до видання «Флора УРСР», частина з яких вийшла друком вже після смерті автора. Він одним з перших приділив увагу лікарським рослинам країни та опублікував монографію «Дикорослі лікарські

рослини флори УРСР..» (1935). Крім цього, він є одним з авторів першого зведення «Бур'яни УРСР..» (1937).

Фактично з самого дитинства в житті Є.І. Бордзіловського був присутній гербарій. Учений не лише власноруч зібрав понад 20 тис. гербарних зразків з України, Закавказзя, Білорусі, які нині зберігаються в KW, KWHU, LE, а й опікувався гербарними колекціями різних установ. Зокрема Є.І. Бордзіловський впродовж 1935–1942 рр. був куратором Гербарію Інституту ботаніки (KW). Саме ним зроблені перші описи колекції KW, зокрема історичних зібрань В.Г. Бессера, А.С. Роговича, І.Ф. Шмальгаузена та ін.

У згадках про Є.І. Бордзіловського колеги неодмінно підкреслювали його доброту, людяність і щедрість. Він був не лише відомим вченим, але й прекрасним педагогом, який ділився своїми знаннями з багатьма учнями, серед яких були Ф.О. Гринь, Г.Ф. Бачурина, О.Д. Вісюліна, Д.М. Доброчаєва, О.Л. Липа, І.І. Симоненко.

Пам'ять про Є.І. Бордзіловського увічнена в назвах шести таксонів: *Althaea bordzilowskii* Wissjul., *Rosa bordzilowskii* Chrshan., *Carex bordzilowskii* V.I.Krecz., *Polygonum bordzilowskii* Klokov, *Veronica bordzilowskii* Juz.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Бордзіловский Е.И. 1915. К флоре Кавказа. *Записки Киевского общества естествоиспытателей*, 25(1): 65–138.
- Бордзіловський Є.І. 1931. Про деякі вірменські й джавахетські рослини. *Вісник Київського ботанічного саду*, 12–13: 105–143.
- Бордзіловський Є.І. 1934. Нові дані до флори Кавказу. II. *Журнал Інституту ботаніки ВУАН*, 11(3): 69–84.
- Бордзіловський Є.І. 1935. *Дикорослі лікарські рослини флори УСРР. Їх опис, збирання і сушіння*. Київ: Вид-во Академії наук, 172 с.
- Бордзіловский Е.И. 1936. Памяти Александра Васильевича Фомина (1869–1935). *Советская ботаника*, (1): 137–146.
- Бордзіловський Є.І. 1938. Про нові для УРСР види рослин. У кн.: *Збірник праць, присвячених пам'яті академіка О.В. Фомина*. Київ, с. 55–57.
- Бордзіловський Є.І. 1952. Santalales, Aristolochiales, Nyctaginaceae, Aizoaceae, Portulacaceae, В кн.: *Флора УРСР*. Ред. М.І. Котов. Київ: Вид-во АН УРСР, т. 4, с. 176–186, с. 186–189, с. 414–415, с. 415–417, с. 418–419, с. 419–420.

Бур'яни УРСР. Заходи боротьби з ними і ілюстрований їх визначник. 1937. Під ред. Є.І. Бордзіловського. Київ: Вид-во АН УРСР, 416 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Барбарич А.І., Доброчаєва Д.М. 1976. Євген Іванович Бордзіловський (до 100-річчя від дня народження). *Український ботанічний журнал*, 33(3): 297–230.
- Барбарич А.І., Доброчаєва Д.М. 1985. Євген Іванович Бордзіловський (до 110-річчя з дня народження). *Український ботанічний журнал*, 42(5): 76–78.
- Івченко І.С. 2005. До історії дендрологічних династій. *Українська біографістика*, 3: 215–222.
- Губар Л.Г. 2011. Євген Іванович Бордзіловський, 1875–1948. В кн.: *Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (1921–2011). Віхи історії та сучасність*. Київ: Альтерпрес, с. 397–398.

Наталія Шиян

Радде-Фоміна Ольга Густавівна (08.04.1876 – 11.09.1963)

Ольга-Олена Густавівна Радде-Фоміна народилася в м. Тифліс, належала до відомих родин Брандт і Радде. Навчалася у Тифлісі, в 1-ій Великій княгині Ольги Федорівни жіночій гімназії, по закінченню якої отримала диплом учителя; допомагала батькові перекладати на російську мову й здійснювала коректуру його матеріалів з дослідження на Кавказі. З 1903 р. викладала німецьку мову в Інституті шляхетних дівчат. Одружилася з О.В. Фоміним, була його особистим секретарем, перекладачем, репетитором з ботаніки для вихованців Вищих жіночих курсів тощо.

У 1914 р. родина переїхала до Києва, протягом 1919–1923 рр. Ольга-Олена Густавівна Радде-Фоміна працювала в Ботанічному саду Київського університету виконувачем обов'язків препаратора, науковим співробітником, позаштатним співробітником Ботанічного кабінету та Гербарію ВУАН (1923). Вона здійснила експедиції на Полісся, брала участь у засіданнях наукових товариств і комісій. З 1936 р. працювала бібліотекарем Інституту ботаніки АН УРСР, допомагала колегам у підготовці 2-го та 3-го томів «Флора УРСР». У вересні 1942 р., як зазначала О.Г. Радде-Фоміна в автобіографії, Рада Академії наук поклала на неї обов'язки щодо організації подальшого функціонування академічних установ і влаштування співробітників. Вона працювала науковим співробітником, провідним співробітником бюро перекладу наукових праць, ученим секретарем Краєвого інституту сільськогосподарської ботаніки.

Після війни емігрувала до Німеччини, жила в домі сестри М. Фрейвірт-Лютцов у м. Фюссен. Перекладала на німецьку мову російські дитячі казки, на прохання Г. Вальтера разом з А.А. Рейтер-Рубинштейн – рукопис дисертації Ю.Д. Клеопова. Підготувала рукопис, присвячений історії родини «*Lebens bildder Forscher familie Radde-Brandt in Russland*» (1962).

Науковий інтерес вченої пов'язаний із систематикою роду *Carpinus* L., вона запропонувала систему роду, склала ключі для визначення видів; досліджувала й рід *Acer* L., описала нові таксони: *Carpinus geokczaica* Radde-Fom., *C. betulus* L. var. *parva* Radde-Fom., *C. cordata* Blume var. *winkleri* Radde-Fom., *C. orientalis* Mill. f. *grandiflora* Radde-Fom., *C. orientalis* f. *calcareae* Radde-Fom., *Acer talyschense* Radde-Fom., *A. latealatum* Radde-Fom., *A. pseudolaetum* Radde-Fom. Низку праць присвятила флорі Полісся, новим технічним культурам, озелененню міст тощо. Опублікувала нарис про історію формування й основні напрями досліджень Інституту ботаніки АН УРСР, відзначила роль О.В. Фоміна у створенні академічної установи та вперше написала його біографію.

Похована у м. Фюсен на євангелічному цвинтарі в родинній усипальниці Фрейвірт-Лютцових.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Радде-Фоміна О.Г. 1926. Матеріали до флори Остерського повіту Чернігівщини. *Вісник Київського ботанічного саду*, 4: 1–9.
- Радде-Фоміна О.Г. 1929. До питання систематики роду *Carpinus* в межах С.Р.С.Р. *Труди фізико-математичного відділу ВУАН*, 15(1): 51–107.
- Radde-Fomina O. 1931. Über einige kaukasische Ahornarten aus dem *Acer monspessulanum* – Zyklus. *Вісник Київського ботанічного саду*, 12–13: 71–74.
- Радде-Фоміна О.Г. 1932. До систематики деяких видів роду *Acer* із Туркестану. *Журнал біо-ботанічного циклу ВУАН*, 3–4: 39–59.
- Радде-Фоміна О.Г. 1934. До систематики поліморфного виду *Acer campestre*. *Журнал Ін-ту ботаніки ВУАН*, 10(2): 2–28.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Шевера М.В. 2016. Забуте ім'я українського ботаніка Ольги Густавівни Радде-Фоміної (до 140-річчя від дня народження). *Український ботанічний журнал*, 73(4): 409–414.
- Shevera M.V. 2016. A valuable manuscript of Olga G. Radde-Fomina. *Український ботанічний журнал*, 73(4): 415–416.

Мирослав Шевера

Фінн**Володимир Васильович****(Вільгельмович)****(01.05.1878 – 13.10.1957)**

Володимир Васильович Фінн закінчив природничий відділ фізико-математичного факультету Імператорського університету Св. Володимира (1901). Працював (1900) на кафедрі морфології і систематики квіткових рослин спочатку асистентом у видатного ботаніка, цитолога, ембріолога, основоположника вітчизняної школи цитоембріології й каріосистематики рослин С.Г. Навашина,

потім старшим асистентом (1915), згодом доцентом кафедри, впродовж 1922–1931 рр. – завідувачем відділу ембріології Інституту ботаніки ВУАН до переходу на посаду завідувача кафедри морфології та систематики квіткових рослин Інституту професійної освіти. В 1929 р. В.В. Фінн успішно захистив докторську дисертацію, присвячену еволюції чоловічого гаметофіта квіткових рослин. У 1934 р. Кваліфікаційна комісія НКО УРСР присвоїла Володимирі Васильовичу вчене звання професора.

Наукова діяльність В.В. Фінна була присвячена питанням структури сперміїв деяких видів покритонасінних рослин, зокрема у *Asclepias cornuti* Decsn., *Vincetoxicum officinalis* Moench, *Vinca minor* L., *V. herbacea* W.K. Вчений переконливо довів, що чоловічі гамети являють собою клітини-спермії, а не голі ядра, як вважав С.Г. Навашин. На основі одержаних результатів В.В. Фінн вніс поправку в опубліковану ним раніше разом із С.Г. Навашиним концепцію про поступову редукцію цитоплазми чоловічих гамет від рухливих сперматозоїдів до безплазменних сперміїв у процесі еволюції від голонасінних до покритонасінних. За вагомих внесок у розвиток освіти і науки В.В. Фінну в 1935 р. присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки».

У 1944 р. за конкурсом В.В. Фінна було обрано завідувачем кафедри ботаніки Житомирського сільськогосподарського інституту, в якому вчений працював до виходу на пенсію (1951).

В.В. Фінн належить до галереї українських ботаніків, учнів С.Г. Навашина, своїм широким науковим кругозором, світоглядом й обізнаністю він захоплював студентів змістовними лекціями. Наукові праці Володимира Васильовича і понині не втратили своєї актуальності, вони складають золотий фонд вітчизняної науки.

Похований у м. Житомир.

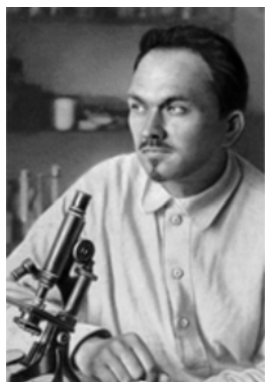
ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Навашин С.Г., Фінн В.В. 1911. К истории развития халазогамных *Juglans niger* и *Juglans regia*. *Известия Императорской Академии Наук*. VI серия, 5(1): 46–49.
- Finn W.W. 1925. Male cells in Angiosperms. I. Spermatogenesis and fertilization in *Asclepias cornuti*. *Botanical Gazette*, 80(1): 1–25.
- Финн В.В. 1940. Спермии-клетки у покрытосеменных растений. *Ботанический журнал*, 25: 155–178.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Романець О.В. 2013. Наукова школа С. Г. Навашина в галузі цитогенетики. *Наука та наукознавство*, (1): 112–122.
- Григорюк І.П., Богач Є.М., Якубенко Б.Є. 2017. Професор В.В. Фінн (до 140-річчя від дня народження). *Питання історії науки і техніки*, (4): 36–41.

Єлизавета Кордюм

Холодний
Микола Григорович
(22.06.1882 – 04.05.1953)

Академік АН УРСР Микола Григорович Холодний народився в Тамбові. Закінчивши в 1900 р. із золотою медаллю Новочеркаську гімназію, він вступив до Київського університету Св. Володимира, після закінчення якого в 1906 р. отримав місце хранителя ботанічного кабінету. Захистивши в 1919 р. магістерську дисертацію, залишився в університеті викладати. В 1919 р. його було призначено професором Вищих жіночих курсів, а в 1920 – професором фізіології й анатомії рослин Київського інституту народної освіти. В 1922 р. Миколу Григоровича запросили на кафедру ботаніки, яка згодом була перейменована в Інститут ботаніки Всеукраїнської академії наук.

У своїх спогадах Микола Григорович відзначав, що «протягом перших 10 років я змінив немало тем, пробуючи свої сили то в одній, то в іншій галузі». Припустивши існування явища втоми кореня при ростових рухах, він сконструював прилади для вимірювання кута відхилення кореня від горизонталі та обліку кількості поглинутої води, що стало початком його подальших експериментів із вивчення геотропізму.

Микола Григорович вивчав мікрофлору залізистих вод на Дніпровській біологічній станції під Києвом. Результати цієї роботи викладені в монографії «Железобактерии» (1926). Коли вченому було запропоновано видати книгу в Німеччині, він власноруч переклав її на німецьку мову, і монографія «Eisenbakterien» вийшла друком у видавництві «Gustav Fisher Verlag». Результати мікробіологічних досліджень, опубліковані в ній, викрили чимало питань, пов'язаних із життєдіяльністю залізобактерій, мали практичні наслідки для модернізації системи водопостачання. У 1924 р. Микола Григорович розпочав дослідження гормональних явищ у рослинному організмі, зокрема, з'ясовував причини орієнтованих рухів. Провівши численні досліди, він опублікував цикл статей, в яких сформулював гормональну теорію тропізмів. У 1925 р. Миколу Григоровича Холодного було обрано членом-кореспондентом ВУАН, а в 1929 р. — дійсним членом. У 1926 р. він отримав вчений ступінь доктора ботаніки (*honoris causa*).

Микола Григорович Холодний увійшов в історію світової біологічної науки як творець учення про фітогормони, на якому базуються сучасні уявлення про хімічну природу активації та гальмування ростових процесів у рослин. Вчення про тропізми, постульоване вченим у 20-х роках минулого століття, довело, що тропічні рухи рослин спричинюються полярним транспортом ауксинів. Він встановив, що клітини зон розтягування пагона і кореня по-різному реагують на ауксин, який накопичується в нижній частині горизонтально розміщеної рослини. Так, апікальна частина пагона вигинається вгору, а корінь росте в геотропічному напрямку.

Монографія, в якій викладені основні положення гормональної теорії тропізмів, була опублікована німецькою мовою в лютому 1926 р. в Берліні У 1927 р. вийшла друком наукова публікація про гормони росту та тропізми рослин українською мовою, в якій автор поширив свою теорію на явище фототропізму. Майже одночасно в 1928 р. голландський фітофізіолог Ф. Вент опублікував наукову статтю, в якій експериментально обґрунтував теорію фототропічних рухів.

У середині 30-х років ХХ століття гормональна теорія тропізмів стала загальноновизнаною. В 1933 р. Микола Григорович сформулював поняття «гормон». Він писав: «Під ростовим гормоном слід розуміти речовину, яка утворюється тим чи іншим органом рослини, яка

здатна проникати в ростучі тканини і регулювати, тобто збільшувати чи зменшувати швидкість росту клітин, діючи при цьому в слідових кількостях». Уже тоді М.Г. Холодний наголошував на полівалентних функціях ростового гормону, висловлював думку про різноманіття гормонів у рослинному світі. Ці геніальні передбачення знайшли підтвердження в роботах фітофізіологів провідних лабораторій світу.

Микола Григорович проводив дослідження, які давали відповіді на запитання щодо місць утворення гормонів, напрямку їхнього руху, концентрації, накопичення в проростаючому насінні. Він відкрив явище впливу підвищеної концентрації екзогенного ауксину на темпи розвитку меристеми та тривалість життєвого циклу. Досліджуючи явища росту, узагальнюючи власні дані та отримані іншими вченими результати, Микола Григорович заклав основи сучасної гормональної теорії, які були викладені ним у понад 40 статтях і монографії «Фітогормони» (1939). Ця теорія стала підґрунтям сучасних уявлень про хімічну природу активації та гальмування ростових процесів у рослинних організмах, розкрила фізіологічну суть ростових рухів рослин, дала початок новому науковому напрямку – фітогормонології. Вчення сприяло розвитку морфофізіології, екофізіології, анатомії, гістології, цитології, цитоембріології рослин.

Упродовж 1933–1941 рр. Микола Григорович керував відділом фізичної фізіології рослин, що входив до складу сектору фізіології рослин Інституту ботаніки АН УРСР, і одночасно завідував кафедрою мікробіології Київського університету. Під час евакуації (1941–1945) жив і працював у Сочі, Сухумі, Вірменії, досліджував вплив синтетичних регуляторів росту на тропічні рослини, вивчав леткі виділення квіток. Після повернення до Києва очолив відділ фізіології й екології рослин Інституту ботаніки АН УРСР, зосередивши увагу на з'ясуванні хімічної природи фітогенних летких речовин. Підготував друге видання монографії «Фітогормони» та книгу «Думки натураліста про природу і людину». Микола Григорович вивчав електрофізіологічні та фізико-хімічні явища в живій клітині, розробив оригінальні методичні підходи вивчення бактерій у ґрунті, досліджував питання виникнення життя на Землі, еволюційної теорії, історії науки.

На серпневій сесії ВАСГНІЛ прихильники «лисенківщини» піддали безпідставному осудженню й утискам вчення про

фітогормони і самого Миколу Григоровича Холодного. Його усунули від керівництва відділом, залишивши на посаді старшого наукового співробітника.

Микола Григорович залишив роботу в Інституті ботаніки АН УРСР і з 1 січня 1950 р. вийшов на пенсію, але ні на мить не втрачав віри в те, що «антигормональний психоз швидко пройде» та всі наукові здобутки вченого будуть оцінені об'єктивно.

Похований у Києві на Лук'янівському цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

Холодный Н.Г. 1906. *К вопросу о распределении в корне геотропической чувствительности*. Киев: Тип. ун-та Св. Владимира, 43 с.

Холодный Н.Г. 1918. *О влиянии металлических ионов на процессы раздражимости у растений*. Киев: Тип. ун-та Св. Владимира, 133 с.

Cholodny N. 1926. *Die Eisenbakterien: Beiträge zu einer Monographie*. Jena: Fisher, 164 s.

Cholodny N. 1929. Einige Bemerkungen zum Problem der Tropismen. *Planta*, 7(4): 461–481.

Холодный Н.Г. 1939. *Фитогормоны: Очерки по физиологии гормональных явлений в растительном организме*. Киев: Изд-во АН УССР, 265 с.

Холодный Н.Г. 1949. *Среди природы и в лаборатории*. Москва: Изд-во Москов. об-ва испытат. природы, 173 с.

Холодный Н.Г. 1953. *Железобактерии*. Москва: Изд-во АН СССР, 222 с.

Холодный Н.Г. 1957. *Избранные труды в 3-х томах*. Киев: Изд-во АН УССР.

Ніна Веденічова, Ірина Косаківська

Модилевський Яків Самуїлович (28.01.1883 – 08.03.1968)

Яків Самуїлович Модилевський народився у Києві. Навчався в Мюнхенському університеті (1905–1907), де отримав ступінь

доктора філософії за дисертацію під назвою «До розвитку насіння у кропивоцвітних» (1907). Закінчив також фізико-математичне відділення Імператорського університету Св. Володимира в Києві (1908) та працював у лабораторії під керівництвом С.Г. Навашина. Очолював відділи цитології (з 1922 р.) та цитології і ембріології (1931–1967) Інституту ботаніки АН УРСР. Упродовж 1937–1939 рр. працював директором Інституту. Одночасно в 1937–1941 і 1946–1949 роках викладав у Київському університеті ім. Тараса Шевченка та педагогічному інституті ім. М. Горького, читав курси морфології, анатомії та ембріології рослин. У 1939 р. обраний членом-кореспондентом АН УРСР.

Основні наукові праці присвячені ембріології і цитології рослин. Спостереження за розвитком зародкових мішків різних типів, у тому числі 4-х і 16-ядерних, дали змогу Я.С. Модилевському створити загальну схему шляхів еволюції зародкових мішків покритонасінних. Він запропонував нову гіпотезу щодо походження зародкового мішка в покритонасінних рослин, який вчений розглядав як еволюційно-функціональну єдність диференційованого комплексу клітин гаметофіту. Пізніше були описані деякі гіпотетичні типи зародкових мішків, утворення яких і передбачала ця схема. Завдяки штучному запиленню у багатьох досліджених об'єктів точно визначені час між нанесенням пилку на приймочку і заплідненням і тривалість окремих фаз розвитку зародка й ендосперму. Вивчено накопичення запасних поживних речовин у клітинах зародка й ендосперму низки видів покритонасінних на живому та фіксованому матеріалі, а також природу цих речовин, їхню будову та зміни, що відбуваються під час накопичення в досягаючому насінні та в процесі його проростання.

Ще в 1918 р. Я.С. Модилевський започаткував вивчення процесу мейозу в материнських клітинах мікро- і макроспор у гніздівки (*Neottia nidus-avis* (L.) Rich.), деталізував природу мейозу, зокрема стадії синапсису й діакінезу, поведінку та морфологію ядерця у профазі. В 30-ті роки у зв'язку з потребами генетики та селекції Я.С. Модилевський розпочав вивчення цитоембріології міжвидових гібридів, амфідиплоїдів і гаплоїдів, самонесумісності та несумісності за віддаленої гібридизації. Він надав ембріологічну

характеристику стерильності міжвидових гібридів у роді *Nicotiana* L. (*N. rustica* L., *N. glauca* Graham, *N. paniculata* L.), уперше виявив своєрідність хемотаксичної поведінки пилкових трубок при міжвидових схрещуваннях, описав гальмування процесу запліднення та ембріогенезу в амфідиплоїдів і подав узагальнюючий огляд явища гаплоїдії та амфідиплоїдії у покритонасінних. Велику увагу вчений разом із постійним помічником к.б.н. Л.К. Дзюбенко приділяв вивченню впливу світла різного спектрального складу та фізіологічно активних речовин на особливості цвітіння та плодоутворення деяких видів родин Asteraceae, Brassicaceae, Poaceae, Solanaceae, а також росту пилкових трубок у гетеростильних рослин, зокрема у *Fagopyrum esculentum* (L.) Moench та *Pulmonaria officinalis* L. за легітимного та нелегітимного запилення. Ці дослідження спонукали до теоретичних висновків щодо біохімічних особливостей стовпчиків у коротко- та довгостовпчастих форм. Я.С. Модилевський експериментально встановив фізіологічну роль ендосперму в ембріогенезі, формотворчому процесі розвитку насінини та плода загалом.

У 30-ті роки вийшли друком праці Я.С. Модилевського, в яких розглядалися різні типи апоміксису (гаплоїдний і диплоїдний партеногенез, гаплоїдна та диплоїдна апогамія та адвентивна ембріонія у *Allium odorum* L.). Вчений запропонував оригінальну класифікацію типів апоміксису, розглядаючи апоміксис у тісному зв'язку з основним амфіміктичним.

Я.С. Модилевський – автор фундаментальних робіт з історії науки, зокрема історії розвитку вітчизняної ембріології вищих рослин.

Похований у Києві на Берковецькому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Модилевский Я.С. 1953. К вопросу о происхождении зародышевого мешка покрытосеменных растений. *Ботанический журнал*, 38(1): 31–43.
- Модилевский Я.С. 1963. *Цитоембриология высших растений*. Киев: Наукова думка, 183 с.
- Модилевський Я.С. 1951. Швидкий спосіб диференційованого фарбування цитоембріологічних об'єктів. *Український ботанічний журнал*, 8(1): 27–32.
- Модилевський Я.С. 1953. Значення бору в процесах запилення, запліднення і

- плодоутворення у гречки (*Fagopyrum sagittatum* Gilib.) як гетеростильної рослини. *Український ботанічний журнал*, 10(3): 7–15.
- Модилевский Я.С. 1953. *Эмбриология покрытосеменных растений*. Киев: Изд-во АН УССР, 244 с.
- Модилевський Я.С. 1955. Значення світла в плодоутворенні у ячменю. *Український ботанічний журнал*, 12(3): 16–28.
- Модилевский Я.С. 1956. *История отечественной эмбриологии высших растений*. Киев: Изд-во АН УССР.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Оксіюк П.Ф. 1958. Яків Самуїлович Модилевський. *Український ботанічний журнал*, 15(1): 105–110.
- Кострюкова К.Ю. 1963. Яків Самуїлович Модилевський. *Український ботанічний журнал*, 20(3): 320–327.
- Баннікова В.П., Кордюм Є.Л., Худяк М.І. 1968. Пам'яті Я.С. Модилевського. *Український ботанічний журнал*, 25(5): 520–522.
- Романець О.В. 2013. Наукова школа С.Г. Навашина в галузі цитогенетики. *Наука та наукознавство*, (1): 112–122.

Єлизавета Кордюм

Сапегін Андрій Опанасович (29.11.1883 – 08.03.1946)

Академік АН УРСР Андрій Опанасович Сапегін народився у м. Вознесенськ Миколаївської губернії. У 1902 р. закінчив гімназію із золотою медаллю і вступив до Петербурзького лісового інституту, де пізніше працював на кафедрі ботаніки. Надалі продовжив навчання на природничому відділенні фізико-математичного факультету Новоросійського (нині Одеського)

університету, який закінчив у 1907 р. Починаючи з 1910 р., працював приват-доцентом, а в 1917–1922 рр. професором Новоросійського університету. Протягом 1912–1913 рр. керував Ботанічним садом університету. У 1905–1910 рр. Андрій Опанасович досліджував видовий склад, екологічні особливості та розповсюдження мохів на півдні України та в Криму. Він описав 195 видів мохів, чотири з яких уперше для території України, і сформулював гіпотезу щодо етапів розвитку бріофлори Криму. Оpubлікував монографію «Мохи гірського Криму» (1910) – перший у вітчизняній літературі комплексний опис цих рослин.

Селекційну діяльність Андрій Опанасович Сапегін розпочав під час наукових відряджень до Німеччини, Швеції та Австрії (1910–1911). Організував і очолив (1912) селекційний відділ на Одеському дослідному полі, який став експериментальним майданчиком з виведення нових сортів пшениці. В 1914 р. в Петербурзькому університеті захистив докторську дисертацію. На базі селекційного відділу в 1918 р. була створена Одеська селекційна станція (нині Селекційно-генетичний інститут – Національний центр насіннезнавства та сортовивчення УААН). У 1920-ті роки на станції були розгорнуті роботи з виведення нових сортів соняшнику, картоплі, арахісу, бавовнику та інших сільськогосподарських культур. Вчений був одним із перших в світі, хто застосував іонізуюче опромінення для отримання штучних мутацій у зернових культур. До 1933 р. працював в Одеському сільськогосподарському інституті, який був заснований за його ініціативи.

В 1929 р. Андрій Опанасович був обраний дійсним членом ВУАН. Вів активну викладацьку роботу – читав курс лекцій з генетики та селекції, проводив цитологічний практикум для студентів. Для агрономів підготував курси «Основи теорії і методики селекції сільськогосподарських рослин» та «Основи варіаційної статистики».

У період з вересня 1930 р. до липня 1931 р. за безпідставних звинувачень у шкідництві та саботажі був заарештований, але невдовзі звільнений. У 1933 р. на запрошення М.І. Вавилова переїхав до Ленінграду на роботу в Інститут прикладної ботаніки АН СРСР на посаду заступника директора, а наступного року –

до Москви. Тут до 1939 р. працював заступником директора Інституту генетики АН СРСР та завідувачем відділу філогенетики. Одночасно Андрій Опанасович завідував відділом генетики та селекції рослин Інституту ботаніки АН УРСР (1934–1946) і керував роботою лабораторії органогенезу Інституту фізіології рослин АН СРСР (1940–1944).

Протягом 1939–1945 рр. А.О. Сапегін був віце-президентом АН УРСР. У воєнний період в евакуації працював у складі Планової комісії (1941–1943), Комісії з мобілізації ресурсів Башкирії і Південного Уралу на оборону СРСР (1942–1943), Комісії з відбудови зруйнованих ворогом міст і підприємств УРСР (1942).

У 1943 р. Андрію Опанасовичу було присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки УРСР». Після повернення з евакуації в 1944 р. він працював директором Інституту ботаніки АН УРСР. У 1945 р. його було залучено до створення Відділу сільськогосподарських наук АН УРСР.

Андрій Опанасович Сапегін – автор понад 140 наукових праць з питань флористики, цитології, генетики, селекції сільськогосподарських рослин. Розробив теорію онтогенезу, застосував метод варіаційної статистики для визначення точності експериментів, вивів низку відомих сортів озимої та ярої пшениці, ячменю.

А.О. Сапегін прожив насичене й непросте життя, яке припало на час двох революцій і двох світових воєн.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Сапегин А.А. 1910. *Мхи горного Крыма*. Одесса: Тип. Сапожникова, 259 с.
- Сапегин А.А. 1912. *Законы наследственности как основа селекции сельскохозяйственных растений*. Одесса: Тов. с.-х. Южной России, 105 с.
- Сапегин А.А. 1913. *Основы теории и методики селекции сельскохозяйственных растений*. Одесса, 90 с.
- Сапегин А.А. 1923. *Этапы менделизма*. Ред. А.А. Сапегин. В кн.: *Сборник статей по генетике*. Одесса, 183 с.
- Сапегин А.А. 1929. *Вариационная статистика*. Москва, Ленинград: Госиздат, 135 с.
- Сапегін А.О. 1971. *Вибрані праці*. Київ: Наукова думка, 320 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Апостол М.В. 2014. Вивчення біографії академіка А. О. Сапегіна як складової історії становлення та розвитку аграрної науки України. *Вісник Національного технічного університету «КПІ»*. Серія: Історія науки і техніки, 59: 19–27.
- Підпала О.В., Кунах В.А. 2018. Академік Андрій Опанасович Сапегін (до 135-річчя від дня народження). *Фактори експериментальної еволюції організмів*, 23: 1–13.
- Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біографічний словник*. Т. 4: Р–Я. 2-е вид., доп. 2005. Відп. ред. В.А. Сминтина. Одеса: Астропринт, с. 61–64.

Лідія Бабенко, Ірина Косаківська

Лоначевський
Олександр Олександрович
(19.02.1885 – 1938)

Олександр Олександрович Лоначевський народився в м. Гомель (тепер Білорусь). Навчався в Університеті Св. Володимира в Києві, учень професорів С.Г. Навашина та М.В. Цингера; ще в студентські роки збирав та опрацьовував колекцію шипшин для Herbarium Florae Rossicae. Брав активну участь у діяльності Юр'ївського бюро з обміну гербаріями (тепер м. Тарту, Естонія). Розпочав трудову діяльність викладачем природознавства в школі, у 1919–1921 рр. працював молодшим садівником, згодом – молодшим ботаніком Ботанічного саду Всеукраїнської академії наук (тепер Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України), науковим співробітником Інституту плодівництва (1921–1934), старшим науковим співробітником Інституту ботаніки АН УРСР (1934–1938).

Досліджував флору України, зокрема Києва та околиць, Криму та Кавказу, зібрав гербарій, який зберігається в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, Державному природознавчому музеї НАН України (Львів), Ботанічному саду ім. О.В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Уманському національному університеті садівництва та ін.

Спеціально вивчав рід *Rosa* L., описав нові для науки таксони, зокрема *Rosa roopae* Lonacz., *R. woronowii* Lonacz., *R. klukii* Besser var. *pilosa* Lonacz., *R. jundzillii* Besser var. *pallonii* Lonacz., *R. svanetica* Сгйр. var. *ismailskiana* Lonacz., *R. tomentosa* Sm. var. *belorossica* Lonacz., *Centaurea bordzilowskii* Lonacz., *Solanum nigrum* L. var. *viscosum* Lonacz. ex Wissjul. та ін. Створив розсадник шипшин, що налічував понад 1 тис. сортів та форм. Опрацював у співавторстві низку родин для «Флори УРСР», зокрема Juglandaceae, Betulaceae, Fagaceae, Ulmaceae, Moraceae, Urticaceae. Вивчав також плодові рослини, зокрема сливи; довів, що *Prunus domestica* L. має гібридне походження.

На честь О.О. Лоначевського названо нові види рослин — *Rumex lonaczewskii* Klokov, *Rosa caryophyllacea* Besser var. *lonaczewskii* D. Litv.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Лоначевский А.А. 1910. Таблица для определения шиповников европейской России. *Ботанический журнал*, 3: 21–31.
- Лоначевский А.А. 1912. Таблица для определения крымских и кавказских шиповников (*Rosa*). *Труды Ботанического сада Юрьевского университета*, 13(1): 103–107.
- Лоначевський О.О., Котов М.І. 1952. Juglandaceae, Ulmaceae, Moraceae, Urticaceae. В кн.: *Флора УРСР*. Т. IV. Ред. Д.К. Зеров. Київ: Вид-во АН УРСР, с. 86–93, с. 138–160, с. 159–160, с. 160–170.
- Лоначевський О.О., Гринь Ф.О. 1952. Betulaceae, Fagaceae. В кн.: *Флора УРСР*. Т. IV. Ред. Д.К. Зеров. Київ: Вид-во АН УРСР, с. 94–117, с. 117–138.
- Бордзіловський Є.І., Лоначевський О.О. 1952. Loranthaceae, Santalaceae. В кн.: *Флора УРСР*. Т. IV. Ред. Д.К. Зеров. Київ: Вид-во АН УРСР, с. 170–176, с. 176–186.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Шевера М.В. 2016. Лоначевський Олександр Олександрович. *Енциклопедія Сучасної України*: електронна версія. Гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ:

Ролл
Яків Володимирович
(02.11.1887 – 03.11.1961)

Ботанік-фіколог, гідробіолог, доктор біологічних наук, професор, заслужений діяч науки України, член-кореспондент АН УРСР за спеціальністю «гідробіологія».

Народився в Луганську. Закінчив Харківський університет (1913) як вихованець кафедри морфології та систематики рослин, учень професора В.М. Арнольдї.

Наукову діяльність розпочав на Донецькій гідробіологічній станції Харківського університету (1910). Займався вивченням флори водоростей Російської імперії та РФ, зокрема, окремих родів десмідієвих водоростей (1914–1938) та родини Oedogoniaceae. Активно брав участь у альгологічно-гідробіологічному вивченні річок України: Сіверського Дінця та водойм його заплави, Дніпра, Прип'яті, Десни, районуванні р. Дніпра за фітопланктоном, виявленні видів-індикаторів при санітарно-біологічному вивченні основних водотоків країни.

Один серед організаторів гідробіологічної науки в Україні та відділу альгології в Інституті ботаніки АН УРСР. Брав участь у формуванні багатотомного видання серії «Визначник прісноводних водоростей Української РСР», керівник Комісії з формування цієї серії (1932) та подальшого видання, редактор

перших трьох випусків (I, II, V). Наукова діяльність присвячена флористико-таксономічному вивченню окремих таксономічних груп водоростей (десмідієвих, зелених кокоїдних та едогонієвих), в галузі гідробіології насамперед працював як фітопланктолог.

Водночас Я.В. Ролл був відомий серед освітян як професор і завідувач кафедри ботаніки Харківського сільськогосподарського інституту (1920–1930), завідувач кафедри морфології та систематики рослин Білоруського університету (1928–1930), завідувач кафедри ботаніки Київського лісогосподарського інституту і співробітник НДІ водного господарства та Інституту рибного господарства Аграрної АН (Київ, 1930–1959). Разом із цим, Яків Володимирович був співробітником Дніпровської біологічної та гідробіологічної станції (1934–1939), її директором (1937–1940), фундатором і першим керівником організованого за Рішенням Президії ВУАН (01.07.1934) новоствореного відділу альгології Інституту ботаніки ВУАН і АН УРСР (1934–1939).

В Інституті ботаніки Я.В. Ролл започаткував і розгорнув активну науково-організаційну діяльність щодо основних напрямів роботи – флористико-систематичного та екологічного дослідження водоростей України, а також монографічного опрацювання окремих таксономічних груп. Займався організацією робіт (за постановою ботанічної наради, 1931 р.) з підготовки співробітниками різних установ серії книг: «Визначник прісноводних водоростей Української РСР» (1938–1993). В 1938 р. завдяки ініціативі та енергії вченого побачили світ перші випуски цієї серії.

З 1934 р. працював на Гідробіологічній станції у Києві, перетвореній в 1939 р. на Інститут гідробіології АН УРСР. Я.В. Ролл був його першим директором (1940–1959), зосередивши роботу науковців на виконанні гідробіологічної проблематики в Україні. Водночас був професором Київського лісогосподарського інституту та Київського університету.

Похований у Києві на Лук'янівському цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

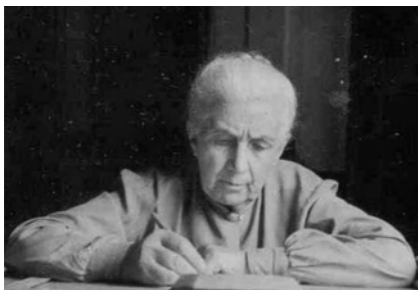
- Ролл Я.В. 1926. Предварительные сведения о микрофлоре водоемов окрестностей Сев.-Донецкой биологической станции. *Русский архив протистологии*, 5(1–2): 1–44.

- Ролл Я.В. 1929 (1930). До вивчення фітопланктону середньої течії Дніпра. *Труди фіз.-мат. відділу Української Академії наук*, 11(3): 269–296. (36. Дніпровськ. біол. ст. Ч. 5. Київ).
- Ролл Я.В. 1935. Матеріали до флори водоростей СРСР. *Журнал Інституту ботаніки*, 14(6): 3–23.
- Ролл Я.В. 1936а. Фітопланктон Дніпра, Прип'яті і гирла Десни. *Труди НДІ рибного господарства України*, (2): 43–91.
- Ролл Я.В. 1936б. Матеріали до флори водоростей СРСР. *Журнал Інституту ботаніки ВУАН*, 10(18): 3–41.
- Ролл Я.В. 1938. Альгологический отдел БИН УССР. *Советская ботаника*, (4–5): 189.
- Ролл Я.В. 1940. Спроба районування Дніпра за складом його фітопланктону. *Вісті АН УРСР*, 10: 48–58.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Царенко П.М., Вассер С.П. 2019. Фікологічний напрям в Академії наук України: здобутки та персоналії. *Вісник Національної академії наук України*, (3): 56–70.
- Яків Володимирович Ролл: учений, педагог, фундатор гідробіологічної науки в Україні*. 2009. Ред. В.І. Щербак, Ю.Г. Карпезо. Київ: Академперіодика, 82 с.

Петро Царенко

Десятова-Шостенко
Наталія Олексіївна
(26.12.1889 – 23.11.1968)

Професор Наталія Олексіївна Десятова-Шостенко народилася в с. Волохівка (за іншими даними у м. Вовчанськ) Харківської області.

Навчалася на природничому факультеті Женевського університету (1906–1909), де спеціалізувалася з ботаніки, пізніше – на Вищих жіночих курсах у Москві (1909–1911). Викладала (1911–1915) природознавство в одній з петербурзьких приватних жіночих гімназій, одночасно як науковий співробітник

співпрацювала з Ботанічною лабораторією, пізніше – Гербарієм Головного Ботанічного саду Російської Академії наук.

Здійснила кілька експедицій під керівництвом проф. Б.О. Федченка з вивчення флори деяких регіонів Зауралля, високогірних районів південної Фергани. На основі зібраних нею матеріалів на її честь був описаний рід *Nathaliella* V.Fedtsch. У 1915–1916 рр. переїхала до Харкова, служила сестрою милосердя на Південно-Західному фронті. В 1916 р. повернулася до С.-Петербурга, де працювала в Ботанічному саду та Переселенському управлінні.

З 1917 р. продовжила педагогічну діяльність, працюючи асистентом кафедри ботаніки Харківського Ново-Олександрівського с/г інституту, пізніше – Краснодарського університету та Кубанського с/г інституту (1917–1920). Спільно з проф. П. Міщенком брала участь у підготовці та виданні «Определителя растений равнин и предгорий Кубани и части Черноморья» (1924). У період 1921–1922 рр. Н.О. Десятова-Шостенко працювала інструктором на одному із Сочинських курортів, з 1923 р. – у Харківському хіміко-фармакологічному інституті, де пройшла шлях від асистента (1924–1930) до професора та завідувача кафедри (1932), в Харківському педагогічному інституті (1934). Працювала науковим співробітником Харківського філіалу Українського Інституту прикладної ботаніки при Харківському держуніверситеті (1926), з 1930 р. – керівником відділу географії рослин цієї установи. Протягом 1926–1929 рр. очолювала ботанічний відділ Державного заповідника «Чаплі» (нині Біосферний заповідник «Асканія-Нова» ім. Ф. Фальц-Фейна).

На початку Великої вітчизняної війни разом з групою харківських ботаніків переїхала до Києва, де працювала в Інституті ботаніки АН УРСР (Крайовий інститут сільськогосподарської ботаніки). Тут продовжила опрацьовувати матеріали для «Флори УРСР», готувала визначник «Українська карманна флора» (українською та німецькою мовами), досліджувала ресурси лікарських рослин та ін. Підготувала докторську дисертацію на тему «Критико-систематичний та ботаніко-географічний аналіз родин Boraginaceae і Labiatae флори УРСР». Проте через певні

складні обставини не встигла її захистити (рукопис зберігається в Архіві РАН). З 1943 р. разом із групою ботаніків виїхала до м. Познань, куди було перенесено інститут, там продовжувала працювати над книгою «Флора України». Згодом перебралася до Франції, тривалий час була безробітною, пізніше влаштувалася бібліотекарем в університеті м. Монпельє, а у вільний час займалася науковою роботою, працюючи в Гербарії.

Наукові дослідження вченої пов'язані з вивченням флори та рослинності, систематики родин Boraginaceae і Lamiaceae, охороною природи, гербарною справою. Вивчала флору Середньої Азії, Сибіру, України, зокрема досліджувала луки Харківщини, степи Державного заповідника «Чаплі», цілинні ділянки в Північному Криму та Одеській області тощо. Спеціально досліджувала природно-видову диференціацію роду *Thymus* L., разом з М.В. Клоковим розробила новий варіант системи роду, описала нові для науки види чебреців, а також низку видів інших родів: *Acinos fominii* Des.-Shost., *Ajuga pseudochia* Des.-Shost., *Phlomis hypanica* Des.-Shost., *Ph. maeotica* Des.-Shost., *Salvia stepposa* Des.-Shost., *Stachys czernjaevii* Des.-Shost., *Gaillonia bucharica* V.Fedtsch. & Des.-Shost. та інші таксони надвидового та внутрішньовидового рангів.

Н.О. Десятова-Шостенко разом із ботаніками О. Янатою, Є. Лавренком, М. Котовим, Ю. Клеоповим, зоологами Б. Фортунатовим, С. Медведєвим та екологом В. Станчинським стояла у витоків природоохоронної справи в Україні, зокрема в південних регіонах, а в 1929 р. очолила Харківську природоохоронну інспекцію. У 1919–1931 та 1934 рр. була членом Комітету охорони пам'яток природи в Україні, зокрема брала активну участь у формуванні мережі заповідників на півдні країни. Завдяки її зусиллям у 1925 р. вдалося виділити ще одну заповідну ділянку в Асканії Новій площею 4600 га, що входила до складу «Успенського степу». У 1928 р. за наполяганням Н.О. Десятової-Шостенко було відмінено рішення Наркомзему УРСР про розорювання заповідної ділянки, а в 1929 р. – про розорювання заповідника «Хомутовський степ»; також прийнято рішення про необхідність виділення абсолютно заповідного степу заповідника «Асканія-Нова». Разом із М.С. Шалитом вчена склала повну

бібліографію (по 1928 р.) цього заповідника. Вона є одним із авторів видання «Флора УРСР», «Визначника квіткових та вищих спорових рослин УРСР» (1935). Вчена проаналізувала приватний архів та епістолярій М.С. Турчанінова. В повоєнні роки (за прізвиськом Roussine N.) вийшла низка публікацій, присвячених огляду розвитку теорії фітосоціології в Росії (1948), серії статей щодо роду *Thymus*. Разом із І. Браун-Бланке та Р. Негре вчена опублікувала монографію з рослинності середземноморської частини Франції (1952).

Враховуючи заслуги вченої у дослідження роду *Thymus*, на її честь названо *Th. desjatovae* Ronniger.

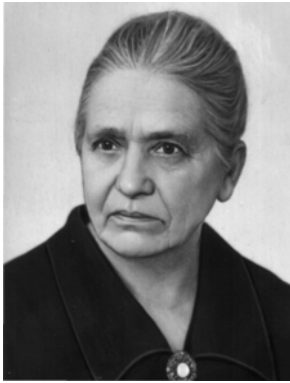
Похована на цвинтарі у м. Кормей ан Парізі (Франція).

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Десятова-Шостенко Н., Левіна Ф. 1928. Ботанічне дослідження Чорноморських кіс та островів: Тендра, Джарилгача, Орлова та Довгого. В кн.: *Матеріали охорони природи України*. Харків, вип. 1, с. 3–72.
- Клоков М., Десятова-Шостенко Н. 1927. Перегляд українських чебреців *Thymus* L. *Труди сільсько-господарської ботаніки* (Харків), 1(3): 110–141.
- Клоков М.В., Десятова-Шостенко Н.А. 1931. Критический обзор рода *Thymus* L. во флоре Юго-Востока Европейской части РСФСР и Западного Туркестана. *Известия Ботанического сада*, 30(3–4): 523–550.
- Клоков М.В., Шостенко-Десятова Н.А. 1938. Чебрецы Европейской части СССР. *Учені записки Харківського державного університету*, 3(14): 107–154.
- Braun-Blanquet J., Roussine N., Negre R. 1952. *Les groupements végétaux de la France méditerranéenne*. Centre National de la Recherche Scientifique, 297 pp.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Борейко В. 1995. *Популярный биографо-библиографический словарь-справочник деятелей заповедного дела и охраны природы Украины, царской России и СССР (1860–1960)*. Киев, т. 1 (А–М), 191 с.
- Федорончук Н.М., Шевера М.В. 2005. Профессор Наталия Десятова-Шостенко – пионер охраны дикой природы Украины. *Гуманитарный экологический журнал*. Спец. вып. Заповедники и дикая природа, 7(2): 73–79.
- Хворост Л.В. 2010. Шляхи в невідоме. Харківська університетська ботаніка і ботаніки в роки Другої світової: як це було. *Університети. Архів. Научно-популярний журнал* (Харків), с. 42–56.
- Шевера М.В., Федорончук Н.М., Кузьмичев А.И. 2015. Н.А. Десятова-Шостенко: возвращение из забвения (к 125-летию со дня рождения). *Самарская Лука: проблемы региональной и глобальной экологии*, 24(1): 139–178.

Брадiс
Єлизавета Модестiвна
(13.08.1900 – 05.06.1975)

Єлизавета Модестiвна Брадiс – видатний геоботанiк, флорист, автор фундаментальних робiт з класифiкацiї болотної рослинностi, її типологiї, флори болiт, торфово-болотного районування. Народилася в м. Псков у родинi вчителiв. Пiсля закінчення в 1930 р. ботанiчного вiддiлу бiологiчного факультету Московського державного унiверситету iм. М.В. Ломоносова вступила до аспiрантури науково-дослiдного iнституту ботанiки цього ж вишу. Московський перiод для Є.М. Брадiс був часом навчання i становлення наукових поглядiв, формування її як геоботанiка широкого профiлю та фахiвця-болотознавця. В 1934 р. вона захистила кандидатську дисертацiю на тему «Рослинний покрив як показник ґрунтових умов». Пiсля переїзду до Києва (1938) Є.М. Брадiс працювала на посадi старшого наукового співробітника вiддiлу геоботанiки Iнституту ботанiки АН УРСР i стала провiдним фахiвцем з болотознавства в Українi. У довоєнний перiод дослiдниця опублiкувала серiю праць, присвячених розподiлу рослинностi болiт пiвденних та захiдних рєгiонiв України. Пiд час Великої Вiтчизняної вiйни в евакуацiї в Уфi Єлизавета Модестiвна дослiджувала болота Башкирiї. На основi отриманого матерiалу пiдготувала докторську дисертацiю «Торфовi болота Башкирiї», яку захистила в Києвi в 1951 р.

Єлизавета Модестiвна творчо розвивала низку теоретичних питань геоботанiки, зокрема, принципово вiдстоювала необхiднiсть застосування при класифiкацiї рослинностi еколого-фiтоценотичного принципу, основою якого є ознаки самої

рослинності у взаємодії з середовищем, її фітоценологічні та екологічні властивості. Дослідниця розробила та вдосконалила систему класифікації болотної рослинності на еколого-ценотичних принципах. На першому рівні поділу використовувала ознаку багатства мінерального живлення, на другому – життєвих форм едифікаторів. Є.М. Брадїс – перша серед геоботаніків-болотознавців обґрунтувала надвидовий обсяг формацій і виділила одиниці за ознакою екологічної близькості видів. Вона також першою порушила питання про збереження боліт та склала їхній перелік; багато з них пізніше отримали охоронний статус.

Є.М. Брадїс розвивала й відстоювала думку про самостійність типу болотної рослинності, її специфічність на прикладі флори боліт Малого Полісся. Вона переконливо довела, що серед едифікаторів болотних ценозів переважають специфічні болотні види. Значну увагу Єлизавета Модестівна приділяла торфово-болотному районуванню, результати якого узагальнені в колективній монографії «Торфово-болотний фонд УРСР, його районування та використання» (1963). Також дослідниця розвивала загально геоботанічні питання, насамперед геоботанічного районування. Схема геоботанічного районування Г.І. Білика та Є.М. Брадїс стала основою для подальшого детального геоботанічного районування території України.

Єлизавета Модестівна також вивчала питання картографування рослинного покриву України, була одним із авторів «Карти рослинності УРСР», складеної колективом відділу геоботаніки. Вчена багато уваги приділяла питанням систематики та флористики болотних видів. Вона опрацювала роди *Carex* L. та *Salix* L. для визначників. У багатьох своїх працях наводила оригінальні дані щодо особливостей поширення видів у різних регіонах. Дослідниця започаткувала роботи з охорони боліт, склала список боліт, здійснила загальну оцінку їхнього стану в межах Українського Полісся та розробила рекомендації з першочергових природоохоронних заходів у зв'язку з меліорацією. Дослідниця завжди відстоювала положення про те, що неможливо забезпечити охорону видів боліт у відриві від охорони їхніх ценозів загалом.

Є.М. Брадiс – авторка понад 250 наукових праць, зокрема 8 монографiй. За роботу «Болота УРСР» (1969) удостоєна Премiї iменi М.Г. Холодного АН УРСР. Пiд її керiвництвом було захищено п'ять кандидатських i чотири докторські дисертацiйні роботи.

Єлизавету Модестiвну вiдзначали висока iнтелiгентність i професiоналiзм, принциповiсть i доброта, а також бажання та вмiння допомогти всiм, хто цього потребував. Її дуже любили в Інститутi та поза його межами.

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Брадiс Є.М. 1950. Родина *Salicaceae*. Таблиці для визначення роду *Salix*. В кн.: *Визначник рослин України*. Київ, с. 715–726, с. 812–837.
- Брадiс Е.М. 1972. Растительный покров болот как показатель типа по условиям питания. В кн.: *Основные принципы изучения болотных биогеоценозов*. Ленинград: Наука, с. 29–38.
- Брадiс Е.М. 1975. Рід *Carex*. В кн.: *Визначник рослин Українських Карпат*. Київ: Наукова думка, с. 373–382.
- Брадiс Є.М., Запятава О.О. 1950. Високогірна рослинність Закарпатської області. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 7(1): 3–18.
- Брадiс Е.М., Балашов Л.С. 1967. Болота Западной Подолии. В кн.: *Природа болот и методы их исследований*. Ленинград, с. 43–46.
- Брадiс Є.М., Бачурина Г.Ф. 1969. *Рослинність УРСР. Болота*. Київ: Наукова думка, 243 с.
- Брадiс Є.М., Андриєнко Т.Л. 1973. Рідкісні та зникаючі види болотних рослин та необхідність їх охорони. В кн.: *Фізична географія та геоморфологія. Міжвiдомчий науковий збiрник*. Вип. 10. Київ: Вид-во Київського університету, с. 107–114.
- Брадiс Е.М., Андриенко Т.Л. 1974. Эвтрофные и мезотрофные сфагновые болота УССР. В кн.: *Типы болот СССР и принципы их классификации*. Ленинград: Наука, с. 15–119.
- Брадiс Є.М., Андриєнко Т.Л., Лихобабiна Є.П. 1969. Оліготрофні болота Закарпатської області. *Український ботанічний журнал*, 26(1): 29–35.
- Торфово-болотний фонд УРСР, його районування та використання*. 1973. Ред. Є.М. Брадiс, А.І. Кузьмичов, Т.Л. Андриєнко, Є.Б. Батячов. Київ: Наукова думка, 262 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Андриєнко Т.Л. 2010. Єлизавета Модестiвна Брадiс як видатний флорист (до 110-рiччя вiд дня народження). *Український ботанічний журнал*, 67(6): 934–937.

- Андрієнко Т.Л. 2013. *Модестовна. Рассказ об Учителе*. Под ред. В.В. Протопоповой. Київ: Альтерпрес, 72 с.
- Барна М.М., Барна Л.С. 2013. *Видатні вчені-ботаніки: навчальний посібник*. Тернопіль: ТзОВ Терно-граф, 192 с.
- Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (1921–2011). Віхи історії та сучасність*. 2011. Київ: Альтерпрес, 441 с.

Дмитро Дубина, Світлана Ємельянова

Попов
Михайло Григорович
(18.04.1893 – 18.12.1955)

Відомий російський і радянський систематик та флорист, спеціаліст у галузі фітогеографії, флорогенетики та еволюційного вчення, член-кореспондент АН УРСР, доктор біологічних наук, професор Михайло Григорович Попов народився в робітничій сім'ї в м. Вольськ Саратовської губернії (нині однойменна область РФ). По закінченню місцевого реального училища (1911) вступив на фізико-математичний факультет Казанського університету, згодом (1913) перевівся до Петербурзького університету. В студентські роки вперше познайомився з флорою України, коли взяв участь у комплексній ґрунтознавчо-ботанічній експедиції під керівництвом І.І. Спригіна з вивчення Конотопського та Новгород-Сіверського повітів Чернігівської губернії (1913).

По закінченню навчання М.Г. Попов займав посаду асистента кафедри ботаніки Саратовського університету (1917), працював на кафедрі географії рослин Середньоазійського університету (1919–1927) в Ташкенті. На запрошення

М.І. Вавилова в 1927 р. М.Г. Попов переїхав до Ленінграду, де очолив один з відділів Всесоюзного науково-дослідного інституту рослинництва (ВІР). У квітні 1933 р. за надуманим звинуваченням у контрреволюційній діяльності М.Г. Попова було заарештовано й відправлено на заслання до м. Алма-Ати на три роки.

По закінченню заслання через відмову влади надати дозвіл на повернення додому в Ленінград М.Г. Попов з родиною в 1940 р. переїхав до Самарканду (нині Узбекистан), а з початком війни повернувся до Ташкенту.

В 1944 р. на запрошення свого учня В.Г. Хрижановського М.Г. Попов переїхав до України, де розпочав трудову діяльність на посаді старшого наукового співробітника в Інституті ботаніки АН УРСР та завідувача кафедри систематики вищих рослин Київського державного університету.

Згодом із структури Інституту ботаніки АН УРСР було виокремлено (1944) Ботанічний сад АН УРСР, який у 1967 році переіменовано в Центральний республіканський ботанічний сад АН УРСР – ЦРБС (натепер Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України). Маючи досвід роботи в Батумському ботанічному саду, М.Г. Попов долучився до розробки генерального плану ЦРБС та організації колекцій, зайнявши посаду заступника директора саду з наукової роботи.

Українські вчені високо оцінили науковий доробок М.Г. Попова – 12 лютого 1945 його було обрано членом-кореспондентом АН УРСР. Зі створенням філіалу Інституту ботаніки АН УРСР у м. Львові (1945) М.Г. Попов очолив там відділ географії вищих рослин та кафедру вищих рослин Львівського державного університету. Через тиск влади в період «лисенківщини» вчений вимушений був залишити Україну (1948) і переїхати до м. Східно-Сахалінська (нині РФ), де очолив сектор рослинництва Східно-Сахалінського філіалу АН СРСР. Пізніше він переїхав до м. Іркутська, тут до кінця життя обіймав посаду старшого наукового співробітника Східно-Сибірського філіалу АН СРСР.

В історії ботанічної науки М.Г. Попов залишив глибокий слід. Ним описано 925 таксонів судинних рослин, він є автором монографічних опрацювань *Paraveraceae* та *Boraginaceae* до

«Флоры СССР», за його участі підготовлено та видано низку «Визначників» та «Флор» Середньої Азії, Далекого Сходу, Східного Сибіру та України.

Особливу увагу вчений приділяв питанням фітогеографії, флорогенетики та еволюційного вчення. Він один з перших вивчав проблему ендемізму української флори, а його висновки щодо формування та флористичних зв'язків Карпат та Арктики, Криму та Кавказу і нині не втратили свого теоретичного та методологічного значення. Його праці містять оригінальні та сміливі думки щодо питань історії розвитку флор земної кулі, особливо бореальної флори та флори субтропіків. Обґрунтовуючи свою концепцію про походження та розвиток генетично та екологічно протилежних мезофільної та ксерофільної флор, ним введені поняття «флора Гінкго» та «флора Вельвичії» відповідно. Флорогенетичний аналіз, який активно розробляв і застосовував у своїх роботах М.Г. Попов, нині є одним з провідних у вивченні окремих таксонів та регіональних флор. Крім цього, вчений вважається одним з основоположників гібридогенної концепції еволюції рослинного світу.

Наукова спадщина Михайла Григоровича складає близько 200 праць, які вийшли друком як за життя вченого, так і по його смерті. Про актуальність робіт дослідника для теорії і практики свідчить факт перевидання праць М.Г. Попова в 1983 та 2018 рр.

За наукові здобутки Михайлу Григоровичу Попову посмертно були присвоєні премії Президії АН СРСР за працю «Флора Средней Сибири» (1956) та Президії АН СРСР імені В.Л. Комарова (1960). Величезною спадщиною вченого залишаються його гербарні збори, які зберігаються в багатьох гербаріях світу (BATU, SAKH, IRK, WIR, LW, LWS, KW, TASH, MW та ін.). Ім'ям М.Г. Попова названо Гербарій Центрального сибірського ботанічного саду СВ РАН (NSK, м. Новосибірськ, РФ). Віддаючи шану вченому, учнями і колегами на честь дослідника названо понад 120 таксонів різного рангу, серед них: *Crataegus popovii* Chrshan., *Myosotis popovii* Dobrocz., *Plantago popovii* Tzvelev та ін.

Похований у Санкт-Петербурзі на Серафимівському цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Попов М.Г. 1927. Географо-морфологический метод систематики и гибридационные процессы в природе. *Труды по прикладной ботанике, генетике и селекции*, 17(1): 221–290.
- Попов М.Г. 1927. Основные черты истории развития флоры Средней Азии. *Бюллетень Средне-Азиатского государственного университета*, 25: 239–292.
- Попов М.Г. 1929. Род *Cicer* и его виды (опыт морфологической и географической монографии). *Труды по прикладной ботанике, генетике и селекции*, 21(1): 1–240.
- Попов М.Г. 1931. Между Монголией и Ираном (основные ботанико-географические черты Синь-цзяня – самой западной провинции Китая, по данным собственных исследований 1929 года и сводки литературных сведений по этой стране). *Труды по прикладной ботанике, генетике и селекции*, 26(3): 45–84.
- Попов М.Г. 1940. *Растительный покров Казахстана*. Москва, Ленинград: Изд-во АН СССР, 214 с.
- Попов М.Г. 1949. *Очерк растительности и флоры Карпат*. Москва: Изд-во МОИП, 303 с.
- Попов М.Г. 1957. *Флора Средней Сибири*. Т. 1. Москва, Ленинград: Изд-во АН СССР, 554 с.
- Попов М.Г. 1958. *Избранные сочинения*. Под ред. С.Ю. Липшица, В.В. Никитина. Ашхабад: Изд-во АН Туркменской ССР, 489 с.
- Попов М.Г. 1963. *Основы флорогенетики*. Москва: Изд-во АН СССР, 135 с.
- Попов М.Г. 1969. *Растительный мир Сахалина*. Москва: Наука, 136 с.
- Попов М.Г. 1983. *Филогения, флорогенетика, флорография, систематика. Избранные труды*. Под ред. К.М. Сытника. Киев: Наукова думка, т. 1, 280 с.; т. 2, 478 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Кривенко Д.А., Успенский М.Б., Чернышева О.А., др. 2018. *Михаил Григорьевич Попов: Жизнь – дорога, счастье – конь, отдых – караван-сарай!* Иркутск: Изд-во Института географии им. В.Б. Сочавы СО РАН, 175 с.
- Липшиц С.Ю. 1983. Михаил Григорьевич Попов (18.IV 1893 – 18.XII 1955). В кн.: *Попов М.Г. Филогения, флорогенетика, флорография, систематика. Избранные труды*. Под ред. К.М. Сытника. Киев: Наукова думка, т. 1, с. 7–20.
- Рубцов М.І. 1977. Сторінки із спогадів про М.Г. Попова. *Український ботанічний журнал*, 34(2): 209–211.
- Шиян Н.М., Кривенко Д.А. 2018. Михаил Григорьевич Попов (1893–1955). *Український ботанічний журнал*, 75(6): 595–596.

Зеров
Дмитро Костьович
(20.09.1895 – 20.12.1971)

Народився Дмитро Костьович Зеров в м. Зінькові на Полтавщині в родині вчителя. Після закінчення Охтирської гімназії (1914) вступив на природничий відділ фізико-математичного факультету Київського університету Св. Володимира (нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка). Ще студентом почав працювати науковим співробітником Комісії з вивчення флори України (1921), а пізніше – Ботанічного кабінету і Гербарію Всеукраїнської академії наук (ВУАН). Після закінчення університету в 1922 р. Д.К. Зеров був призначений асистентом кафедри морфології і систематики рослин Вищого інституту народної освіти (нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка), а згодом став старшим викладачем цього закладу. Протягом 1933–1957 рр. (з перервою у воєнні роки) очолював кафедру нижчих рослин.

Одночасно Д.К. Зеров працював в Інституті ботаніки АН УРСР, з 1931 до 1941 рр. завідував відділом бріології. У 1936 р. Дмитру Костьовичу було присвоєно звання професора, а в 1937 р. він захистив докторську дисертацію. В 1939 р. його обрано членом-кореспондентом АН УРСР. В період з 1941 до 1944 рр. він очолював відділ спорових рослин, а впродовж 1944–1949 рр. – відділ бріології Інституту ботаніки АН УРСР. У 1948 р. обраний академіком АН УРСР. Д.К. Зеров працював директором Інституту ботаніки АН УРСР (1946–1963), завідував відділом історії флори і палеоботаніки (1963–1971).

У 1965 р. Дмитру Костьовичу присвоєно звання заслуженого діяча науки УРСР, а в 1969 р. присуджена Державна премія УРСР в галузі науки і техніки.

Основні напрями досліджень науковця – флора сфагнових та печіночних мохів, болотознавство, історія флори й рослинності, філогенія нижчих рослин, історія ботанічної науки в Україні.

Ще студентом Д.К. Зеров розпочав вивчення сфагнових мохів під керівництвом професора О.В. Фоміна. Спочатку він досліджував торфові мохи околиць Києва, а потім поширив свої дослідження на всю територію України. Результатом цієї роботи стали надруковані праці «Торфові мохи України» та «Визначник сфагнових мохів України» (1935). Одночасно науковець приділяв велику увагу вивченню печіночників. Ним було опубліковано «Визначник печіночних мохів УРСР» (1939) і низка статей, в яких висвітлено екологічні, географічні та біологічні особливості печіночників. Праця «Флора печіночних і сфагнових мохів України» (1964) стала завершальним етапом у вивченні цих груп мохоподібних у нашій країні.

Протягом майже 20 років Дмитро Костьович всебічно досліджував болота України, їм присвячена відома монографія «Болота УРСР. Рослинність і стратиграфія» (1938) та численні статті. В них подано геоморфологічну класифікацію боліт України, характеристику рослинного покриву, стратиграфію торфовищ, проведено районування болотних масивів. Дослідження стратиграфії та генезису боліт викликали інтерес Д.К. Зерова до палеології. Він починає вивчати історію розвитку флори та рослинності України із застосуванням методу спорово-пилкового аналізу. Вченому належить провідна роль в розробці цих питань в Україні, зокрема стосовно часу та умов розвитку боліт окремих регіонів країни, основних рис післяльодовикової історії рослинності тощо.

Особливе місце в науковій діяльності Д.К. Зерова займає проблема походження та філогенії рослинного світу. Вчений неодноразово повертався до неї в своїх працях для того, щоб переосмислити складні проблеми, врахувати нові факти й погляди. Вінцем досліджень Дмитра Костьовича з цього питання

стала монографія «Очерк филогении бессосудистых растений» (1972). Він був першим радянським ученим, який прийняв і втілював у своїй праці новий на той час принцип поділу органічного світу на три царства; багато нового вніс у розуміння філогенетичних зв'язків окремих груп водоростей, грибів, лишайників і мохоподібних, модернізував їхні системи. Ця монографія й досі використовується під час викладання курсу лекцій з філогенії та походження рослин у вищих навчальних закладах України.

Д.К. Зеров проводив велику редакторську роботу. З 1947 р. він очолював редакційну колегію «Українського ботанічного журналу», був головним редактором багатотомних видань «Флора УРСР», «Визначник грибів України» (1967–1972) та ін., був членом редакційної колегії Української радянської енциклопедії.

Плідною була й педагогічна діяльність Дмитра Костьовича. В 20-х рр. ХХ ст. він викладав у Вищому інституті народної освіти (тепер Київський національний університет імені Тараса Шевченка), а з поновленням університету в 1933 р. понад 20 років очолював у ньому кафедру нижчих рослин, підготувавши чимало кваліфікованих спеціалістів-ботаніків. Багато його учнів, які захистили кандидатські, докторські дисертації, працювали в Інституті ботаніки АН УРСР та інших наукових установах. Однією з кращих учениць Д.К. Зерова була Н.П. Масюк.

Д.К. Зеров – автор понад 100 наукових публікацій. В якій би галузі ботанічної науки не працював Дмитро Костьович, якою б справою не займався, скрізь відчувався його глибокий інтерес до наукових проблем, безмежна відданість науці, кипуча енергія, надзвичайна працьовитість, всебічна обдарованість, висока чесність та інтелігентність. Перебуваючи на керівних посадах, він завжди залишався відкритою для спілкування, привітною і щирою людиною.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

Зеров Д.К. 1935 (1934). *Визначник сфагнових (торфових) мохів України*. Київ: Вид-во ВУАН, 40 с.

- Зеров Д.К. 1938. *Болота УРСР: Рослинність і стратиграфія*. Київ: Вид-во АН УРСР, 164 с.
- Зеров Д.К. 1939. *Визначник печіночних мохів УРСР*. Київ: Вид-во АН УРСР, 152 с.
- Зеров Д.К. 1964. *Флора печіночних і сфагнових мохів України*. Київ: Наукова думка, 356 с.
- Зеров Д.К. 1972. *Очерк філогенії бессосудистих рослин*. Київ: Наукова думка, 315 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Партика Л.Я. 2015. Академік Дмитро Костьович Зеров (до 120-річчя від дня народження). *Український ботанічний журнал*, 72(6): 610–618.

Лариса Партика

Гіжицька Зоя Костянтинівна (06.12.1895 – 06.04.1935)

Зоя Костянтинівна Гіжицька народилася в Києві. Навчалася на Вищих жіночих курсах, закінчила Університет Св. Володимира в Києві. Працювала в Ботанічному саду Університету Св. Володимира, згодом на Науково-дослідній кафедрі ботаніки Управління науки, а з 1927 р. – науковим співробітником відділу спорових рослин, завідувала лабораторією мікології Науково-дослідного Інституту ботаніки Наркомосвіти УРСР.

Зоя Костянтинівна була одним із засновників досліджень грибів у Інституті ботаніки ВУАН, фундатором та першим куратором мікологічного гербарію Інституту. Її колекція зразків різних таксонів аскоміцетів, особливо дискосміцетів, анаморфних грибів, базидіоміцетів, зокрема іржастих грибів, значно збагатила гербарій і донині складає помітну його частку.

Іntenсивні дослідження мікофлори околиць Києва та Правобережного Полісся, проведені З.К. Гіжицькою в 20-х роках ХХ ст., стали основою для її піонерних публікацій про видовий склад грибів цих регіонів.

Нею були виявлені та описані нові таксони грибів, зокрема рід анаморфного гриба *Fominia (F. rubi-idaei)* на малині, нові види анаморфних грибів з родів *Robillarda*, *Diplodia*, *Monochaetia*, *Phyllosticta*, новий вид аскоміцета з роду *Leptosphaeria*, новий рід дискоміцетів *Muscia*.

У 1930-х роках З.К. Гіжицька досліджувала еколого-біологічні особливості дереворуйнівного гриба *Merulius lacrymans* та розробляла заходи боротьби з ним.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Гіжицька З.К. 1926. Гриби що було зібрано протягом осені 1925 та весни й літа 1926 років. *Вісник Київського ботанічного саду*, 4: 22–33.
- Гіжицька З.К. 1929 а. Матеріяли до мікофлори України. *Вісник Київського ботанічного саду*, 9: 92–101.
- Гіжицька З.К. 1929б. Матеріяли до мікофлори України. (Продовження). *Вісник Київського ботанічного саду*, 10: 4–41.
- Гіжицька З.К. 1933. Про проростання спор *Merulius (Gmncsp.) lacrymans* на різних середовищах. *Вісник Київського ботанічного саду*, 16: 33–38.
- Гіжицька З.К. 1933. Вплив високих і низьких температур на міцелій і спори *Merulius lacrymans* Schm. *Вісник Київського ботанічного саду*, 16: 39–41.
- Girzitska Z. 1929. Materials to the Discomycetes of Ucraina and other localities. *Вісник Київського ботанічного саду*, 10: 54–67.
- Girzitska Z. 1933. Novitates pro flora mycologica. *Вісник Київського ботанічного саду*, 16: 43–44.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Дудка І.О. 2006. Гіжицька Зоя Костянтинівна. В кн.: *Енциклопедія Сучасної України*: електронна версія [веб-сайт]. Гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=25614

Юрій Тихоненко

Оксіюк
Петро Федорович
(26.01.1896 – 05.03.1960)

Народився в с. Луковисько Костянтинівського повіту Холмської губернії на Підляшші (територія сучасної Польщі) в українській родині селянина-стельмаха. Середню освіту здобув у Холмській семінарії, яку закінчив у 1916 р.

Восени 1916 р. вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Київського університету Св. Володимира. Ще студентом Петро Федорович почав працювати в царині ботаніки – в 1919 р. у Ботанічному саду Київського університету під керівництвом професора В.В. Фінна, а також упродовж 1919–1923 рр. – у Сільськогосподарському науковому комітеті України, спочатку практикантом, згодом молодшим спеціалістом.

Петро Федорович працював в Інституті ботаніки ВУАН від часу його заснування в 1921 р. і до кінця свого життя спочатку науковим співробітником (1921–1931), потім старшим науковим співробітником (1944–1960) відділу цитології та ембріології, очолюваного членом-кореспондентом АН УРСР Я.С. Модилевським. Одночасно Петро Федорович викладав ботаніку у вищих навчальних закладах. Педагогічну діяльність він розпочав ще в 1921 р. Був асистентом кафедри ботаніки Київського медінституту (1921–1923), пізніше (1923–1925) – асистентом кафедри загальної ботаніки Київського університету. З 1924 р. і до кінця свого життя працював у Київському сільськогосподарському інституті (згодом Українській сільськогосподарській академії – УСГА, натеper Національний

університет біоресурсів і природокористування України) асистентом кафедри морфології та систематики рослин, старшим викладачем, доцентом професором, завідувачем кафедри ботаніки. У червні 1941 р. Петро Федорович евакуювався разом з Київським сільськогосподарським інститутом до м. Алма-Ати, а в травні 1944 р. повернувся до Києва.

Вчений ступінь кандидата біологічних наук Петро Федорович отримав у 1935 р. без захисту дисертації, ступінь доктора біологічних наук за спеціальністю «ботаніка» – в 1937 р. на підставі захисту при Кваліфікаційній комісії АН УРСР дисертації на тему «Порівняльне цитолого-ембріологічне дослідження родини *Resedaceae*». Того ж року йому було присуджено вчене звання професора.

Петро Федорович мав широку ерудицію в різних галузях ботаніки, зокрема був хорошим флористом. Дуже добре знав флору України, розумівся на флорі Кавказу, яку досліджував під час експедицій разом із Д.К. Зеровим. Основні напрями наукової діяльності: ембріологічний розвиток цукрового буряка; розвиток гаметофіту, зародку, морфології хромосом. Побудував власну схему філогенетичних зв'язків у родині *Resedaceae*, досліджував цитоембріологію пшениці, історію флори крейдяних відслонень УРСР, застосував каріологічний метод для характеристики флори УРСР.

Петро Федорович володів українською, російською, польською мовами, читав англійською, німецькою, французькою, добре знав латину. Був неабияким знавцем і цінителем мікроскопічної техніки (мікроскопів, мікротомів тощо). Майстерно виготовленими ним цитологічними препаратами (зокрема з подвійного запліднення у рослин) упродовж багатьох років користувалися на практичних заняттях студенти біологічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка та Української сільськогосподарської академії.

За багаторічну плідну і бездоганну роботу Петро Федорович був нагороджений орденом Леніна (1953), а також медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» (1945).

Ученому була притаманна принциповість у вирішенні наукових питань. При своїй доброзичливості до людей Петро Федорович чітко висловлював свою думку щодо тих чи інших питань цитології та ембріології рослин, навіть тоді, коли вона була вельми негативною. Публікації Петра Федоровича з порівняльного цитолого-ембріологічного дослідження родини *Resedaceae* – блискучий приклад вирішення питань таксономії та філогенії з використанням даних різних методів досліджень. Вони стали настільними працями багатьох дослідників.

Петро Федорович був закоханий у природу. Найкращим відпочинком для нього було перебування в селі на Дніпрі. Захоплювався рибальством, мисливством, фотографією, розумівся на радіотехніці. Петро Федорович відзначався широкою доброзичливістю до колег, друзів, родичів, знайомих. Йому були притаманні тактовність та прагнення до порозуміння в стосунках з людьми.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Оксіюк П.Ф. 1924. До питання про поширення адвентивних рослин на Україні. *Наукові записки Наукового товариства ім. Шевченка*, 2.
- Оксіюк П.Ф. 1934. Біологія цвітіння цукрового буряка. *Журнал Інституту ботаніки ВУАН*, 9.
- Оксіюк П.Ф. 1937. Порівняльне цитолого-ембріологічне дослідження родини *Resedaceae*. 1. *Reseda* і *Astrocarpus*. *Журнал Інституту ботаніки АН УРСР*, 12(20): 1–46.
- Оксіюк П.Ф. 1955. Про запліднення у буряка в зв'язку з так званим соматичним заплідненням. *Український ботанічний журнал*, 12(3): 44–51.
- Оксіюк П.Ф., Худяк М.И. 1955. Новые данные об оплодотворении у пшеницы. *ДАН СССР*, 105(4): 835–838.
- Модилевский Я.С., Оксіюк П.Ф., Худяк М.И., Дзюбенко Л.К., Бейлис-Вырочая Р.А. 1958. *Цитозембриология основных хлебных злаков*. Киев: Изд-во АН УССР, 336 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

- Ніколаєнко С.М., Якубенко Б.Є., Григорюк І.П., Лакида П.І. 2018. *Історія кафедри ботаніки Національного університету біоресурсів і природокористування України (1898–2018 pp.)*. Київ: Ліра-К, 244 с.

КОТОВ
Михайло Іванович
(09.11.1896 – 25.08.1978)

Професор Михайло Іванович Котов народився в м. Задонськ Воронежської губернії (тепер Липецька область, РФ). Закінчив 3-ю Харківську гімназію. Навчався на фізико-математичному факультеті Харківського університету (1917–1922) та в аспірантурі Харківського Інституту народної освіти (1923–1926). Працював науковим співробітником Наркомосвіти (1927–1930), завідувачем відділу дикорослих рослин Інституту прикладної ботаніки (1931–1938). З 1938 р. в Києві в Інституті ботаніки АН УРСР займав посади старшого наукового співробітника (1938–1941), завідувача відділу вищих рослин (1941–1972), старшого наукового співробітника-консультанта відділу систематики вищих рослин (1972–1978). Разом з АН УРСР перебував у евакуації (1942–1944) в м. Уфа (Башкирська АРСР), після війни повернувся з Інститутом ботаніки АН УРСР до Києва. Докторську дисертацію «Родина хрестоцвіті (*Cruciferae*) флори УРСР» М.І. Котов захистив у 1940 р., затверджений професором у 1943 р.

Михайло Іванович мав глибокі знання не лише в галузі ботаніки, а й суміжних дисциплінах – географії, геології, кліматології, що визначило широту його підходів до аналізу багатьох наукових проблем флористики, систематики, ботанічної географії, адвентивних рослин, охорони природи й організації заповідників, геоботаніки, ресурсознавства, історії ботанічної науки.

Невід’ємною часткою наукових досліджень М.І. Котова були експедиційно-польові роботи. Він організовував або брав

участь у понад 70 експедиціях, зокрема в Українській державній експедиції до високогір'я Південного і Східного Тянь-Шаню (1933), у Комплексній експедиції Азербайджанського філіалу АН СРСР до Закавказзя (Ширванський степ; 1934–1935), у багатьох експедиціях на крейдяні відслонення Східної Європи (1922–1969) та ін. Численними були експедиції територією України, в результаті яких М.І. Котов зробив багато геоботанічних описів своєрідних типів рослинності різних ботаніко-географічних районів. Він був розробником принципів, організатором, провідним автором, редактором чи співредактором 12-томного видання «Флора УРСР» (1935–1965), багатьох визначників і монографій, організатором гербарної справи в Україні, а також невтомним збирачем гербарію. Майже третину гербарного фонду флори України (близько 80 тис. гербарних аркушів) складають його збори. Для різних томів «Флори УРСР» він опрацював 33 великі родини і 38 окремих складних родів. Аналізував критичні таксони в інших флористичних виданнях (наприклад, *Hieracium* L. у межах СРСР та Brassicaceae Східної Європи).

Він є автором 40 нових для науки видів. З ім'ям М.І. Котова пов'язаний розвиток досліджень адвентивної флори України. Він уперше оцінив процес занесення чужорідних видів флори й фауни як важливу біогеографічну проблему, був автором першого списку адвентивних видів України, досліджував шляхи та способи міграції занесених рослин, динаміку їхніх ареалів, видовий склад та походження.

Михайло Іванович – патріарх природоохоронної справи в Україні. Був секретарем оргкомітету зі створення заповідника «Асканія-Нова» (1921), працював в Українському комітеті по охороні природи (1921), саме він ініціював створення заповідника «Святі Гори» (1927), брав участь в організації Українського товариства охорони природи (1945), входив до складу Президії УТОП (1953), був одним із авторів першого Закону «Об охроне природы в Украинской ССР» (1955). Багато уваги М.І. Котов приділяв вивченню рослинних ресурсів України, опублікував у співавторстві низку монографій з різних груп корисних рослин.

Михайло Іванович поєднував фундаментальні дослідження з активною науково-організаційною та громадською роботою.

Упродовж понад 30 років очолював відділ систематики та флористики судинних рослин, формував колективи для створення та видання флор, визначників і монографій. Був головним редактором, редактором або співредактором чи рецензентом багатьох флористичних видань; входив до складу Вченої ради Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР, спеціалізованих учених рад із захисту дисертацій, Президії Українського ботанічного товариства, багатьох інших наукових товариств, керував секціями флори і рослинності та охорони природи УБТ, тощо. Наукова спадщина М.І. Котова складає майже 400 друкованих праць. Він виховав 16 кандидатів і трьох докторів наук.

Котов Михайло Іванович – Заслужений діяч науки УРСР та Башкирської АРСР, Лауреат Державних премій СРСР і УРСР, кавалер орденів Леніна та «Знак пошани».

На честь М.І. Котова описані види вищих рослин (*Asperula kotovii* Klokov, *Herniaria kotovii* Klokov, *Medicago kotovii* Wissjul., *Polygonum kotovii* Klokov, *Agrotigia kotovii* Tzvelev, *Alyssum kotovii* A.P.Iljinsk., *Elytrigia kotovii* Dubovik, *Euphorbia kotovii* Klokov), мох (*Bryum kotovii* Lazarenko) та лишайники (*Placodium kotovii* Oхнер, *Xanthoanptychia kotovii* S. Kondr. & I. Kudratov).

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

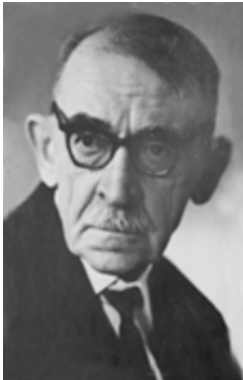
- Котов М.І. 1921. До питання про те, як поширюються тепер рослини на Україні заносами. *Український ботанічний журнал*, 1(1–2): 23–25.
- Котов М.І. 1935–1965. *Флора УРСР*. Т. 1–12.
- Котов М.І. 1927. Ботанико-географический очерк растительности меловых обнажений по р. Осколу и ее притокам. *Журнал Русского ботанического общества*, 12(3): 249–266.
- Котов М.І. 1927. Ботанико-географические исследования в Причерноморских степях, ч. 1. *Наукові записки по біології н.-д. кафедри ботаніки* (Харків), 1: 19–52.
- Котов М.І. 1929. Адвентивні рослини УРСР. *Знання*, 2: 28–32.
- Котов М.І. 1947. Гірські соснові бори як проблема історичної ботанічної географії. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 4(1–2): 53–59.
- Котов М.І. 1953. Родина *Cruciferae*. В кн.: *Флора УРСР*. Київ: Вид-во АН УРСР, т. 5, с. 203–428.
- Котов М.І. 1964. Рідкісні та ендемічні рослини флори України і необхідність їх охорони. В зб.: *Охороняйте рідну природу*, вип. 3, с. 5–12.

- Котов М.И. 1979. Сем. *Brassicaceae* Burnett. В кн.: *Флора европейской части СССР*. Ленинград: Наука, т. 4, с. 30–148.
- Котов М.И. (соавтор). 1987. *Определитель высших растений Украины*. Киев: Наукова думка. 548 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Козубенко Ю.Л. 2016. Внесок професора М.І. Котова у дослідження рослинності Одещини. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Історичні науки»*, 34: 75–78.
- Протопопова В.В., Ільїнська А.П. 2016. *Михайло Іванович Котов: до 120-річчя від дня народження*. Київ: Фітосоціоцентр, 76 с.

Віра Протопопова, Антоніна Ільїнська

Клоков **Михайло Васильович** **(12.08.1896 – 05.10.1981)**

Відомий український ботанік, поет та літературознавець Михайло Васильович Клоков (літературний псевдонім Михайло Доленго) народився в м. Лебедин на Сумщині в учительській родині. Здобувши середню освіту в Куп'янській чоловічій гімназії, вступив на фізико-математичний факультет Харківського університету (1914), де через рік перевівся на природничо-історичний факультет. Ще будучи студентом, тимчасово працював на посаді ботаніка заповідника «Асканія-Нова» (1917), співробітника відділу мистецтв Народного комісаріату освіти (1919), завідувача музейно-виставкового сектору Куп'янського окружного відділу народної освіти та викладав природознавство в трудовій школі (1919).

По закінченню університету (1921) М.В. Клокова запрошено до аспірантури Харківського інституту народної освіти, де з 1926 р. він працював науковим співробітником кафедри ботаніки. Того ж року він вступив до аспірантури кафедри літератури Харківського державного університету (ХДУ), де за три роки пройшов становлення як поет і літературний критик. У 1930–1941 рр. М.В. Клоков обіймав посаду завідувача відділу систематики квіткових рослин Науково-дослідного інституту ботаніки ХДУ та з 1935 р. займав посаду професора кафедри систематики рослин університету. Зважаючи на його наукові досягнення, в 1936 р. йому присвоєно ступінь кандидата біологічних наук без захисту дисертації. В 1934 р. М.В. Клоков стає членом Спілки радянських письменників України (СРПУ), як один з ініціаторів її створення.

У роки війни (1941–1944) вчений перебував в евакуації в м. Кзилорді (нині Кизилорда, Казахстан), де завідував кафедрою ботаніки Об'єднаного українського університету. З 1944 р. і до кінця життя М.В. Клоков працював старшим науковим співробітником відділу систематики та географії вищих рослин Інституту ботаніки АН УРСР. Саме тут він підготував докторську дисертацію під назвою «Ендемізм української флори» (1948), плідно працював над дослідженням флори України, що відображено в численних публікаціях та на сторінках багатотомних видань «Флора УРСР» та «Флора СССР».

Наукові досягнення Михайла Васильовича відзначені низкою державних і національних нагород: Державна премія СРСР (1952), Державна премія УРСР (1969), звання «Заслужений діяч науки УРСР».

Визначний внесок у розвиток української ботаніки М.В. Клоков зробив в галузі систематики, флористики, ботанічної географії, історії флори, він стояв у витоків руху охорони природи в Україні. Протягом свого життя на основі монотипічної концепції виду описав близько 700 таксонів квіткових рослин різного рангу, серед них: *Achillea euxina* Klokov, *Corispermum glabratum* Klokov, *Stipa poetica* Klokov, *Thymus*

bithynicus Klokov та ін. Крім практичної систематики та флористики, М.В. Клоков також працював над теоретичними проблемами систематики та географії рослин, запропонував оригінальну фітоєдологічну концепцію, в основі якої лежить вчення про географічні раси рослин як безпосередній об'єкт диференціації видів у природі. Фітоєдологічна концепція М.В. Клокова зіграла помітну роль у розвитку практичної систематики рослин в Україні, формуванні поглядів цілого покоління українських ботаніків і при подальшій таксономічній інвентаризації різноманіття рослинного світу країни та інших територій.

Вагомий внесок в науку Михайло Васильович зробив як редактор і монограф, підготувавши перше видання «Визначника рослин УРСР» (1950) та низки томів «Флори УРСР» та «Флори СССР», де ним опрацьовані (повністю або частково) родини Caryophyllaceae, Euphorbiaceae, Lamiaceae, Lythraceae, Papaveraceae, Plumbaginaceae, Polygonaceae, Rubiaceae, Violaceae, низка родів Rosaceae та Asteraceae.

Науковий доробок М.В. Клокова складає понад 120 праць, які дотепер не втратили актуальності. Крім іншого, М.В. Клоков приділяв значну увагу підготовці наукових кадрів. Ним виплекана плеяда української наукової еліти, серед яких І.В. Артемчук, І.Н. Литвиненко, Ю.М. Прокудін, Д.І. Сакало, Д.М. Доброчаєва, Є.В. Міндерова, О.М. Дубовик, Б.В. Заверуха та ін.

З пошани до вченого його ім'ям названо принаймні 17 таксонів, серед них: *Betula klokovii* Zaver., *Chaenorhinum klokovii* Kotoy, *Cerasus klokovii* Sobko, *Corispermum* × *klokovii* Mosyakin, *Crataegus klokovii* Ivashin, *Dianthus klokovii* Knjaz., *Euphorbia klokoviana* Railyan, *E. klokovii* Dubovik, *Leymus klokovii* (Tzvelev) Baikov & Lipin, *Poa klokovii* Tzvelev, *Salvia klokovii* J.V.Walker, *Veronica spicata* L. subsp. *klokovii* Tzvelev та ін. Неоціненним матеріальним спадком М.В. Клокова є його меморіальна гербарна колекція (близько 20 тис. зразків) (KW), яка містить цінні серійні збори автора.

Варто згадати, що в літературних колах М.В. Клоков був відомий як поет та літературний критик Михайло Доленго. Він пройшов шлях як літератор від перших друкованих віршів

(1915), беручи участь у літературній організації «Арена», до члена СРПУ (1934–1981). Поезії М. Доленго характеризують як інтелектуальну, філософськи заглиблену лірику, сповнену алегоричних образів, що має досить складну поетичну мову. Крім окремих віршів, його перу належать поетичні збірки «Узмінь» (1928), «Зросло на камені» (1929), «Цілюше зілля» (1946), «Роздуми» (1961), «Зелене і червоне» (1971), «Сім кольорів надії» (1980). Серед критико-літературознавчих творів варто згадати його «Критичні етюди» (1924) та «Творчість Володимира Сосюри» (1931).

Багатогранна творча натура М.В. Клокова проявилася ще в одному захопленні – шахах. До них він ставився не менш серйозно, у вільний час змагався як з колегами, так і брав участь у клубних міських турнірах.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Клоков М.В. 1960. О днепровских и некоторых других видах рода *Corispermum* L. В кн.: *Ботанические материалы Гербария Ботанического института АН СССР* (Ленинград). Ленинград, т. 20, с. 90–136.
- Клоков М.В. 1963. *Основные этапы развития равнинной флоры Европейской части СССР*. В кн.: *Материалы по истории флоры и растительности СССР*. Москва, Ленинград: Изд-во АН СССР, вып. 4, с. 376–406.
- Клоков М.В. 1973. *Расообразование в роде тимьянов – Thymus L. на территории Советского Союза*. Киев: Наукова думка, 190 с.
- Клоков М.В. 1974. *Географическая раса как историческое явление. Некоторые основные положения. Природная обстановка и фауны прошлого*. Киев: Наукова думка, вып. 8, 111 с.
- Клоков М.В. 1976. О верониках колосистых. В кн.: *Новости систематики высших и низших растений* (1975). Киев: Наукова думка, с. 92–111.
- Клоков М.В. 1981. Псаммофильные флористические комплексы на территории УССР (опыт анализа псаммофитона). В кн.: *Новости систематики высших и низших растений* (1979). Киев: Наукова думка, с. 90–150.
- Клоков М.В., Осычнюк В.В. 1976. Ковыли Украины. В кн.: *Новости систематики высших и низших растений* (1975). Киев: Наукова думка, с. 7–92.
- Тысячелистники*. 1984. К.М. Сытник, А.Ф. Андрощук, М.В. Клоков, Л.И. Крицкая, Т.С. Лебедева, С.Н. Зиман, В.Д. Савицкий, А.Ф. Ильинская, Г.П. Кашеваров. Киев: Наукова думка, 272 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Доброчаева Д.Н., Заверуха Б.В. 1966. Михаил Васильевич Клоков (к 70-летию со дня рождения и 50-летию научной и педагогической деятельности). *Ботанический журнал*, 51(11): 1672–1678.
- Кондратюк Є.М., Доброчаєва Д.М., Заверуха Б.В. 1976. Михайло Васильович Клоков (до 80-річчя з дня народження та 60-річчя наукової і педагогічної діяльності). *Український ботанічний журнал*, 33(4): 437–438].
- Мосякин С.Л. 2008. *Вид и видообразование у растений: фитозидологические взгляды М.В. Клокова и современность*. Киев, 72 с.
- Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України*, фонд 867, оп. 1, інв. 1046/3; од. зб. 154; 1918–1983 рр.

Наталія Шиян, Ірина Дяченко, Аліса Шумілова, Сергій Мосякін

Буслова
Єфросинія Данилівна
(13.09.1897 – ?)

Єфросинія Данилівна Буслова народилася в м. Бихов (Старий Бихов) Могильовської губернії Російської імперії (нині Могильовська обл. Білорусі).

Навчалася в Ростовському державному університеті (1920–1921 рр.), продовжила навчання та закінчила в 1926 р. хіміко-фармацевтичний факультет Ленінградського медичного інституту; у 1929 р. захистила дипломну роботу на тему «Вплив світла на накопичення ефірної олії в корінні *Valeriana nitida* Кр.», виконану під керівництвом В.М. Любименка. Працювала лаборантом і старшим хіміком Інституту механічної обробки корисних копалин у Ленінграді (1929–1931); асистентом і

старшим науковим співробітником Державного інституту махоркознавства у Києві (1931–1934); виконувачем обов'язків старшого наукового співробітника (1934–1941, 1943–1945), старшим науковим співробітником (1945–1951) Інституту ботаніки АН УРСР. У 1945 р. захистила кандидатську дисертацію.

Напрями наукових досліджень вченої – вивчення процесу зеленіння рослин, зокрема у зв'язку з роллю заліза та деяких інших компонентів поживного середовища; дослідження розвитку й росту рослин.

Була редактором двох томів вибраних праць В.М. Любименка (1963).

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Любименко В.Н., Буслова Е.Д., Ефимова Н.И. 1936. Окраска корня моркови как расовый признак. *Ботанический журнал СССР*, 1: 5–17.
- Буслова Є.Д. 1935. Вплив яровизації і фотоперіодичної індукції розсади на тривалість вегетаційного періоду та врожай махорки. *Журнал Інституту ботаніки УАН*, 5(13): 83–111.
- Буслова Є.Д. 1937. К методике выращивания зародышей высших растений, лишенных запасных веществ семени. *Доклады АН СССР*, 14(6).
- Буслова Є.Д. 1938. До фізіології розвитку зародків при проростанні насіння. *Журнал Інституту ботаніки ВУАН*, 17: 43–82.
- Буслова Є.Д. 1939. К диагностике минерального голодания хлорозных растений. *Журнал Інституту ботаніки ВУАН*, 23(31): 145–159.
- Буслова Є.Д. 1941. Досліди по ізольованому живленні рослин азотом. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 2(2): 191–198.
- Буслова Є.Д. 1950. Значення світла для розвитку плодів та насіння у вищих рослин. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 7(3): 44–51.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Русские ботаники. Биографо-библиографический словарь. Т. 1, А–Б.* 1947 / Состав. С.Ю. Липшиц, Отв. ред. В.Н. Сукачев. Москва: Изд-во МОИП, с. 309–310.
- Шевера М.В. 2004. Буслова Єфросинія Данилівна. *Енциклопедія Сучасної України*: електронна версія. Члени редколегії: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=38243

Морочковський
Семен Филимонович
(14.02.1897 – 27.03.1962)

Доктор біологічних наук, професор Семен Филимонович Морочковський народився в м. Сміла Черкаського повіту Київської губернії (нині Черкаська обл.) у родині робітника-залізничника та домогосподарки. Навчався в Черкаській вчительській семінарії, здобув спеціальність вчителя, викладача агробіологічних дисциплін. Пізніше майже шість років він викладав природознавство в трудових та залізничних школах, працював директором школи. Восени 1924 р. вступив до Київського інституту народної освіти (пізніше – Київський державний університет імені Тараса Шевченка), закінчив його за спеціальністю «біологія, мікологія і фітопатологія».

У жовтні 1928 р. розпочав трирічне навчання в аспірантурі Українського науково-дослідного інституту цукрової промисловості, де виконував кандидатську роботу під керівництвом відомого міколога Г.С. Неводовського. Під час навчання виїжджав на тримісячне стажування до лабораторії фітопатології та мікології Всесоюзного інституту захисту рослин (Ленінград), де вивчав мікофлору кагатної гнилі цукрового буряку під керівництвом проф. А.А. Ячевського – фундатора мікології та фітопатології колишньої Російської Імперії та СРСР. Упродовж 1931–1938 рр. Семен Филимонович досліджував грибні хвороби цукрового буряку в лабораторії мікології і фітопатології Всесоюзного науково-дослідного інституту цукрової промисловості, працюючи спочатку на посаді старшого асистента, а з 1932 р. – наукового та старшого наукового співробітника. В 1936 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Гриби роду *Penicillium* на цукровому буряку».

У 1935 р. С.Ф. Морочковський розпочав працювати в Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка спочатку на посаді асистента, згодом доцента, професора. Тут він організував і очолив кафедру мікології та фітопатології, якою керував протягом 1944–1950 рр. Викладав спецкурси «Мікологія», «Фітопатологія» та «Фітоімунітет», керував дипломними роботами студентів, був невтомним організатором, учасником і керівником численних наукових експедицій. Пізніше тривалий час за сумісництвом обіймав посаду професора кафедри нижчих рослин.

З 1938 р. С.Ф. Морочковський працював в Інституті ботаніки АН УРСР на посаді старшого наукового співробітника, з наступного року очолював відділ мікології та до 1946 р. та був заступником директора з наукової роботи.

Без сумніву, роки праці в Інституті ботаніки були найнапруженішими і найпродуктивнішими в житті Семена Филімоновича. Ще в 1938 р. за спеціальним завданням Уряду УРСР він взяв участь у вивченні невідомого захворювання коней, збудником якого попередньо був запідозрений гриб *Stachybotrys alternans*, і яке від хворих тварин передавалося людині. Ученому вдалося із зараженої соломи та екскрементів коней виділити десятки штамів цього гриба та підтвердити, що хвороба дійсно викликається саме ним. Експериментально було встановлено фактори, що впливають на інфікування людей. За самовіддану працю з вивчення захворювання стахіботріотоксикозом С.Ф. Морочковський у 1939 р. був нагороджений Президією Верховної Ради СРСР медаллю «За трудову відзнаку».

На початку своєї праці завідувачем відділу мікології С.Ф. Морочковський разом із колегами значні зусилля спрямовував на вивчення фітотрофних грибів не тільки України, а й інших республік СРСР. Однак Велика Вітчизняна війна значною мірою загальмувала ці дослідження. Семен Филімонович був евакуйований до м. Уфі. Незважаючи на дуже важкий і напружений період воєнного життя, в 1943 р. він захистив докторську дисертацію на тему «Грибна флора кагатної гнилі цукрового буряку», матеріали якої пізніше були опубліковані у двох монографіях (1948, 1950).

Перебуваючи в евакуації, крім науково-організаційної роботи Семен Филімонович займався активною громадською діяльністю.

Він брав участь у роботі Башкирського обкому робітників вищої школи та наукових установ, був членом Республіканської комісії громадського контролю та спостереження за діяльністю розподільників їдалень для наукових працівників Башкирії, як член місцевому АН УРСР здійснював роботу з поліпшення побутових умов та матеріального становища працівників Академії наук. Досягнення С.Ф. Морочковського були високо оцінені державою – в 1945 р. він був нагороджений медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.».

У квітні 1944 р. С.Ф. Морочковський разом із співробітниками Інституту ботаніки АН УРСР повернувся до Києва, з січня 1946 р. знову очолив відділ мікології. У цей час особливу увагу він звертає на дослідження хвороб сільськогосподарських культур, лісових порід і полезахисних лісонасаджень та здійснення критико-систематичного вивчення окремих груп грибів. З 1945 р. за урядовим завданням відділ розпочав багаторічну роботу зі штучного підвищення врожайності білого гриба в природних умовах. У результаті був розроблений метод пророщування спор цього цінного їстівного гриба.

На початку 50-х років Семен Филімонович розпочав перші мікологічні обстеження степових заповідників України. За його ініціативи в лютому 1952 р. розпочала роботу секція мікології та фітопатології Українського ботанічного товариства, яка працює і донині. За бездоганну роботу в повоєнні роки професор С.Ф. Морочковський в травні 1954 р. був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

У другій половині 50-х років співробітники відділу мікології інтенсивно працювали над створенням «Визначника грибів України», здійснивши інвентаризацію видового складу грибів різних ботаніко-географічних зон України. До березня 1961 р. був підготовлений рукопис трьох томів «Визначника», в якій гриби подавалися до рівня роду. Однак було прийняте рішення довести ключі для визначення й узагальнення інформації про поширення грибів до видового рівня. На жаль, під час цієї напруженої роботи життя Семена Филімоновича обірвалося.

Книга «Визначник грибів України» в 7-ми томах була доопрацьована співробітниками відділу мікології та видана

впродовж 1967–1979 рр. Видання містить описи та інформацію про поширення в Україні 7500 видів грибів. Ця надзвичайно важлива фундаментальна праця на десятиліття визначила розвиток мікології в Україні, значною мірою посприяла підготовці нового покоління мікологів, створила умови для подальшого розвитку класичних і експериментальних досліджень грибів. За її підготовку колектив авторів разом з С.Ф. Морочковським (помертно) був удостоєний Державної премії УРСР у галузі науки і техніки.

С.Ф. Морочковському, крім створення багатотомного «Визначника грибів України», належить ще одна ідея, яка визначила розвиток мікології в Україні і в наші часи. Так, у 1953 р. в Інституті ботаніки АН УРСР на координаційній нараді з проблем ботаніки і мікології було поставлено важливе завдання – скласти перспективний план досліджень з метою створення в майбутньому багатотомної «Флори грибів України». В 1974 р. завідувачка відділом І.О. Дудка, учениця Семена Филімоновича, прийняла рішення реалізувати цю ідею. Розпочинаючи з 1980 р. видано 11 томів «Флори грибів України», присвячених різним групам грибів – оперкулятним дискоміцетам (М.Ф. Сміцька), сферіальним сумчастим (Л.В. Смик), сферопсидальним (Т.О. Мережко), агариковим і мухоморовим (С.П. Вассер), борошнисторосяним (В.П. Гелюта), фітофторовим і альбуговим (І.О. Дудка, Л.І. Бурдюкова) тощо. Відділ і сьогодні продовжує роботу, готуючи до друку томи, присвячені іншим групам грибів.

С.Ф. Морочковським описано 21 новий вид грибів, а також виявлено низку нових для України видів. Він приділяв особливу увагу вивченню грибів-паразитів, зокрема представників порядків *Uredinales*, *Ustilaginales* та *Erysiphales*. Значна частина багатих матеріалів, зібраних Семеном Филімоновичем, зберігається в мікологічному гербарії Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (KW-M), вони були використані іншими дослідниками при підготовці випусків «Флори грибів України» та багатьох інших публікацій. На основі цих матеріалів були описані деякі нові для науки або ж наведені нові для України види грибів, наприклад *Leveillula helichrysi*, *Podosphaera savulescui* та ін.

С.Ф. Морочковський активно займався педагогічною роботою. Під його керівництвом було захищено низку

кандидатських дисертацій. Серед учнів Семена Филімоновича чимало відомих імен: З.С. Діденко, І.О. Дудка, О.В. Ісаєва, Г.Г. Радзієвський, М.Ф. Сміцька, В.М. Соломахіна.

Без сумніву, Семен Филімонович Морочковський був одним з найголовніших фундаторів мікології в Україні. Вдячні послідовники на його честь назвали нові таксони грибів – *Erysiphe moroczkowskii* та *Pyrenophora moroczkovskii*, йому як засновнику «Визначника грибів України», який мав величезний вплив на розвиток мікології в Україні, присвячена монографія польських та українських мікологів «Fungi of the Roztocze region (Poland and Ukraine)» (2015). Портрет С.Ф. Морочковського представлений в галереї визначних учених Національного науково-природничого музею НАН України. На батьківщині Семена Филімоновича, в м. Сміла, вулицю, де він народився, перейменовано на вулицю Семена Морочковського.

Про життя та діяльність професора С.Ф. Морочковського детальніше можна прочитати в статті О.С. Харкевич та І.О. Дудки «Семен Филімонович Морочковський – видатний український міколог і фітопатолог (до 120-річчя від дня народження)», опублікованій в «Українському ботанічному журналі» (2017). З повним списком праць ученого можна ознайомитися в статті Н.І. Салунської «Пам'яті Семена Филімоновича Морочковського», опублікованій там само (1962).

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Визначник грибів України*. 1967–1979. В п'яти томах. Відп. ред. Д.К. Зеров. Київ: Наукова думка, 240 с.
- Морочковский С.Ф. 1948. *Грибная флора кагатной гнили сахарной свеклы*. Москва: Пищепромиздат, 216 с.
- Морочковский С.Ф. 1950. *Условия развития кагатной гнили сахарной свеклы и меры борьбы с ней*. Киев: Изд-во Киевского государственного университета, 39 с.
- Салунська Н.І. 1962. Пам'яті Семена Филімоновича Морочковського. *Український ботанічний журнал*, 19(4): 103–106.
- Харкевич О.С., Дудка І.О. 2017. Семен Филімонович Морочковський – видатний український міколог і фітопатолог (до 120-річчя від дня народження). *Український ботанічний журнал*, 66(3): 385–394.

Топачевський
Олександр Вікторович
(13.03.1897 – 01.12.1975)

Ботанік-фіколог, гідробіолог, доктор біологічних наук, професор, заслужений діяч науки України, академік АН УРСР за спеціальністю «гідробіологія». Народився в с. Бобрівка Таращанського району Київської області. В 1930 р. закінчив Київський інститут народної освіти (нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка) як вихованець кафедри морфології та систематики рослин.

Трудову діяльність Олександр Вікторович Топачевський розпочав як завідувач лісовими розробками Південно-Західної залізниці, а згодом – учитель школи. Наукові знання здобув в аспірантурі Київського інституту водного господарства (1934–1935) і на кафедрі морфології та систематики спорових рослин Київського держуніверситету (1935–1937) під керівництвом професора Д.К. Зерова.

Після аспірантури працював асистентом, доцентом, професором і завідувачем кафедрою нижчих рослин. Був деканом біологічного факультету і головою його вченої ради. Одночасно О.В. Топачевський працював у Інституті ботаніки АН УРСР (1935–1952) спочатку лаборантом та молодшим науковим співробітником альгологічного відділу, створеного Я.В. Роллом, а згодом (1945–1952) – науковим співробітником та керівником лабораторії альгології. За період навчання в аспірантурі та опрацювання альгологічного матеріалу із водойм околиць м. Києва сформував колекцію фіксованих альгологічних проб, що стала основою нинішньої Альготеки Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (KW-A).

Основні наукові праці О.В. Топачевського присвячені морфології, систематиці та філогенії водоростей, а також санітарній і технічній гідробіології. Працюючи в Інституті ботаніки, вивчав видовий склад діатомових водоростей Дніпра, захистив кандидатську дисертацію на тему «Діатомові водорості планктону Дніпра» (1940). Також досліджував альгофлору водойм західних регіонів Українського Полісся, залучаючи до цієї роботи молодих вчених, майбутніх монографів окремих таксономічних груп водоростей, що стали основою Київської альгологічної школи, – Н.В. Кондратьєву, О.П. Оксіюк, Г.М. Паламар, Н.О. Мошкову, Н.П. Масюк, З.І. Асаул. Вдало поєднуючи наукову роботу з педагогічною діяльністю (в Київському університеті), О.В. Топачевський заклав підвалини київської школи альгологів, яка здобула міжнародне визнання.

В 1959 р. О.В. Топачевський був призначений директором Інституту гідробіології АН УРСР, керував відділом санітарної гідробіології та гідробіологічними дослідженнями українського сектору Дніпровського та Дунайського басейнів. Виступав з критикою джгутикової теорії походження водоростей і сформулював ідею первинності амебоїдних форм, а також розробляв питання цитології, морфології, біології та філогенії водоростей. Досліджував гідробіологічний режим штучних водойм, їхній санітарний стан, якість води у зв'язку з її «цвітінням», виступав опонентом ідеї створення каскаду водосховищ на Дніпрі, їхнього будівництва на Десні, Очаківської та Керченської дамб, каналу Дунай-Дніпро.

О.В. Топачевський – співавтор першого видання «Короткий визначник прісноводних водоростей УРСР» (1955), а також 10-го випуску серії «Визначник прісноводних водоростей Української РСР» (1960), присвяченого діатомовим водоростям України.

Підготував 16 кандидатів і 5 докторів біологічних наук. Автор 194 робіт.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

Топачевський О.В. 1941. Діатомові планктону Дніпра. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 2(1): 97–129.

- Топачевський О.В. 1952. До питання про первинні водоростеві організми. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 9(1): 79–83.
- Топачевський А.В. 1952. Эволюция и основные этапы морфологической дифференциации тела водорослей. *Наукові записки Київського державного університету*, 11(12): 81–86.
- Топачевский А.В. 1962. *Вопросы цитологии, морфологии, биологии и филогении водорослей*. Киев: Изд-во АН УССР, 236 с.
- Топачевський О.В., Макаревич М.Ф. 1955. *Короткий визначник прісноводних водоростей УРСР*. Київ: Радянська школа, 309 с.
- Топачевський О.В., Оксіюк О.П. 1960. Діатомові водорості — *Vacillariophyta* (Diatomeae). В кн.: *Визначник прісноводних водоростей Української РСР*. Вип. 11. Київ: Наукова думка, 412 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Олександр Вікторович Топачевський: *минуле задля майбутнього*. 2009. Упорядник А.О. Топачевський. Київ: Академперіодика, 250 с.
- Царенко П.М., Вассер С.П. 2019. Фікологічний напрям в Академії наук України: здобутки та персоналії. *Вісник Національної академії наук України*, (3): 56–70

Петро Царенко

Окснер **Альфред Миколайович** **(22.02.1898 — 20.11.1973)**

Відомий у світі ліхенолог, таксономіст і ботанічний географ, знавець лишайників України та багатьох регіонів колишнього Радянського Союзу, заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент АН УРСР, професор, доктор біологічних наук.

Народився в м. Єлисаветград (нині Кропивницький). Навчався на природничому відділенні Київського університету

Св. Володимира, який був реорганізований у Київську вищу школу (1917–1919, 1922–1924). Працював викладачем у середній школі (1920–1922).

В Інституті ботаніки АН УРСР Альфред Миколайович Окснер працював з 1924 до 1973 рр. на різних посадах: протягом 1924–1926 рр. – науковим співробітником (консерватором) Ботанічного кабінету та гербарію Всеукраїнської академії наук, аспірантом та науковим співробітником (1926), завідуючим відділу спорових рослин науково-дослідного Інституту ботаніки (1927–1931) та відділу ліхенології Інституту ботаніки АН УРСР (1931–1941). У повоєнні роки працював завідуючим відділів ліхенології (1944–1968), спорових рослин (1970–1973), нижчих рослин та одночасно директором (1968–1970) Інституту.

Ступінь кандидата біологічних наук без захисту А.М. Окснер отримав у 1935 р.; захистив докторську дисертацію на тему «Аналіз і історія походження ліхенофлори Арктики» (1942), отримав звання професора (1943), звання заслуженого діяча науки і техніки України (1968). У 1972 р. вченого обрано членом-кореспондентом АН УРСР.

А.М. Окснер є визнаним засновником київської ліхенологічної школи та фундатором ліхенологічного гербарію Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України.

Видання книг «Визначник лишайників УРСР» (Окснер, 1937) та «Флора лишайників України» у двох томах (Окснер, 1956, 1968, 1993, 2010) засвідчує факт того, що Україна є однією з найкраще вивчених у ліхенологічному відношенні країн Східної Європи.

А.М. Окснер та М.Ф. Макаревич були ініціаторами підготовки видання «Определителя лишайников СССР» та авторами перших випусків (1971, 1974). Альфред Миколайович є визнаним таксономістом, який опрацював надзвичайно важкі для визначення групи лишайників, як *Aspicilia*, *Staurothele*, *Thrombium* тощо. В цілому А.М. Окснер описав з України 12 нових для науки видів лишайників, а також 42 нових для науки види з інших країн північної Євразії. Крім того, А.М. Окснер описав 94 таксони надвидового рівня (3 родини, 17 секцій та 74 серії) та 60 внутрішньовидових (17 різновидів, 37 форм та 6 нових назв) лишайників, а також запропонував 318 нових номенклатурних

комбінацій (40 на надвидовому та 278 на видовому та внутрішньовидовому рівнях).

Завдяки відомій публікації «До вивчення обрісників каменястих виходів України» (Окснер, 1927), в якій описані оригінальні підходи до вивчення лишайникових угруповань, А.М. Окснер вважається одним з засновників фітоценотичного напрямку вивчення лишайників у світі.

А.М. Окснер є визнаним засновником історичної географії в ліхенології, основи якої були сформульовані в його докторській дисертації «Аналіз ліхенофлори Арктики, її походження та розвиток» (Окснер, 1940–1942). На жаль, дисертаційна робота в повному обсязі не була опублікована, а основні принципи зонально-поясного підходу в групуванні ареалів лишайників були опубліковані в статтях Альфреда Миколайовича (Окснер, 1944, 1946, 1948) лише в 1970-х роках (Окснер, 1974). Тому, монографія М.Ф. Макаревич «Аналіз ліхенофлори Українських Карпат» (1963), а також колективна монографія «Атлас географического распространения лишайников Украинских Карпат» (1982), в яких детально висвітлені основні принципи зонального історико-географічного підходу А.М. Окснера, відіграли важливу роль у поширенні досягнень київської школи ліхенологів.

А.М. Окснер, крім створеної ним київської ліхенологічної школи (його учнями були М.Ф. Макаревич, О.Б. Блюм, Є.Г. Копачевська, О.Г. Ромс, В.Р. Маслова, Л.І. Коваленко тощо), підготував низку ліхенологів у різних регіонах колишнього СРСР (Р.Х. Акрамова, Л.А. Княжева, Н.В. Челідзе, Н.В. Седельнікова та ін.).

На честь А.М. Окснера названо 4 роди лишайників (*Oxneria* та *Oxneriopsis* (*Teloschistaceae*), *Oxnerella* (*Physciaceae*), *Oxneriaria* (*Megasporaceae*)) та понад 20 видів лишайників (з 16 родів *Aspicilia*, *Caloplaca*, *Catapyrenium*, *Cladonia*, *Endopyrenium*, *Haematomma*, *Hyperphyscia* тощо) та водоростей.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Окснер А.М. 1927. До вивчення флори обрісників каменястих виходів України. *Вісник Київського ботанічного саду*, 5–6: 23–82.
- Окснер А.М. 1929. Десять нових для України видів обрісників. *Вісник Київського ботанічного саду*, 9: 48–52.

- Окснер А.М. 1937. *Визначник лишайників УРСР*. Київ: Вид-во АН УРСР, 341 с.
- Окснер А.М. *Флора лишайників України*. Київ: Вид-во АН УРСР, 1956, т. 1, 495 с.; 1968, т. 2, вип. 1, 498 с.; 1993, т. 2, вип. 2, 540 с.; 2010, т. 2, вип. 3, 662 с.
- Окснер А.М. 1974. *Определитель лишайников СССР (морфология, систематика и географическое распространение)*. Ленинград: Наука, вып. 2, 283 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Блюм О.Б. Копачевська Є.Г., Макаревич М.Ф. 1974. Пам'яті Альфреда Миколайовича Окснера. *Український ботанічний журнал*, 31(2): 250–256.
- Копачевська Є.Г., Блюм О.Б. 1968. Альфред Миколайович Окснер (до 70-річчя з дня народження). *Український ботанічний журнал*, 25(2): 103–105.
- Кондратюк С.Я. 1997а. Сторіччю з дня народження А.М. Окснера присвячується (нова міжнародна акція Дарвінівської Ініціативи). *Заповідна справа в Україні*, 3(2): 100–103.
- Кондратюк С.Я. 1997б. Нова міжнародна акція Дарвінівської Ініціативи (сторіччю з дня народження А.М. Окснера присвячується). В кн.: *Збереження біорізноманіття й заповідна справа*, вип. 4, с. 27–32.
- Макаревич М.Ф. 1958. Альфред Николаевич Окснер (К 60-летию со дня рождения). *Ботанический журнал*, 43(10): 1500–1501.
- Kondratyuk S.Y. 1992. A catalogue of new lichen names described and proposed by A.N. Oxner. *Ukrainian Botanical Journal*, 49(1): 60–67.
- Kondratyuk S.Ya. 1998а. *Prof. Dr. A.M. Oxner (22.02.1898 – 20.11.1973). On occasion of 100-years anniversary of the birthday*. Kiev: Phytosociocentre, 1998, 64 pp.
- Kondratyuk S.Ya. 1998b. Prof. Alfred M. Oxner's contribution to lichenology. In: *Lobarion lichens as indicators of the primeval forests of the Eastern Carpathians (Darwin International Workshop, 25–30 May 1998, Kostrino, Ukraine)*. Eds. S. Kondratyuk, V. Coppins. Kostrino, pp. 102–104.
- Кондратюк С.Я. 1998а. Життя присвячене науці (до 100-річчя від дня народження Альфреда Миколайовича Окснера). *Український ботанічний журнал*, 55(6): 663–672.
- Кондратюк С.Я. 1998б. Альфред Миколайович Окснер (до 100-річчя з дня народження). В зб.: *Актуальні питання ботаніки та екології: Матеріали конференції молодих вчених ботаніків; присвяченій 100-річчю з дня народження видатного українського ліхенолога, професора Альфреда Миколайовича Окснера (1898–1973), 7–11 вересня 1998 року, Херсон-Лазурне*. Ред. М.Ф. Бойко. Херсон, с. 5–12.
- Кондратюк С.Я. 2001. К 100-летию со дня рождения Альфреда Николаевича Окснера (1898–1973). *Ботанический журнал*, 86(10): 122–129.
- Кондратюк С.Я. 2011. Альфред Миколайович Окснер (1898–1973). В кн.: *Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (1921–2011). Віхи історії та сучасність*. Київ: Альтерпрес, с. 405–406.
- Kondratyuk S.Ya. 2000. Alfred M. Oxner's Contribution to Lichenology. *The Bryologist*, 103(4): 765–770.

Вісюліна
Олена Дмитрівна
(29.05.1898 – 19.10.1972)

Видатний флорист, систематик, популяризатор ботанічної науки Олена Дмитрівна Вісюліна народилась у Києві в родині робітника. Після закінчення гімназії в 1917 р. вступила на природничий відділ Київських вищих жіночих курсів. Після завершення навчання два роки працювала викладачем природознавства у трудовій школі м. Києва. В 1922 р. вступила до Київського інституту народної освіти, який закінчила в 1925 р., після чого працювала у трудових школах м. Києва. У 1927 р. О.Д. Вісюліна вступила до аспірантури сектору систематики і морфології квіткових рослин та геоботаніки Українського науково-дослідного інституту ботаніки (керівник – член-кореспондент АН УРСР Є.І. Бордзиловський), працюючи водночас асистентом. Велику роль у становленні її як вченого відіграв директор Інституту, академік АН УРСР О.В. Фомін. У липні 1932 р. Олена Дмитрівна отримала свідоцтво від Народного комісаріату освіти про отримання нею під час проходження аспірантської підготовки належної теоретичної, практичної й педагогічно-наукової підготовки та виконання роботи «Замітки про деякі кавказькі рослини». На цій підставі у 1932 р. Укрнаука визнала її науковим робітником. Після закінчення аспірантури працювала молодшим науковим співробітником Інституту ботаніки, а з 1935 р. – старшим науковим співробітником. За сумісництвом виконувала обов'язки доцента кафедри ботаніки Київського педагогічного інституту. В 1939 р. у Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка О.Д. Вісюліна захистила кандидатську дисертацію на тему «Родина

жовтецевих флори Української РСР та її народногосподарське значення». У 1932 р. була обрана дійсним членом Всесоюзного ботанічного товариства.

На початку війни з чоловіком та донькою Єлизаветою евакуювалась до Північно-Осетинської АРСР (працювала в міськзеленбуді м. Моздок), у серпні 1942 р. – до Узбецької РСР, де виконувала обов'язки старшого спеціаліста із захисту рослин у садрадгоспі м. Янгі-Юль (тепер Янгіюль, Ташкентська обл. Узбекистану). У лютому 1943 р. О.Д. Вісюліна втратила чоловіка, який помер від хвороби. У характеристиці, наданій Олені Дмитрівні перед її від'їздом до Києва (1944), було відзначено, що О.Д. Вісюліна виявила себе як спеціаліст високої кваліфікації, хороший організатор та сумлінний працівник. Після повернення до Києва Олена Дмитрівна працює на посаді старшого наукового співробітника Інституту ботаніки АН УРСР та за сумісництвом – доцентом кафедри вищих рослин Київського держуніверситету ім. Т.Г. Шевченка. Студенти, яким вона викладала і проводила практичні заняття та екскурсії в околицях Києва та Канівському природному заповіднику, любили Олену Дмитрівну за високу кваліфікацію, мудрість і доброзичливість, почуття гумору, залюбленість у природу і поезію та ставилися до неї з великою шаную.

У 1956 р. в Інституті ботаніки АН УРСР Олена Дмитрівна захистила докторську дисертацію на тему «Родина бобових флори УРСР та її народногосподарське значення». З 1967 р. вона працювала науковим консультантом.

Дослідниця опублікувала 75 наукових праць, в основному з морфології, анатомії та систематики вищих рослин, була провідним автором та членом редколегії багатотомної «Флори УРСР», «Визначника рослин УРСР», видання «Бур'яни України» та ін. У співавторстві з М.В. Клоковим опублікувала популярний «Короткий визначник рослин УРСР», який перевидавався в 1948 та 1952 роках. У виданні «Флора УРСР» Олена Дмитрівна опрацювала 30 родин, зокрема – бобові, жовтецеві, пасльонові, дзвоникові та ін. і описала 13 нових для науки видів, 15 різновидностей і 10 форм: *Aconitum rogoviczii* Wissjul., *A. odontandrum* Wissjul., *Althaea bordzilovskii* Wissjul., *Campanula polessica* Wissjul., *C. pulchra* Wissjul., *Cytisus kreczetoviczii* Wissjul. (*Chamaecytisus kreczetoviczii* (Wissjul.) Tzvelev), *Delphinium sergii* Wissjul.,

Linum ignotum Wissjul., *Malva pulchella* Wissjul., *Medicago kotovii* Wissjul., *Plantago latifolia* Wissjul., *Pulsatilla kioviensis* Wissjul., здійснила нові номенклатурні комбінації (*Lathyrus lacteus* (M.Bieb.) Wissjul., *Pulsatilla ucrainica* (Ugrinsky) Wissjul., *Plantago borysthenica* (Rogov.) Wissjul. тощо). Дванадцять таксонів, описаних раніше як види, були переведені дослідницею до рангу різновидностей. Це було зроблено на підставі її багаторічних спостережень мінливості будови вегетативних органів рослин одних і тих самих видів, які зростали на різних ґрунтах, у різних умовах зволоженості ґрунту, освітлення, щільності популяції тощо. Дослідниця запропонувала експериментальний підхід до вивчення такої мінливості з метою оцінки її таксономічного значення – перенесення рослин, які зростають за різних умов і відрізняються за такими ознаками вегетативних органів, як габітус, кількість, розмір, форма, ступінь опушеності тощо. Вивчення ступеня мінливості цих ознак в однакових умовах зростання мало дати відповідь на питання щодо їхнього таксономічного значення та подальшого використання цих ознак у систематиці. Ознаки, які втрачали свою сталість чи різноманітність при вирощуванні рослин, звичайно ж не могли мати таксономічного значення, а тому опис нових видів на підставі таких ознак виявлявся помилковим. Такий напрям у ботаніці, зокрема у дослідженні стабільності та мінливості онтогенезу рослин, отримав значний розвиток пізніше в різних країнах.

За свою наукову діяльність Олена Дмитрівна була нагороджена медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» та орденом «Трудового Червоного Прапора». У 1952 р. разом з авторами «Визначника рослин УРСР» стала лауреатом Державної премії СРСР, а у 1969 р. – Державної премії УРСР як співавтор та редактор 12-томної «Флори УРСР».

Олена Дмитрівна значну увагу приділяла популяризації науки. Опублікувала посібники для визначення рослин школярами та студентами «Короткий визначник вищих рослин УРСР» (1949) та «Определитель растений окрестностей г. Киева» (1948), а також серію науково-популярних праць, виданих окремими брошурами. Дослідниця писала, що ознайомлення з флорою слід починати вже під час шкільних ботанічних екскурсій, туристських подорожей і походів юних натуралістів. Саме глибокі знання флори необхідні також для пошуку нових корисних рослин. Для успішної роботи

кожний юний натураліст-ботанік має досконало вивчити рослини своєї місцевості. У посібниках з визначення вищих рослин української флори для школярів та студентів Олена Дмитрівна намагалася передати красу рідної природи, розкрити таємниці рослинного світу, його поезію та зачарованість. Так, в її описі цвітіння навесні ліщини та верби є такі рядки: «Цікаво спостерігати, як під впливом весняного вітру з її довгих повислих жовтувато-сірих сережок легенькими хмарками звивається догори сухий легкий пилок і запилює червоні нитковидні приймочки маточкових квіток. Рано розвиваються і сріблясті котики верб, які є не що інше, як тичинкові та маточкові суцвіття, добре захищені від ранньовесняних морозів білим пухнастим колушом з волосків. Над золотистими сережками тичинкових квіток верб, так само як і над зеленувато-жовтуватими сережками маточкових їх квіток кружляють і гудуть бджоли. Повітря навкруги квітучих верб сповнене легким медовим ароматом».

Відома її профспілкова громадська діяльність в часи евакуації до Узбекистану та в Інституті ботаніки АН УРСР. Олена Дмитрівна декілька років була головою місцевого комітету спілки працівників наукових установ при інституті.

Завдяки наполегливій та творчій науковій роботі Олена Дмитрівна Вісюліна стала видатним ученим в галузі флористики та систематики рослин, зробивши значний внесок у розробку теоретичних питань, зокрема, проблему виду. Дослідниця здійснила численні експедиції в різні райони України. Вони давали натхнення для наступної повсякденної роботи. Зібрані під час таких експедицій та визначені екземпляри рослин зараз зберігаються в гербарії Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, що має статус Національного. На честь О.Д. Вісюліної описаний новий вид *Jurinea helenae* Sobko.

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Вісюліна О. Д. 1945. Весняні ботанічні екскурсії. *Радянська школа*, 1-2: 88–90.
- Вісюліна О.Д. 1946. Новий вид рода *Althaea* L. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 3(1-2): 27–28.
- Вісюліна О.Д. 1947. До систематики *Genista tetragona* Bess. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 4(1-2): 82–85.
- Вісюліна О.Д. 1949. Доповнення до флори аконітів СРСР. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 6(2): 56–63.

- Вісюліна О.Д., Клоков М.В. 1948. *Короткий визначник рослин УРСР*. Київ: Радянська школа, 352 с.
- Вісюліна О.Д. 1950. Родини Ranunculaceae, Euphorbiaceae, Rosaceae, Papilionaceae, Malvaceae, Potamogetonaceae та ін. У кн.: *Визначник рослин УРСР*. За ред. М.В. Клокова. Київ, Харків: Держсільгоспвидав, 250 с.
- Вісюліна О.Д., Клоков М.В. 1952. *Короткий визначник рослин УРСР*. 2-е вид. Київ: Радянська школа, 352 с.
- Вісюліна О.Д. 1953. Родини Nymphaeaceae, Ceratophyllaceae, Ranunculaceae, Berberidaceae. В кн.: *Флора УРСР*. Т. 5. Київ: Вид-во АН УРСР.
- Вісюліна О.Д. 1953. *Дикоростучі лікарські рослини*. Київ: Радянська школа, 92 с.
- Вісюліна О.Д. 1954. Родина Leguminosae. В кн.: *Флора УРСР*. Т. 6. Київ: Вид-во АН УРСР.
- Вісюліна О.Д. 1955. *Весняна флора*. Київ: Радянська школа, 150 с.
- Вісюліна О.Д. 1969. *Шкільний визначник рослин*. Київ: Радянська школа, 174 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Протопопова В.В. 2005. Вісюліна Олена Дмитрівна. *Енциклопедія Сучасної України*: електронна версія / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=34944
- Ситник К.М. 2011. Видатні вчені-жінки Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. *Український ботанічний журнал*, 68(2): 163–173.

Єлизавета Кордюм, Сергій Мосякін

Поварніцин **Володимир Олексійович** **(14.06.1899 – 21.10.1962)**

Володимир Олексійович Поварніцин – видатний геоботанік, дендролог, автор фундаментальних праць про кедрові

ліси колишнього Радянського Союзу. Розвинув принципи типологічної класифікації лісів та встановив основні закономірності розподілу географо-кліматичних і висотно-кліматичних рядів лісів у гірських районах з урахуванням впливу на них комплексу екологічних факторів.

Народився в м. Вятка. Навчався в Ленінградській лісотехнічній академії (1921–1925). Після її закінчення працював асистентом кафедри ботаніки та дендрології цієї установи. Впродовж 1935–1937 рр. В.О. Поварніцин займав посаду доцента, викладав у Ленінградському державному університеті та педагогічному інституті. В 1935 р. Президія АН СРСР присвоїла йому науковий ступінь кандидата біологічних наук без захисту дисертації, а в 1939 р. він захистив докторську дисертацію на тему «Класифікація і генезис кедрових лісів СРСР». Того ж року В.О. Поварніцин отримав наукове звання професора. Впродовж 1937–1945 рр. працював у Сибірському лісотехнічному інституті. У 1945 р. його обрано на посаду завідуючого кафедрою дендрології Київського лісогосподарського інституту, в 1948 р. – членом-кореспондентом АН УРСР. З 1949 р. він працював за сумісництвом старшим науковим співробітником відділу геоботаніки Інституту ботаніки АН УРСР.

За період роботи в Інституті ботаніки вчений досліджував ліси Закарпатської області, Північної Буковини та Українського Полісся. В його працях подано детальний опис типів лісів, їхньої будови, продуктивності, динаміки й відновлення та напрями господарського використання. В теоретичному аспекті дослідник розвивав принципи класифікації лісів і визначав основні закономірності їхньої географічної мінливості. У цих та інших роботах отримують подальший розвиток положення лісотипологічної школи В.М. Сукачова. Вчений розглядав ліс як явище географічне та досліджував лісову рослинність у тісному зв'язку із кліматичними, геоморфологічними та ґрунтовими умовами, розвивав ідеї про взаємозаміщення географічно-кліматичних асоціацій, а також висотно-кліматичних рядів у гірських районах. Сфера його наукових інтересів також охоплювала вивчення деревних екзотів України, дрібних форм деревних порід, формування лісів у четвертинний період та

розроблення принципів геоботанічного районування. Учений визначив основні напрями господарського використання лісів та пропагував використання швидкоростучих деревних порід у практиці лісовідновлення.

В.О. Поварніцин за результатами здійснених досліджень опублікував численні наукові праці, зокрема монографію «Ліси Українського Полісся» (1959).

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Коновалов Н.А., Поварницын В.А. 1931. Лесные ассоциации Баковского лесничества Бакопытлесхоза Нижегородского края. В кн.: *Природа и хозяйство учебно-опытных лесничеств Ленинградского Лесного института*. Вып. 2. Под ред. Л.А. Иванова, Н.П. Кобранова, В.Н. Сукачева. Москва: Новая деревня, с. 252–303.
- Поварницын В.А. 1921. Новые виды Вятской флоры. *Журнал Русского Ботанического общества*, 6: 150–151.
- Поварницын В.А. 1926. О северной границе дуба, орешника и клёна в пределах бывшей Вятской губернии. *Лесоведение и лесоводство*, 1(5–6): 71–76.
- Поварницын В.А. 1929. Произрастание лиственницы и ее возобновление в Баковском лесничестве Нижегородской губернии. В кн.: *Очерки по фитосоциологии и фитогеографии*. Москва: Новая деревня, с. 275–286.
- Поварницын В.А. 1940. Типы лесов Черноморского побережья между реками Сукко и Пшадой. *Труды Ботанического института АН СССР*. Серия Геоботаника, 4(4): 633–709.
- Поварницын В.А. 1944. *Кедровые леса СССР*. Красноярск: ГУУЗ Наркомлеса СССР, 218 с.
- Поварницын В.А. 1949. Леса даурской лиственницы СССР. *Бюллетень МОИП*. Отдел биологический, 54(3): 53–67.
- Поварніцин В.О. 1959. *Ліси Українського Полісся*. Київ: Вид-во АН УРСР, 208 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Хохлов А.А. 2016. Исследователь вятской природы В.А. Поварницын. В кн.: *Краеведческий музей: история, коллекции, люди (к 150-летию Кировского областного краеведческого музея): Сб. статей и материалов*. Т. 2. Киров: О-Краткое, с. 35–38.
- Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (1921–2011). Віхи історії та сучасність*. 2011. Київ: Альтерпрес, 441 с.

Павло Устименко, Дмитро Дубина, Вадим Дацюк

Зосимович
Володимир Павлович
(18.10.1899 – 18.01.1981)

Володимир Павлович Зосимович – видатний учений, автор фундаментальних праць, які мають першорядне значення в галузі генетики та селекції рослин, поліплоїдії, організатор і активний учасник відродження класичної генетики в Україні. В Інституті ботаніки працював з 1963 до 1969 р. на посаді завідувача відділу генетики, пізніше – цитогенетики і поліплоїдії.

Народився в с. Шаповалівка, нині Борзнянського району Чернігівської обл., у родині земського лікаря. Після закінчення Київського сільськогосподарського інституту працював у Науковому інституті селекції (тепер Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків Національної аграрної академії наук). Розпочав наукову діяльність у галузі цитогенетики віддалених гібридів роду *Beta L.*, вивчення сортів у таксономічному аспекті та методів апробації культурних рослин. Значну увагу приділяв питанням систематики, генетики та селекції цукрового буряка. Здійснив експедиції на Кавказ з метою збору насіння і коренеплодів видів буряку природної флори та культурних – місцевої селекції. На основі генетичного, цитологічного, анатомічного і біохімічного вивчення обґрунтував теорію походження та еволюції дикого, культурного і цукрового буряку. Досліджував проблеми поліплоїдії сільськогосподарських рослин, брав участь у створенні перших в Україні поліплоїдних сортів та гібридів. Описав новий тетраплоїдний вид – *Beta corolliflora Zoss.*

В.П. Зосимовичем було розроблено та обґрунтовано низку науково-практичних теорій:

- теорію походження і еволюції культурного буряку. Згідно до цієї теорії, центром його походження є гірські райони Передньої Азії.

Дослідник вважав, що цукровий буряк не утворився безпосередньо із форми природної флори *Beta maritima* L., а є гібридом коренеплідних форм буряку із Малої Азії та західноєвропейського листового буряку. Міжвидові схрещування дозволили вченому встановити геномну структуру видів секції *Corollinae* і нові закономірності успадкування ознак у віддалених гібридів. Учений вперше вивчив хромосомні числа видів культурного й дикого буряка, здійснив експериментальний ресинтез гексаплоїдного амфідиплоїдного виду *Beta trigyna* Waldst. & Kit. шляхом штучної гібридизації встановлених ним вихідних видів;

- теорію походження та еволюції видів роду *Beta*. Вчений уперше отримав міжвидові гібриди. Результати цих досліджень були покладені у основу докторської дисертації «Еволюція дикого і культурного буряку», захищеної в 1958 р.;

- можливість існування серед популяцій видів роду *Beta* мутантних форм з однонасінними плодами. За роботу зі створення на основі цих мутантів нових форм та виведення однонасінних сортів цукрового буряка в 1954 р. вчений був нагороджений орденом Леніна, а в 1960 р. у складі колективу співавторів отримав Ленінську премію; нагороджений орденом «Трудового Червоного Прапора», медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» та медалями ВДНГ СРСР;

- теоретичні основи та експериментальні методи отримання поліплоїдних форм, експериментального мутагенезу, гетерозису, цитоплазматичної чоловічої стерильності у сільськогосподарських рослин. Ним створено поліплоїдні форми і сорти буряків, конюшини та жита;

- теорію прогресуючої скоростиглості в еволюції покритонасінних зі збільшенням поліплоїдії. В останні роки своєї діяльності багато уваги дослідник приділяв вивченню можливості застосування культури тканин рослин для отримання нових форм рослин. Під керівництвом ученого вперше в Україні були започатковані методи клітинної селекції рослин і розроблено основні положення генетики клітинних популяцій.

У 1961 р. В.П. Зосимович був обраний членом-кореспондентом АН України за спеціальністю «генетика і селекція рослин», а в 1965 р. удостоєний першої в історії премії імені

В.Я. Юр'єва АН України за розроблення методики виведення нових поліплоїдних гібридів і впровадження їх у практику. Він організував і очолив Проблемну наукову раду АН УРСР «Цитологія і генетика», був членом Наукової ради АН СРСР «Генетика і селекція», організував випуск та був відповідальним редактором міжвідомчого збірника наукових праць «Цитология и генетика». На базі цього збірника було створено журнал «Цитология и генетика», який перевидається англійською мовою. Крім того, Володимир Павлович був членом редколегії журналу «Генетика», відповідальним редактором збірників наукових праць з генетики і селекції, головою оргкомітету наукових конференцій, нарад і симпозіумів з різних актуальних питань генетики і селекції. За його ініціативою в 1967 р. при президії АН УРСР було створено Сектор генетики, основою якого став вже названий відділ генетики рослин Інституту ботаніки АН УРСР. На основі цього сектору і Сектору вірусології Інституту мікробіології і вірусології в 1968 р. було створено Сектор молекулярної біології і генетики, який у 1973 р. було реорганізовано в Інститут молекулярної біології і генетики АН УРСР.

В.П. Зосимович був одним із засновників Українського товариства генетиків і селекціонерів, головним організатором Установчого з'їзду цього товариства, обирався членом його президії та членом президії Всесоюзного товариства генетиків і селекціонерів.

Видатний учений В.П. Зосимович опублікував понад 160 наукових праць, серед яких дві монографії, авторські свідоцтва на винаходи і сорти рослин та ін. Створив наукову школу в галузі генетики та біотехнології рослин. Підготував 30 кандидатів та 7 докторів наук. Володимир Павлович був людиною енциклопедичних знань, прекрасно знав поезію, музику та живопис.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Зосимович В.П. 1940. Краткий исторический очерк культурной свеклы в 19 и 20 веках. *Свекловодство* (Київ), 1: 60–65.
- Зосимович В.П. 1940. Происхождение сахарной свеклы. В кн.: *Свекловодство. Биология, генетика и селекция сахарной свеклы*. Київ: Изд-во колхозной и совхозной литературы УССР, т. I, с. 44–59.

- Зосимович В.П. 1940. Дикі види і походження культурної свеклы. *Свекловодство* (Київ), 1: 17–44.
- Зосимович В.П. 1957. Значення особливостей біологічних груп сортів популяцій для удосконалення цукрової свеклы в основній зоні свеклозасів СРСР. В кн.: *Труди пленуму селекції технічних культур ВАСХНІЛ 23–25 листопада 1954 г.* Москва: Сельхозиздат, с. 21–26.
- Зосимович В.П. 1960. Стерильність пилку і селекція на гетерозис у цукрової свеклы. *Вестник сільськогосподарської науки*, (5): 40–49.
- Зосимович В.П. 1961. Використання стерильності пилку при селекції на гетерозис у цукрової свеклы. В кн.: *Достигнення науки і передового досвіду по свекловоду*. Москва: Наука, с. 246–253.
- Зосимович В.П. 1961. Поліплоїдія і гетерозис у цукрової свеклы. *Сахарная свекла*, (2): 40–42.
- Зосимович В.П. 1965. Поліплоїдна цукрова свекла в СРСР і за кордоном. В кн.: *Поліплоїдія і селекція*. Москва: Наука, с. 89–99.
- Зосимович В.П. 1968. Види дикої і походження культурної свеклы. В кн.: *Біологія і селекція цукрової свеклы*. Москва: Наука, с. 7–65.
- Зосимович В.П., Чекаліна І.Н. 1971. Комбінаційна здатність тетраплоїдної цукрової і диплоїдної кормової свеклы. *Селекція і семеноводство*, (17): 124–128.
- Зосимович В.П., Кунах В.А. 1975. Частота, типи і походження аберацій хромосом в культурі тканин рослин. *Генетика*, 11(6): 37–46.
- Зосимович В.П., Шевцов І.А. 1977. Цитологія і генетика на Україні за 60 років. *Цитологія і генетика*, 11(5): 384–394.
- Зосимович В.П., Левенко Б.А., Кунах В.А., Лавриненко Л.Ю. 1974. Культура пильників *Nicotiana tabacum* in vitro. Сповідання І. Цитогенетичський аналіз рослин, утворених з пильників. *Генетика*, 10(6): 30–36.
- Зосимович В.П., Левенко Б.А., Кунах В.А., Юркова Г.Н. 1978. Цитогенетичське дослідження каллусних тканин томата від рослин різної пліодності. В кн.: *Культура кліток рослин*. Ред. Р.Г. Бутенко і др. Київ: Наукова думка, с. 97–104.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Владимир Павлович Зосимович (1899–1981). 1981. *Цитологія і генетика*, 15(2): 83.
- Шевцов І.А., Голда Д.М. 1988. Генетика і генетичні основи селекції на Україні за 70 років. *Цитологія і генетика*, 22(1): 3–14.
- Моргун В.В., Левенко Б.А., Труханов В.А. 2000. В.П. Зосимовичу – 100 років. *Цитологія і генетика*, 34(1): 77–79.
- Голда Д.М., Моргун В.В., Труханов В.А. 2001. З історії генетики. В кн.: *Генетика і селекція в Україні на межі тисячоліть*. Київ: Логос, т. 1, с. 11–22.
- Кунах В.А. 2009. *Розвиток генетики в Національній академії наук України. До 90-річчя від часу заснування Української академії наук*. Київ: Академперіодика, 102 с.

- Чеченева Т.М. 2009. Зосимовичу В.П. – 110 від дня народження. *Цукрові буряки*, (6): 20.
- Сильченко И.В. 2014. Владимир Павлович Зосимович (1899–1981) – генетик и селекционер. 115 лет со дня рождения. *Фундаментальные исследования*, 9(2): 447–450.

Ольга Артеменко

Московець
Семен Микитович
(16.01.1900 – 24.09.1971)

Семен Микитович Московець народився на Запоріжжі в с. Санжарівка (нині Полтавка) Гуляйпільського району. У 1925 р. вступив до Катеринославського інституту народної освіти, а вже з осені 1926 р. навчався у Київському інституті народної освіти, який закінчив у 1929 р. за спеціальністю «викладач агробіологічних наук». Маючи вищу освіту, він продовжив навчання (1930–1932) вже як аспірант Інституту ботаніки ВУАН за спеціальністю «мікологія» під керівництвом майбутнього видатного ученого, а тоді ще молодого наукового співробітника Інституту Дмитра Костьовича Зерова. Працюючи над написанням кандидатської дисертації, Семен Микитович активно збирав різноманітний мікологічний матеріал у різних регіонах півдня України, в тому числі й на своїй малій батьківщині, численні гербарні зразки його зборів і донині зберігаються в Мікологічному гербарії Національного гербарію Інституту ботаніки НАН України (KW-M).

Відомо, що С.М. Московець успішно виконав заплановані під час аспірантури дослідження на тему «Вплив комплексу грибів фузаріозної кукурудзи на сировину комбікормів», про що свідчать його публікації за 1933–1934 рр. та ухвала атестаційної комісії Наркомату освіти. Проте дисертацію він так і не захистив, вочевидь, через буремні події 1930-х років. Натомість вчений вирішив на деякий час полишити Україну і в 1934 р. на запрошення дирекції азербайджанського Інституту бавовництва виїхав на роботу до міста Кіровабад, де спочатку працював на Мільській дослідній станції, а в 1936–1952 рр. очолював сектор захисту рослин і фітопатології Азербайджанського НДІ бавовництва. У цей період, крім вивчення фітопатогенних грибів, С.М. Московець розпочав дослідження бактеріальних хвороб культурних рослин. Науковий ступінь кандидата наук він отримав за результатами досліджень, викладених у дисертації під назвою «Гомоз бавовнику в Азербайджані і заходи боротьби з ним», яку успішно захистив у 1938 р. в Харківському університеті.

У період підготовки до захисту докторської дисертації (1944–1946), він перебував у відрядженні в Києві, де водночас працював у Інституті ботаніки АН УРСР на посаді старшого наукового співробітника. У процесі роботи над докторською дисертацією «Вірусні захворювання бавовнику» С.М. Московець захопився вивченням вірусних хвороб рослин – картоплі, буряків, томатів тощо, і це захоплення стало справою усєї його подальшої наукової діяльності.

У період 1952–1960 рр. працював завідувачим відділом захисту рослин і заступником директора з наукової роботи УкрНДІ зрошуваного землеробства (нині Інститут землеробства південного регіону УААН, Херсон), де вивчав хвороби рослин переважно вірусної етіології. Його прагнення розпочати широкомасштабні вірусологічні дослідження здійснились, коли в 1960 р. його запросили спочатку увійти до складу вірусологічної групи в Інституті мікробіології і вірусології АН УРСР у Києві, а в 1962 р. – очолити відділ вірусів рослин і водночас стати заступником директора з наукової роботи Інституту. Згодом

С.М. Московець був директором Інституту мікробіології і вірусології АН УРСР (1962–1971). У 1967 р. його обрано членом-кореспондентом АН УРСР.

С.М. Московець зробив значний внесок у розвиток мікології, фітопатології та вірусології, він є одним з фундаторів досліджень вірусів рослин, їхніх ультраструктурних особливостей, біологічних антигенних властивостей, взаємодії вірусів і клітин. Ним виявлено низку збудників захворювань бавовнику, хвороб картоплі, бобових, тютюну, пшениці, цукрового буряка, томатів та інших культур, встановлено шляхи їхнього поширення в природі.

Значними є досягнення Семена Микитовича як педагога. Він підготував цілу плеяду науковців, серед яких 40 кандидатів та 2 доктори наук.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Московець С.М. 1933. До мікофлори півдня України. *Вісник Київського ботанічного саду*, 16: 71–87.
- Московець С.М., Бойко А.Л. 1970. *Вірусні захворювання хмелю і заходи по боротьбі з ними* Київ: Наукова думка, 36 с.
- Московець С.М., Краєв В.Г., Порембська В.Г. 1971. *Віруси і вірусні хвороби бобових культур на Україні*. Київ: Наукова думка, 136 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Коваленко О.Г. 2020. Життя і творчість С.М. Московця: віддзеркалення душі і часу. До 120-річчя від дня народження. *Вісник НАН України*, 7: 57–65. <https://doi.org/10.15407/vish2020.07.057>
- Мамедова С.А., Велентейчик Т.М. 2020. Науково-організаційна діяльність вірусолога та міколога Семена Микитовича Московця (до 120-річчя від дня народження). *Наука та наукознавство*, 2(108): 125–145. <https://doi.org/10.15407/sofs2020.02.125>
- Терещенко Т.М., Науменко Н.Ф. 2019. Московець Семен Микитович. В кн.: *Енциклопедія Сучасної України*: електронна версія [онлайн]. Гол. ред. І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=68680

Полонська
Євгенія Тимофіївна
(01.11.1900 – 11.11.1991)

Євгенія Тимофіївна Полонська (Полонська-Клеопова) народилася на хуторі Остап'є поблизу м. Хорол Полтавської області. У 1917–1925 рр. навчалася в Інституті для жінок при Київському університеті та Київському інституті народної освіти, в 1926 р. – на однорічних курсах при Педагогічному інституті. На роки навчання в інституті припадає знайомство з однокурсником Ю. Клеоповим, з яким згодом одружилася. Працювала старшим лаборантом Ботанічного кабінету і Гербарію ВУАН, згодом співробітником Інституту ботаніки Упрнауки та АН УРСР, брала участь у численних експедиціях у різні регіони України та на Кавказ. За її зборами описані нові для науки види *Galium pseudorubroides* Klokov і *Silene eugeniae* Kleorow, останній та *Dianthus eugenii* Kleorow названі на її честь. З 1934 р. працювала асистентом кафедри ботаніки Київського державного університету, викладала ботанічні дисципліни, вела практичні заняття та польову практику для студентів, проводила наукову роботу.

Під час війни не змогла евакуюватися з Києва, в 1942–1943 рр. працювала старшим науковим співробітником Крайового інституту сільськогосподарської ботаніки, займалася вивченням лікарських рослин, збирала гербарій, готувала карти поширення видів, на засіданні наукової сесії інституту виголосила доповідь, присвячену заплавам нижньої течії р. Рось. Наприкінці війни разом з іншими співробітниками інституту емігрувала до Німеччини, в 1943–1949 рр. викладала

російську мову в Інституті іноземних мов у м. Гейдельберг. З 1949 р. переїхала до США, де працювала в університетах у м. Солт Лейк Сіті, пізніше – в Сан-Франциско, останні роки разом із сином мешкала у м. Денвер.

Наукові інтереси дослідниці були пов'язані з вивченням флори лук Середнього Придніпров'я, що було предметом її кандидатської дисертації на тему «Заливні луки вздовж середньої частини Дніпра». Саме в цьому регіоні вона працювала найбільш інтенсивно, збагатила гербарій Інституту ботаніки (KW) оригінальними матеріалами, відмічаючи також народні назви рослин і вживання їх місцевим населенням. Через війну роботу не захистила, до цього часу не віднайдені її публікації.

Заслугою Євгенії Тимофіївни є збереження рукописної спадщини її чоловіка проф. Ю.Д. Клеопова (1902–1943), щирі почуття та повагу до якого зберегла на все життя. Розуміючи цінність його робіт, вона вивезла та зберігала рукописи його незахищеної докторської дисертації, наукових праць і тез доповідей. Після війни передала рукопис його дисертації Г. Вальтеру, який у своїй монографії частково оприлюднив ідеї українського вченого. Незадовго до смерті Є.Т. Полонська встигла передати всі рукописи праць Ю.Д. Клеопова в Україну, де вони були опубліковані в повному обсязі (Клеопов, 1991, 2002).

Похована у м. Денвер (США).

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Шевера М.В., Протопопова В.В. 2011. Дослідниця флори України Є.Т. Полонська: повернення із забуття. В зб.: *Матеріали П'ятої міжнародної науково-практичної конференції «Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє» (3–5 листопада 2011 р., м. Київ)*. Київ: Пулсари, с. 271–274.

Мирослав Шевера

Гришко
Микола Миколайович
(06.01.1901 – 03.01.1964)

Микола Миколайович Гришко – видатний український учений ботанік, фізіолог, генетик, селекціонер, доктор сільськогосподарських наук, професор, академік АН УРСР. Засновник Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР (тепер Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України) та ініціатор організації Інституту фізіології рослин АН УРСР та Інституту лісу АН УРСР.

Народився в м. Полтава. Закінчив Полтавський агрокооперативний технікум (1925) та педагогічний факультет Київського сільськогосподарського інституту (1926). Викладав у Майнівському сільськогосподарському технікумі (1925–1929), Сумському інституті буряківництва (1930), виконував обов'язки завідувача кафедри генетики, селекції і насінництва (1937–1939) Глухівського сільськогосподарського інституту. Впродовж 1931–1939 рр. М.М. Гришко очолював відділ генетики і селекції Всесоюзного науково-дослідного інституту коноплярства у м. Глухів. Він був автором першого підручника з генетики для ВУЗів українською мовою. Вивчав біологію конопель, зокрема статевий диморфізм. Вивів сорт коноплі «ОСО-72» з одночасним дозріванням чоловічих та жіночих рослин, що уможливило механізацію збирання конопель. М.М. Гришку належить пріоритет у вирішенні проблеми зміни статі у конопель. За ці роботи в 1936 р. його було нагороджено найвищою на той час нагородою СРСР – орденом Леніна і без захисту дисертації присуджено ступінь доктора сільськогосподарських наук, а в 1937 р. – наукове звання

професора. У 1939 р. М.М. Гришка обрано директором Інституту ботаніки АН УРСР, який він очолював у воєнні роки.

Перебуваючи в евакуації в Уфі, Інститут ботаніки АН УРСР під керівництвом М.М. Гришка зосередив свої дослідження на вирішенні питань з підвищення врожайності сільськогосподарських культур та інвентаризації рослинності Башкирської АРСР. Крім роботи у Інституті ботаніки, Микола Миколайович в Уфі обіймав посаду заступника директора Чишминської сільськогосподарської дослідної станції. Він організував вирощування сільськогосподарських продуктів та сировини лікарських рослин для фронту. За цю роботу був нагороджений медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.».

Під його керівництвом у Інституті ботаніки був розроблений науковий проект Ботанічного саду та обґрунтовані принципи створення його колекцій. Формування цієї установи в Києві було розпочато ще в 1936 р. За генеральним планом, який розробив колектив Інституту ботаніки АН УРСР під керівництвом академіка АН УРСР О.В. Фоміна, сад було заплановано створити в Печерському районі Києва на мальовничому високому березі Дніпра площею 117 га. З липня 1944 р. ботанічний сад у складі Академії наук став самостійною установою, його директором був призначений М.М. Гришко. В основу будівництва саду вчений запропонував покласти ботаніко-географічний принцип. На думку М.М. Гришка, це б дозволило повніше показати не тільки флору, але й окремі типи рослинності, характерні для різних регіонів колишнього Радянського Союзу. За взірць були взяті шедеври садово-паркового мистецтва України – Тростянець, Олександрія, Софіївка та ін. Великий будівничий створював ботанічний сад як потужну науково-дослідну установу з науково-демонстраційними ділянками, оранжереями, теплицями, гербарієм. Під його керівництвом були створені експозиційні ділянки та закладені колекції, які згодом за чисельністю досягли рівня найбільших європейських ботанічних садів. Очолюючи ботанічний сад, М.М. Гришко виконував також обов'язки Голови бюро Відділення біологічних (1940–1944) і Відділення сільськогосподарських наук АН УРСР (1945–1948) та завідуючого кафедрою селекції і генетики рослин Київського державного

університету ім. Т.Г. Шевченка (1944–1948). Упродовж кількох років обирався членом Президії Академії наук України. У зв'язку з важкою хворобою у 1958 р. Микола Миколайович змушений був відійти від керівництва ботанічним садом, залишаючись на посаді старшого наукового співробітника відділу культурної флори.

Під керівництвом М.М. Гришка була проведена величезна робота зі створення колекцій рослин. Дослідник активно сприяв введенню в сільське господарство і зелене будівництво нових видів харчових, технічних, плодкових, квітниково-декоративних рослин. Саме під його керівництвом у ботанічному саду була започаткована селекційна робота. В 1952 р. за ініціативою М.М. Гришка для координації діяльності ботанічних садів була створена Рада ботанічних садів України та Молдавії, яку він очолював до 1958 р.

Наукові дослідження вченого присвячені історії інтродукції та акліматизації рослин, біології та агротехніці нових і мало поширених культур, проблемам генетики і селекції, а також статі та отримання нових форм рослин, питанням зеленого будівництва.

М.М. Гришко автор понад 150 наукових праць. За його редакцією видано багато збірників і монографій. Значну увагу Микола Миколайович приділяв підготовці кадрів. Він виховав 40 кандидатів та докторів наук.

Глибокі його напрацювання знайшли продовження в наукових дослідженнях колективів селекціонерів-коноплярів. За першими одночасно дозріваючими коноплями пішли однодомні сорти, створені його учнями. Започаткований М.М. Гришком селекційний напрям у науково-дослідній роботі нині набув особливого розмаху. На основі зібраних багатих колекцій видів природної флори з усіх куточків Землі та добору сортів народної селекції створено нові сорти рослин. Всього за час існування ботанічного саду їх виведено та занесено до Державного реєстру сортів рослин України близько 400.

Науковцями Саду здійснюється велика робота зі створення нових та реконструкції наявних експозицій, розроблено проекти подальшого розвитку установи. З листопада 1991 р. сад носить ім'я його засновника, видатного ученого, тонкого художника і

лірика, за влучним висловлюванням академіка НАН України А.М. Гродзинського, – поета рослинного світу. Сад – це живий, рукотворний пам’ятник Миколі Миколайовичу.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

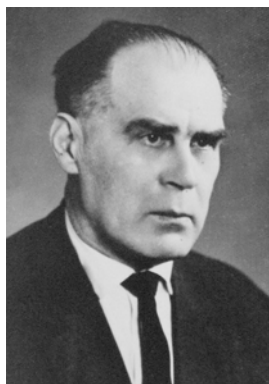
- Гришко М.М. 1933. *Курс загальної генетики*. Харків, Київ: Держ. с.-г. вид-во, 272 с.
- Гришко Н. Н. 1937. *Одновременно созревающая конопля*. Москва: Сельхозгиз, 53 с.
- Гришко Н.Н., Делоне Л.Н. 1938. *Курс генетики*. Москва: Сельхозгиз, 375 с.
- Конопля*. 1938. Под ред. Н.Н. Гришко, П.Ф. Панченко, А.С. Хренникова. Москва: Сельхозгиз, 492 с.
- Гришко М.М. 1946. Ботанічний сад АН УРСР та його завдання. *Вісті АН УРСР*, (2): 62–71.
- Гришко М.М. 1949. Завдання і напрями роботи Ботанічного саду Академії наук Української РСР. В зб: *Труди Ботанічного саду Академії наук УРСР*, т. 1, с. 3–21.
- Гришко М.М. 1951. *Академік М.Ф. Кащенко – видатний біолог-мічурінець*. Київ: Вид-во АН УРСР, 19 с.
- Гришко М.М., Соколовський О.І. 1951. *Ботанічний сад та його колекції*. Київ: Вид-во Академії наук УРСР, 116 с.
- Первые итоги работы Ботанического сада АН УССР. 1955. Акклиматизация растений. В сб: *Труды Ботанического сада АН УССР*. Киев, т. 3, с. 3–13.
- Гришко Н.Н. 1957. Теоретические основы акклиматизации растений. *Труды Ботанического института им. В.Л. Комарова*. Серия 6: 33–36.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Голда Д.М., Богменко Б.К. 1991. До 90-річчя з дня народження Миколи Миколайовича Гришка. *Цитология и генетика*, (3): 67–68.
- Гришко-Богменко Б.К., Пилипчук О.Я. 1965. Микола Миколайович Гришко. Київ: Наукова думка, 119 с.
- Гришко Микола Миколайович. *Біобібліографія вчених УРСР*. 1977. Київ: Наукова думка, 56с.
- Зорук В.В. 2007. До 105-ї річниці з дня народження М.М. Гришка. *Історія науки і біографістика*, (1): 7 с. (Електронне наукове фахове видання)
- Клименко С.В., Чувікіна Н.В. 2021. До 120 річчя від дня народження академіка М.М. Гришка – видатного вченого – генетика, будівничого національного ботанічного саду НАН України. В зб: *Фактори експериментальної еволюції організмів*, т. 29, с. 7–12.
- Коханова Л.Л. 1977. *Біобібліографія вчених Української РСР*. Микола Миколайович Гришко. Про мету життя. Київ, 54 с.
- Микола Миколайович Гришко. 1977. Київ: Наукова думка, 55 с.
- Самородов В.М., Байрак О.М., Чувікіна Н.В., Рахметов Д.Б., Клименко С.В., Буюн Л.І., Буйдін Ю.В. 2016. Академік М.М. Гришко – видатний

- український фахівець із дослідження сортів рослин. *Вивчення та захист сортів рослин*, 33(4): 94–99.
- Червченко Т.М., Чувікіна Н.В. 2000. До 100-річчя з дня народження Миколи Миколайовича Гришка. *Інтродукція рослин*, (3–4): 224–229.
- Червченко Т.М., Чувікіна Н.В. 2009. Академік Микола Миколайович Гришко – життєвий і творчий шлях. *Інтродукція рослин*, (1): 102–110.
- Червченко Т.М., Чувікіна Н.В. 2011. Роль Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України у створенні Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України. *Український ботанічний журнал*, 68(2): 271–279.
- Червченко Т.М., Заїменко Н.В., Рахметов Д.Б., Гапоненко М.Б. 2016. Роль академіка М.М. Гришко в розвитку досліджень інтродукції та селекції рослин у Національному ботанічному саду Національної академії наук України. *Введення рослини*, (4): 92–95.

Дмитро Дубина, Світлана Клименко

Лазаренко Андрій Созонтович (27.11.1901 – 13.10.1979)

Андрій Созонтович Лазаренко – видатний український ботанік, бріолог, доктор біологічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України.

Народився в Києві, навчався в церковно-приходській школі, Київському вищому середньому училищі, пізніше – на біологічному відділі Київського інституту народної освіти, який закінчив в 1924 р.

Ще студентом у 1922 р. почав працювати препаратором, з 1924 р. – науковим співробітником Ботанічного кабінету та Гербарію ВУАН. У період 1925–1928 рр. навчався в аспірантурі під керівництвом О.В. Фоміна. Після реорганізації Ботанічного

кабінету та Гербарію в Інститут ботаніки ВУАН з 1931 р. працював у ньому старшим науковим співробітником.

Під час Великої Вітчизняної війни був старшим науковим співробітником у Казахському філіалі АН СРСР. Після повернення з евакуації в 1944 р. продовжив роботу в Інституті ботаніки АН УРСР у Києві та за сумісництвом у низці педагогічних установ. У 1945 р. Президія АН УРСР направила А.С. Лазаренка до Львова для проведення ботанічних досліджень в західних областях УРСР, організації філіалу Академії наук (Західного наукового центру) та роботи львівських ботанічних установ Академії наук. Тут він працював завідувачем відділу географії спорових рослин (1945–1950), директором Інституту агробіології АН УРСР (1951–1953), завідуючим кафедри ботаніки Львівського державного університету імені І. Франка (1945–1958), завідуючим відділу ботаніки Науково-природознавчого музею АН УРСР (1959–1970). У 1963 р. в Інституті ботаніки АН УРСР організував лабораторію (1963–1970), а пізніше відділ експериментальної морфології рослин, який очолював (1970–1979) до останніх років свого життя.

У 1936 р. за сукупністю наукових праць А.С. Лазаренко отримав науковий ступінь кандидата біологічних наук, у 1941 р. – захистив докторську дисертацію. В 1944 р. отримав звання професора, а в 1951 р. був обраний членом-кореспондентом АН УРСР.

А.С. Лазаренко був науковцем світового рівня, визнаним лідером у галузі бріологічної науки, засновником наукової школи бріологів у Львові. Він вивчав флору листяних мохів України, Далекого Сходу, Середньої Азії, Білорусі, Кавказу; здійснив численні експедиції в ці регіони, зібрав величезний гербарій. Розробив оригінальну класифікацію географічних елементів, започаткував новий напрям у вивченні бріофітів – дослідження каріотипічної структури виду, та сформулював концепцію про політопне і гетерохронне виникнення поліплоїдних видів. Уперше на основі експериментів застосував лабораторну культуру мохів, за допомогою якої розробив оригінальну гіпотезу про походження бріофітів та їхнє місце в системі рослинного світу. З'ясував деякі питання онтогенезу мохів, генезису чергування поколінь, морфогенезу й клітинної диференціації тощо. Як видатний систематик листяних мохів А.С. Лазаренко описав близько 30 нових видів і 6 родів мохів. На сьогодні, з описаних ним нових родів і видів, у світовій бріології

визнано 2 ендемічні роди родини Fabroniaceae: *Mamillariella* з Далекого Сходу і *Cephalocladium* з Алтаю та 22 види мохів.

Разом із науковою роботою А.С. Лазаренко багато сил віддавав педагогічній діяльності, приділяв увагу організації науки, брав участь у громадському житті. Був одним з організаторів і членом президії Українського ботанічного товариства, членом ради Всесоюзного ботанічного товариства, почесним членом обох товариств, заснував і тривалий час очолював Львівське відділення УБТ, був членом Всесоюзної та Республіканської наукових рад з проблеми «Біологічні основи раціонального використання, перетворення та охорони рослинного світу», членом редколегії «Українського ботанічного журналу».

За свою наукову діяльність Андрій Созонтович написав 102 праці, серед яких декілька великих монографій: «Визначник листяних мохів УРСР» (1936), «Краткий определитель листовных мхов Дальнего Востока» (1936), «Определитель листовных мхов Украины» (1955), «Определитель листовных мхов БССР» (1951), «Атлас хромосом листовных мхов СССР» (1971) та фундаментальна праця «Листяні мохи Радянського Далекого Сходу» (1940, 1941, 1945).

Похований у Львові на Личаківському цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Лазаренко А.С. 1936. *Краткий определитель листовных мхов Дальнего Востока*. Владивосток, 160 с.
- Лазаренко А.С. 1936. *Визначник листяних мохів УРСР*. Київ, 298 с.
- Лазаренко А.С. 1936. *Краткий определитель листовных мхов Дальнего Востока*. Владивосток, 160 с.
- Лазаренко А.С. 1940. Листяні мохи Радянського Далекого Сходу. I. Верхоплідні мохи (Агросограе: Andreaeales – Schistostegales). *Український ботанічний журнал*, 1(3–4): 59–100.
- Лазаренко А.С. 1941. Листяні мохи Радянського Далекого Сходу. II. Агросограе: Orthotrichales – Eubryales; Pleurosoagrae: Isobryales – Hupnobryales (Theliaceae – Leskeaceae). *Український ботанічний журнал*, 2(1): 51–95.
- Лазаренко А.С. 1941. Листяні мохи Радянського Далекого Сходу. III. Thuidiaceae – Brachytheciaceae. *Український ботанічний журнал*, 2(2): 271–308.
- Лазаренко А.С. 1945. Листяні мохи Радянського Далекого Сходу. IV. Entodontaceae – Nucleosomaceae. *Український ботанічний журнал*, 2(3–4): 185–216.
- Лазаренко А.С. 1951. *Определитель листовных мхов БССР*. Минск, 398 с.
- Лазаренко А.С. 1955. *Определитель листовных мхов Украины*. Киев, 466 с.
- Лазаренко А.С. 1956. Основні засади класифікації ареалів листяних мохів Радянського Далекого Сходу. *Український ботанічний журнал*, 13(1): 31–40.

- Лазаренко А.С. 1957. Матеріали до питання видоутворення у листяних мохів. *Наукові записки Науково-природничого музею АН УРСР*, 6: 3–17.
- Лазаренко А.С. 1961. Вопросы генезиса чередования поколений у моховидных. *Журнал общей биологии*, 22(5): 372–382.
- Лазаренко А.С. 1967. Полиплоидия в эволюции листовых мхов. *Цитология и генетика*, 1(2): 15–26.
- Лазаренко А.С., Высоцкая Е.И., Лесняк Е.М. 1971. *Атлас хромосом листовых мхов СССР*. Киев, 143 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Окснер А.М. 1972. Андрій Созонтович Лазаренко (до 70-річчя з дня народження). *Український ботанічний журнал*, 29(1): 120–123.
- Голубець М.А., Демків О.Т., Ріпецький Р.Т. та ін. 1980. Пам'яті Андрія Созонтовича Лазаренка. *Український ботанічний журнал*, 37(2): 76–78.
- Демків О.Т., Малиновський К.А., Улична К.О. та ін. 2001. Андрій Созонтович Лазаренко (до 100-річчя від дня народження). *Український ботанічний журнал*, 58(6): 768–775.
- Лобачевська О.В. 2021. Життєвий та науковий шлях Андрія Созонтовича Лазаренка (1901–1979). В зб.: *Актуальні проблеми біології та її перспективи: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяч. 120-річчю від дня народження чл.-кор. АН УРСР, професора Андрія Созонтовича Лазаренка (25 листопада 2021 року, Львів, Україна)*. Львів, с. 10–17.

Світлана Нипорко

Карнаух **Єфімія Данилівна** **(14.09.1901 – 28.03.1971)**

Єфімія Данилівна Карнаух народилася в Полтаві. Протягом 1922–1929 рр. навчалася на біологічному факультеті Харківського інституту народної освіти.

У 1938 р. Є.Д. Карнаух розпочала працювати в Інституті ботаніки АН УРСР молодшим науковим співробітником відділу вищих рослин (1938–1954). Вона була учасницею багатьох експедицій з дослідження флори України. Так, у 1934, 1936 та 1939 рр. разом із М.І. Котовим вона вивчала рослинність та флору восьми заповідників на сході України, які були створені в 1936 р.: Хомутівський степ, Кам'яні могили, Білосарайська коса, Провальський степ, Урочище Дерезувате Тімірязівського лісництва, Грабова Балка, Савур-Могила, Святі Гори (тоді Гори Артема). Результати цих досліджень були опубліковані в статті «Рослинність заповідників Сталінської області» (Котов, Карнаух, 1940). Також була надрукована робота «Дикі кормові рослини УРСР» у співавторстві з М.І. Котовим і П.А. Опперманом (1941).

Під час евакуації Інституту до Уфи (тоді Башкирська АРСР) Єфімія Данилівна продовжувала ботанічні дослідження. У складі бригади Інституту ботаніки, створеної для вивчення лікарських рослин під керівництвом проф. М.І. Котова, до якої входили старші наукові співробітники А.І. Барбарич, О.Л. Липа, Д.Я. Афанасьєв, вона збирала зразки рослин для проведення хімічного аналізу, а також колекціонувала гербарні матеріали, на основі яких був складений визначник рослин флори Башкирії. Для видання «Определитель растений Башкирской АССР» (1966) Єфімія Данилівна підготувала родину бобових (Leguminosae).

Значним є внесок Є.Д. Карнаух у галузь систематики. Нею була опрацьована низка родин для багатотомного видання «Флора УРСР» (родини водянкових (Empetraceae), бальзамінових (Balsaminaceae), звіробійних (Guttiferae), франкенійових (Frankeniaceae), первоцвітних (Primulaceae) (з М.І. Котовим), подорожникових (Plantaginaceae) та роди дивина (*Verbascum*), вероніка (*Veronica*). Для «Визначника рослин УРСР» (1950) дослідниця виконала опис родин водянкових (Empetraceae), подорожникових (Plantaginaceae), пухирникових (Lentibulariaceae), черсакових (Dipsacaceae) та родів дивина (*Verbascum*) і вероніка (*Veronica*); для «Визначника рослин України» (1965) – родин бальзамінових (Balsaminaceae), водянкових (Empetraceae), звіробійних (Guttiferae), подорожникових (Plantaginaceae), пухирникових (Lentibulariaceae), черсакових

(Dipsacaceae) та роду вероніка (*Veronica*). Гербарні зразки наведених таксонів, які Єфімія Данилівна збирала під час експедицій, зберігаються в Гербарії Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (KW).

Цікавили Є.Д. Карнаух і прикладні аспекти ботаніки. В 1950–1952 рр. у складі групи вчених вона здійснювала пошукові роботи дикорослих ефіроолійних рослин, придатних для ароматизації мила, у Київській, Полтавській, Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій, Одеській, Миколаївській, Кіровоградській, Вінницькій, Хмельницькій областях. Було запропоновано для культивування 18 нових видів ефіроолійних рослин. Результатом роботи, присвяченої рослинній сировині, стала книга у співавторстві з М.І. Котовим, С.В. Гончаровим, С.С. Морозюк «Ефіроолійні рослини України» (1969), яка не втрачає актуальності й сьогодні.

Загалом за роки творчої діяльності Єфімією Данилівною Карнаух було опубліковано 26 наукових праць. Колеги А.І. Барбарич і С.С. Морозюк характеризували її як «невтомну і скромну трудівницю», яка займалася улюбленою справою все життя.

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Дикі кормові рослини УРСР*. 1941. Ред. М.І. Котов, Є.Д. Карнаух, П.О. Опперман. Київ: Вид-во АН УРСР, 239 с.
- Ефіроолійні рослини України*. 1969. Ред. М.І. Котов, Є.Д. Карнаух, С.С. Морозюк. Київ: Наукова думка, 192 с.
- Котов М., Рысс Р., Карнаух Е. 1936. Солянки сарсазан (*Halocnemum strobilaceum*), карабаркар (*Halostachys caspica*), поташник (*Kalidium caspicum*) как возможное сырье для изготовления контактных инсектицидов. *Природа*, (7): 127–130.
- Котов М.І., Карнаух Є.Д. 1939. Геоботанічний нарис степів околиць м. Сталіно. *Журнал Інституту ботаніки ВУАН*, 20(28): 147–154.
- Котов М.І., Карнаух Є.Д. 1940. Рослинність заповідників Сталінської області. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 1(3–4): 335–352.
- Котов М.І., Карнаух Е.Д. 1945. О нахождении в СССР нового адвентивного растения *Collomia linearis* Nutt. *Ботанический журнал АН СССР*, 30(4): 185–186.
- Новий вид дивини для Української РСР – *Verbascum polyphyllum* (С.А.Мей.) А.Гроссх. 1952. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 9(2): 90.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Барбарич А.І., Морозюк С.С. 1971. Єфімія Данилівна Карнаух. *Український ботанічний журнал*, 28(6): 793–795.
- Історія Національної академії наук України (1941–1945)*. Ч. 2. Додатки. 2007. Відп. ред. О.С. Онищенко. Київ, 576 с.
- Козубенко Ю.Л. 2016. Внесок професора М.І. Котова у дослідження рослинності Одещини. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Серія «Історичні науки», вип. 34: 75–78.

Валерія Конайкова, Марина Бурлака

Гринь
Федір Олександрович
(01.03.1902 – 07.04.1960)

Федір Олександрович Гринь – відомий геоботанік, талановитий дослідник з різних питань лісознавства, степознавства, рослинності відслонень та флористики. Своїми працями він зробив значний внесок у пізнання флори і рослинності України та Західного Сибіру.

Народився в с. Курінці Чорнухинського району Полтавської області в сім'ї селянина. Після закінчення Лубенського педагогічного технікуму в 1922 р. вступив на біологічний відділ факультету профосвіти Київського інституту народної освіти.

Після закінчення інституту у 1925 р. Ф.О. Гринь протягом п'яти років працював викладачем природничих дисциплін спочатку в Чорнухинському сільсько-господарському технікумі, а потім у Сумській залізничній школі. В Сумах він одночасно працював у краєзнавчому музеї завідувачем відділу місцевої

природи. В 1930 р. Ф.О. Гринь вступив до аспірантури при Інституті ботаніки ВУАН, яку закінчив у 1933 р. Його науковим керівником був видатний ботанік професор Ю.Д. Клеопов.

Впродовж 1933–1935 рр. Ф.О. Гринь брав участь в експедиції НКЗС РРФСР з первинного земле-водо-упорядкування Ямало-Ненецької округи, де провів маршрутні геоботанічні дослідження на площі понад 16 000 км². У 1936 р. повернувся до Інституту ботаніки ВУАН, де продовжив стажування в докторській аспірантурі, а з квітня 1939 р. і до початку Вітчизняної війни працював на посаді старшого наукового співробітника відділу геоботаніки. Ф.О. Гринь вивчав рослинність Донбасу та східної частини Харківської області, надрукував працю про динаміку рослинного покриву крейдових відслонень у басейні Сіверського Дінця. Згодом свої зусилля дослідник зосередив на вивченні широколистяних лісів України.

З червня 1941 р. та до початку 1944 р. Ф.О. Гринь перебував у рядах Радянської Армії на фронтах Вітчизняної війни. При форсуванні Дніпра у 1943 р. він потрапив у льодяну воду, після чого тяжко захворів і довгий час перебував на лікуванні. Наприкінці лютого 1944 р. Гринь був звільнений з лав Радянської Армії як інвалід Вітчизняної війни II групи, а вже в березні 1944 р. знову повернувся до роботи в Інституті ботаніки АН УРСР, де до кінця свого життя працював старшим науковим співробітником відділу геоботаніки.

Федір Олександрович Гринь також вів педагогічну діяльність, працюючи за сумісництвом асистентом у Київському лісотехнічному інституті (1936–1937), доцентом в Київському педагогічному інституті ім. О.М. Горького (1938–1940). Впродовж 1945–1948 рр. працював доцентом кафедри вищих рослин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

Ф.О. Гринь нагороджений орденом «Знак пошани» та двома медалями.

Наукову роботу Ф.О. Гринь розпочав на початку 30-х років. У 1932 р. він брав участь в агроінвентаризаційному дослідженні ґрунтів східної частини Поділля. Результати цієї роботи опубліковані в численних статтях, у яких подано детальну геоботанічну характеристику лісової рослинності Немирівського району Вінницької області та висвітлено флористичні особливості Східного Поділля.

За результатами проведених у 1933–1934 рр. геоботанічних досліджень рослинності Хенської лісотундри у Західному Сибіру Ф.О. Гринь опублікував монографію, за матеріалами якої захистив кандидатську дисертацію в 1939 р. В ній подано детальну характеристику рослинності великої території вододілу річок Полюя і Надима, яка до того часу залишалася майже не висвітленою у літературі.

У 1936 р. Ф.О. Гринь досліджував рослинність Донбасу та східної Харківщини. Результатом стало публікування статті про динаміку рослинності крейдяних відслонень у басейні Сіверського Дінця.

Багато часу та уваги приділяв Ф.О. Гринь вивченню широколистяних лісів України. З цією метою він проводить в 1937–1941 рр. експедиційні дослідження у різних районах України. Перед Вітчизняною війною він майже закінчив збір матеріалів по грабово-дубових лісах УРСР для докторської дисертації, але вони були втрачені під час війни. У повоєнні роки досліднику знову довелося провести велику роботу з вивчення цих лісів України, їхньої структури, будови, синтаксономічної різноманітності. Результати досліджень опубліковані у монографії «Рослинність УРСР». Для цієї ж монографії вчений написав також розділ «Рослинність відслонень України».

Федір Олександрович Гринь був талановитим флористом і опублікував низку фундаментальних робіт, присвячених флорі України. Учений детально дослідив флору постгляціальних рефугіумів в Україні та показав їхню роль у формуванні бореальних елементів. Займався також питаннями систематики рослин. Дослідником була опрацьована родина Тіліасеае, завершено оброблення порядку букових для «Флори УРСР» та описані два нових для науки види.

Велику увагу Ф.О. Гринь приділяв реферуванню та редагуванню ботанічних праць. За час 30-річної наукової діяльності він написав понад 40 праць з різних питань геоботаніки, флористики та систематики рослин.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

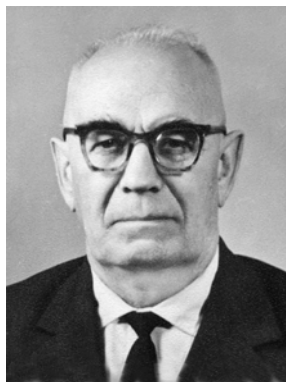
Гринь Ф.О. 1936. Лісова рослинність Немирівського району. *Журнал Інституту ботаніки АН УРСР*, 16(8): 75–183.

Гринь Ф.О. 1937. Матеріали до флори північної частини Західного Сибіру. *Журнал Інституту ботаніки АН УРСР*, 19(11): 105–109.

- Гринь Ф.О. 1937. До питання про північну межу поширення соснових лісів у Західному Сибіру. *Журнал Інституту ботаніки АН УРСР*, 19(11): 119–136.
- Гринь Ф.О. 1937. Про зростання *Boschniakia glabra* С.А.Меу на півночі Західного Сибіру. *Журнал Інституту ботаніки АН УРСР*, 21–22(13–14): 197–201.
- Гринь Ф.О. 1938. До питання про динаміку рослинності крейдяних відслонень. *Геоботанічний збірник Інституту ботаніки АН УРСР*, (2): 89–110.
- Гринь Ф.О. 1940. Рослинність Хенської лісотундри. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 1(1): 3–76.
- Гринь Ф.О. 1947. Про умови зростання *Festuca silvatica* (Poll.) Vill. на Правобережжі УРСР. *Вісник Київського ботанічного саду*, 18: 15–25.
- Гринь Ф.О. 1949. Реліктові елементи у флорі Диканських лісів. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 6(2): 39–50.
- Гринь Ф.О. 1949. Природне зростання глоду колючого (*Crataegus oxyacantha* L.) на Україні. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 6(3): 67–71.
- Гринь Ф.О., Клоков М.В. 1950. Новий вид мерінгії з гранітів р. Південного Бугу. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 7(4): 55–60.
- Гринь Ф.О., Лоначевський О.О. 1952. Родина Березові – Betulaceae. В кн.: *Флора УРСР*, т. 4. Київ: Вид-во АН УРСР, с. 94–117.
- Гринь Ф.О. 1952. Родина Букові – Fagaceae. В кн.: *Флора УРСР*, т. 4. Київ: Вид-во АН УРСР, с. 117–138.
- Гринь Ф.О. Клоков М.В. 1952. Новий вид глоду з нижньодніпровських пісків – *Crataegus helenae* Grynj et Klok. sp. n. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 9(2): 56–61.
- Гринь Ф.О. 1953. Добір деревних та чагарникових порід для полезахисних лісових смуг Української РСР. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 10(1): 3–22.
- Брадїс Є.М., Білик Г.І., Гринь Ф.О., Барбарич А.І. 1954. *Рослинність Закарпатської області*. Київ: Вид-во АН УРСР, т. 1, 275 с.
- Гринь Ф.О. 1955. Родина Липові – Tiliaceae. В кн.: *Флора УРСР*, т. 7. Київ: Вид-во АН УРСР, с. 250–261.
- Гринь Ф.О. 1956. Заповідник Хомутовський степ. *Український ботанічний журнал*, 13(2): 15–30.
- Гринь Ф.О. 1957. Рефугіум міжльодовикових лісових реліктів на Сумщині. *Український ботанічний журнал*, 14(1): 43–56.
- Гринь Ф.О. 1957. Растительность. В кн.: *Украинская ССР*, ч. 1. Москва, с. 112–125.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Губар Л.М. 2006. Гринь Федір Олександрович. В кн.: *Енциклопедія Сучасної України*: електронна версія [веб-сайт]; гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=27305
- Білик Г.І. 1960. Федір Олександрович Гринь (1902–1960). *Український ботанічний журнал*, 17(4): 93–95.

Лебедєв
Сергій Іванович
(06.03.1902 – 07.10.1989)

Професор Сергій Іванович Лебедєв народився в с. Ганнівка на Дніпропетровщині. Навчався в Полтавському сільськогосподарському інституті (1923–1926), після закінчення якого отримав кваліфікацію агронома-дослідника. Трудову діяльність розпочав на Полтавській і Носівській зональних сільськогосподарських дослідних станціях. У 1929 р. був призначений директором Чемерської дослідної станції на Чернігівщині. Впродовж 1930–1937 рр. працював заступником директора з наукової роботи Глухівської дослідної станції прядильних культур. На її базі пізніше був заснований Всесоюзний науково-дослідний інститут льону і конопель, де в 1934–1937 рр. Сергій Іванович завідував лабораторією фізіології та анатомії рослин. У 1937 р. він розпочав педагогічну діяльність у Глухівському сільськогосподарському інституті, а в 1939 р. був призначений завідувачем кафедри ботаніки, фізіології рослин і мікробіології.

У воєнні роки перебував у евакуації в Уфі, де впродовж 1941–1943 рр. працював завідувачем лабораторії біохімії та фізіології рослин Башкирської державної селекційної станції. Після повернення до Києва в 1944–1949 рр. Сергій Іванович обіймав посади заступника директора з наукової роботи і завідувача лабораторії фізіології і біохімії рослин Центрального ботанічного саду АН УРСР. З березня 1949 р. і до 1953 р. очолював відділ фізіології рослин в Інституті ботаніки АН УРСР. Водночас, у 1952–1953 рр., виконував обов'язки вченого секретаря Президії АН УРСР із біологічних і сільськогосподарських

наук. У 1950 р. захистив докторську дисертацію на тему «Фізіологічна роль каротину в рослині», в 1952 р. отримав звання професора. Упродовж 1953–1959 років був ректором Одеського державного університету, де керував кафедрою анатомії і фізіології рослин. У 1956 р. обраний дійсним членом Української академії сільськогосподарських наук, а з 1959 р. працював на посаді її віце-президента. В 1959–1962 рр. Сергій Іванович був ректором Української сільськогосподарської академії, де впродовж 23 років очолював кафедру фізіології і біохімії рослин та лабораторію фотосинтезу. Наукові розробки керованої ним кафедри в 1967 р. ввійшли до Міжнародної біологічної програми «Фотосинтез». Як запрошений професор читав курси лекцій із фізіології рослин та фотосинтетичних процесів у Тартуському (Естонія) і Латвійському державних університетах. У 1962–1963 рр. був академіком-секретарем Відділення сільськогосподарських наук Президії АН УРСР.

Домінуючими напрямками наукової діяльності Сергія Івановича були вивчення механізмів фотосинтетичної активності та розроблення підходів для оптимізації продукційного процесу культурних рослин зі збереженням функцій хлоропластів за стресів і в умовах мінерального живлення. Під його керівництвом вперше в Україні були проведені електронно-мікроскопічні дослідження хлоропластів важливих сільськогосподарських культур, досліджено роль каротиноїдів у процесах росту і розвитку, розроблені агротехнології вирощування коноплі. Не залишилось поза увагою Сергія Івановича вивчення фізіологічних характеристик макроводоростей Чорного моря, пошук шляхів використання їх у сільському господарстві.

Професором С.І. Лебедевим надруковано понад 200 наукових праць, серед них 2 монографії – «Физиологическая роль каротина в растении» (1953) і «Фотосинтез» (1961), 6 брошюр. Крім того, ним написано навчальний посібник для університетів «Фізіологія рослин» (1958, 1960) та підручник «Фізіологія рослин» для с/г вишів (1967). У 1972 і 1978 рр. ним було видано новий підручник «Физиология растений» для агрономічних спеціальностей українських вишів, який перевидавався в 1982 і 1988 зі змінами як підручник для сільськогосподарських вищих навчальних закладів усієї країни роках. С.І. Лебедев мав 4 авторські свідоцтва СРСР на винаходи.

Більше 20 років був членом Українського ботанічного товариства та Українського товариства фізіологів рослин, з 1962 р. очолював роботу Секції біологічних наук товариства «Знання». Він заснував наукову школу фізіологів і біохіміків рослин України з вивчення фотосинтетичних процесів і пігментної системи культурних рослин, розробки шляхів підвищення їхньої продуктивності. Сергій Іванович підготував 65 кандидатів наук, серед яких учені України, Росії, Польщі, Болгарії, Єгипту, В'єтнаму, Кореї, Індії, Бангладеш, Сенегалу та інших країн.

Сергій Іванович – заслужений діяч науки і техніки УРСР (1973), нагороджений Орденами Леніна (1961) і Трудового Червоного Прапора (1971), Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР (1968), Дипломом Пошани ВДНГ СРСР (1979), Почесною Грамотою Президії АН СРСР (1959) та медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.».

Сергій Іванович пройшов великий життєвий шлях, до останнього подиху не залишав науку, жив інтересами своєї справи.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Лебедев С.И. 1937. О стадийном развитии конопли. В сб: *Генетика и селекция конопли*. Москва, с. 26–44.
- Лебедев С.И. 1953. *Физиологическая роль каротина в растениях*. Киев: Изд-во АН УССР, 160 с.
- Лебедев С.И. 1957. Дослідження пігментів філофори. *Праці ОДУ*. Серія біол. наук, (8): 5–9.
- Лебедев С.И. 1961. Фотосинтез: (современные представления). Киев: Изд-во Укр. акад. с.-х. наук, 159 с.
- Лебедев С.И. *Физиология растений*. Москва: Высшая школа, 1978, 440 с.; 2-е изд. Москва: Колос, 1982, 463 с.; 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Агропромиздат, 1988, 543 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Богач Є.М., Григорюк І.П. 2014. Наукова діяльність професора Лебедева С.І. в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. В зб.: *Вісник НТУ «ХПИ»*. Серія: Історія науки і техніки, 30(1073): 18–28.
- Григорюк І.П., Богач Є.М. 2016. Професор Сергій Лебедев: монографія. Київ: ЦП «Компринт», 283 с.
- Іваниця В.О., Григорюк І.П., Богач Є.М., Бурлака Т.В. 2011. Професор Сергій Іванович Лебедев: основні віхи науково-педагогічної діяльності. *Вісник Одеського національного університету*. Сер.: біологія, 16, № 18(25): 96–102.

- Лебедев Сергій Іванович. 1962. В кн.: *Українська Радянська Енциклопедія*. Т. 6. Київ: Голов. ред. УРЕ, с. 34–35.
- Лебедев Сергій Іванович. 1985. В кн.: *Українська Радянська Енциклопедія*. Т. 8. Київ: Голов. ред. УРЕ, с. 84.
- Литвиненко Л.Г. 1993. С.І. Лебедев и развитие физиологии растений на Украине. *Физиология и биохимия культурных растений*, 25(2): 205–207.
- Мельничук Д.О., Григорюк І.П., М.Д. Мельничук. 2012. Життєвий шлях і науково-педагогічна спадщина професора Сергія Івановича Лебедева. *Біоресурси і природокористування*, 4(1-2): 188–194.
- Моргун В.В., Григорюк І.П. 2002. С.І. Лебедев – відомий вчений і педагог. *Физиология и биохимия культурных растений*, 34(5): 456–458.
- Санникова О.І. 1992. Сергей Иванович Лебедев. В кн.: *Видные ученые Одессы: (по воспоминаниям учеников и сотрудников)*. Одесса, вып. 2, с. 77–82.
- Сытник К.М., Литвиненко Л.Г. 1972. Сергей Иванович Лебедев (к 70-летию со дня рождения). *Физиология и биохимия культурных растений*, 4(4): 435–437.
- Ситник К.М., Судьїна О.Г., Литвиненко Л.Г. 1982. Сергій Іванович Лебедев (до 80-річчя з дня народження). *Український ботанічний журнал*, 39(4): 105.

Валентина Васюк, Ірина Косаківська

Зерова
Марія Яківна
(06.04.1902 – 21.07.1994)

Професор Марія Яківна Зерова народилась у м. Козятин Хмельницького району Вінницької області в сім'ї залізничника. Закінчила Київську Подільську гімназію зі срібною медаллю, пізніше – факультет профосвіти (1920–1924) Київського інституту народної освіти (нині Київський національний університет Тараса Шевченка), до якого перейшла після третього

курсу Київського медичного інституту (нині Національний медичний університет імені О.О. Богомольця) через хворобу, та отримала кваліфікацію викладача агро-біологічних наук. Протягом чотирьох років викладала біологію у трудовій школі, згодом – на трирічних торфово-гірських курсах м. Києва.

Трудова наукова діяльність М.Я. Зерової розпочалася в 1929 р. з посади практикантки лабораторії мікології Українського науково-дослідного інституту цукрової промисловості (тепер Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН України), а з 1930 р. вона пройшла шлях від асистента до наукового співробітника та завідувачки відділом фітопатології (1932) Українського науково-дослідного інституту каучука та каучуконосів АН УРСР (Київ). У серпні 1934 р. М.Я. Зерова стала асистенткою, згодом науковим співробітником Інституту ботаніки ВУАН, з яким до 1989 р. буде пов'язана її трудова діяльність. У 1941 р. разом із Інститутом була евакуйована до Уфи, а після повернення до Києва в 1944 р. стала старшим науковим співробітником. Пізніше, після смерті професора С.Ф. Морочковського, який завідував відділом мікології (1939–1962), очолила лабораторію мікології як окремий підрозділ (1964–1972). На той час разом із співробітниками закінчила підготовку нових томів «Визначника грибів України», розширюючи коло наукових досліджень лабораторії з вивчення різних груп шапинкових грибів, явища плеоморфізму аскомікот, біології й екології мікоризи. За її керівництва мікологи активно проводили експедиційні дослідження різних регіонів України, було поповнено мікологічну колекцію Інституту 12 тис. зразками різних груп грибів. М.Я. Зерова продовжила формування основних мікологічних напрямів в інституті, започаткованих С.Ф. Морочковським, а саме: вивчення видового складу грибів, їхньої систематики та філогенезу; інвентаризації у різних ботаніко-географічних районах; підготовку визначника грибів, а також надала поштовх розвитку досліджень біологічних особливостей грибів, онтогенетичному й еволюційному вивченню видів. З 1972 р. працювала старшим науковим співробітником-консультантом відділу мікології, готуючи нові кадри, популяризуючи знання про їстівні та отруйні гриби.

У 1942 р. М.Я. Зерова захистила кандидатську дисертацію «Плеоморфізм деяких аскоміцетів» та отримала вчене звання старшого наукового співробітника за спеціальністю «мікологія», а в 1966 р. стала доктором біологічних наук за сукупністю праць на тему «Дослідження мікрофлори УРСР і мікориза степової зони України». Отримала звання професора та нагороджена в 1983 р. Державною премією УРСР у складі колективу авторів за підготовку «Визначника грибів України» як першого зведення з мікобіоти України.

М.Я. Зерова належить до яскравої плеяди українських мікологів, сильних за характером і цілеспрямованістю. Колом її наукових інтересів було вирішення теоретичних та практичних питань мікології. Перші результати наукової діяльності відображені в публікаціях стосовно фітопатогенів та інших асоційованих грибів каучуконосів (1933), видового складу грибів і мікопатогенів зелених насаджень (1952). У повоєнні роки багато уваги вона приділяла вивченню ектотрофної мікоризи деревних порід у степовій та інших зонах (Білик, 1950), що дозволило надати рекомендації для лісорозведення у південних районах України. Вчена довела, що в степових ґрунтах існує міцелій грибів, який може утворювати мікоризу з деревними породами і штучна мікоризація цих ґрунтів зайва.

Розвиваючи ідеї українського міколога О.О. Потебні, М.Я. Зерова розробляла питання плеоморфізму сумчастих грибів, зв'язків анаморф і телеоморф, морфогенезу, застосовуючи спостереження у природі та чистій культурі, морфолого-анатомічні методи і методи штучного зараження живильних рослин (1941). Матеріали досліджень були використані при підготовці відповідних томів «Визначника грибів України» (1967–1979). Започаткований професором С.Ф. Морочковським 3-томний «Визначник грибів України», разом із мікологами Інституту М.Я. Зерова розширила його до 5-томного видання (у семи книгах), що був доопрацьований до видового рівня і опублікований протягом 1967–1979 рр. Вона підготувала рукописи з *Agaricales s.l.* і *Gasteromycetes*, опрацювала великі таксони оомікот, аскомікот та їхніх анаморф.

Вагомий внесок М.Я. Зерової у вивчення базидієвих грибів України. Нею започатковані дослідження видового складу,

поширення, еколого-ценотичних особливостей та біології шапинкових грибів, продовжені її учнями. Вчену цікавили також питання наявності біоактивних речовин – білків, вітамінів, антибіотиків, у деяких їстівних грибів, що відображено у публікаціях 70-х років ХХ ст. (1972, 1973). Дані її численних зборів стали основою багатьох зведень, визначників агарикальних і болетальних грибів, крім того, нею описано десятки нових для науки родів, як *Coprinusella* (*Coprinus*), *Inocybella* (*Inocybe*), *Tricholomella* та різних видів, запропоновано біля сотні номенклатурних комбінацій. Вперше в СРСР вчена дослідила спори агарикових грибів за допомогою електронної скануючої мікроскопії.

М.Я. Зерова опублікувала понад 160 наукових праць. Вона створила першу узагальнюючу роботу «Їстівні та отруйні гриби України» (1963), що була перевидана та мала значне наукове й практичне значення. У 1974 р. нею опубліковано перший «Атлас грибів України», який охоплював найбільш поширені види грибів. У 70-ті роки видаються також її науково-популярні книги одноосібні та в співавторстві: «Їстівні та отруйні гриби Карпатських лісів» (1972), «Їстівні та отруйні гриби» (1976, 1979), «Гриби» (1979, 1984).

Вона була активним і почесним членом Українського ботанічного товариства, пропагуючи всебічні, комплексні дослідження грибів. Нею підготовлено 11 кандидатів наук, серед них член-кореспондент НАН України С.П. Вассер, доктор біологічних наук Л.Ф. Горовий, кандидати біологічних наук К.К. Карпенко, Т.О. Мережко, Л.В. Смик, І.М. Солдатова. За її керівництва захистила кандидатську дисертацію майбутній член-кореспондент НАН України І.О. Дудка, учениця С.Ф. Морочковського. Свої наукові здобутки М.Я. Зерова представляла на II (Прага, 1960 р.), IV (Варшава, 1966 р.) та VII (Будапешт, 1978 р.) Конгресах Європейських мікологів. М.Я. Зерова була одним із віце-президентів конгресу. Нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора (1954) та медалями, зокрема у 1945 р. «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.».

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Визначник грибів України*: в 5-ти томах. 1967–1979. Відп. ред. Д.К. Зеров. Київ: Наукова думка.
- Зерова М.Я. 1933. Хвороби *Scorzonera tau-saghyz* на Україні. *Журнал Інституту ботаніки АН УРСР*, 7–8: 151–165.
- Зерова М.Я. 1941. До циклу розвитку грибів *Pleonectria ribis*, *Nectria cinnabarina* та *Cucurbitaria nauseosa*. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 2(2): 309–326.
- Зерова М.Я. 1952. Грибні хвороби видів клена на Правобережжі УРСР. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 9(1): 27–52.
- Зерова М.Я. 1970. *Іствні та отруйні гриби України*. Київ: Наукова думка, 138 с.
- Зерова М.Я. 1974. *Атлас грибів України*. Київ: Наукова думка, 252 с.
- Зерова М.Я., Воробйов Д.В. 1950. Ектотрофна мікориза на деревних та чагарникових породах в умовах Степу Української РСР. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 7(1): 67–81.
- Зерова М.Я., Дудченко Л.Г., Роженко Г.Л. 1973. Порівняльне дослідження видів роду *Marasmius* секції *Alliati* Kühn. та *M. oreades* Fr. ex Bolt. секції *Globulares* Kühn як джерела азотних сполук та вітамінів за різних умов їх культивування. *Український ботанічний журнал*, 30(3): 370–377.
- Зерова М.Я., Паршиков В.М., Мельник С.П. 1972. Вітаміни групи В у *Boletus edulus* Fr. ex Bull., *Leccinum scabrum* (Bull. ex Fr.) S.F. Gray, *L. aurantiacum* (Bull. ex Fr.) S.F. Gray та *Ixotus luteus* (L. ex Fr.) Quel. *Український ботанічний журнал*, 29(2): 168–171.

Тетяна Андріанова

Клеопов
Юрій Дмитрович
(09.08.1902 – 13.07.1943)

В історії української геоботаніки Юрій Дмитрович Клеопов відомий, насамперед, як основоположник походження та розвитку генетичних комплексів рослинного світу.

Народився в м. Городище Черкаської області. В 1920–1924 рр. навчався у Вищому інституті народної освіти (тепер Київський національний університет Тараса Шевченка). Ще студентом Ю.Д. Клеопов працював у лабораторії видатного ботаніка флориста і систематика та ботаніко-географа, засновника Інституту ботаніки ВУАН академіка О.В. Фоміна. За рік до завершення навчання в Інституті він був затверджений позаштатним науковим співробітником Ботанічного кабінету і Гербарію ВУАН (тепер НАН України). Після закінчення вишу викладав у Київській губернській радянській партшколі та Київському лісовому інституті. З 1925 р. Ю.Д. Клеопов – аспірант науково-дослідної кафедри ботаніки при Київському ботанічному саду університету. Його науковим керівником був академік О.В. Фомін. Від 1929 р. Ю.Д. Клеопов – науковий співробітник, завідувач лабораторії (1927–1939) та відділу геоботаніки Інституту ботаніки АН УРСР (з 1931 р.).

У 1930 р. Ю.Д. Клеопову присуджено науковий ступінь кандидата біологічних наук, а в 1934 р. – звання професора. Відтоді Ю.Д. Клеопов поряд із науково-дослідницькою роботою вів активну педагогічну діяльність: протягом 1935–1941 років він очолював кафедру ботанічної географії у Харківському державному університеті. Найбільший внесок у ботанічну науку учений зробив як флорист, систематик, геоботанік, ботаніко-географ, флорогенетик. Він став автором оригінальних ідей і поглядів на походження флори і рослинності неморальних лісів Євразії, одним із неперевершених знавців рослинного світу України, флори широколистяних лісів Східної Європи, тонким і спостережливим систематиком, який описав цілу низку нових для науки таксонів судинних рослин. У докторській дисертації, яка була подана до захисту, але через війну не захищеною, Ю.Д. Клеопов цілком аргументовано заперечував строкатий та змішаний характер третинної рослинності європейської частини СРСР і стверджував, що помірна широколистянолісова флора Європи склалася під впливом двох генетичних центрів – східноазійського та північноамериканського. Пізньопліоценова широколистянолісова флора середньої частини помірної зони Євразії, на думку вченого, генетично пов'язана із тургайською. Дослідник розробив класифікацію географічних елементів флори

України. Більшість класифікаційних одиниць, виділених Ю.Д. Клеоповим, визнана вітчизняними й зарубіжними флористами. Як тонкий знавець флори, особливо південних регіонів України, Юрій Дмитрович описав значну кількість нових для науки таксонів (видів, підвидів, різновидностей).

Він досліджував проблеми не лише геоботаніки, а й суміжних з нею дисциплін – систематики і філогенії, ботанічної географії, палеоботаніки, флорології та еволюції флори і рослинності. Його праці мають методичне значення. Вони є яскравим прикладом синтетичного підходу до вивчення будь-якого природного явища в усіх його численних зв'язках, навчають логічній послідовності аналізу матеріалів інших дослідників і побудові доказів та можуть бути зразком з'ясування сутності того чи іншого природного об'єкта на основі широкої зональної системи. Ю.Д. Клеопов формулював свої висновки аргументовано й послідовно, на основі великого фактичного матеріалу, передусім генетичних зв'язків видів з різних центрів походження із залученням даних різних галузей знань. Саме це дало йому змогу переглянути багато усталених на той час концепцій виникнення і становлення на просторах Східноєвропейської рівнини степів і лісів. Навіть в очевидні зв'язки рослинних угруповань з певними типами ґрунтів він вніс чимало нового, насамперед, у питання генезису цих зв'язків та факторів, які їх зумовлюють, і що принципово важливо, показав розвиток степів і лісів як цілісне, закономірне явище. Учений довів, що цілісність природних об'єктів є їхньою атрибутивною, одвічною властивістю, зумовленою всім еволюційним розвитком. Забезпечується ця цілісність численними зв'язками різного генезису, значення і ступеня прояву. Таким чином, Ю.Д. Клеопов реалізував на практиці методологію синтетичного підходу.

Ім'я вченого тривалий час замовчувалося через продовження ним наукових досліджень під час німецької окупації України (1941–1943). До початку 1942 р. Ю.Д. Клеопов за призначенням Харківської міської управи виконував обов'язки декана природничо-історичного факультету Харківського університету та уповноваженого із збереження майна. В 1942 р. він повернувся до Києва в Інститут ботаніки (тоді він називався

Крайовий Інститут сільськогосподарської ботаніки), директором якого був відомий німецький ботанік і географ Генріх Вальтер. Він добре знав праці Ю.Д. Клеопова, тому запропонував йому виконувати обов'язки співкерівника Інституту. В Києві Ю.Д. Клеопов спільно з іншими співробітниками, які не змогли евакуюватися, доопрацьовував легенду та склав карту рослинності України. Трагічним став для Ю.Д. Клеопова 1943 рік, коли земне життя вченого завершилося.

«Професор Ю.Д. Клеопов – ботанік світового значення. Жодна галузь цієї науки не лишалася поза його компетенцією. Тонкий систематик, флорист, він детально знав флору не лише України, а й всієї Росії, Балканського півострова, Центральної Європи. Ю.Д. Клеопов володів величезною ерудицією в різних галузях природознавства. Він – автор блискучих гіпотез, що містять глибокі узагальнення та ґрунтуються на винятковому знанні рослинності, на його особистих, безпосередніх спостереженнях ...», – написали у некролозі в 1943 р. учні та колеги вченого.

Похований у м. Сміла (Черкаська обл.) на польському цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Клеопов Ю.Д. 1927. Хомутовський степ (Мариупольська округа). В зб.: *Охорона пам'яток природи на Україні*. Зб. 1. Харків: УКОПП, с. 40–49.
- Клеопов Ю.Д. 1928. Степи Надзівської кристалічної смуги. В зб.: *Охорона пам'яток природи на Україні*. Зб. 2. Харків: УКОПП, с. 61–68.
- Клеопов Ю.Д. 1933. Рослинне вкриття південно-західної частини Донецького кряжа (кол. Сталінської округи). *Вісник Київського ботанічного саду*, 5: 9–160.
- Клеопов Ю.Д. 1936. Геоботанічний профіль від Дністра до Уралу. *Вісті АН УРСР*, 1–2: 41–50.
- Клеопов Ю.Д. 1936. Геоботанический очерк районов свеклосеяния УССР. В кн.: *Почвы в районах свеклосеяния*. Москва, Ленинград: Изд-во Пищепром, с. 75–95.
- Клеопов Ю.Д. 1938. Реликты во флоре широколиственных лесов Европейской части СССР. В кн.: *Проблемы реликтов во флоре СССР*. Москва, Ленинград: Изд-во АН СССР, вып. 2, с. 16–25.
- Клеопов Ю.Д. 1938. Ботаніко-географічні етюди. *Журнал Інституту ботаніки АН УРСР*, 17(25): 137–165.
- Клеопов Ю.Д. 1938. Проект класифікації географічних елементів для аналізу флори УРСР. *Журнал Інституту ботаніки АН УРСР*, 17(25): 209–216.

- Клеопов Ю.Д., Лавренко Є.М. 1938. Легенда до карти рослинності УРСР. *Геоботанічний збірник*, (2): 3–14.
- Клеопов Ю.Д. 1990. *Анализ флоры широколиственных лесов Европейской части СССР*. Отв. ред. Д.Н. Доброчаева. Киев: Наукова думка, 352 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Барна М.М. 2013. *Видатні вчені-ботаніки: навчальний посібник*. Ред. М.М. Барна, Л.С. Барна. Тернопіль: ТЗОВ Терно-граф, 192 с.
- Доброчаєва Д.М. 1995. Нове у науковій спадщині Юрія Дмитровича Клеопова (1902–1943). *Український ботанічний журнал*, 52(2): 288–305.
- Дубина Д., Куземко Г., Протопопова В., Шевера М., Шеляг-Сосонко Ю. 2003. Ю.Д. Клеопов та сучасна ботанічна наука: Міжнародна наукова конференція (Київ, 10–12 листопада 2002 р.). *Вісник НАН України*, (3): 50–53.
- Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (1921–2011). Віхи історії та сучасність*. 2011. Київ: Альтерпрес, 441 с.
- Юрій Дмитрович Клеопов (1902–1943). До 100-річчя від дня народження*. 2002 / Укладачі В.В. Протопопова, М.В. Шевера. – Київ: Фітосоціоцентр, 112 с.
- Dubyna D., Vynokurov D. 2019. Yurii Kleopov (1902–1943): Ukrainian botanist and unsurpassed scholar of the origin and genesis of floristic complexes. *IAVS Bulletin*, (3): 6–14.

Дмитро Дубина, Денис Винокуров, Денис Давидов

Любинський Микола Архипович (20.12.1902 – 07.08.1979)

Микола Архипович Любинський народився в Києві. В 1925 р. закінчив Кам'янець-Подільський інститут народної освіти. Працював завідувачем відділу фізіології рослин Всесоюзного інституту тютюнової промисловості в Краснодарі (від 1930 р.), а

впродовж 1934–1941 рр. – у відділі хімічної фізіології рослин Інституту ботаніки АН УРСР на посадах молодшого і старшого наукового співробітника під керівництвом академіків АН УРСР В.М. Любименка та М.Г. Холодного. Від 1954 до 1960 рр. завідував відділом фізіології рослин Інституту ботаніки АН УРСР.

Микола Архипович Любинський був визнаним фахівцем з анатомічних досліджень плодкових культур, вивчав фізіологію водного режиму та розробляв шляхи боротьби з посухою. Він дослідив особливості транспірації сянців і саджанців, запропонував методику обліку динаміки продигових рухів і накопичення органічних речовин. Встановив ознаки регенерації легко- і важковкорінюваних рослин, проаналізував і визначив умови формування зелених пагонів на різних ярусах коренестеблової осі дерев, розробив методи вкорінення зелених пагонів живців стадійно молодих дерев.

Микола Архипович опублікував 33 наукові праці. Отримані дані з фізіологічних засад підвищення здатності важковкорінюваних деревних порід до вегетативного розмноження стали підґрунтям його докторської дисертації та були ним узагальнені в монографії «Фізіологічні основи вегетативного розмноження рослин» (1957), перекладеної китайською та опублікованої в Пекіні.

Академік АН УРСР М.Г. Холодний схвально оцінював праці вченого, присвячені дослідженню водного режиму сільськогосподарських рослин, відзначив його важливий внесок у вивчення динаміки продигових рухів рослин за природних умов. Високо оцінювали наукову діяльність Миколи Архиповича академіки Д.К. Зеров та П.А. Власюк. Вони підкреслювали важливість висвітлення ним таких теоретичних питань ботаніки, як єдність організму та середовища, онто- і філогенезу, кореляцій та взаємодії між органами, різноякісності клітин і тканин, цілісності та полярності розвитку рослинного організму. Микола Архипович багато писав і читав, добре знав англійську мову, перекладав твори Чарльза Дарвіна.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

Любинский Н.А. 1957. *Физиологические основы вегетативного размножения растений*. Киев: Изд-во АН УССР, 223с.

- Любинский Н.А. 1959. Физиология вегетативного размножения растений в свете современных данных. В сб.: *Рост растений: материалы совещания по физиологии и экологии роста растений*, Львов, 2-10 июня 1958 г. Отв. ред. С.О. Гребинский. Львов: Изд-во Львов ун-та, 1959, с. 197–202.
- Любінський М.А., Загордонєць А.І., Ситник К.М. 1963. *Взаємодія надземних і підземних органів рослин*. Київ: Вид-во АН УРСР, 192 с.
- Коцур Н.В., Котляр В.З., Любинский Н.А., Шахов А.А. 1971. О влиянии пониженной влажности почвы на физиолого-морфологическое проявление светоимпульсного эффекта у кукурузы. В сб.: *Светоимпульсная стимуляция растений*. Под ред. А.А. Шахова. Москва: Наука, с. 291–299.

Катерина Романенко

Афанасьєв
Данило Якович
(30.12.1902 – 28.06.1990)

Данило Якович Афанасьєв – відомий геоботанік, лукознавець, автор праць про лучну рослинність України та її синтаксономію, типологію, динаміку, продуктивність, охорону та раціональне використання. Розробляв теоретичні й практичні питання лукознавства та луківництва.

Народився в м. Новомиргород Кіровоградської області. В 1925 р. закінчив Кіровоградський педагогічний технікум. Упродовж 1926–1930 років навчався на біологічному факультеті Одеського інституту народної освіти (тепер Одеський національний університет імені І.І. Мечникова). Працював викладачем, завідувачем учбової частини, директором Завадівського сільськогосподарського технікуму. В 1931 р. вступив до аспірантури

Інституту ботаніки ВУАН. Під керівництвом Ю.Д. Клеопова Данило Якович вивчав лучну рослинність р. Десни. Підсумком цих досліджень стала монографія «Луки Десни», в якій охарактеризовано видовий склад, синтаксономію, поширення, умови зростання та продуктивність лучної рослинності. Ця робота була представлена як кандидатська дисертація під назвою «Типи лук і лучних асоціацій р. Десни» та захищена в 1938 р. Працював науковим співробітником відділу геоботаніки Інституту ботаніки АН УРСР. У довоєнні роки досліджував заплавні луки окремих регіонів України та розробив їхню класифікацію на основі типів умов місцезростань.

Під час Великої Вітчизняної війни Данило Якович досліджував заплавні луки р. Дьоми (притока р. Білої) та опублікував декілька робіт. У повоєнні роки вчений досліджував луки Українського Полісся та Карпат, а також Дніпра та його приток. Опублікував численні праці та монографії «Заплавні луки Середнього Дніпра та заходи їх поліпшення» (1950) і «Заплавні луки поліського Дніпра, їх поліпшення і раціональне використання» (1959). Дослідник дотримувався еколого-ценотичного принципу, згідно з яким луки за життєвими формами основних едифікаторів об'єднувалися у певний тип рослинності. За екологічними умовами вони поділялися ученим на справжні, болотисті, торф'яністі, остепнені, засолені та пустищні. За систематичними та біоморфологічними ознаками – на формації, групи асоціацій та асоціації. Дослідник також публікує низку праць, присвячених заплавно-лісовим і плавневим угрупованням, висвітлює протиерозійну роль рослинності малих річок. Багато уваги вчений приділяв підвищенню продуктивності кормових угідь країни. В 1956 р. ним у співавторстві було розроблено еколого-фітоценотичну класифікацію рослинності України, що охоплювала всі її типи. Вона відіграла істотну роль у систематизації рослинного покриву, розкритті змісту подібностей та відмінностей його компонентів. Попри широке охоплення території лучної рослинності основну увагу Д.Я. Афанасьєв приділяв заплавним лукам Дніпра. Він розробив їхню геоботанічну характеристику, принципи й класифікаційну схему, основні шляхи поліпшення та раціонального використання. Ці роботи отримали широке визнання геоботанічної спільноти, а результати досліджень стали основою докторської дисертації під назвою «Заплавні луки Дніпра (їх геоботанічна характеристика і порівняння з луками

основних дніпровських допливів і крупних річок – Дону і Волги)», захищеної в 1965 р.

Учений продовжив дослідження лук всієї території України, їхнього видового та ценотичного складу, поширення, умов зростання та продуктивності. Розробляв еколого-фітоценотичну й типологічну класифікації, а також рекомендації з підвищення їхньої продуктивності та раціонального використання. Ним уперше обґрунтовано необхідність створення мережі лучних об'єктів для охорони. Ці дослідження узагальнені в монографії «Рослинність УРСР. Природні луки УРСР» (1968), яка була удостоєна Премії імені М.Г. Холодного АН УРСР.

Д.Я. Афанасьєв опублікував понад 50 наукових праць, серед них п'ять монографій (дві в співавторстві). У них дослідник подає детальну еколого-топографічну, фітоценотичну характеристику рослинності, значна увага приділяється питанням розвитку та формування лучних ценозів. Ученим з'ясувалося також основні тенденції та напрямки змін лучної рослинності. Значну увагу дослідник приділяв вивченню деревно-чагарникової, прибережно-водної і болотної рослинності долини Дніпра та його основних допливів, а також лісових лук гірського поясу Українських Карпат.

Похований у Києві на Лісовому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Афанасьєв Д.Я. 1941. *Заплавні луки р. Десни*. Київ: Вид-во АН УРСР, 155 с.
- Афанасьєв Д.Я. 1959. *Заплавні луки поліського Дніпра, їх поліпшення і раціональне використання*. Київ: Вид-во АН УРСР, 270 с.
- Афанасьєв Д.Я., Гвоздецький В.М. 1968. *Рослинність УРСР. Природні луки УРСР*. Київ: Наукова думка, 253 с.
- Афанасьєв Д.Я., Билык Г.И., Кистяковский А.Г., Котов М.И. 1952. *Растительный и животный мир юга Украинской ССР и Северного Крыма*. Київ: Изд-во АН УССР, 88 с.
- Афанасьєв Д.Я., Сипайлова Л.М., Лихобабіна Є.П. 1982. *Природні лучні угіддя Українського Полісся*. Київ: Наукова думка, 308 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА.

- Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (1921–2011). Віхи історії та сучасність*. 2011. Київ: Альтерпрес, 441 с.

Зоз

Іван Герасимович

(14.04.1903 – 02.05.1984)

Іван Герасимович Зоз – флорист, систематик рослин, геоботанік, ресурсознавець. Народився 14 (27) квітня 1903 р. у с. Верхнє на Луганщині. У 1927 р. закінчив Харківський інститут народної освіти (тепер Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна). Науковий і трудовий шлях І.Г. Зо́за пов'язаний з Науково-дослідним інститутом ботаніки Харківського державного університету, Інститутом ботаніки ім. М.Г. Холодного Всеукраїнської академії наук та Харківським науково-дослідним хіміко-фармацевтичним інститутом. У воєнні роки залишився в окупованому Києві, працював в Інституті ботаніки АН УРСР. Багато років (1948–1974) працював старшим науковим співробітником Харківського науково-дослідного хіміко-фармацевтичного інституту (нині Державний науковий центр лікарських засобів і медичної продукції), присвятивши свою діяльність ресурсознавству лікарських рослин, пошуку нових джерел серцевих глікозидів, створенню фітохімічних лікарських препаратів на основі карденолідів, буфодієнолідів, кумаринів, фурукумаринів, флавоноїдів та іридоїдів.

У 1938 р. Іван Герасимович здобув ступінь кандидата біологічних наук, а в 1974 р. у Ботанічному інституті ім. В.Л. Комарова АН СРСР у Ленінграді (нині Санкт-Петербург, РФ) захистив докторську дисертацію на тему «Рослинні ресурси серцевих глікозидів».

Як флорист і систематик І.Г. Зоз брав участь у підготовці видань «Флора УРСР» та «Флора ССРСР». Спільно з В.І. Кречетовичем для 2-го тому видання «Флора УРСР» (1940) опрацював рід *Eleocharis* R. Вг. (Surregaceae), з М.В. Клоковим –

рід *Cleistogenes* Keng (Poaceae). І.Г. Зоз описав низку таксонів у родах *Agrostis* L., *Allium* L., *Cleistogenes*, *Eleocharis*, *Euphorbia* L., *Gagea* Salisb., *Juncus* L., *Tulipa* L. Проводив хемотаксономічні дослідження родів *Convallaria* L., *Angelica* L., *Heracleum* L., *Pragos* Lindl., *Gypsophila* L., *Asperula* L., *Galium* L., *Galeopsis* L., *Thymus* L. та ін. Разом із М.В. Клоковим обґрунтував доцільність визнання самостійним роду *Symbochasma* Endl. (Orobanchaceae). Описав нові для науки таксони рослин, зокрема *Allium scythicum* Zoz, *Eleocharis czernjajevii* Zoz, *E. levinae* Zoz, *E. macrocarpa* Zoz та ін.

Як геоботанік Іван Герасимович досліджував рослинність Михайлівської цілини (Сумська обл.), Хорольських боліт (Полтавська обл.), Конських плавнів (нині затоплені водами Каховського водосховища), Чорноморського державного (нині – біосферного) заповідника (Херсонська обл.) та ін.

Ресурсознавча наукова робота І.Г. Зо́за пов'язана з вивченням лікарських рослин, зокрема їхнього хімічного складу, анатомо-морфологічної будови, інтродукції лікарських рослин. Вчений брав участь у підготовці ґрунтової праці «Атлас лекарственных растений СССР» (1962).

На честь вченого названо вид *Arenaria zozii* Клеоров.

Похований у Харкові.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Лавренко Е.М., Зоз І.Г. 1931. Растительность Конских плавень реки Днепра («Великого луга») Запорожского округа. *Материалы по проблеме Нижнего Днепра: Изыскания Нижнего Днепра*. Кн. 2. Одесса, с. 79–142.
- Зоз І. 1931. Релікти водяної рослинності України та Європейської частини РСФРР. *Вісник природознавства*, 1-2: 26–45.
- Зоз І. 1933. Рослинність Михайлівської цілини на Сумщині. *Журнал біоботанічного циклу ВУАН*, 5–6: 157–184.
- Клоков М.В., Зоз І.Г. 1935. Про родову самостійність *Symbariae borysthenicae* Pall. *Учені записки Харківського державного університету*, 2–3: 141–148.
- Клоков М.В., Зоз І.Г. 1936. Нові Liliaceae з флори УРСР. *Учені записки Харківського державного університету*, 4: 63–68.
- Зоз І. 1936. Generis *Heleocharis* R.Br. florum Ucrainicae revisio. *Труди Наук.-досл. Ін-ту ботаніки Харків. держ. ун-ту*, 4: 42–60.
- Зоз І.Г. 1937. Хорольські болота (Фітоценологічний нарис). У кн.: *Геоботанічний збірник*. Київ: Вид-во АН УРСР, вип. 2, с. 111–166.
- Зоз І.Г., Литвиненко В.И. 1979. О расчленении семейства *Lamiaceae* Juss. на естественные группы. *Ботанический журнал*, 64(7): 989–997.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Литвиненко В.И. 2001. Иван Герасимович Зоз – ботаник, систематик и ресурсовед. *Фармаком*, 2: 91–97.

Ігор Ольшанський, Світлана Жигалова

Кузьменко
Андрій Архипович
(04.07.1903 – 08.12.1978)

Професор Андрій Архипович Кузьменко народився в м. Золочів на Харківщині. Після закінчення Харківського сільськогосподарського інституту (1927) працював у Харківському Інституті прикладної ботаніки (1928–1931). У подальшому завідував відділом фізіології рослин Всесоюзного науково-дослідного інституту махоркової промисловості в Києві (1931–1934). Водночас працював доцентом на кафедрі фізіології рослин Київського лісотехнічного інституту (1932), а від 1933 р. – професором і завідувачем кафедри фізіології рослин Київського сільськогосподарського інституту. Звання професора отримав у 1933 р. Від 1934 р. працював в Інституті ботаніки АН УРСР завідувачем відділу хімічної фізіології рослин (1937–1941). Захистив докторську дисертацію в 1941 р.

А.А. Кузьменко був учнем і послідовником наукових розробок, започаткованих в Інституті ботаніки академіком АН УРСР В.М. Любименком. Головну увагу в своїх наукових розробках Андрій Архипович зосередив на питаннях прикладної ботаніки та агрофізіології. За його керівництва й участі були закладені ботаніко-географічні посіви польових сільськогосподарських культур та організовані пункти спостережень за ними в різних регіонах України.

Разом із колегами ним був зібраний та проаналізований величезний масив експериментальних даних щодо фізіологічних особливостей досліджуваних рас і сортів культурних рослин. Окрему увагу вчений приділяв вивченню впливу ендогенних та екзогенних факторів на формування органічних речовин у рас і сортів культурних сільськогосподарських рослин. Він вивчав посухостійкість за різних умов водозабезпечення, досліджував вплив вологості ґрунту на ріст, розвиток і врожайність окремих рас і сортів пшениці. Вивчаючи пігментну систему ярої пшениці, Андрій Архипович дійшов висновку, що вміст хлорофілів є спадковою ознакою.

Під час роботи у Всесоюзному науково-дослідному інституті махоркової промисловості Андрій Архипович проаналізував вплив світла різного спектрального складу та бору на вміст нікотину та лимонної кислоти, ріст і розвиток тютюну. Визначив фізіологічні властивості міжвидових і міжсортних гібридів тютюну.

Андрій Архипович опублікував понад 200 наукових статей, брав активну участь у роботі Ботанічної секції Сільськогосподарського наукового комітету України, був членом комісії з питань організації Ботанічного саду на Печерську.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Кузьменко А.А. 1927. Чергові завдання в справі дослідження культурних польових рослин України. *Вісник сільськогосподарських наук*, 4(1): 27–34.
- Кузьменко А.А. 1935. Як провадити досліди з сільськогосподарськими рослинами. Київ, 65 с.
- Кузьменко А.А. 1937. Вплив опромінення проростаючого насіння тютюну світлом різного спектрального складу на ріст і розвиток рослин. *Журнал Інституту ботаніки*, 13–14: 56–74.
- Кузьменко А.А. 1938. Новий метод вирощування розсади тютюну. *Вісті АН УРСР*, 2–3: 32–45.
- Кузьменко А.А. 1940. Влияние предпосевной обработки семян махорки и табака на устойчивость растений к засухе. В кн.: *Труды Киевского сельскохозяйственного института*, т. 3, с. 97–106.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Мусатенко Л.І., Ситник К.М., Мусієнко М.М., Веденичова Н.П., Войтенко Л.В., Васюк В.А., Негрецький В.А. Фізіологія рослин (фітогормонологія) – основні етапи розвитку. В кн.: *Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (1921–2011). Віхи історії та сучасність*. 2011. Київ: Альтерпрес, 442 с.

Барбарич
Андрій Іванович
(27.08.1903 – 19.06.1979)

Відомий український і радянський ботанік, доктор біологічних наук, лауреат Державної премії СРСР Андрій Іванович Барбарич народився м. Остер на Чернігівщині в сім'ї робітника водного транспорту. Здобув середню освіту, з 1919 р. працював у повітовому виконкомі, потім – в поштово-телеграфній конторі міста. Закінчивши вечірні педагогічні курси (1922–1924), він викладав природничі науки в Остерській семирічній школі. В 1929 р. А.І. Барбарич вступив на біологічний факультет Київського інституту народної освіти (нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка), а в 1934 р. став аспірантом Інституту ботаніки ВУАН. Темою дисертаційного дослідження під керівництвом академіка О.В. Фоміна обрав «Рослинність правобережного Полісся Української РСР». По закінченню аспірантури (1935) А.І. Барбарич був призначений на посаду дендролога ботанічного саду Інституту ботаніки Всеукраїнської академії наук. За кілька років він створив дендрологічний розсадник з 1100 видів деревних та кущових порід та колекцію «Система трав'яних рослин» з 950 видів. У цей час його залучено до проектування розбудови саду, тож А.І. Барбарич за кілька років безпосередньо ознайомився з організацією 22 садів та 8 дендропарків Європейської частини СРСР.

У грудні 1939 р. молодий дослідник успішно захистив кандидатську дисертацію в Харківському державному університеті. А вже в квітні 1940 р. йому присвоєно звання

старшого наукового співробітника Інституту ботаніки АН УРСР та призначено вченим секретарем установи. В цей час (1940–1941) А.І. Барбарич приділяє особливу увагу питанням рослинності другої тераси р. Сіверського Дінця, але ці дослідження перервала війна. В перші тижні окупації вчений вступив до лав Червоної Армії, але вже в липні 1941 р. його відізвано з війська і направлено до Уфи (Башкирія), куди було евакуйовано Інститут ботаніки АН УРСР. У тилу А.І. Барбарич продовжив виконувати обов'язки вченого секретаря Інституту і разом з колегами вивчав флору Башкирії для підготовки визначника. Після повернення Інституту до Києва в березні 1944 р. вченого призначено на посади старшого наукового співробітника відділу вищих рослин Інституту та завідувача гербарію української флори.

У розквіті сил А.І. Барбарич активно вивчав флору і рослинність Українського та Білоруського Полісся, Карпат, Прикарпаття, Криму, брав участь у роботі над книгами «Визначник рослин УРСР» (1950) та «Флора УРСР» (1950–1962). За сукупністю праць у червні 1968 р. йому присвоєно вчений ступінь доктора біологічних наук. У квітні 1970 р. вчений залишив попередні посади і до кінця життя працював науковим консультантом відділу вищих рослин Інституту ботаніки АН УРСР.

Наукова та громадська діяльність А.І. Барбарича високо оцінена державою, зокрема за «Визначник рослин УРСР» (1950) йому з колегами присуджено Державну премію СРСР (1952), за високі наукові досягнення нагороджено орденом «Знак пошани» (1954), за працю в роки Вітчизняної війни – низкою медалей (1945, 1970, 1975).

Науковий доробок А.І. Барбарича складають понад 150 праць із систематики, флористики, фітогеографії, дендрології, геоботаніки, ресурсознавства, охорони природи, історії вітчизняної ботаніки та бібліографії ботанічної літератури. Він є автором дев'яти з 12-ти томів «Флори УРСР», визначників України (1950, 1965) та Башкирії (1966), статей до Української Радянської Енциклопедії, інших флористичних та систематичних зведень. Для цих видань ним опрацьовано родини Aceraceae,

Caprifoliaceae, Convolvulaceae, Cucurbitaceae, Empetraceae, Juncaceae, Solanaceae, Saxifragaceae, Tiliaceae, Vacciniaceae та ін. Крім цього, А.І. Барбарич багато уваги приділяв питанням фітогеографії голонасінних, дослідженням сировини жиролійних та дубильних рослин, вивченню бур'янів, охороні рослинного світу, написав низку персоналій про вітчизняних ботаніків. Він був знаним редактором і рецензентом, опрацював сотні сторінок дисертацій та монографій.

Упродовж 26 років А.І. Барбарич очолював Гербарій Інституту ботаніки (KW), керуючи в першу чергу організацією роботи в колекції судинних рослин. За цей час ним відновлено структуру та проведено ревізію колекцій та фондів, які постраждали в роки війни; налагоджено роботу в окремих зібраннях та організовано обмін зразками; видано ексикати тощо. Багато подорожуючи, А.І. Барбарич зібрав численний гербарій, який зберігається переважно у фондах KW та KWHU. З великою любов'ю дослідник ставився до гербарної справи, активно сприяв створенню нових гербарних колекцій по всій Україні. Ним уперше складено список діючих Гербаріїв України, в якому налічується 35 колекцій.

Все своє життя А.І. Барбарич активно пропагував науку, через публічні лекції та десятки науково-популярних робіт поширював ботанічні знання серед населення. Майже 15 років він був відповідальним секретарем Українського ботанічного товариства та членом Правління Українського товариства охорони природи, входив до Наукової ради відділу заповідників, пам'яток природи та дендропарків Державного комітету по охороні природи при Раді Міністрів УРСР.

Похований у Києві на Лісовому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Барбарич А.І. 1953. Острівне поширення ялини на Українському Поліссі. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 10(3): 52–55.
- Барбарич А.І. 1961. До історії ботанічних досліджень на Українському Поліссі. *Український ботанічний журнал*, 18(5): 99–106.
- Барбарич А.І. 1963. Панас Семенович Рогович (до 150-річчя з дня народження). *Український ботанічний журнал*, 20(5): 99–104.

- Барбарич А.І. 1970. Гербарна справа на Україні. *Український ботанічний журнал*, 27(5): 665–667.
- Барбарич А.І. 1977. До історії вивчення бур'янів Української РСР. *Український ботанічний журнал*, 34(4): 422–425.
- Барбарич А.І., Котов М.І., Омельчук-Мякушко Т.Я. 1977. Центрально-республіканський гербарій в Києві. *Ботанический журнал*, 62(5): 764–769.
- Барбарич А.І., Гончаров С.В., Катіна З.Ф., Соприко О.О. 1961. *Дикоростучі дубильні рослини України*. Київ: Вид-во АН УРСР, 143 с.
- Визначник рослин УРСР*. 1950. За ред. М.В. Клокова. Склали: А.І. Барбарич, Є.І. Бордзіловський, Є.М. Брадів та ін. Київ: Державне вид-во сільськогосп. літ-ри. УРСР, 299 с.
- Російсько-український словник ботанічної термінології і номенклатури: словник*. 1962. Уклад. Д.Я. Афанасьєв, А.І. Барбарич, Д.К. Зеров. Київ: Вид-во АН УРСР, 340 с.
- Флора УРСР*. 1954. Заг. ред. Д. Зеров. Опрацювали: А.І. Барбарич, О.Д. Вісюліна, Д.М. Доброчаєва та ін. Київ: Вид-во АН УРСР, 610 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Котов М.І, Чопик В.І. 1975. Андрій Іванович Барбарич (до 75-річчя з дня народження). *Український ботанічний журнал*, 35(5): 538.
- Науковий архів Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного*, оп. 3-л, спр. 308.
- Протопопова В.В., М'якушко Т.Я. 1980. Пам'яті Андрія Івановича Барбарича. *Український ботанічний журнал*, 37(2): 79–80.

Наталія Шиян, Віра Протопопова

Гержедович Параска Іванівна (1903 – ?)

Народилася у с. Мартоноша Єлисаветградського повіту Херсонської губернії (тепер Новомиргородська міська громада Новоукраїнського р-ну Кіровоградської обл.).

Навчалася у Кіровоградському педагогічному технікумі, який закінчила у 1927 р. Упродовж 1927–1930 рр. працювала вчителькою молодших класів у трудовій комісарській школі № 1 м. Одеси. В 1930 р. вступила на біологічне відділення Одеського інституту народної освіти; у зв'язку з його реорганізацією у 1934 р. закінчила

Одеський державний університет (тепер Одеський національний університет імені І.І. Мечникова). Того ж року вступила до аспірантури при кафедрі морфології та систематики рослин цього ж вишу; її науковим керівником став професор Г.Й. Потапенко. В 1937 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Олешківська арена як кормова база тваринництва – геоботанічні дослідження». З того часу працювала асистентом кафедри, з 1940 – доцентом. Згодом переїхала до Києва, де протягом 1944–1946 рр. працювала у видавництві «Радянська школа», редагувала підручники з біології та природознавства для учнів середніх шкіл. У 1945–1947 рр. працювала старшим науковим співробітником відділу географії рослин Інституту ботаніки АН УРСР (тепер відділ систематики і флористики судинних рослин Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України), з 1948 р. – доцентом кафедри ботаніки Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Подальша доля вченої невідома.

П.І. Гержедович – автор та співавтор близько десяти праць, переважно науково-методичного спрямування. Основний науковий доробок вченої – опрацювання родини *Salicaceae* Lindl. для «Флора УРСР». Гербарні збори – переважно види родів *Salix* L. і *Populus* L., зберігаються в Гербарії Інституту ботаніки НАН України (KW).

ВИБРАНІ ПРАЦІ

Назаров М.І., Котов М.І., Гержедович П.І., Брадїс Є.М. 1952. Родина Вербові – *Salicaceae* Lindl. В кн.: *Флора УРСР*. Т. 4. Відпов. ред. Д.К. Зеров; ред. тому М.І. Котов. Київ: Вид-во АН УРСР, с. 17–86.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Потапенко Г.И. 2010. *История кафедры ботаники Одесского государственного университета за 75 лет существования 1865–1940*. Одесса: Печатный дом, 88 с.

Мирослав Шевера, Василь Ткаченко

Підоплічко
Микола Макарович
(03.04.1904 – 27.03.1975)

Микола Макарович Підоплічко народився в с. Козацьке (нині Звенигородського району Черкаської області) у родині вчителя. Зростав в атмосфері любові до праці, природи, рідної мови, народної пісні і водночас з дитинства прагнув навчатися. Після закінчення початкової сільської школи навчався в агротехнікумі, а згодом – у Київському ветеринарному зоотехнічному інституті. У 1924 р. вступив до Київського інституту народної освіти (нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка) на біологічне відділення факультету профосвіти.

Здобуваючи вищу освіту у складні 1920-ті роки, Микола Макарович успішно поєднував навчання і роботу. Зі спогадів про його перші студентські роки: «Босим, у благенькому одязі ходив на лекції і семінари, сівав сором'язливо у куточку і не пропускав жодного слова. Щоб яось прогодуватися, працював опалювачем у оранжереї Ботанічного саду, кожну вільну хвилинку збирав гербарії...» (Крижанівський, Крижанівська, 2004). Ось так, ще студентом, Микола Макарович долучився до роботи, а згодом став і науковим співробітником Ботанічного кабінету і Гербарію ВУАН – першої в Україні ботанічної установи, яка поклала початок нинішньому Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. Спочатку Миколу Макаровича захопило вивчення флори судинних рослин, і під час літніх канікул він активно збирав гербарій на рідній Звенигородщині. Відомим є той факт, що яось

восени він повернувся до Києва возом, запряженим парою коней, який був завантажений його гербарними зразками. Ця гербарна колекція склала основу першої наукової праці 22-річного студента «Матеріяли до флори Звенигородщини», яка була опублікована в «Українському ботанічному журналі» в 1926 р. Надалі він продовжив вивчати флору судинних рослин південного сходу України, внаслідок чого в 1929 р. у тому самому журналі була надрукована ще одна праця «До флори Луганщини». Колекції судинних рослин, зібрані М.М. Підоплічком, і донині зберігаються в Національному гербарії Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (KW).

Проте Микола Макарович ще в студентські часи виявляв інтерес не лише до флори судинних рослин. Як відомо, академік О. Фомін, перший директор Інституту ботаніки, розгорнув широке дослідження криптогамних рослин, куди на той час включали і гриби. Починаючи з середини 1920-х років, М.М. Підоплічко також вивчав і активно збирав зразки фітотрофних грибів і міксоміцетів. В одній із своїх перших мікологічних статей «*Novae fungorum species*», опублікованій в «Трудах біоботанічного циклу ВУАН» у 1932 р., він описав новий для науки вид роду *Diplodia* – *D. fominii* Pidoapl., знайдений на *Hyssopus cretacea* Dub. біля Бахмута на Донеччині. Проте збір мікологічного матеріалу він здійснював переважно на Київщині, Луганщині та на рідній Звенигородщині. Загалом у Мікологічному гербарії Національного гербарію Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (KW-M) зберігається понад півтисячі зразків грибів та міксоміцетів, зібраних М.М. Підоплічком.

Однак, на жаль, у зазначених ботанічних установах тогочасного Києва М.М. Підоплічко працював недовго. З 1929 до 1930 рр. він став науковим співробітником Інституту цукрових буряків (згодом Українського НДІ цукрової промисловості та цукрових буряків, натеper Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН України), де досліджував мікроміцети-збудники кагатної гнилі цих коренеплодів у процесі вегетації рослин та зберігання сировини. З перших кроків діяльності в цьому напрямку Микола Макарович почав розробляти та

впроваджувати в своїй науковій роботі методи експериментальної мікології. А в 1931 р. М.М. Підоплічко перейшов до Інституту мікробіології ВУАН, де спочатку працював науковим співробітником, потім організував лабораторію мікології, а згодом на її основі створив відділ експериментальної мікології, завідувачем якого був упродовж 40 років, до кінця життя. Таким чином, саме М.М. Підоплічко став засновником експериментальної мікології в Україні.

Все ж у перші роки роботи на цій посаді він продовжив вивчення грибів, які є збудниками хвороб судинних рослин, і підготував до друку фундаментальну монографію «Визначник грибів-шкідників культурних рослин» (1938), яка відіграла важливу роль у підготовці фахівців у галузі мікології та фітопатології не лише в Україні, а й в інших республіках колишнього СРСР. Ця монографія була захищена ним як дисертаційна робота на здобуття ступеня кандидата біологічних наук (м. Уфа, 1942 р.).

Ще з кінця 1930-х років М.М. Підоплічко працював над вивченням мікроскопічних грибів, що уражують грубі корми. За матеріалами цих багаторічних досліджень він підготував монографію «Грибна флора грубих кормів», видану в 1953 р., за яку здобув ступінь доктора біологічних наук. Крім того, вивчаючи види токсичних грибів на зерні хлібних злаків, він започаткував нову галузь експериментальної мікології – мікотоксикологію.

М.М. Підоплічко разом із колегами успішно досліджував антибіотичну активність грибів, в результаті чого описав новий для науки вид гриба *Penicillium vitale* Pidopl., який виявився високоактивним продуцентом природного антибіотика, і за розробку та впровадження нового препарату «Мікроцид» у 1952 р. отримав Державну премію колишнього СРСР. Під його керівництвом були проведені комплексні наукові дослідження грибів ризосфери пшениці і бавовника, а також мікобіоти ґрунтів різних типів природних екосистем України. У 1957 р. його було обрано членом-кореспондентом АН УРСР.

Микола Макарович Підоплічко був не лише відомим ученим-мікологом, а й талановитим педагогом і наставником

молодих фахівців, який підготував 15 кандидатів та 2 докторів біологічних наук. Його наукові ідеї знайшли своє подальше втілення та розвиток у працях вчених-мікологів у галузі експериментальної мікології.

Разом із тим, до кінця своїх днів він був відданий тематиці, обраній ще в молоді роки, а саме вивченню грибів, що паразитують на культивованих рослинах. Наприкінці свого життя, будучи вже тяжко хворим, він працював над 3-томним визначником «Грибы-паразиты культурных растений». Микола Макарович завершив його підготовку, зробивши останні записи в рукописах за тиждень до смерті. Це видання, що вийшло в світ у 1977–1978 рр. завдяки самовідданій праці його доньки В.М. Підоплічко, також міколога-фітопатолога, кандидата біологічних наук, і донині використовується новими поколіннями мікологів, які прагнуть визначати фітопатогенні гриби.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Підоплічко Н.М., Милько А.А. 1971. *Атлас мукоральных грибов*. Київ: Наукова думка, 147 с.
- Підоплічко Н.М. 1972. *Пеницилли (Ключи для определения видов)*. Київ: Наукова думка, 151 с.
- Підоплічко Н.М. 1977. *Грибы-паразиты культурных растений. Т. 1. Грибы совершенные*. Київ: Наукова думка, 296 с.
- Підоплічко Н.М. 1977. *Грибы-паразиты культурных растений. Т. 2. Грибы несовершенные*. Київ: Наукова думка, 300 с.
- Підоплічко Н.М. 1978. *Грибы-паразиты культурных растений. Т. 3. Пикнидиальные грибы*. Київ: Наукова думка, 232 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Дудка І.О. 2004. Роль М.М. Підоплічка у розвитку мікології в Україні. *Український ботанічний журнал*, 61(3): 111–115.
- Крижанівський М., Крижанівська Н. 2004. Справа «НЗ», або мікологічна сага про дендродохіум токсикум. *Українознавство*, 2(11): 216–218. <http://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=1082>
- Підоплічко Микола Макарович (до 110-річчя з дня народження). 2014. *Мікробіологічний журнал*, 76(3): 63–66.

Білик
Гаврило Іванович
(07.04.1904– 09.11.1985)

Гаврило Іванович Білик – видатний український геоботанік, ботаніко-географ, еколог, неперевершений знавець рослинного покриву України, один із фундаторів Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. Його наукові дослідження присвячені питанням галофільної, степової та лучної рослинності України, геоботанічного районування, картографування, ботанічної географії, флористики та охорони рослинного світу.

Народився в с. Богушкова Слобідка (тепер с. Чапаївка) Золотоніського району Черкаської області. Впродовж 1927–1931 рр. навчався в Черкаському індустріальному і Золотоніському педагогічному технікумах, пізніше – в Київському інституті профосвіти (тепер Київський національний університет імені Тараса Шевченка). В 1931 р. Г.І. Білик вступив до аспірантури Інституту ботаніки АН УРСР, де під керівництвом Ю.Д. Клеопова вивчав рослинний покрив України, зокрема рослинність засолених ґрунтів. У 1939 р. Г.І. Білик захистив кандидатську дисертацію на тему «Рослинність засолених ґрунтів лівобережжя Середнього Дінця». Згодом підготував і подав до друку монографію «Солончакова рослинність приморської смуги УРСР».

На початку війни Гаврило Іванович добровільно пішов на фронт. За ратний подвиг його нагороджено орденами Великої Вітчизняної війни II ступеня, Червоної Зірки та багатьма медалями. Г.І. Білик, очоливши у повоєнні роки (1955–1976) центр геоботанічної науки в Україні, гідно розвиває започатковані

Ю.Д. Клеоповим і Є.М. Лавренком напрями вивчення рослинного покриву України. Брав участь у багатьох геоботанічних та комплексних експедиціях з дослідження рослинності різних регіонів України. Публікує численні наукові праці, зокрема монографії «Рослинність Закарпатської області УРСР» (у співавторстві, 1954), «Рослинність Нижнього Придніпров'я» (1956) та «Рослинність засолених ґрунтів України, її розвиток, використання та поліпшення» (1963). Остання робота стала основою докторської дисертації, захист якої за сукупністю публікацій відбувся в 1964 р.

З 50-х років минулого століття Г.І. Білик значну увагу приділяє степовій рослинності. У 60–70-ті роки він здійснює експедиційні виїзди у різні регіони південно-східної, південної України та рівнинної частини Криму. Дослідник вивчає закономірності просторового розподілу основних типологічних відмін степів у різних регіонах України, сучасний стан, флористичний склад і динаміку степової рослинності під впливом різних режимів експлуатації та заповідання.

Під керівництвом Г.І. Білика в Україні успішно розвивається картографічний напрям досліджень, який у повоєнні роки був майже цілком пов'язаний з діяльністю вченого. Він є автором і співавтором кількох геоботанічних карт України. За безпосередньої участі дослідника наприкінці 60-х років розроблено макет карти рослинності України в масштабі 1 : 1 000 000, який став основою «Карты растительности Украинской ССР» масштабу 1 : 1 500 000 (1984) та низки дрібномасштабних карт значно більших територій, складених пізніше, у тому числі для довідкових і навчальних картографічних видань та атласів. Г.І. Біликом спільно з провідними ученими відділу геоботаніки Інституту та науковцями з регіонів Карпат і Криму розроблена схема геоботанічного районування України. За його керівництва уперше складено на еколого-фітоценотичній основі класифікаційну схему рослинності України, доведену до її окремих формацій. Запропонована схема досить повно охоплювала рослинний покрив України й уможливлювала доповнення та деталізацію в конкретних випадках. Г.І. Білик був також ідейним організатором підготовки узагальнюючого 4-томного видання «Рослинність УРСР» (1968–1973). За видання цієї серії в 1973 р. він був удостоєний Премії імені М.Г. Холодного НАН України.

Учений опублікував близько 140 праць, які досі мають велике наукове і прикладне значення. За свою наукову діяльність Г.І. Білик був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора та медалями. Він був відомим організатором науки, ненав'язливим демократичним керівником, який очолював відділ геоботаніки впродовж 25 років, працював заступником директора (1949–1963) та директором Інституту (1963–1968).

Гаврила Івановича Білика знали як людину доброї душі, високої честі, чистого сумління та талановитого природодослідника. Його життєвий шлях є прикладом беззавітного служіння науці та Україні.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Афанасьев Д.Я., Билык Г.И., Кистяковский А.Г., Котов М.И. 1952. *Растительный и животный мир юга Украинской ССР и Северного Крыма*. Киев: Изд-во АН УССР, 88 с.
- Білик Г.І. 1941. *Солончакова рослинність приморської смуги УРСР*. Київ: Вид-во АН УРСР, 132 с.
- Білик Г.І. 1956. *Рослинність Нижнього Придніпров'я*. Київ: Вид-во АН УРСР, 180 с.
- Білик Г.І. 1963. *Рослинність засолених ґрунтів України, її розвиток, використання і поліпшення*. Київ: Вид-во АН УРСР, 300 с.
- Білик Г.І. 1973. *Різотравно-типчаково-ковиліві степи. Рослинність УРСР. Степи, кам'янисті відслонення, піски*. Київ: Наукова думка. С. 94–170.
- Геоботанічне районування Української РСР*. 1977. АН УРСР, Ін-т ботаніки ім. М.Г. Холодного; [Г.Л. Андрієнко, Г.І. Білик, Є.М. Брадїс та ін.; відп. ред. А.І. Барбарич]. Київ: Наук. думка, 301 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (1921–2011)*. 2011. *Віхи історії та сучасність*. Київ: Альтерпрес, 441 с.
- Ткаченко В.С. 2003. Білик Гаврило Іванович. *Енциклопедія Сучасної України*. Т. 2 : Б–Біо. Київ: Поліграфкнига, 788 с.
- Ткаченко В.С. 2014. Гаврило Іванович Білик (до 110-річчя від дня народження). *Український ботанічний журнал*, 71(6): 754–756.
- Ситник К.М., Ткаченко В.С., Шеляг-Сосонко Ю.Р., Дідух Я.П. 2004. Гаврило Іванович Білик (до 100-річчя від дня народження). *Український ботанічний журнал*, 61(2): 145–150.

Дмитро Дубина, Тетяна Дзюба, Василь Ткаченко

Власюк
Петро Антипович
(03.02.1905 – 18.03.1980)

Академік АН УРСР Петро Антипович Власюк народився в с. Чемериське Черкаської області. В 1926 р. після закінчення Уманського сільськогосподарського інституту залишився працювати в ньому на кафедрі агрохімії і ґрунтознавства. У 1930 р. без відриву від виробництва закінчив Ленінградський сільськогосподарський інститут. У період 1931–1947 рр. Петро Антипович обіймав посаду завідувача кафедри ґрунтознавства й агрохімії Уманського сільськогосподарського інституту, де йому було присвоєно вчене звання професора.

Під його керівництвом проводилися дослідження ґрунтів Лісостепу України, написані підручники «Сільськогосподарське ґрунтознавство» та «Теоретичне польове дослідження ґрунту». Одночасно за сумісництвом П.А. Власюк виконував обов'язки директора Уманської сільськогосподарської дослідної станції та керівника агрохімічної лабораторії Всесоюзного НДІ цукрових буряків у Києві. В 1939 р. був обраний членом-кореспондентом АН УРСР та очолив відділ агрофізіології Інституту ботаніки АН УРСР. Наукові розробки того часу були присвячені питанням мінерального живлення й агротехнічним заходам підвищення врожаїв цукрового буряка та буряковому насінництву.

Під час евакуації Петро Антипович працював в Уфі, зосередившись на проблемах сільського господарства Башкирії та Південного Уралу. Після повернення до України в 1945 р. продовжив працювати в Інституті ботаніки АН УРСР, очоливши реорганізовану у відділ фізіології живлення та агрохімії

лабораторію з дослідження живлення рослин. Петро Антипович започаткував в Україні вчення про мікроелементи. Він обґрунтував прийоми, способи та норми використання мікродобрив з метою одержання максимального ефекту. В 1944–1946 рр. фактично керував роботою Інституту ботаніки АН УРСР через тривалу хворобу його директора академіка АН УРСР А.О. Сапегіна. В 1946 р. Петро Антипович захистив дисертацію «Марганець і живлення рослин», здобувши науковий ступінь доктора сільськогосподарських наук.

Був одним із фундаторів Інституту фізіології рослин й агрохімії АН УРСР. Для вивчення фізіології живлення рослин Петро Антипович першим в Україні застосував метод мічених атомів, розробив нові прийоми використання мінеральних добрив, обґрунтував доцільність передпосівного збагачення насіння мікроелементами у виробництві овочевих і зернових культур. Завдяки використанню мічених атомів вуглецю, фосфору, кальцію, сірки й інших елементів, дослідив механізми розподілу, надходження та транспортування поживних речовин у клітинні компартменти, їхню участь у ході метаболічних процесів. У 1948 р. Петра Антиповича було обрано дійсним членом АН УРСР та ВАСГНІЛ, а в 1956 р. присвоєно звання Заслуженого діяча науки і техніки України. Впродовж 1952–1973 рр. Петро Антипович працював директором Інституту фізіології рослин АН УРСР. За його участі створено Українську академію сільськогосподарських наук, президентом якої він був протягом 1956–1962 рр. П.А. Власюк очолював кафедру агрохімії Української сільськогосподарської академії до 1970 року.

Петру Антиповичу належать пріоритетні розробки в галузі мінерального живлення рослин. Він уперше створив органо-мінеральну систему добрив сільськогосподарських культур, пов'язану із сівозмінами, що сприяло значній економії добрив і підвищенню продуктивності рослин. Він запропонував збагачення органічних добрив мікроелементами й адсорбентами для підвищення їхньої ефективності, розробив технології виготовлення компостів. Самостійно та в співавторстві він опублікував понад 1500 наукових праць, серед яких 40 монографій, книжки, брошури, навчальні та методичні посібники, п'ять авторських свідоцтв.

Петро Антипович підготував 27 докторів та 140 кандидатів наук, заснував загальноновизнану школу фізіологів рослин, агрохіміків і ґрунтознавців.

Академік Петро Антипович Власюк нагороджений двома орденами Леніна, орденами Жовтневої Революції та Трудового Червоного Прапора, орденом Знак Пошани, обирався депутатом Верховної Ради УРСР п'ятого скликання.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Власюк П.А. 1962. *Марганцеве живлення й удобрення рослин*. Київ: УАСГН, 141 с.
Власюк П.А. 1964. *Физиология питания растений*. Киев: Урожай, 306 с.
Власюк П.А. 1969. *Биологические элементы в жизнедеятельности растений*. Киев: Наукова думка, 516 с.
Власюк П.А., Городній М.М. 1975. *Агрохімія*. Київ: Вища школа, 292 с.
Власюк П.А., Івченко В.І. 1975. *Физиологическое значение молибдена для растений*. Киев: Наукова думка, 211 с.
Власюк П.А. 1980. *Микроэлементы и естественная радиоактивность почвы*. Москва: Колос, 767 с.
Физиолого-биохимические основы питания растений. 1966. Ред. П.А. Власюк. Киев: Наукова думка, 190 с.

Ніна Веденічова, Ірина Косаківська

Макаревич

Марія Флоріанівна

(04.12.1906 – 24.02.1989)

Відомий в світі ліхенолог та ботанічний географ, знавець лишайників Українських Карпат і багатьох інших регіонів колишнього Радянського Союзу, доктор біологічних наук.

М.Ф. Макаревич народилася в родині лікаря в с. Мошни Черкаської області. Навчалася протягом 1926–1930 рр. в Київському інституті народної освіти (тепер Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Упродовж 1936–1983 рр. працювала в лабораторії ліхенології Інституту ботаніки АН УРСР спочатку лаборанткою, потім аспіранткою (1938–1944), науковим співробітником (1944–1964) та старшим науковим співробітником відділу спорових рослин та відділу альгології та ліхенології (1964–1983).

У 1946 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Лишайники Східних Карпат» (науковий керівник д.б.н., проф. А.М. Окснер), а в 1963 р. у Ленінграді (нині Санкт-Петербург) – докторську під назвою «Аналіз ліхенофлори Українських Карпат». Пізніше за її матеріалами вийшла друком монографія М.Ф. Макаревич «Аналіз ліхенофлори Українських Карпат» (1963), в якій детально висвітлені основні принципи зонального історико-географічного підходу А.М. Окснера, що відіграло важливу роль у поширенні досягнень київської школи ліхенологів у цьому напрямку.

Наступною публікацією вченої у співавторстві з колегами став «Атлас географического распространения лишайников в Украинских Карпатах» (Макаревич и др., 1982), в якій наведені карти поширення, а також повні переліки відомих на той час з території Українських Карпат місцезнаходжень кожного з 860 видів лишайників. За кількістю проаналізованих і проілюстрованих в одній книзі детально закартованих таксонів і повнотою аналізу їхнього різноманіття ця наукова праця М.Ф. Макаревич до сьогодні не має аналогів у світі.

Марія Флоріанівна Макаревич описала 13 нових для науки таксонів лишайників, серед останніх 6 видів лишайників (з яких *Acrocordia bukowiensis*, *Lecanora multispora*, *L. nemoralis*, *Melaspilea oxneri* з України), а також *Melaspilea suzuhensis* та *M. zerovii* Мак. & Кнjaz. з Російського Далекого Сходу), 7 нових різновидностей та форм, а також запропонувала 32 нові назви (комбінації) лишайників (8 видових і 24 внутрішньовидових таксонів).

На честь М.Ф. Макаревич описано низку таксонів лишайників (*Candelariella makarevichiae* S.Y. Kondr., Lőkös & J.-S. Hur, *Lecania makareviczae* Moniri, S.Y. Kondr. & van den Boom) та ліхенофільних грибів (*Lichenodiplisiella makarevichae* S.Y. Kondr. & Kudratov та *Lichenochora makarevicziae* S.Y. Kondr., Lőkös & J.-S. Hur).

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Макаревич М.Ф. 1948. Про новий вид із роду *Melaspilea*. *Український ботанічний журнал*, 5(2): 88–91.
- Макаревич М.Ф. 1952. Цікаві піреноліхени із Закарпатської області. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 9(4): 87–89.
- Макаревич М.Ф. 1954а. Два нові види лишайників з роду *Lecanora* Ach. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 11(4): 59–65.
- Макаревич М.Ф. 1954б. Про новий вид з роду *Acrocordia*. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 11(2): 75–77.
- Макаревич М.Ф. 1971. Леканори з «групи *subfusca*» в Україні. *Український ботанічний журнал*, 28(2): 161–166.
- Макаревич М.Ф. 1963. Аналіз ліхенофлори *Українських Карпат*. Київ: Вид-во АН УРСР, 263 с.
- Макаревич М.Ф. 1974. Роды *Candelariella*, *Haematomma*, *Lecania*, *Lecanora*, *Ochrolechia*, *Pertusaria*, *Varicellaria*. В кн.: *Определитель лишайников СССР*, вып. 1: *Пертузариевые, леканоровые, пармелиевые*. Ленинград: Наука, с. 7–146; с. 242–281.
- Макаревич М.Ф. 1977. Розвиток ліхенологічних досліджень на Україні за 60 років Радянської влади. *Український ботанічний журнал*, 34(5): 471–474.
- Макаревич М.Ф., Навроцкая И.Л., Юдина И.В. 1982. *Атлас географического распространения лишайников в Украинских карпатах*. Киев: Наукова думка, 402 с.
- Макаревич М.Ф. 1977. Роды *Acrocordia*, *Anthracotheceium*, *Arthonia*, *Arthopyrenia*, *Arthothelium*, *Byssoloma*, *Chiodecton*, *Dermatina*, *Dirina*, *Enterographa*, *Graphis*, *Lecanactis*, *Leptorhaphis*, *Lithographa*, *Melanotheca*, *Melaspilea*, *Microthelia*, *Opographa*, *Phaeographis*, *Porina*, *Pseudosagedia*, *Pyrenula*, *Roccella*, *Schismatomma*, *Xylographa*, *Xyloschistes*. В кн.: *Определитель лишайников СССР*, вып. 4: *Веррукариевые – Пилокарповые*. Ленинград: Наука, с. 152–195; с. 198–328.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Вассер С.П., Навроцька І.Л., Кондратюк С.Я. 1990. Внесок Марії Флоріанівни Макаревич у розвиток ліхенології. *Український ботанічний журнал*, 47(1): 103–105.

- Блюм О., Вассер С., Дудка І., Кондратюк С., Масюк Н., Навроцька І., Протопопова В., Ромс О., Топачевський А. 2006. Її стежина у царині флори (до 100-річчя від дня народження М.Ф. Макаревич (1906–1989)). *Вісник НАН України*, (11): 48–53.
- Кондратюк С.Я. 2007а. Основа епохи розквіту географічного аналізу ліхенофлор (До 100-річчя від дня народження відомого українського ліхенолога Марії Флоріанівни Макаревич (4 грудня 1906 – 24 лютого 1989)). *Український ботанічний журнал*, 64(1): 155–159.
- Кондратюк С.Я. 2007б. Основа епохи розквіту географічного аналізу ліхенофлор (до 100-річчя з дня народження відомого українського ліхенолога Марії Флоріанівни Макаревич (4 грудня 1906 – 24 лютого 1989)). В кн.: *Матеріали III Міжнародної конференції молодих вчених «Біорізноманіття, екологія, адаптація, еволюція», присвяченої 100-річчю від дня народження відомого українського ліхенолога Марії Макаревич (Одеса, 15–18 травня 2007 р.)*. Одеса: Печатний дім, с. 4–5.
- Kondratyuk S.Ya. 2007a. In memoriam: Maria F. Makarevych, Dr. Sc., Professor. *Bryologist*, 110(3): 480–481.
- Kondratyuk S.Ya. 2007b. In memoriam: Maria F. Makarevych, Dr. Sc., Professor (December 4, 1906 – February 24, 1989). *Folia Cryptog. Estonica, Fasc.*, 43: 77–78.
- Kondratyuk S.Ya. 2007c. Basement of epoch of geographic analysis of lichen flora development (to 100-years birthday of Maria F. Makarevych, Dr. Sc.). In: *Proceedings of the III International Young scientists conference «Biodiversity, Ecology, Adaptation, Evolution» dedicated to 100 anniversary from birth of famous Ukrainian lichenologist Maria Makarevych (Odesa, 15–18 May 2007)*. Odesa: Pechatny dom, pp. 3.
- Кондратюк С. 2008. *Праці М.Ф. Макаревич як чинник світового визнання Київської ліхенологічної школи*. В кн.: *Марія Флоріанівна Макаревич (до 100-річчя від дня народження)*. Відп. ред. С.Я. Кондратюк, А.О. Топачевський. Київ: Наукова думка, с. 24–32.
- Блюм О., Вассер С., Дудка І., Кондратюк С., Масюк Н., Навроцька І., Протопопова В., Ромс О. 2008. Її стежина в царині флори. В кн.: *Марія Флоріанівна Макаревич (до 100-річчя від дня народження)*. Відп. ред. С.Я. Кондратюк, А.О. Топачевський. Київ: Наукова думка, с. 7–23.
- Кондратюк С.Я. 2011. Марія Флоріанівна Макаревич (1906–1989). В кн.: *Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (1921–2011). Віхи історії та сучасність*. Київ: Альтерпрес, с. 430.

Сергій Кондратюк

Липа
Олексій Лаврентійович
(17.03.1907 – 19.12.1990)

Професор Олексій Лаврентійович Липа народився в Єлисаветграді (тепер Кропивницький). Навчався в Дніпропетровському державному університеті (1926–1930), де ще студентом розпочав наукові дослідження. Працював асистентом кафедри ботаніки Уманського педагогічного інституту (з 1930 р.), водночас заступником директора Інституту з підвищення кваліфікації вчителів-біологів Уманського округу. З 1932 р. навчався в аспірантурі Інституту ботаніки ВУАН (науковий керівник – академік О.В. Фомін); захистив кандидатську дисертацію на тему «Дендрофлора в садах і парках України» (1937). Працював молодшим асистентом, доцентом, з 1937 р. – завідувачем кафедри ботаніки Київського ветеринарного інституту. З 1938 р. був докторантом Інституту ботаніки АН УРСР (науковий консультант – академік АН СРСР В.М. Сукачов). Брав участь в експедиціях з вивчення флори Башкирії та Південного Уралу.

Під час війни був евакуйований до м. Уфа, працював науковим співробітником Інституту ботаніки АН УРСР, один із авторів «Определителя растений Башкирской АССР» (1966). Упродовж 1944–1947 рр. завідував відділом дендрології Ботанічного саду ім. акад. О.В. Фоміна Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. В 1946 р. за завданням українського уряду на два роки був відряджений до Німеччини з метою збору посадкового матеріалу для поповнення та відновлення колекцій садів та парків України, які постраждали під час війни. У період 1947–1952 рр. займав посаду завідувача сектору озеленення міст і промислових

комплексів Академії архітектури УРСР, з 1948 до 1978 рр. — завідувача кафедри вищих рослин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, з 1978 до 1984 рр. — професора кафедри.

Наукові дослідження вченого присвячені теоретичним і практичним методам інтродукції та акліматизації рослин, систематиці та охороні природи. Вивчав дендрофлору, історію формування та розвитку парків України тощо. Автор швидкісної методики озеленення робітничих шахтарських селищ Донбасу, які на той час будувалися потоково-прискореним методом, та комплексної шкали для оцінки наслідків акліматизації. Обґрунтував метод ступінчастої акліматизації рослин для України та європейської частини СРСР. Розробляв питання дендрологічного районування та термінології.

Олексій Лаврентійович Липа є автором 154 праць, зокрема «Дендрофлора УРСР» (1930), «Дендрологические богатства УССР и их исследование» (1952), «Софиевка, Уманский государственный заповедник: 1796–1946 гг.» (1948), «Визначні сади і парки України та їх охорона» (1960) тощо та двох документальних фільмів «Заповідники і пам'ятки природи України» й «Дендрологічні багатства світу в Радянських субтропіках». Разом з А.І. Барбаричем для книг «Визначник рослин Українських Карпат» (1977) та «Определитель высших растений Украины» (1987) опрацював родини Cupressaceae, Ephedraceae, Ginkgoaceae, Pinaceae, Taxaceae, Taxodiaceae.

Вчений здійснив численні експедиції в різні регіони СРСР (Балтія, Кавказ, Середня Азія, Передуралля, Заполяр'я) та України, зібрав багатий дендрологічний та флористичний матеріал, який зберігається в Гербаріях Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (KW) та Київського національного університету імені Тараса Шевченка (KWU).

Важливе місце в роботі О.Л. Липи займала педагогічна діяльність. Він викладав курси «Систематика вищих рослин», «Філогенія», «Дендрологія», автор першого підручника «Систематика вищих рослин», написаного українською мовою (1964), що витримав не одне видання, та за яким навчалися кілька поколінь студентів України.

Підготував близько 20 кандидатів та п'ять докторів наук. Проводив різнобічну громадську діяльність.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Барбарич А.І. Липа О.Л. 1987. Голосеменные (Голонасінні) – Pinophyta (Gymnospermae). В кн.: *Определитель высших растений Украины*. Отв. ред. Ю.Н. Прокудин. Киев: Наукова думка, с. 38–43.
- Липа О.Л. 1939. Дендрофлора УРСР. Ч. I. *Хвойні породи садів і парків УРСР*. Київ, 214 с.
- Липа А.Л. 1948. *Софиевка: Уманский государственный заповедник (1796–1946)*. Киев: Изд-во АН УССР, 110 с.
- Липа О.Л. 1960. *Визначні сади і парки України та їх охорона*. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 176 с.
- Липа О.Л. 1964. *Систематика вищих рослин: підручник*. Київ: Радянська школа, 323 с.
- Липа О.Л., Барбарич А.І. 1977. Голонасінні – Pinophyta (Gymnospermae). В кн.: *Визначник рослин Українських Карпат*. Відпов. ред. В.І. Чопик. Київ: Наукова думка, с. 36–42.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Примак О.Ю. 2007. Життєвий та науковий шлях українського ботаніка О.Л. Липи (1907–1990). *Історія науки і біографістика*, 2, available et: <http://www.nbu.gov.ua/E-Journals/INB/2006-1/06gnfbir.html>
- Протопопова В.В., Шевера М.В. 2017. Олексій Лаврентійович Липа (1907–1990). *Український ботанічний журнал*, 74(3): 300.

Віра Протопопова

Бачуріна
Ганна Федорівна
(22.08.1908 – 06.11.1987)

Народилася в м. Черкаси в робітничій родині. Освіту здобула в Черкаській трудовій семирічній школі, потім в Черкаській агропрофшколі. В 1927 р. Ганна Федорівна вступила на біологічний факультет Київського інституту народної освіти (нині

Київський національний університет імені Тараса Шевченка). Після перерви в навчанні (1929–1930), коли вона працювала в геолого-пошуковій партії, Ганна Федорівна продовжила навчатися у вищій школі, закінчивши її в 1932 р.

Трудову діяльність розпочала, займаючись науково-дослідною роботою. Спочатку працювала старшим лаборантом Інституту цукрового буряка, потім старшим техніком-геоботаником Укрзему, а з жовтня 1932 р. вступила до аспірантури Науково-дослідного інституту ботаніки при Всеукраїнській академії наук (нині Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України) за профілем «геоботаніка». Після закінчення аспірантури залишилася на роботі в цьому ж інституті – спочатку лаборантом, потім молодшим науковим співробітником. Кандидатську дисертацію під керівництвом професора Д.К. Зерова на тему «Рослинність і стратиграфія Придніпровських боліт» Ганна Федорівна захистила в 1939 р., відтоді отримала посаду старшого наукового співробітника.

Під час евакуації в роки Великої Вітчизняної війни вона працювала вчителькою в середній школі Ростовської обл., потім секретарем парторганізації одного з колгоспів Нариманівського району Астраханської області. В грудні 1942 р. за викликом Президії АН УРСР Ганна Федорівна прибула до м. Уфи, де її було відновлено на посаді старшого наукового співробітника Інституту ботаніки. Впродовж 1944–1946 рр. працювала вченим секретарем Інституту, а з 1946 р. до 1949 р. – вченим секретарем відділення біологічних наук АН УРСР.

Г.Ф. Бачурина багато й плідно працювала в царині болотознавства, а саме вивчення боліт України. Результати її досліджень були опубліковані в багатьох наукових виданнях, серед яких монографія «Торфові болота Українського Полісся» (1964) та написана в співавторстві книга «Болота УРСР» (1969), остання удостоєна Премії імені М.Г. Холодного АН УРСР. Важливими досягненнями в галузі болотознавства є вдосконалені нею геоморфологічна класифікація боліт, класифікації торфів і торфових покладів. Теоретичні положення щодо виникнення боліт Українського Полісся, шляхів їхнього розвитку та віку стали основою докторської дисертації, яку Ганна Федорівна захистила

в 1968 р. Крім суто наукових питань, вона вивчала також проблеми осушення боліт та їхнього раціонального використання.

Одночасно з вивченням боліт Ганна Федорівна цікавилась і мохоподібними. Її бріологічні дослідження охоплювали не тільки територію Українського Полісся, а й інші регіони України та Росії. Ще в 1939 р. вона опублікувала працю, присвячену вивченню мохів Красноярського краю, у 1946–1948 рр. вийшли друком її статті з вивчення мохоподібних Башкирського Приуралля та південного сходу України. Пізніше нею були надруковані статті про бріофіти низки заповідних ділянок степової зони, а також опрацьовані численні збірки мохів багатьох колекторів. Саме завдяки цьому в бріологічному гербарії Інституту ботаніки НАН України, куратором якого тривалий час була Ганна Федорівна, нині зберігається велика кількість визначених нею матеріалів. Вони були використані для написання у співавторстві останнього четвертого випуску про бокоплідні мохи України (2003) та для уточнення і доповнення трьох попередніх випусків узагальнюючої праці «Флора мохів УРСР», підготовлених у співавторстві (1987–1989).

Ганна Федорівна також проводила каріосистематичні дослідження, приділяла увагу вивченню рідкісних та зникаючих мохоподібних. Вона була автором статей про історію бріологічних досліджень в Україні та співавтором монографії «Развитие биологии на Украине». Загалом у творчому доробку дослідниці понад 100 наукових праць.

Г.Ф. Бачуріна була визнаним фахівцем з питань геоботаніки та бріології, часто готувала та редагувала наукові збірники, виступала рецензентом дисертаційних робіт. Вона була членом ради Українського ботанічного товариства, головою його ревізійної комісії, членом спеціалізованої вченої ради Інституту ботаніки із захисту докторських дисертацій. Під її керівництвом захистили кандидатські дисертації Н.В. Гаєва, М.Ф. Бойко, В.М. Вірченко.

Ганна Федорівна брала активну участь у громадському житті, ніколи не стояла осторонь від вирішення важливих питань Інституту, була наставником молодих учених, бажаним гостем на різних загальних зібраннях. За заслуги у науковій та громадській

діяльності її нагороджено багатьма грамотами, медалями та орденом «Знак пошани».

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Бачурина Г.Ф. 1964. *Торфові болота Українського Полісся*. Київ: Наукова думка, 208 с.
- Бачурина Г.Ф., Мельничук В.М. 1987. *Флора мохів Української РСР*. Вип. 1. Київ: Наукова думка, 180 с.
- Бачурина Г.Ф., Мельничук В.М. 1988. *Флора мохів Української РСР*. Вип. 2. Київ: Наукова думка, 180 с.
- Бачурина Г.Ф., Мельничук В.М. 1989. *Флора мохів Української РСР*. Вип. 3. Київ: Наукова думка, 176 с.
- Бачурина Г.Ф., Мельничук В.М. 2003. *Флора мохів України*. Вип. 4. Київ: Академперіодика, 256 с.
- Брадiс Є.М., Бачурина Г.Ф. 1969. *Рослинність УРСР. Болота УРСР*. Київ: Наукова думка, 243 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Бойко М.Ф., Партика Л.Я., Вірченко В.М., Миронюк Є.А. 2008. Видатний болотознавець та бріолог (до 100-річчя від дня народження Бачуриної Ганни Федорівни). *Чорноморський ботанічний журнал*, 4(2): 282–283.

Віталій Вірченко

Косець **Микола Іларіонович** **(15.11.1908 – 17.09.1966)**

Микола Іларіонович Косець – відомий геоботанік, широко ерудований дослідник з різних питань лісознавства, аренної

рослинності та флористики. Своїми працями зробив значний внесок у пізнання флори і рослинності України.

Народився в м. Умань Черкаської області в родині робітника. Після закінчення Уманської сільськогосподарської профшколи в 1925–1929 рр. навчався в Уманському садово-городньому інституті, одночасно працюючи в ньому лаборантом. Після закінчення інституту Микола Іларіонович став викладачем Тальнівської сільськогосподарської профшколи. Пізніше закінчив курси з підготовки до навчання в аспірантурі, вступивши до аспірантури Інституту ботаніки в 1930 р. Його науковим керівником був видатний ботанік професор Ю.Д. Клепов.

Після закінчення аспірантури Микола Іларіонович працював науковим співробітником Акліматизаційного саду АН УРСР. Коли цю установу було приєднано до Інституту ботаніки (1934 р.), він перейшов на посаду наукового співробітника відділу геоботаніки.

У 1940 р. Микола Іларіонович захистив кандидатську дисертацію на тему «Систематика, географічне поширення й історія *Sorbus torminalis* Crantz на фоні загального розвитку роду». На посаді старшого наукового співробітника відділу геоботаніки він працював до початку війни. У липні 1941 р. М.І. Косець пішов на фронт. Після демобілізації працював в Інституті ботаніки АН УРСР до останніх днів життя.

М.І. Косець виконав низку цінних наукових досліджень рослинного покриву різних районів України. У 1932 р. за завданням Наркомзему СРСР була організована комплексна експедиція з дослідження Нижньодніпровських пісків. У тематиці досліджень природничої бригади, керованої проф. Г.М. Висоцьким, велике місце займали геоботанічні роботи під керівництвом Є.М. Лавренка. Саме в складі геоботанічних досліджень М.І. Косець вивчив рослинність Козачо-Лагерської арили. Результати цієї роботи опубліковані під назвою «Рослинність Козачо-Лагерської арили Нижньодніпров'я». В ній подано детальну геоботанічну характеристику чагарникової, піщано-степової, лучної, солончакової та болотної рослинності, а також рекомендації з її раціонального використання й реконструкції.

Особливо багато уваги та енергії приділяв Микола Іларіонович дослідженню лісової рослинності Українських

Карпат, Закарпаття і Прикарпаття, Львівської області, Західного Полісся, Поділля та інших регіонів України. Завершуючи монографію про букові ліси України, він мав намір захистити її як докторську дисертацію. М.І. Косець був одним із тих українських учених, хто активно боровся з апологетами Т.Д. Лисенка і ніколи не відмовлявся від своїх наукових переконань. Він підготував і опублікував після зловісної сесії ВАСГНІЛ і розширеного засідання Президії АН УРСР (жовтень 1948) роботу під назвою «Доказана ли возможность непосредственного порождения лещины грабом и ели сосной» (1953), в якій критично оцінював псевдонаукові погляди Т.Д. Лисенка.

Велику увагу Микола Іларіонович приділяв реферуванню та редагуванню ботанічних праць. Він опублікував понад 20 праць з різних питань геоботаніки та флористики.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Косець М.І. 1936. Рослинність Козачо-Лагерської арени Нижньодніпров'я. *Журнал Інституту ботаніки АН УРСР*, 17(9): 127–191.
- Косець М.І. 1936. Матеріали до флори Подільського Наддністров'я. *Журнал Інституту ботаніки АН УРСР*, 17(9): 105–109.
- Косець М.І. 1941. Систематика, географічне поширення і історія *Sorbus torminalis* Crantz на фоні загального розвитку роду. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 11(1): 3–50.
- Косець М.І. 1947. Букові ліси Західного Поділля. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 4(3): 101–112.
- Косець М.І. 1949. Нарис рослинності гірської частини Закарпатської області. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 6(1): 42–57.
- Косець М.І. 1953. Доказана ли возможность непосредственного порождения лещины грабом и ели сосной. *Ботанический журнал АН СССР*, 38(5): 696–707.
- Косець М.І. 1953. Очерки лесной растительности Львовской области Украинской ССР. *Ботанический журнал АН СССР*, 10(4): 75–85.
- Косець М.І. 1954. Лісова рослинність Радянських Карпат та її народногосподарське значення. В зб.: *Питання розвитку продуктивних сил західних обл. УРСР*. Київ: Вид-во АН УРСР, с. 305–312.
- Косець М.І. 1954. Фізико-географічна характеристика Закарпатської обл. УРСР. В кн.: *Рослинність Закарпатської обл. УРСР*. Київ: Вид-во АН УРСР, с. 7–18.
- Косець М.І. 1954. Букові ліси Закарпатської області УРСР. В кн.: *Рослинність Закарпатської обл. УРСР*. Київ: Вид-во АН УРСР, с. 41–61.
- Косець М.І. 1954. Народногосподарське значення лісів Закарпатської області УРСР. В кн.: *Рослинність Закарпатської обл. УРСР*. Київ: Вид-во АН УРСР, с. 81–91.

- Косець М.І. 1954. Історія розвитку рослинності Закарпатської області УРСР. В кн.: *Рослинність Закарпатської обл. УРСР*. Київ: Вид-во АН УРСР, с. 216–223.
- Косець М.І. 1954. Геоботанічне районування Закарпатської області. В кн.: *Рослинність Закарпатської обл. УРСР*. Київ: Вид-во АН УРСР, с. 224–230.
- Косець М.І. 1955. Защитное лесоразведение на чаепригодных землях Закарпатской области. В кн.: *Вопросы развития культуры чая в новых районах СССР*. Москва, Ленинград: Изд-во АН СССР, с. 72–78.
- Косець М.І. 1962. О границе леса, криволесьях и стланниках в высокогорьях Советских Карпат. *Ботанический журнал АН СССР*, (48): 957–969.
- Косець М.І. 1963. Лісова рослинність Західного Полісся та її народногосподарське значення. У зб.: *Матеріали до вивчення природних ресурсів Поділля*. Тернопіль-Кременець, с. 110–112.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Білик Г.І. 1967. Микола Іларіонович Косець. *Український ботанічний журнал*, 24(1): 107–108.

Дмитро Дубина

**Катіна
Зоя Федорівна
(28.11.1908 – 1978)**

Зоя Федорівна Катіна – ботанік-систематик, флорист-ресурсознавець, кандидат біологічних наук, доцент. Працювала в Інституті ботаніки АН УРСР від 1939 до 1967 рр., була завідувачем музею Інституту (1946–1965).

Впродовж 1927–1931 рр. З.Ф. Катіна навчалася в Нижньогородському державному педагогічному інституті (РФ)

на відділенні природознавства за спеціальністю викладача природознавства та хімії в школах, технікумах, робітфаках. Ще студенткою вона працювала лаборанткою на Нижньогородській дослідній станції захисту рослин. Після закінчення навчання (1931–1932) викладала природознавство та хімію в дослідно-показовій школі ФЗУ ім. Ульянова та одночасно на медичному робітфаку в м. Горький. Була аспіранткою (1932–1935) на кафедрі морфології та систематики рослин Горьківського державного університету. За завданням Наркомзему брала участь в експедиціях з інвентаризації лучних угідь Горьківської області. Після закінчення аспірантури (1935–1938) працювала в наукових та освітніх установах м. Горького. В травні 1938 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Дикорослі лікарські рослини Горьківської області». Була доцентом (1938–1939), завідувачем кафедри ботаніки Новозибського вчительського інституту Орловської області, за поданням цієї установи отримала звання доцента.

В 1939 р. за сімейними обставинами З.Ф. Катіна переїхала до Києва, працювала в Інституті ботаніки АН УРСР молодшим науковим співробітником відділу систематики вищих рослин до липня 1941 р. Брала участь в роботі над багатомним виданням «Флори УРСР», описала кілька родів родини Rosaceae для 4-го тому, а також працювала над доповненням флори західних областей для 1-го та 4-го томів. На жаль, через війну ці матеріали не були видані, а після війни їх опрацьовували інші автори. В 1940 р. вчена брала участь в експедиції з вивчення флори приєднаних у 1939 р. західних областей України.

В липні 1941 р. Зоя Федорівна була спочатку евакуйована до м. Кувандик (Оренбурзька область), а пізніше до м. Горький, де працювала асистентом на кафедрі загальної біології Медичного інституту (до 1944 р.) В евакуації продовжувала наукову роботу з пошуку дикорослих рослин вітаміноносів Горьківської області. З.Ф. Катіна була нагороджена медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.».

Весною 1944 р. З.Ф. Катіна повернулася до Києва. Працювала в Інституті ботаніки АН УРСР старшим науковим співробітником відділу вищих рослин (1944–1965), виконуючи

одночасно обов'язки завідувачки музеєм Інституту ботаніки. З 1965 до 1967 рр. працювала старшим науковим співробітником Центрального музею Інституту ботаніки АН УРСР.

Окрім роботи над створенням експозицій в музеї, З.Ф. Катіна виконувала тематику відділу вищих рослин. Для «Визначника рослин УРСР» (I видання, 1950 та II видання, 1965) нею опрацьовані 2 роди родини Valerianaceae та 50 родів родини Asteraceae (Compositae), для «Флори УРСР» – родина Valerianaceae (т. 10) та частина родини Compositae (томи 11, 12).

Багато та плідно Зоя Федорівна працювала в галузі ботанічного ресурсознавства, часто зі співробітниками інших наукових установ України, зокрема Української та Кримської зональних станцій ВНДІ лікарських і ароматичних рослин, досліджувала дикорослі корисні, зокрема дубильні та лікарські рослини України, їхнє поширення та орієнтовні запаси сировини. Результати цієї роботи були опубліковані в узагальнюючих колективних монографіях «Дикоростучі дубильні рослини України» (1961), «Дикоростучі лікарські рослини УРСР» (1965), «Лекарственные растения Украины» (1974, 1975, 1978).

Вивчаючи лікарські рослини та можливість введення в культури цінних і перспективних рослин, З.Ф. Катіною разом зі співробітником відділу фізіології рослин Інституту ботаніки АН УРСР А.І. Закордонцем було рекомендовано і впроваджено (1959) в колгоспах УРСР, які вирощували валеріану, роздільне культивування найбільш ефективних в господарському відношенні видів роду *Valeriana* L. флори України (*V. exaltata* J.C.Mikan, *V. nitida* Kreuer та *V. stolonifera* Czern. (замість їхньої суміші *V. officinalis* L., яку вирощували до цього). Роздільне культивування видів замість їхньої суміші значно підвищило врожай її коренів і насіння та збільшило доходи колгоспів, які вирощували валеріану.

З.Ф. Катіна є автором та співавтором понад 80 наукових праць.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

Барбарич А.І., Гончаров С.В., Катіна З.Ф., Соприко О.О. 1961. *Дикоростучі дубильні рослини України*. Київ: Вид-во АН УРСР, 143 с.

Визначник рослин УРСР. Під ред. М.В. Клокова. Київ: Державне вид-во сільськогосподарської літератури УРСР, 1950 (I видання); 1965 (II видання).

Катіна З.Ф., Івашин Д.С., Анісімова М.І 1965. *Дикоростучі лікарські рослини УРСР*: посіб. для заготівельників. Київ: Здоров'я, 310 с.

Івашин Д.С., Катіна З.Ф., Рыбачук И.З., Иванов В.С., Бутенко Л.Т. *Лекарственные растения Украины (справочник для сборщика-заготовителя)*. Киев: Урожай, 1972, 376 с.

Флора УРСР. 1962. Під ред. М.І. Котова. Київ: Вид-во АН УРСР, т. 10, 491 с.

Флора УРСР. 1962. Під ред. О.Д. Вісюліної. Київ: Вид-во АН УРСР, т. 11, 560 с.

Флора УРСР. 1965. Під ред. О.Д. Вісюліної. Київ: Вид-во АН УРСР, т. 12, 590 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Історія Національної академії наук України (1941–1945). Ч. 2. Додатки. 2007. Відп. ред. О.С. Онищенко. Київ, 576 с.

Ірина Тимченко

Артюшенко Олександра Трохимівна (29.04.1911 – 17.01.1990)

Доктор біологічних наук, заслужений діяч науки і техніки УРСР Олександра Трохимівна Артюшенко народилася в Севастополі, де проживала з родиною до переїзду в 1926 р. до Луганська. Того ж року вона вступила до фабрично-заводського училища при Луганському паровозо-будівельному заводі ім. Жовтневої революції, де залишилася працювати по закінченню навчання. Трудову діяльність О.Т. Артюшенко поєднувала з навчанням на вечірньому відділенні рабфаку. В 1930 р. вона стала

студенткою біологічного факультету Ленінградського державного університету, а закінчивши навчання в 1936 р., почала працювати молодшим науковим співробітником Петергофського біологічного науково-дослідного інституту. Впродовж 1937–1948 рр. перебувала на педагогічній та партійній роботі.

Починаючи з 1948 р., наукове життя О.Т. Артюшенко було пов'язане з Інститутом ботаніки, в якому вона за 39 років пройшла шлях від старшого лаборанта до доктора біологічних наук, стала знаним фахівцем у галузі палінології відкладів квартеру України.

Безпосередньо наукові інтереси О.Т. Артюшенко були зосереджені на вирішенні низки найважливіших теоретичних проблем ботанічної науки: історії формування флори та рослинності на території України протягом плейстоцену й голоцену; реліктів та рефугіумів; постгляціальних міграцій. У 1957 р. О.Т. Артюшенко захистила кандидатську дисертацію, у 1971 р. – докторську. Після смерті засновника української палінологічної школи з вивчення відкладів пізнього кайнозою академіка Д.К. Зерова, що сталася 20 грудня 1971 р., вона очолила лабораторію палеоботаніки в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР. Олександра Трохимівна керувала палінологічним напрямом з комплексного вивчення відкладів пізнього кайнозою для цілей палеоботаніки та біостратиграфії, координувала розвиток цих досліджень в Україні та на теренах колишнього Радянського Союзу. За її безпосереднього керівництва отримав подальший розвиток методичний напрям палінологічних досліджень на рівні первинної обробки зразків і вдосконалення прийомів інтерпретації отриманих результатів; розпочалися палінологічні дослідження відкладів пізньольодовиків'я та голоцену з урахуванням даних абсолютної хронології та багатоаспектні паліноморфологічні дослідження для цілей спорово-пилкового аналізу.

Працюючи в Інституті ботаніки і маючи великий досвід організаційної та наукової роботи, О.Т. Артюшенко займала посади вченого секретаря (1952–1960) і виконуючого обов'язки заступника директора Інституту (1960–1962).

Значну увагу в своїй науково-організаційній діяльності Олександра Трохимівна приділяла збереженню та подальшому розвитку найкращих традицій української палінологічної школи

Д.К. Зерова. Вона завжди вважала, що її першочерговим завданням є виховання висококваліфікованих фахівців-палеопалінологів. Її особисте захоплення палеопалінологією передавалося колегам – ботанікам, геологам, географам, археологам і особливо молодим науковцям. А її вміння самовіддано працювати в експедиціях, у лабораторії з мікроскопом при визначенні викопного пилку та спор, надзвичайна енергетика і натхнення, з якими вона робила доповіді на наукових форумах різних рівнів, викликали захоплення, формували глибоку пошану до цієї красивої і вольової жінки – справжнього Науковця. Не залишалися поза її увагою питання історії розвитку як української, так і світової палеоботанічної науки. Результати особистих палеопалінологічних досліджень Олександри Трохимівни залишаються актуальними і нині, перспективним є залучення їх до сучасних палеофлористичних, палеоекологічних і біостратиграфічних розробок. Вона є автором та співавтором 86 друкованих праць, серед яких сім монографій.

Безперечно, Олександра Трохимівна Артюшенко входить до зіркової плеяди найяскравіших і найвідданіших науці вчених, які працювали в Інституті ботаніки в другій половині минулого століття, шанували своїх вчителів, наполегливо й послідовно розвивали їхні ідеї та наукові напрями, любили молодь, бачили в ній майбутнє своєї справи, і головне – вміли передавати учням свій багатий та надзвичайно цінний науковий і життєвий досвід.

За самовіддану працю під час війни та в мирні роки держава відзначила О.Т. Артюшенко 10-ма нагородами: орденом «Знак пошани» (1971), двома медалями «За трудову відзнаку», медалями «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні» (1946), «За доблесну працю на відзначення 100-річчя від дня народження В.І. Леніна» (1970), «Тридцять років перемоги у Великій Вітчизняній війні» (1975), «Ветеран праці» (1980), «Заслужений діяч науки і техніки УРСР» (1981), «У пам'ять 1500-річчя Києва» (1982), «Сорок років перемоги у Великій Вітчизняній війні» (1985).

Похована у Києві на Берковецькому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

Артюшенко А.Т. 1970. *Растительность Лесостепи и Степи Украины в четвертичном периоде (по данным спорово-пыльцевого анализа)*. Киев: Наукова думка, 176 с.

- Артюшенко А.Т., Пашкевич Г.А., Паришкура С.И., Карева Е.В. 1973. *Палеоботаническая характеристика опорных разрезов четвертичных (антропогенных) отложений средней и южной части Украины*. Киев: Наукова думка, 95 с.
- Артюшенко А.Т., Мишнев В.Г. 1978. *История растительности Крымских яйл и приайлинских склонов в голоцене*. Киев: Наукова думка, 140 с.
- Артюшенко А.Т., Арап Р.Я., Безусько Л.Г. 1982. *История растительности западных областей Украины в четвертичном периоде*. Киев: Наукова думка, 136 с.
- Артюшенко А.Т., Романова Л.С. 1984. *Морфология пыльцы реликтовых, эндемических и редких видов флоры Украины*. Киев: Наукова думка, 48 с.
- Веклич М.Ф., Артюшенко А.Т., Сиренко Н.А. и др. 1967. *Опорные геологические разрезы антропогена Украины*. Ч. 1. Киев: Наукова думка, 107 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Безусько А.Г. 2005. Основні закономірності формування рослинного покриву України протягом плейстоцену в працях О.Т. Артюшенко. *Наукові записки НаУКМА*. Біологія та екологія, 43: 8–12.
- Безусько А.Г., Безусько Л.Г. 2005. Питання фітостратиграфії відкладів голоцену України в працях О.Т. Артюшенко. В кн.: *Біостратиграфічні критерії розчленування та кореляції відкладів фанерозою України*. Київ, с. 312–316.
- Сябряй С.В., Арап Р.Я., Каюткіна Т.М., Безусько Л.Г. 1986. Олександра Трохимівна Артюшенко (до 75-річчя з дня народження). *Український ботанічний журнал*, 43(4): 102.

Людмила Безусько, Зоя Цимбалюк

Худяк
Марія Ісаківна
(8.04.1911 – ?)

Народилася в с. Чорна Остропольського району Хмельницької області. Навчалася в Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка (1933–1938). В 1947 р. захистила кандидатську

дисертацію під назвою «Ембріологія та динаміка ергастичних речовин в насінні олійних культур». Того ж року почала працювати у відділі цитології та ембріології Інституту ботаніки АН УРСР молодшим науковим співробітником (з 1952 р.), пізніше старшим (1956–1972).

Досліджувала особливості формування пиляків, мікро- та макроспорогенезу, розвитку чоловічого й жіночого гаметофітів, запилення – запліднення, ембріо- та ендоспермогенезу у видів родин *Linaceae* та *Rosaceae*, виявила особливості запліднення, розвитку насінини та плоду, спричинені віддаленою гібридизацією. М.І. Худяк подала узагальнюючу морфологічну і фізіологічну характеристику ендосперму покритонасінних рослин від моменту його виникнення до повної стиглості насіння. Авторка розглядала різні типи ендосперму, вплив різних способів запилення на його розвиток, біологічну роль в утворенні насінини та плода. Нею описано зміни, що виникають в ендоспермі за віддалених схрещувань, котрі спричинюють нежиттєздатність насіння. Значну увагу вчена приділяла впровадженню наукових досягнень в практику сільського господарства. Створений нею тетраплоїдний гібрид жита був районований в Україні.

М.І. Худяк – автор та співавтор 35 наукових праць та 2 монографій. Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Модилевский Я.С., Окслюк П.Ф., Худяк М.И., Дзюбенко Л.К., Бейлис-Вырочая Р.А. 1958. *Цитозмбриология основных хлебных злаков*. Киев: Изд-во АН УССР, 336 с.
- Худяк М.И. 1963. *Эндосперм покрытосеменных растений*. Киев: Наукова думка, 182 с.
- Худяк М.И. 1968. Образование гибридных зерновок при скрещивании тетраплоидной ржи с диплоидной. *Журнал общей биологии*, 29(1): 109–120.
- Худяк М.И. 1970. Особенности процесса плодообразования при отдаленной гибридной и скрещивании диплоидов с автополиплоидами. В сб.: *Отдаленная гибридная растения*. Москва; Колос, с. 296–302.
- Худяк М.И., Банникова В.П. 1968. Цитозмбриологические основы явления несовместимости при отдаленной гибридной и скрещивании покрытосеменных растений: Обзор. *Цитология и генетика*, 2(2): 152–164.
- Окслюк П.Ф., Худяк М.И. 1955. Новые данные об оплодотворении у пшеницы. *ДАН СССР*, 105(4): 835–838.

Хржановський
Володимир Геннадійович
(06.11.1912 – 10.04.1985)

Володимир Геннадійович Хржановський – відомий ботанік, флорист, систематик, морфолог, фахівець з проблем еволюційного морфогенезу, філогенії та теорії інтродукції рослин, професор, доктор біологічних наук, заслужений діяч науки.

Народився 6 листопада 1912 р. у м. Ялта в родині вчителя. Семирічну школу та агрономічний технікум закінчив у Барському районі Вінницької обл., вчительські курси – у м. Ржищеві Київської обл. У 1930 р. вступив до Пермського державного університету, в 1935 р. продовжив навчання на біологічному факультеті Середньоазійського держуніверситету (м. Ташкент). Там відбулася його перша зустріч з відомим флористом і систематиком М.Г. Поповим, широта мислення якого захопила молодого вченого та збагатила його науковий потенціал. Як учень і послідовник видатного вченого В.Г. Хржановський багато зробив для популяризації його наукового спадку. По закінченню Середньоазійського університету (1938) В.Г. Хржановський працював на кафедрі ботаніки Казахського держуніверситету (м. Алма-Ата), згодом став проректором цього закладу. Педагогічну роботу Володимир Геннадійович успішно поєднував з експедиційними дослідженнями. Саме в цей період особливе місце в його дослідженнях займали види роду *Rosa* L. як джерело аскорбінової кислоти.

У 1944 р. В.Г. Хржановський став доцентом кафедри вищих рослин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. З 1945 р. до 1953 р. працював у системі Академії наук УРСР. В Інституті ботаніки АН УРСР (м. Київ) займав посаду старшого

наукового співробітника, був ученим секретарем і заступником Голови Львівського філіалу Інституту ботаніки та директором Державного природознавчого музею АН УРСР (м. Львів), викладав у Львівському ветеринарному інституті. Робота в Інституті ботаніки для нього позначилась дружніми науковими зв'язками з видатними особистостями – П.С. Погребняком, М.В. Клоковим, М.І. Котовим, Д.М. Доброчаєвою.

У повоєнні часи вчений брав участь у дослідженнях флори Закарпаття (1946–1947), Прикарпаття (1949–1950), південно-східного Лісостепу (1948–1950) і Криму, Кавказу (1949–1951). Під час експедицій Володимир Геннадійович вивчав таксономічний склад роду *Rosa* L., розповсюдження шипшин у природних угрупованнях, виділив види, що мають значення як сировина для вітамінної промисловості. Дослідження рослин у природних умовах поєднувалось з вивченням їх на штучно створених ділянках, де були введені в культуру високовітамінні шипшини з Середньої Азії. В результаті були здобуті цікаві матеріали з індивідуального розвитку та мінливості представників роду. Вивчення шипшин безпосередньо в природі, накопичення та опрацювання гербарних колекцій (Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР, Ботанічного інституту ім. В.Л. Комарова АН СРСР та ін.), дало можливість одержати важливу інформацію з екології, географії і систематики більшості видів.

В.Г. Хржановський був визнаним розологом у колишньому Радянському Союзі. Всього для Європейської частини СРСР і Кавказу він наводив 112 видів і 60 форм. Серед них 12 видів культивовані, 38 видів і 30 форм описані як нові для науки, 4 види – вперше для флори європейської частини колишнього СРСР (*Rosa glauca* Poirg., *R. pendulina* L., *R. arvensis* Huds., *R. elliptica* Tausch). Результати критичної обробки роду *Rosa* в межах України представлено на сторінках фундаментального флористичного зведення «Флора УРСР» (1954) та двох видань «Визначника рослин України» (1950, 1965), для яких, крім роду *Rosa*, Володимир Геннадійович опрацював і такі великі родини, як Rubiaceae, Chenopodiaceae, Amaranthaceae.

У 1953 р. Володимир Геннадійович захистив докторську дисертацію «Рози Європейської частини СРСР, Криму і Кавказу»,

за матеріалами якої в 1958 р. опубліковано монографію «Розы. Филогения и систематика. Спонтанные виды Европейской части СССР, Крыма и Кавказа. Опыт и перспективы использования», яка була важливим внеском у розвиток біологічної науки.

Упродовж 1953–1985 рр. В.Г. Хржановський завідував кафедрою ботаніки Московської сільськогосподарської академії ім. К.А. Тімірязєва, яку очолював до останніх днів життя. Одночасно він був професором кафедри ботаніки Університету дружби народів ім. Патриса Лумумби, а протягом 1969–1971 рр. працював директором Всесоюзного науково-дослідного інституту лікарських рослин.

Великого значення вчений надавав вихованню висококваліфікованих спеціалістів. Під його керівництвом підготовано три докторських і 18 кандидатських дисертацій. В.Г. Хржановський був автором майже 130 праць, його підручники та учебні посібники отримали високу оцінку фахівців і широке визнання.

Володимир Геннадійович відзначався високою ерудицією та інтелігентністю. Працюючи тривалий час у Москві, в російськомовному середовищі, професор В.Г. Хржановський не забував своєї рідної української мови, був великим пошанувачем культурної спадщини України. Притаманні йому глибокі патріотичні почуття та висока національна свідомість були важливою рисою видатного вченого і громадянина.

На честь вченого названий новий для науки вид *Rosa chrshanovskii* Dubovik.

Похований у Москві на Кунцевському цвинтарі (РФ).

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Хржановський В.Г. 1949. Шипшини Закарпатської області УРСР. *Ботанічний журнал АН УРСР*, 6(1): 58–73.
- Хржановский В.Г. 1952. *Розы европейской части СССР, Крыма и Кавказа*: автореф. дис. ... д-ра биол. наук. Львов, 29 с.
- Хржановский В.Г. 1954. Рід Шипшина – *Rosa* L. У кн.: *Флора УРСР*. Т. 4. Київ: Вид-во АН УРСР, с. 177–281.
- Хржановский В.Г. 1958. *Розы. Филогения и систематика. Спонтанные виды Европейской части СССР, Крыма и Кавказа. Опыт и перспективы использования*. Москва: Советская наука, 476 с.
- Хржановский В.Г. 1969. *Основы ботаники с практикумом*. Москва: Высшая школа, 575 с.

- Хржановский В.Г., Пономаренко С.Ф. 1982. *Ботаника*. Москва: Колос, 431 с.
 Хржановский В.Г. 1982. *Курс общей ботаники*: в 2-х ч. Москва: Высшая школа, ч. 1, 384 с.; ч. 2, 542 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Барна М.М., Барна Л.С., Чопик В.І. 2012. Відомий український ботанік – флорист, систематик і морфолог (до 100-річчя від дня народження професора В.Г. Хржановського). *Наукові записки Тернопільського національного пед. ун-ту. Сер. Біол.*, 53(4): 139–142.
- Берко Й.М. 2003. Володимир Геннадійович Хржановський. *Науковий вісник Львівської державної академії ветеринарної медицини імені С.З. Гжицького*, 5(1): 254–257.
- Доброчаєва Д.М., Савицький В.Д. 1985. Пам'яті Володимира Геннадійовича Хржановського. *Український ботанічний журнал*, 42(5): 83.
- Рубцова О.Л. 2004. Володимир Геннадійович Хржановський. Наукова спадщина (до 90-річчя від дня народження). *Український ботанічний журнал*, 60(5): 102–108.

Олена Булах, Олена Красняк

Кондратюк Євген Миколайович (10.10.1914 – 21.09.1992)

Народився у с. Старий Солотвин, нині Бердичівський р-н Житомирської обл. України, у селянській родині. Після закінчення школи навчався в Бердичівському кооперативному технікумі (1929–1932) та на робфаці Мукомольно-елеваторного інституту в Томську (1932–1933); з відзнакою закінчив в 1938 р. біологічний факультет Томського університету імені

В.В. Куйбишева (натепер Томський державний університет). Рік по тому очолював педагогічне училище в м. Ставрополь-на-Волзі (нині Тольятті). У листопаді 1939 р. Євген Миколайович повернувся в Україну та працював спочатку викладачем дарвінізму, потім деканом факультету заочної освіти агрономів у Житомирському сільськогосподарському інституті.

Під час Другої світової війни Є.М. Кондратюк служив у діючій армії на Південно-Західному, Сталінградському, Південному, 4-му Українському, 2-му Білоруському фронтах, очолював штаб військової частини 8-ї та 1-ї Повітряних армій.

У 1946 р. Євген Миколайович повернувся до викладацької роботи на кафедрі ботаніки Житомирського сільськогосподарського інституту, де продовжив розпочаті перед війною наукові дослідження. В 1950 р. успішно захистив кандидатську дисертацію на тему «Дикоростуча флора Житомирського Полісся та можливості її використання в народному господарстві».

Впродовж 1949–1952 рр. Є.М. Кондратюк працював в Інституті ботаніки АН УРСР молодшим, а в 1952 р. – старшим науковим співробітником та секретарем вченої ради інституту.

У період 1959–1965 рр. Євген Миколайович очолював Ботанічний сад АН УРСР (натепер Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України). Під його керівництвом завершилося будівництво саду та відбулося його офіційне відкриття для відвідувачів, продовжився розвиток його структури, поповнювалися ботанічні колекції, проводилися фундаментальні теоретичні та прикладні дослідження з інтродукції та акліматизації рослин. У ці роки паралельно очолював роботу Ради ботанічних садів України та Молдови. В 1964 р. йому було присуджено звання професора.

У роки, проведені в Києві, Євген Миколайович глибоко вивчав хвойні України, результатом чого стали кілька номенклатурних новацій та описів нових для науки видів з родів *Pinus* L. та *Juniperus* L., а також монографія «Дикоростучі хвойні України» (1960). Результати цієї роботи були узагальнені в докторській дисертації під назвою «Хвойні України у зв'язку з історією розвитку флори хвойних Східної Європи і Кавказу» (1963). Вагомим внеском у ботанічну науку стала розроблена ним нова

система класифікації хвойних та детальна схема їхньої філогенії, висвітлення історії розвитку хвойних на території рівнинної частини Східної Європи з палеозою до кайнозою, а також окреслення шляхів їхнього раціонального використання. Є.М. Кондратюк є одним із авторів фундаментальної праці «Флора УРСР» (т. 12, 1962), для якої він опрацював складні роди *Achillea* L. і *Ptarmica* Mill. та описав новий вид *Achillea inundata* Kondr.

У період 1965–1970 рр. Євген Миколайович завідував кафедрою ботаніки Української сільськогосподарської академії, приділяючи увагу методиці викладання ботаніки у вузах.

Від 1970 до 1987 р. Є.М. Кондратюк був призначений директором створюваного Донецького ботанічного саду АН УРСР, від 1987 р. став радником при дирекції цієї установи. Наукові праці і дослідження Євгена Миколайовича цього періоду перш за все стосуються широкого кола питань промислової ботаніки: вивчення антропогенного впливу на рослинність і флору Донбасу, розробки способів рекультивациі ландшафтів, моделювання стійких насаджень в умовах промислового середовища, використання рослин та їхніх угруповань для боротьби з промисловим забрудненням, опрацювання результатів інтродукції у регіон нових корисних рослин. Деякі результати роботи з цього напрямку викладені в монографії «Промышленная ботаника» (1980), співавтором і відповідальним редактором якої став Євген Миколайович.

Велику увагу вчений приділяв питанням інвентаризації рослинного покриву, стратегіям його охорони, раціонального використання та відтворення. Друком вийшли кілька значущих робіт Є.М. Кондратюка у співавторстві «Конспект флоры юго-востока Украины: сосудистые растения» (1985), «Луганский государственный заповедник: растительный покров» (1988), «Каталог растений Донецкого ботанического сада» (1988), «Редкие, эндемичные и реликтовые растения юго-востока Украины в природе и культуре» (1990), «Ковыльные степи Донбасса» (1992). Вчений був офіційним науковим куратором Луганського заповідника АН УРСР (натепер Луганський природний заповідник НАН України) протягом 1974–1984 рр.; за його безпосередньої участі організовано відділення

«Провальський степ». Є.М. Кондратюк є засновником Криворізького ботанічного саду НАН України. У Кривому Розі спочатку було відкрито опорний пункт, потім відділення Донецького ботанічного саду, а від 1992 р. і натеper самостійна установа – Криворізький ботанічний сад НАН України.

У 1972 р. вченого обрано членом-кореспондентом АН УРСР. За розробку теоретичних основ створення, практику будівництва, наукову та організаційну діяльність Донецького ботанічного саду Є.М. Кондратюк і В.П. Тарабрін у 1978 р. були удостоєні Премії імені М.Г. Холодного АН УРСР. У 1981 р. Є.М. Кондратюку присвоєно звання «Заслужений діяч науки УРСР».

Під керівництвом Є.М. Кондратюка було підготовлено понад 20 кандидатських і 5 докторських дисертацій. Все життя він вдало поєднував наукову, організаційну, педагогічну, просвітницьку та громадську діяльність. У 1950-ті роки займав низку посад у Президії АН УРСР: працював науковим співробітником-консультантом (1952–1953) Відділу спецробіт, вченим секретарем (1953–1955) Президії АН УРСР з біологічних та сільськогосподарських наук тощо. Працював у редколегіях «Українського ботанічного журналу» (1950–1955) та низки наукових періодичних видань. З 1984 р. поділяв з А.М. Гродзинським обов'язки відповідального редактора міжвідомчого збірника наукових праць «Інтродукция и акклиматизация растений». Євген Миколайович є автором та співавтором понад 250 наукових праць.

Є.М. Кондратюк був віце-президентом Українського ботанічного товариства і головою його Донецького відділення. Займав посаду голови Постійної комісії з промислової ботаніки при Науковій раді АН СРСР. Неодноразово обирався до державних органів управління м. Донецька. Понад 15 років Є.М. Кондратюк читав курс філогенії вищих рослин та місцевої флори в Донецькому державному університеті. Був консультантом і автором статей «Української радянської енциклопедії», «Української сільськогосподарської енциклопедії». На знак пошани і вдячності біля головного входу до Донецького ботанічного саду НАН України встановлено погруддя вченого.

Кондратюк Є.М. нагороджений орденами Червоної Зірки (1944), «Знак Пошани» (1976), Трудового Червоного Прапора (1984), іншими державними нагородами.

Похований у м. Донецьк на цвинтарі Широкине.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Кондратюк Є.М. 1960. *Дикоростучі хвойні України*. Київ: Вид-во АН УРСР, 120 с.
- Кондратюк Є.М. 1962. *Achillea, Ptarmica*. У кн.: *Флора УРСР*. Т. 11. Ред. О.Д. Віслюкіна. Київ: Вид-во АН УРСР, с. 230–265.
- Кондратюк Е.Н., Ивченко С.И., Смык Г.К. 1967. *Дикорастущие лекарственные и плодовые растения Украины*. Киев: Урожай, 180 с.
- Кондратюк Е.Н., Тарабрин Е.Н., Бакланов В.И., Бурда Р.И., Хархота А.И. 1980. *Промышленная ботаника*. Ред. Е.Н. Кондратюк. Киев: Наукова думка, 257 с.
- Кондратюк Е.Н., Бурда Р.И., Остапко В.М. 1985. *Конспект флоры юго-востока Украины*. Киев: Наукова думка, 272 с.
- Тарабрин В.П., Кондратюк Е.Н., Башкатов В.Г., Игнатенко А.А., Коршиков И.И., Чернышова Л.В., Шацкая Р.М. 1986. *Фитотоксичность органических и неорганических загрязнителей*. Киев: Наукова думка, 216 с.
- Кондратюк Є.М., Хархота Г.І. 1987. *Словник-довідник з екології*. Київ: Урожай, 160 с.
- Кондратюк Е.Н., Бурда Р.И., Чуприна Т.Т., Хомякова М.Т. 1988. *Луганский государственный заповедник. Растительный мир*. Ред. В.П. Тарабрин. Киев: Наукова думка, 188 с.
- Кондратюк Е. Н., Остапко В. М. 1990. *Редкие, эндемичные и реликтовые растения юго-востока Украины в природе и культуре*. Киев: Наукова думка, 152 с.
- Азарх Л.Р., Глухов А.З., Кондратюк Е.Н. 1991. *Кормовые растения для улучшения низкопродуктивных естественных угодий юго-востока Украины*. Донецк: ДЦНТИ, 205 с.
- Кондратюк Е.Н., Чуприна Т.Т. 1992. *Ковыльные степи Донбасса: современное состояние и перспективы восстановления*. Киев: Наукова думка, 171 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Глухов О.З., Бурда Р.І. 1993. Творчий шлях члена-кореспондента АН України Євгена Миколайовича Кондратюка. *Український ботанічний журнал*, 50(4): 114–120.
- Особові архіви фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського*. 2017. Відп. ред. Л.М. Яременко. Київ, с. 253–25. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0011519>
- Кондратюк Євген Миколайович (10.10.1914 – 21.09.1992) – ботанік, член-кореспондент АН України. До 100-річчя від дня народження. *Сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського*. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/node/1333>

Доброчаєва
Дарина Микитівна
(30.03.1916 – 01.12.1995)

Професор Дарина Микитівна Доброчаєва народилася в с. Хижники Хмельницької області. Після закінчення школи та педагогічних курсів працювала вчителькою. Потім навчалася в Північнокавказькому ветеринарно-зоотехнічному інституті (м. Новочеркаськ), Ростовському та Харківському державних університетах.

Від 1938 р. її наукове життя було пов'язане з Інститутом ботаніки АН УРСР. Вона працювала у відділі геоботаніки, згодом навчалася в аспірантурі відділу систематики і флористики судинних рослин (науковий керівник чл.-кор. АН УРСР, д.б.н., проф. Є.І. Бордзіловський).

Під час евакуації працювала агрономом у Ярославській області. У 1942–1944 рр. служила в складі 215 авіаційно-винищувальної дивізії діючої армії. Після демобілізації повернулася до Києва та продовжила навчання в аспірантурі Інституту ботаніки АН УРСР під керівництвом проф. М.В. Клокова.

Кандидатську дисертацію під назвою «Систематичний та історико-географічний нарис роду *Centaurea* L. s.l. у флорі УРСР» захистила в 1946 р. За результатами дослідження встановила склад (45 видів) та запропонувала систему роду *Centaurea*, висвітлила історію його розвитку, описала п'ять нових для науки видів: *C. nigriceps* Dobrocz., *C. alutacea* Dobrocz., *C. ternopoliensis* Dobrocz., *C. pseudocoriacea* Dobrocz., *C. pseudomaculosa* Dobrocz. Усе подальше наукове життя, діяльність і творчість вченої були пов'язані з Інститутом ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. Вона була

незмінним автором від 6-го до 12-го томів «Флори УРСР»; опрацювала 513 видів судинних рослин із родин Geraniaceae, Oxalidaceae, Linaceae, Malvaceae, Cistaceae, Onagraceae, Boraginaceae, Rosaceae, Asteraceae тощо. Разом із Д.К. Зеровим, М.І. Котовим, М.В. Клоковим та А.І. Барбаричем у 1969 р. за цю фундаментальну працю була удостоєна Державної премії УРСР у галузі науки і техніки. Результати критико-таксономічного аналізу низки таксонів покритонасінних опубліковані у книгах «Визначник рослин УРСР» (1950), «Визначник рослин України» (1965), «Флора Крима» (1969), «Визначник рослин Українських Карпат» (1977), «Флора европейской части СССР» (1981), «Хорология флоры Украины» (1986), «Определитель высших растений Украины» (1987), «Червона книга України» (1996). Докторську дисертацію «Бурачничкоцвіті (Boraginales Hutch.) европейської частини СРСР» захистила в 1978 р. Навела 143 види шорстколистих замість відомих раніше 110, описала 6 нових для науки видів: *Onosma volgense* Dobroc., *Onosma guberlinense* Dobroc. & V.M.Vinogr., *Onosma macrochaetum* Klokov & Dobroc., *Echium popovii* Dobroc., *Symphytum popovii* Dobroc., *Myosotis popovii* Dobroc., а також декілька таксонів інших рангів. Інтерес Д.М. Доброчаєвої до вивчення бур'янів знайшов відображення в колективній монографії «Бур'яни України» (1970), де опрацювала види родин Oxalidaceae, Zygophyllaceae, Linaceae, Boraginaceae, Asteraceae.

Визначний етап життя і творчості Д.М. Доброчаєвої пов'язаний із Ботанічним музеєм Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР, який вона почала організовувати за ініціативи та підтримки президента АН УРСР академіка АН УРСР Б.Є. Патона та проф. К.М. Ситника (на той час завідувача відділом фізіології рослин Інституту). Відповідно до Постанови Ради Міністрів УРСР від 8 червня 1966 р., було заплановано створення експозиційно-територіального комплексу Центрального науково-природознавчого музею АН УРСР, складовою частиною якого був Ботанічний музей.

Під безпосереднім керівництвом Д.М. Доброчаєвої невеликий творчий колектив вчених розробив наукові основи фітобіологічних експозицій, експозиційні плани та ескізні проекти 109 вітрин, 10 біогруп, 8 діорам, у яких виставлено 3,5 тис. натурних експонатів, близько 500 фотографій, схеми, малюнки, карти тощо. Основою

експозицій музею стали рослини, зібрані під час численних експедицій у різні регіони України та світу. У 1969 р. було відкрито першу, а в 1973 р. — другу чергу експозицій Ботанічного музею загальною площею 1400 м². Тепер Ботанічний відділ Національного науково-природничого музею НАН України носить ім'я Д.М. Доброчаєвої, а вхід до нього прикрашає її барельєф.

Важливою дослідницькою працею Д.М. Доброчаєвої була історія ботанічної науки. Вона приділяла багато уваги вивченню наукової спадщини, біографій, епістолярію видатних, але почасти забутих, свідомо замовчуваних чи репресованих ботаніків. Вшановуючи пам'ять про вчених й відновлюючи справедливість, вона опублікувала низку праць про О.С. Роговича, О.А. Янату та Н.Т. Осадчу-Янату, Н.Т. Гаморака, Ю.Д. Клеопова та ін. У співавторстві з істориком-краєзнавцем, журналістом Г.П. Мокрицьким опублікувала книгу про президента Всеукраїнської академії наук академіка В.І. Липського. Завдяки її зусиллям видані двотомник робіт її вчителів М.Г. Попова (1983) та докторська дисертація Ю.Д. Клеопова (1990).

Д.М. Доброчаєва активно займалася громадською діяльністю, була членом Вченої ради та Спеціалізованої вченої ради Інституту ботаніки АН УРСР, спеціалізованої вченої ради Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР, членом Президії Українського ботанічного товариства, згодом — його почесним членом, брала активну участь у роботі Співки письменників УРСР, товариства «Знання». Її науково-організаторська діяльність відзначена Грамотою Президії Верховної Ради Української РСР, медалями; їй присуджено звання Заслужений діяч науки і техніки УРСР (1982).

На честь Дарини Микитівни описано новий для науки вид *Centaurea × dobroczaevae* Tzvelev (*C. diffusa* Lam. × *C. pseudomaculosa* Dobroc.), створено фільм «Дарина Доброчаєва. Берегиня флори» (2015, режисер О. Домбровський), названо вулицю в с. Хижники.

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

Доброчаєва Д.М. 1955. Родини Geraniaceae, Oxalidaceae, Malvaceae та ін. В кн.: *Флора УРСР*. Ред. М.В. Клоков, О.Д. Віслюкіна. Київ: Вид-во АН УРСР, т. 7, с. 5–67, с. 261–301, с. 410–445.

- Доброчаєва Д.М. 1970. Родини Oxalidaceae, Linaceae, Boraginaceae та ін. В кн.: *Бур'яни України: Визначник-довідник*. Відпов. ред. О.Д. Вісюліна. Київ: Наукова думка, с. 229–230, с. 287–311.
- Доброчаєва Д.М. 1977. Родина Boraginaceae. В кн.: *Визначник рослин Українських Карпат*. Відпов. ред. В.І. Чопик. Київ: Наукова думка, с. 238–248.
- Доброчаєва Д.М., Заверуха Б.В., Сипайлова Л.М. 1978. *У царстві флори*. Київ: Наукова думка, 172 с.
- Доброчаєва Д.Н. 1981. Boraginaceae Juss. В кн.: *Флора европейской части СССР*. Отв. ред. Ан.А. Федоров. Ленинград: Наука, т. 5, с. 113–179.
- Доброчаєва Д.М. 2016. Систематичний та історико-географічний нарис роду *Sentaurea* s.l. у флорі УРСР. У кн.: *Дарина Микитівна Доброчаєва. До 100-річчя від дня народження*. Упоряд. А.П. Ільїнська, В.В. Протопопова, М.В. Шевера. Київ: Академперіодика, 168 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Ільїнська А.П., Протопопова В.В., Шевера М.В. 2016. Дарина Микитівна Доброчаєва (1916–1995). У кн.: *Дарина Микитівна Доброчаєва. До 100-річчя від дня народження*. Укл. А.П. Ільїнська, В.В. Протопопова, М.В. Шевера. Київ: Академперіодика, с. 7–28.
- Ільїнська А.П., Шевера М.В. 2006. *Дарина Микитівна Доброчаєва (1916–1995)*. Київ, Кременчук: ПП Щербатих, 40 с.

Мирослав Шевера, Антоніна Ільїнська

ОСИЧНЮК Віталій Веніамінович (25.11.1918 – 17.02.1994)

Віталій Веніамінович Осичнюк – відомий дослідник-степознавець, провідний фахівець з вивчення степових екосистем, систематик, еколог, спеціаліст з охорони природи,

автор фундаментальних праць про генезис та еволюцію ботаніко-географічних комплексів рівнинної частини Правобережної України, її ендемізм, біогеографічні особливості, просторовий розподіл рослинності.

Народився в с. Михайлівка Бершадського району Вінницької області в сім'ї вчителя. У 1938 р. вступив на біологічний факультет Київського інституту народної освіти (тепер Київський національний університет ім. Тараса Шевченка), а в 1939 р. був призваний до лав Радянської армії та зарахований курсантом Чкаловського (Оренбурзького) стрілецько-кулеметного училища. Після завершення навчання в травні 1941 р. отримав звання лейтенанта і посаду командира кулеметної роти в прикордонному районі.

З перших днів війни брав участь у військових операціях. Був командиром взводу, роти й батальйону, вісім разів був поранений, отримав високі нагороди. В післявоєнні роки В.В. Осичнюк відновив навчання на біолого-грунтознавчому факультеті Київського державного університету, який закінчив у 1952 р. та став асистентом кафедри судинних рослин. У період 1956–1958 рр. навчався в аспірантурі, захистив кандидатську дисертацію на тему «Флора і рослинність середнього Побужжя» (1962). Вже в 1959 р. його було запрошено на посаду старшого наукового співробітника відділу геоботаніки Інституту ботаніки АН УРСР.

Учений займався питаннями динаміки рослинного покриву в степових заповідниках, пізніше – в тривалих експериментальних дослідженнях за стаціонарних умов, постійно поглиблюючи і розширюючи коло охоплюваних проблем. Зокрема, крім вивчення внутрішньовидових та міжвидових взаємовідносин у фітоценозах, він досліджував первинну продуктивність за Міжнародною біологічною програмою, вивчав зміни просторової структури угруповань та структурно-функціональні зв'язки компонентів степових екосистем. В.В. Осичнюк визначив основні умови оптимального розвитку едифікаторів, розробив та апробував регуляційні заходи в степових заповідниках. Дослідник проаналізував структурно-фізичну організацію степових екосистем, з'ясував

спрямованість трансформації фітоценозів у рядах резерватних сукцесій, визначив окремі характерні ланки й загальні ознаки сукцесійного процесу. Ним було також з'ясовано особливості алелопатичної активності та взаємовідносини рослин в угрупованнях, проаналізовано структурно-фізичну організацію степових екосистем. Визначалися також окремі характерні ланки та загальні ознаки сукцесійних процесів. Усі отримані результати дослідник узагальнив у близько 100 наукових публікаціях та колективних монографіях.

В.В. Осичнюк започаткував науковий напрям вивчення природно-структурної організації рослинних угруповань. На основі багаторічних стаціонарних досліджень рослинності Українського степового заповідника вчений з'ясував динаміку, продуктивність, напрями зміни вертикальної диференціації степових ценозів за умови заповідання. Віталій Веніамінович започаткував у відділі геоботаніки кількісні методи дослідження рослинності України. В його наукових працях викладено великі й вичерпні відомості про експериментальні та стаціонарні дослідження біогеоценологічного характеру, структурно-динамічні особливості рослинного покриву, детальні описи окремих синузій, фітоценозів, флористичних регіонів Степу і роз'яснення термінологічних понять, систематичного положення окремих домінантів степів, матеріали щодо видової та ценотичної охорони фітокомпонентів тощо. В.В. Осичнюк також започаткував науковий напрям з вивчення природно-структурної організації рослинних угруповань.

На основі багаторічних стаціонарних досліджень рослинності Українського степового заповідника він з'ясував динаміку, продуктивність, напрями зміни вертикальної диференціації степових ценозів за умови заповідання. Значну увагу Віталій Веніамінович приділив дослідженню впливу антропогенного навантаження на продуктивність степових фітоценозів. Зокрема, з'ясував вплив щорічного сінокошення, ранньовесняного випалювання та надмірного випасання на первинну продукцію степових угруповань. Дослідник уперше встановив, що завдяки впровадженню заповідного режиму, відбувається мезофітизація степових ценозів і підвищення їхньої

продуктивності. Матеріали спостережень протягом десятиліть стали основою для проведення автором узагальнень щодо фітоморфічних і біологічних особливостей, вегетативної активності, характеристик вікової структури популяції степової рослинності в умовах заповідання.

В Україні та інших країнах В.В. Осичнюка слушно вважали провідним фахівцем у галузі вивчення степових екосистем. Виключна скромність і доброзичливість незмінно викликали потяг до нього особливо молоді. У стилі спілкування В.В. Осичнюка вимогливість і принциповість завжди поєднувалися з добрим гумором, влучним народним прислів'ям і приказкою.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Клоков М.В., Осычнюк В.В. 1976. Ковыли Украины. В кн.: *Новости систематики высших и низших растений*. Киев: Наукова думка, с. 7–92.
- Осичнюк В.В. 1966. Зміни рослинності заповідника Хомутовський степ за 40 років. *Український ботанічний журнал*, 23(4): 50–56.
- Осичнюк В.В. 1973а. Зміни рослинного покриву степу. В кн.: *Рослинність УРСР. Степи, кам'янисті відслонення, піски*. Київ: Наукова думка, с. 246–315.
- Осичнюк В.В. 1973б. Рослинність відслонень кристалічних порід. В кн.: *Рослинність УРСР. Степи, кам'янисті відслонення, піски*. Київ: Наукова думка, с. 73–398.
- Осичнюк В.В. 1979. Деякі особливості заповідного режиму у відділеннях Українського державного степового заповідника. *Український ботанічний журнал*, 36(4): 347–352.
- Осычнюк В.В., Билык Г.И., Ткаченко В.С. и др. 1976. Растительный покров (Хомутовская степь). В кн.: *Почвенно-биогеоценологические исследования в Приазовье*. Москва: Наука, вып. 2, с. 32–122.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Осычнюк В.В., Андриенко Т.Л. 1982. *География растительного покрова Украины*. Киев: Наукова думка, 286 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Ткаченко В.С., Генов А.П. 1994. Віталій Веніамінович Осичнюк (1915–1994 рр.). *Український ботанічний журнал*, 51(2–3): 258–259.

Дмитро Дубина, Василь Ткаченко

Мошкова
Нонна Олексіївна
(13.08.1918 – 19.05.1998)

Фахівець-монограф, знавець ниткуватих зелених та прісноводних бурих і червоних водоростей України, одна з перших вихованок київської школи фікологів О.В. Топачевського – Д.К. Зерова – А.М. Окснера. Наукове життя Н.О. Мошкової пов'язане з Інститутом ботаніки; вона авторка (або співавторка) трьох випусків серії «Визначник прісноводних водоростей Української РСР» (вип. VI, VII та XII), присвячених різним систематичним групам водоростей та одного з визначників серії «Определитель пресноводных водорослей СССР», вип. 10 (1).

Нонна Олексіївна Мошкова вищу освіту здобула в Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка, проходила спеціалізацію на кафедрі нижчих рослин і водночас працювала лаборанткою в Інституті ботаніки під керівництвом О.В. Топачевського з 1946 року. Після завершення навчання вступила до аспірантури при Інституті ботаніки АН України (науковий керівник А.М. Окснер), де навчалася протягом 1949–1952 рр. Захистила кандидатську дисертацію на тему «Донна прибережна альгофлора верхньої частини Середнього Дніпра і її господарське значення», присвячену вивченню різних груп водоростей прибережних водойм території від гирла р. Прип'ять до середньої ділянки р. Дніпра в межах Канівського заповідника (1953).

У статусі молодшого наукового співробітника Н.О. Мошкова з 1952 р. працювала у відділі нижчих рослин Інституту ботаніки АН України, згодом за Постановою Президії АН УРСР була переведена на посаду старшого наукового співробітника (1960), звання старшого наукового співробітника за спеціальністю «ботаніка» отримала в

1969 р. Вона продовжила поглиблено вивчати зелені ниткуваті, вошереві й прісноводні червоні водорості України та суміжних територій (РФ, Грузія). На початку 60-х років ХХ ст. Н.О. Мошкова разом з колективом молодих фахівців-альгологів досліджувала прикладні аспекти використання мікрowodоростей, зокрема зелених кокоїдних як білково-вітамінної домішки для годівлі сільськогосподарських тварин, а також для біологічної промисловості. За її участі розроблено метод вирощування хлорели на відходах бродильних та харчових виробництв, показано позитивний ефект використання цієї водорості у низці біологічних виробництв. Значну увагу Н.О. Мошкова приділила вивченню видового складу та ценотичної специфіки водоростей (як водних, так і позаводних екоотопів), що зростають у межах заповідних об'єктів – Канівського та Поліського заповідників (Балашов, Мошкова, 1973; Мошкова, Водоп'ян, 1973, 1975).

Проте основні зусилля вченої були націлені на проведення критико-таксономічного опрацювання ниткуватих зелених водоростей водойм України, вивчення їхнього видового складу, розробку таксономічної системи цієї морфолого-таксономічної групи. Вона підготувала узагальнюючі зведення визначників серії «Визначник прісноводних водоростей Української РСР», «Определитель пресноводных водорослей СССР» (1972, 1979) та в співавторстві (1983, 1986, 1993).

Водночас Нонна Олексіївна, виконуючи обов'язки завідувачки альготеки, з середини 1969 р. значні зусилля спрямовувала на уніфікацію фондів, їхнє упорядкування та каталогізацію.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Мошкова Н.А. 1953. *Донная прибрежная альгофлора верхней части Среднего Днепра и ее хозяйственное значение*: автореф. дис. ... канд. биол. наук. Киев, 15 с.
- Мошкова Н.О. 1972. Матеріали до флори вошерій України. *Український ботанічний журнал*, 29(3): 290–293.
- Мошкова Н.О. 1979. Улотриксові водорості – Ulotrichales. Кладофорові водорості – Cladophorales. В кн.: *Визначник прісноводних водоростей Української РСР*. Вип. 6. Відп. ред. М.М. Голлербах. Київ: Наукова думка, 499 с.
- Мошкова Н.О., Вассер С.П. 1987. Альготека Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР. *Український ботанічний журнал*, 44(1): 101–103.

- Мошкова Н.О., Водоп'ян Н.С. 1975. До флори обростань р. Перги у Поліському заповіднику. *Український ботанічний журнал*, 32(4): 415–424.
- Мошкова Н.А., Голлербах М.М. 1986. *Определитель пресноводных водорослей СССР*. Вып. 10: *Зеленые водоросли. Класс улотриковые (1). Порядок улотриковые*. Отв. ред. М.М. Голлербах. Ленинград: Наука, 360 с.
- Мошкова Н.А., Голлербах М.М. 1986. *Определитель пресноводных водорослей СССР*. Вып. 10 (1): *Зеленые водоросли. Класс улотриковые (1). Порядок улотриковые (Chlorophyta: Ulotrichophyceae, Ulotrichales)*. Ленинград: Наука, 360 с.
- Мошкова Н.О., Фролова І.О. 1983. *Визначник прісноводних водоростей Української РСР*. Вип. 12: *Червоні та бурі водорості (Rhodophyta, Phaeophyta)*. Відп. ред. Н.В. Кондратьєва. Київ: Наукова думка, 208 с.
- Юнгер В.П., Мошкова Н.О. 1993. *Визначник прісноводних водоростей Української РСР*. Вип. 7: *Едогонієві водорості – Oedogoniales*. Відп. ред. С.П. Вассер. Київ: Наукова думка, 412 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Науковий архів Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного, оп. 3.

Масюк Н.П., Кондратьєва Н.В., Ветрова З.И. 1998. Памяти Нонны Алексеевны Мошковой (1919–1998). *Альгология*, 8(3): 333–334.

Петро Царенко

Малиновський Костянтин Андрійович (06.01.1919 – 30.03.2005)

Професор Костянтин Андрійович Малиновський народився в м. Умань Черкаської області. Навчався на плодоовочевому факультеті Уманського сільськогосподарського інституту (1927–1937). Під час Другої світової війни брав участь у бойових діях (1944–1945), спершу в антифашистському

партизанському загоні на території Словаччини як командир диверсійного взводу, потім у складі IV Українського фронту радянської армії – мінометником у ранзі старшого сержанта. Брав участь у звільненні Праги. За бойові заслуги нагороджений орденами і медалями Радянського Союзу та Чехословаччини, зокрема орденом «Червоної Зірки». З 1948 р. працював молодшим науковим співробітником у відділі географії рослин Інституту ботаніки АН УРСР.

Після захисту кандидатської дисертації в 1954 р. К.А. Малиновський обіймав посаду старшого наукового співробітника Науково-природознавчого музею АН УРСР, а в 1961–1963 рр. очолював відділ геоботаніки цієї установи. Пізніше завідував відділом експериментальної екології та біогеоценології Львівського відділення Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР. У 1969 р. захистив докторську дисертацію, був призначений директором Науково-природознавчого музею, але наступного року за поданням Львівського обкому КППС був звільнений з цієї посади без пояснення причин. Відтоді до 1990 р. працював завідувачем відділу експериментальної екології (згодом популяційної екології) Львівського відділення Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР, яке в 1991 р. було реорганізоване в Інститут екології Карпат Академії наук України.

Основним науковим напрямом діяльності К.А. Малиновського було вивчення флори й рослинності високогір'я Українських Карпат. Він ретельно проаналізував літературні джерела і гербарні збори, накопичені за 200-літній період вивчення рослинного світу регіону, опрацював і доповнив об'ємну флористичну картотеку, укладену проф. Й. Мондальським.

У 1967–1972 рр. Костянтин Андрійович Малиновський очолював Український республіканський комітет з Міжнародної біологічної програми «Продуктивність гірських екосистем» у рамках проєкту МАВ (Людина і біосфера) ЮНЕСКО. Було досліджено первинну й вторинну продуктивність екосистем, а також процеси, які їх визначають: радіаційний, тепловий і гідрологічний режими, трансформацію речовин та енергії. К.А. Малиновський ініціював будівництво трьох наукових стаціонарів: на Боржаві (1949–1953), Квасівському Менчулі

(1954–1956) і Пожижевській (1958) на Чорногорі. Під час експедиційних виїздів учений досліджував рослинний покрив у Криму, на Кавказі, Паміро-Алаї, Тянь-Шані.

Костянтин Андрійович є засновником львівської наукової школи популяційної екології. Разом зі своїми учнями він спрямував дослідження спочатку на розкриття структури ценотичних популяцій, а згодом поглибив їх до вивчення популяцій як природно-історичних (генетичних) одиниць з особливим генофондом. Йому належить чимало знахідок рідкісних видів або локалітетів, раніше невідомих для Українських Карпат.

За керівництва К.А. Малиновського захищено понад 20 кандидатських і докторських дисертацій. У 1972–1980 рр. він очолював Проблемну раду АН УРСР з питань біогеоценології. Його діяльність була спрямована на розгортання комплексних біогеоценологічних досліджень в Україні за участі ботаніків, зоологів, ґрунтознавців та інших фахівців. Професор Малиновський понад 30 років очолював Львівське відділення Українського ботанічного товариства, був його почесним членом, а також членом Республіканської та Всесоюзної рад Ботанічного товариства СРСР. У 1990-х рр. він був ініціатором створення та засновником екологічної комісії при Науковому товаристві ім. Т.Г. Шевченка, яку й очолив.

Учений був також головним редактором «Екологічного збірника» цього товариства та його дійсним членом. Професора К.А. Малиновського обрано також дійсним членом Української лісівничої академії наук і Соросівським професором. Як віцепрезидент Львівської обласної Малої академії наук він активно займався залученням талановитої молоді до наукових досліджень, у 2003 р. був нагороджений медаллю Верховної Ради України.

За авторства та редакції професора К.А. Малиновського опубліковано 16 монографій і збірників праць, загалом – 270 наукових публікацій. Доробок професора Малиновського добре відомий не лише в Україні, а й за кордоном.

Він співпрацював з відомими вченими, зокрема з А.Л. Тахтаджяном, Т.О. Работновим, О.В. Смирновою, А.Г. Єленевським (Росія), Г. Вальтером, Г. Плахтером (Німеччина), К. Гадачем (Чехія), К. Зажицьким (Польща).

На честь К.А. Малиновського названо два види рослин — *Ranunculus malinovskii* Jelen. & Derg.-Sok. та *Cirriphyllum malynovskyi* Lazar. Єдиний в Україні високогірний біологічний стаціонар на г. Пожижевській носить ім'я Костянтина Малиновського.

Похований у Львові на Голосківському цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Біологічна продуктивність гірськососнового криволісся*. 1973. За ред. К.А. Малиновського. Київ: Наукова думка, 160 с.
- Біологічна продуктивність лучних біогеоценозів субальпійського поясу Карпат*. 1974. За ред. К.А. Малиновського. Київ: Наукова думка, 246 с.
- Внутрішньопопуляційна різноманітність рідкісних, ендемічних і реліктових видів рослин Українських Карпат*. 2004. За ред. М. Голубця, К. Малиновського. Львів: Поллі, 198 с.
- Малиновський К.А. 1959. *Біловусові пасовища субальпійського пояса Українських Карпат*. Київ: Вид-во АН УРСР, 206 с.
- Малиновський К.А. 1980. *Рослинність високогір'я Українських Карпат*. Київ: Наукова думка, 280 с.
- Малиновский К.А., Царик И.В., Коржинский Я.В. и др. 1984. *Дигрессия биогеоценотического покрова на контакте лесного и субальпийского поясов Черногоры*. Киев: Наукова думка, 208 с.
- Малиновський К.А., Сварник М.І. 1993. Бібліографія робіт, виконаних на карпатському біологічному стаціонарі Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН України в 1957–1987 рр. В кн.: *Структура високогірних фітоценозів Українських Карпат. Збірник наукових праць*. Київ: Наукова думка, с. 149–178.
- Малиновський К.А., Крічфалушій В.В. 2000. Високогірна рослинність. В кн.: *Рослинність України*. Гол. ред. В.А. Соломаха. Київ: Фітосоціоцентр, 230 с.
- Малиновський К.А., Крічфалушій В.В. 2002. *Рослинні угруповання високогір'я Українських Карпат*. Ужгород, 244 с.
- Структура високогірних фітоценозів Українських Карпат*. 1993. За ред. К.А. Малиновського. Київ: Наукова думка, 180 с.
- Структура популяцій рідкісних видів флори Карпат*. 1998. За ред. К.А. Малиновського. Київ: Наукова думка, 176 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Стойко С.М., Третяк П.Р., Чорнобай Ю.М. 2005. Костянтин Андрійович Малиновський. В зб.: *Наукові праці Лісівничої академії наук України*. Львів, вип. 4, с. 143–144.
- Царик Й.В., Кияк В.Г. 2014. До 95-річчя професора Костянтина Андрійовича Малиновського. *Біологічні Студії (Studia Biologica)*, 8(3–4): 233–234.

Стойко
Степан Михайлович
(14.03.1920 – 22.10.2020)

Професор Степан Михайлович Стойко народився в с. Кричеве Тячівського району Закарпатської області. Після закінчення гімназії (1938–1939) працював вчителем, потім 1940 р. був переведений на адміністративну роботу в Угорщину. Навчався заочно на юридичному факультеті університету в м. Печ (1943–1944), наприкінці війни працював перекладачем угорської мови у військовій частині 4-го Українського фронту. В 1945 р. призначений референтом відділу соціального забезпечення в Народній Раді Закарпатської України в Ужгороді, звідки отримав скерування на навчання до Львова, де в 1949 р. закінчив лісогосподарський факультет Львівського сільськогосподарського інституту за спеціальністю «Лісове господарство». Протягом 1952–1954 рр. С.М. Стойко навчався в аспірантурі в Інституті лісу АН УРСР. У 1955–1964 рр. працював на кафедрі ботаніки й дендрології Львівського лісотехнічного інституту (нині Національний лісотехнічний університет України) та викладав загальний курс ботаніки на лісогосподарському факультеті.

Від 1964 р. С.М. Стойко перейшов на посаду старшого наукового співробітника Державного природознавчого музею АН України у Львові, де почав вивчати дубові ліси Карпат, не лише в Україні, але й на теренах Словаччини та Румунії. У передгір'ї Закарпаття, на андезитових горбогір'ях, С.М. Стойко виявив острівні локалітети трьох нових для флори України південно-європейських видів роду *Quercus* L. – *Quercus cerris* L., *Q. polycarpa* Schur, *Q. aurea* Wierzb. (*Q. banatus* P. Kucera; *Q. dalechampii* auct. non

Теп.). Маючи багатий науковий матеріал про історію розвитку дубових лісів у третинний та четвертинний періоди, про філогенез роду *Quercus*, дані про сучасний ареал і висотне поширення видів дуба в Карпатах, про ценотичну структуру фітоценозів, С.М. Стойко підготував докторську дисертацію на тему «Дубові ліси Карпатської гірської системи», яку в 1969 р. успішно захистив на Об'єднаній Раді біологічних наук АН УРСР.

Для вирішення наукових питань щодо покращення екологічної ситуації в західних регіонах України, в 1970 р. під керівництвом проф. С.М. Стойка був створений відділ охорони природних екосистем, який він очолював до 1991 р., спочатку в Державному природознавчому музеї АН України, від 1974 р. – у складі Львівського відділення Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР, а від 1991 р. у складі новоорганізованого Інституту екології Карпат АН України. Як засновник наукової школи територіальної созології, будучи впродовж понад 20 років керівником створеного ним відділу охорони природних екосистем, Степан Михайлович доклав багато зусиль для інтеграції України у європейський природоохоронний простір як у науково-теоретичному, так і практичному контексті. Йому належить розроблення концепції нової галузі науково-дослідної та прикладної природоохоронної діяльності – созології (геосозології), чинної нині категоризації об'єктів природно-заповідного фонду України, обґрунтування концепції Зеленої книги України як офіційного документу та фактично реалізація її першого видання, категоризація раритетних об'єктів природного фітогено- та фітоценофонду й багато інших. Завдяки багатьом оригінальним ідеям Степана Михайловича, очолюваний ним відділ багато в чому випередив час науковими природоохоронними розробками.

Зважаючи на екологічну ситуацію у Карпатах та інших природно-географічних регіонах України, у відділі був визначений пріоритетний науковий напрям: охорона унікальних природних територіальних комплексів, їхніх біотичного, екосистемного, ландшафтного різноманіття та створення мережі природних заповідників, національних природних парків, біосферних резерватів та інших категорій природно-заповідного фонду.

Завдяки зусиллям співробітників відділу охорони природних екосистем були створені перші в Україні природні парки – Карпатський та Шацький.

Одночасно професор С.М. Стойко від 1988 р. активно займався викладацькою діяльністю, працював на посаді професора кафедри раціонального використання природних ресурсів і охорони природи географічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, де читав лекції з нормативного курсу «Охорона природи».

За час наукової діяльності С.М. Стойко підготував близько 700 публікацій, у тому числі близько 30 монографій. Під його керівництвом захищено 12 дисертаційних робіт, чимало його учнів стали докторами наук і професорами.

Професор Степан Михайлович Стойко нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня та орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня. В 2020 р. з нагоди 100-річного ювілею вченого Президія НАН України нагородила Степана Михайловича відзнакою «За наукові досягнення». Він є лауреатом Державної премії України в галузі науки і техніки, йому присвоєно звання доктора Honoris Causa Зволєнського технічного університету (Словаччина) та Львівського державного університету безпеки життєдіяльності ДСНС України. Він єдиний в Україні, нагороджений Золотою медаллю імені Петра Й. Ленне Фондації імені Й.Ф. Гете від Європейської Комісії (за успіхи в налагодженні міжнародної співпраці в галузі охорони природи), він також академік Лісівничої Академії наук України, Почесний лісівник України, Почесний член Українського ботанічного товариства й Дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка, Почесний член Асоціації карпатських національних парків.

Тривалий час професор С.М. Стойко очолював Президію Львівського обласного товариства охорони природи та Наукову раду Львівського будинку вчених. Був членом Ради Українського ботанічного товариства. Як заступник голови Ради з проблем біосфери Західного наукового центру АН УРСР брав активну участь в обґрунтуванні заходів з охорони природи в західному регіоні України.

Похований у Львові на Янівському цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Стойко С.М. 1966. *Заповідники та пам'ятки природи Українських Карпат*. Львів: Вид-во Львівського університету, 142 с.
- Стойко С.М. 1973. Нова галузь науки – охорона біосфери та її завдання на Україні. *Вісник АН УРСР*, 7: 83–91.
- Стойко С.М. 1977. *Карпатам зеленіти вічно*. Ужгород: Карпати, 174 с.
- Стойко С.М., Мілкіна Л.І., Солодкова Т.І., Заєць З.С., Тасенкевич Л.О., Жижин М.П. 1980. *Охорона природи Українських Карпат та прилеглих територій*. Київ: Наукова думка, 262 с.
- Стойко С.М., Тасенкевич Л.О., Мілкіна Л.І., Малиновський К.А., Третяк П.Р. та ін. 1982. *Флора і рослинність Карпатського заповідника*. Київ: Наукова думка, 218 с.
- Стойко С.М., Малиновський К.А., Мілкіна Л.І., Тасенкевич Л.О., Шевченко С.В., Третяк П.Р., Комендар В.І. та ін. 1982. *Карпатський заповідник*. Ужгород: Карпати, 124 с.
- Стойко С.М. 1983. Экологические основы охраны редких, уникальных и типичных фитоценозов. *Ботанический журнал*, 68(11): 1574–1584.
- Стойко С.М., Мілкіна Л.І., Ященко П.Т., Тасенкевич Л.О., Малиновський К.А. та ін. 1993. *Природа Карпатського національного природного парку*. Київ: Наукова думка, 212 с.
- Стойко С.М., Мілкіна Л.І., Ященко П.Т., Кагало О.О., Тасенкевич Л.О. 1998. *Раритетні фітоценози західних регіонів України. Регіональна Зелена книга*. Львів: Поллі, 189 с.
- Стойко С.М. 2004. *Система охорони природи у верхів'ї басейну Дністра*. Львів: Меркатор, 55 с.
- Стойко С.М., Ященко П.Т., Кагало О.О., Мілкіна Л.І., Тасенкевич Л.О., Загультський М.М. 2004. *Раритетний фітоценофонд західних регіонів України (созологічна оцінка й наукові засади охорони)*. Львів: Ліга-Прес, 232 с.
- Стойко С.М., Шеляг-Сосонко Ю.Р. 2005. Раритетний фітоценофонд України та концепція Зеленої книги. *Український ботанічний журнал*, 62(5): 611–624.
- Стойко С.М., Гадач Е., Тасенкевич Л.О., Бураль М., Тераї Я., Іванега І.Ю., Кричевська Д.А., Зінко Ю.В., Брусак В.П., Дзядик Б.М., Копач В.О., Копач О.О. 2008. *Ужанський національний природний парк. Поліфункціональне значення*. За ред. С.М. Стойка. Львів: Меркатор, 306 с.
- Стойко С.М. 2009. *Дубові ліси Карпат. Екологічні особливості, відтворення, охорона*. Львів: Меркатор, 220 с.
- Стойко С.М. 2011. Основи фітосозології та її завдання в збереженні фітоценофоду й фітоценофонду. *Український ботанічний журнал*, 68(3): 330–352.
- Стойко С. 2014. *Історичний та етнокультурний нарис закарпатського села Кричова*. Львів: Простір М, 147 с.
- Стойко С.М., Костів І.В. 2015. *Ліси Ужгородщини: оптимізація та збереження*. Ужгород: ТДВ «Патент», 163 с.

- Стойко С.М. 2018. *Незворотні екологічні процеси в біосфері та її збереження*. Львів: ЛДУБЖД, 208 с.
- Стойко С.М. 2020. Біосфера як глобальна екосистема та вплив техносфери на її баланс. *Вісник НАН України*, 9: 41–65.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Кагало О.О., Ященко П.Т., Жижин М.П., Тасенкевич Л.О., Третяк П.Р., Андреева О.О. 2020. Пам'яті Степана Михайловича Стойка – легендарної Людини, Особистості, Вченого, Учителя, Природоохоронця. *Український ботанічний журнал*, 77(6): 498–501.
- Основоположник геосозології – науки про охорону біосфери. Роздуми друзів, колег, учнів з нагоди 95-річчя професора С.М. Стойка*. 2017. Укладання та редакція О.О. Кагала. Львів: ТОВ «Простір М», 114 с.
- Стойко С.М. 2010. *Життєвий шлях і бібліографія*. За ред. О.О. Кагала. Львів: Меркатор, 160 с.

Олександр Кагало, Ольга Андреева

Кузнецова
Галина Олександрівна
(1921 – 13.02.1967)

Галина Олександрівна Кузнецова народилася в с. Вапнярка Вінницької обл. У 1939 р. вступила на біологічний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, який через війну закінчила в 1947 р. Ще зі студентських років працювала в Інституті ботаніки АН УРСР. Навчалась в аспірантурі (науковий керівник професор М.І. Котов), у 1954 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Флора і рослинність Середнього Придністров'я та можливості використання їх в народному господарстві».

Наукові інтереси вченої охоплювали флористику, геоботаніку, систематику, охорону природи, бібліографію. Тривалий час вона досліджувала динаміку степової рослинності заповідника «Хомутовський степ», вплив викошування на урожайність травостою, насінневе поновлення, періодичність у розвитку та плодоношенні рослин. Вивчала флору та рослинність Чорноморського державного заповідника, флору гранітів Правобережжя України.

Опрацювала папоротеподібні, родини Liliaceae, Amaryllidaceae, Iridaceae для «Визначника рослин України» (1965), разом із Т.Я. М'якушко родини Amaryllidaceae, Convolvulaceae, Liliaceae, Iridaceae – для «Визначника рослин Українських Карпат» (1977), родини Liliaceae і Chenopodiaceae – для книги «Бур'яни України» (1970).

Багато сил віддавала популяризаторській діяльності, читала лекції, проводила екскурсії. Була вченим секретарем Ради з проблеми «Біологічні основи раціонального використання, перетворення і охорони рослинного світу» АН УРСР.

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Кузнецова Г.О. 1959. Насіннева продуктивність деяких рослин Хомутовського степу. *Український ботанічний журнал*, 16(1): 62–70.
- Кузнецова Г.О. 1965. Родини Liliaceae, Amaryllidaceae, Iridaceae та ін. В кн.: *Визначник рослин України*. Відпов. ред. Д.К. Зеров. Київ: Урожай, с. 149–169, с. 169–171, с. 171–176.
- Кузнецова Г.О. 1970. Родини Liliaceae, Chenopodiaceae. В кн.: *Бур'яни України: Визначник-довідник*. Відпов. ред. О.Д. Вісюліна. Київ: Наукова думка, с. 66–70, с. 84–112.
- Кузнецова Г.О. 1977. Родини Convolvulaceae, Liliaceae, Amaryllidaceae та ін. В кн.: *Визначник рослин Українських Карпат*. Відпов. ред. В.І. Чопик. Київ: Наукова думка, с. 237–238, с. 337–344.
- Кузнецова Г.О., Протопопова В.В. 1963. Флора і рослинність острова Орлів на Чорному морі. *Український ботанічний журнал*, 20(4): 80–85.
- Кузнецова Г.О., Протопопова В.В. Саричева З.А. 1969. Флора і рослинність Волижиного лісу в Чорноморському заповіднику. *Український ботанічний журнал*, 26(4): 35–40.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Барбарич А.І., Протопопова В.В. 1967. Пам'яті Галини Олександрівни Кузнецової. *Український ботанічний журнал*, 24(4): 105–107.

М'якушко
Володимир Костянтинович
(15.12.1922 – 28.02.2011)

Володимир Костянтинович М'якушко народився у м. Жмеринка Вінницької області в робочій сім'ї. Навчався в Бакинському військовому училищі зенітної артилерії.

Під час війни з грудня 1941 р. до липня 1942 р. В.К. М'якушко брав участь в обороні Севастополя. Під час одного з боїв на Сапун-Горі був поранений та потрапив у полон, оскільки госпіталь, де він перебував на лікуванні, був захоплений ворогом. У травні 1945 р. після звільнення з полону Володимир Костянтиновичу довелося пройти декілька спеціальних перевірок, після яких йому відновили військове звання й наприкінці грудня 1945 р. демобілізували у запас.

У 1948 р. Володимир Костянтинович вступив на лісогосподарський факультет Львівського сільськогосподарського інституту, який закінчив з відзнакою в 1953 р. Після закінчення інституту він залишився на кафедрі загального лісівництва, працював старшим лаборантом (1953–1959), пізніше асистентом (1960–1962), тут розпочав дисертаційну роботу з вивчення черешні в лісах західних областей України.

У 1962 р. В.К. М'якушко переїхав до Києва, працював в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР на посаді молодшого, пізніше старшого наукового співробітника відділу геоботаніки. У 1966 р. Володимир Костянтинович успішно захистив кандидатську дисертацію на тему «Черешня (*Cerasus avium* (L.) Moench.) у лісах західних областей УРСР». За результатами дослідницької роботи ним була видана монографія під назвою «Черешня в лісах України» (1972). У співробітництві

із Г.І. Біликом була складена карта лісів України та їхньої продуктивності, що мала велике практичне значення. Одночасно в цей період він проводить польові дослідження лісів України.

У 1974 р. В.К. М'якушко захистив докторську дисертацію на тему «Соснові ліси рівнинної частини УРСР» за спеціальністю «Ботаніка», на основі якої була видана монографія «Сосновые леса равнинной части УССР» (1978), де наведено історичний опис розвитку та географію соснових і широколистяно-соснових лісів України, описано закономірності поширення та дано геоботанічну характеристику соснових і широколистяно-соснових лісів, їхню оригінальну класифікацію, первинну біологічну продуктивність, біохімічні аспекти взаємодії між рослинами, що становить важливий внесок у науку. Велике практичне значення мають викладені в ній рекомендації щодо біологічної оптимізації ведення господарства у соснових лісах, їхнього відновлення, підвищення продуктивності та раціонального використання.

Володимир Костянтинівич працював заступником директора з наукової роботи Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР (1974–1978). У 1976 р. з Інституту географії до Інституту ботаніки було переведено відділ екології академіка П.С. Погребняка, після смерті якого відділ очолив В.К. М'якушко. Продовжуючи наукові традиції цього відділу, ним та його співробітниками була закладена мережа екологічних напівстаціонарів у різних регіонах України.

У 1980 р. Володимир Костянтинівич був обраний на посаду завідувача двох кафедр – дендрології та охорони природи УСГА, а в 1982 р. йому було присвоєне звання професора. Тут він продовжив дослідження соснових лісів, результати яких опубліковані в колективній монографії «Экология сосновых лесов» (1989). Важливою віхою його діяльності стало видання колективної монографії «Сільськогосподарська екологія» (1992), кількох учбових посібників, у тому числі «Екологія» (1984), «Охорона природи» (1986).

За період наукової роботи В.К. М'якушко опублікував понад 200 наукових і навчально-методичних праць. Під його керівництвом захищено понад 10 дисертаційних робіт. Багато років він був членом Українського ботанічного товариства, керував його секцією екології.

Похований у Києві на Берковецькому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- М'якушко В.К. 1972. *Черешня в лісах України*. Київ: Наукова думка, 116 с.
- М'якушко В.К. 1978. *Сосновые леса равнинной части УССР*. Київ: Наукова думка, 255 с.
- М'якушко В.К., Вольвач Ф.В. 1984. *Екологія*. Київ: Радянська школа, 168с.
- М'якушко В.К., Шабаров О.О. 1986. *Охорона природи*. Київ: Урожай, 110 с.
- М'якушко В.К., Вольвач Ф.В., Плюта П.Г. 1989. *Екологія соснових лесов*. Киев: Урожай, 248 с.
- М'якушко В.К., Мельничук Д.О., Вольвач Ф.В. та ін. 1992. *Сільськогосподарська екологія*. За ред. В.К. М'якушка. Київ: Урожай, 261 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Дідух Я.П., Козьяков О.С., Плюта П.Г. 1993. Володимир Костянтинович М'якушко (до 70-річчя з дня народження). *Український ботанічний журнал*, 50(2): 144–145.
- Коновальчук В.К., Козьяков О.С., Кушнір А.І., Федорончук М.М. 2017. Світлій пам'яті професора Володимира Костянтиновича М'якушка (до 95-річчя від дня народження). *Український ботанічний журнал*, 74(6): 594–595.
- Мельник В.І., Івченко І.С. 2012. Володимир Костянтинович М'якушко: До 90-річчя від дня народження. *Інтродукція рослин*, 4: 104–106.
- Олексійченко Н., Коновальчук В., Токарева О. 2017. Професор М'якушко Володимир Костянтинович (До 95-річчя від дня народження). *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Лісівництво та декоративне садівництво, 266: 231–233.

Яків Дідух

Щекіна
Ніна Опанасівна
(11.03.1922 – ?)

Народилася у м. Вовчанськ Харківської області в родині вчителів.

У 1940–1941 рр. розпочала навчання на біологічному факультеті Харківського державного університету ім. М. Горького

(нині Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна). У вересні 1941 р. родина була евакуйована до м. Новосибірськ, де в 1942–1944 рр. Ніна Опанасівна навчалася в Дніпропетровському інституті інженерів транспорту (тепер Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна). В 1944 р. повернулася з родиною до Києва та продовжила навчання на біологічному факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, який закінчила в 1948 р. Того ж року вступила до аспірантури в Інститут ботаніки АН УРСР (тепер Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України), її науковим керівником був академік АН УРСР Д.К. Зеров.

Розпочала трудову діяльність на посаді викладача кафедри вищих рослин Київського державного університету (1951–1952), працювала в Інституті ботаніки АН УРСР спочатку молодшим науковим співробітником (1952–1958), пізніше старшим (1958–1985). У 1952 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Спорово-пилкові дослідження бурого вугілля Дніпровського буровугільного басейну». На підставі спорово-пилкового аналізу Ніна Опанасівна встановила склад викопної флори досліджуваного басейну, загалом її подібність у південній, центральній та північній частинах і приналежність до одного ярусу (бучакського), а деякі відміни між ними пояснила своєрідними місцевими екологічними умовами й приналежністю до різних горизонтів ярусу.

Науковий інтерес Н.О. Шекіної був пов'язаний з вивченням палеогенової та неогенової флор на підставі даних спорово-пилкового аналізу. Дослідницею наведена характеристика спорово-пилкових комплексів осадових порід сарматського, меотичного та понтичного ярусів, висвітлені питання історії флори та рослинності півдня європейської частини території колишнього Радянського Союзу. За результатами спорово-пилкового аналізу вченою охарактеризовані кліматичні умови в пізньому міоцені – ранньому пліоцені сучасної території півдня України.

Ніна Опанасівна автор та співавтор понад 70 наукових праць.

У 1959 р. їй було присуджено наукове звання старший науковий співробітник.

Н.О. Щекіна брала активну участь у громадському житті Інституту, вона була вченим секретарем Комплексної проблемної комісії з вивчення виробничих сил Полісся (1952–1955), відповідальним секретарем редакційної колегії «Українського ботанічного журналу» (1956–1966), заступником відповідального редактора 1-го тому збірника «Проблеми палеонології» (1971), членом Неогенової комісії Міжвідомчого Палеонологічного комітету СРСР, головою бюро товариства «Знання» тощо.

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Щекіна Н.А. 1952. *Спорово-пыльцевые исследования бурых углей Днепровского бурогольного бассейна*. Автореф. дисс... канд. биол. наук. Киев, 16 с.
- Щекіна Н.А. 1953. Флора бучакского века на территории Украины по данным спорово-пыльцевого анализа. *Ботаничний журнал АН УРСР*, 10(1): 44–80.
- Щекіна Н.А. 1954. Матеріали до вивчення тортонської флори (середній міоцен) Львівської області. *Ботаничний журнал АН УРСР*, 11(3): 89–108.
- Щекіна Н.А. 1955. Матеріали до вивчення тортонської флори (середній міоцен) Станіславської області. *Ботаничний журнал АН УРСР*, 12(2): 60–68.
- Щекіна Н.А. 1956. Матеріали до флори другого середземноморського ярусу Львівської області. *Український ботаничний журнал*, 13(3): 41–48.
- Щекіна Н.О. 1957. Результати спорово-пилкових досліджень бурого вугілля Львівської та Станіславської областей. *Український ботаничний журнал*, 14(2): 36–43.
- Веселов А.А., Краева Е.Я., Щекіна Н.А. 1969. К вопросу о границе палеогена и неогена в Причерноморской впадине. *Доклады АН СССР*, 188(4): 881–884.
- Щекіна Н.А. 1979. *История флоры и растительности юга европейской части СССР в позднем миоцене – раннем плиоцене*. Киев: Наукова думка, 200 с.
- Сябрий С.В., Щекіна Н.А. 1983. *История развития растительного покрова Украины в миоцене*. Киев: Наукова думка, 172 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Науковий архів Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, оп. 3-л, спр. 18.

Мирослав Шевера, Дмитро Дубина, Тетяна Двірна

**Паламар-Мордвинцева
Галина Михайлівна
(11.08.1924 – 24.10.2017)**

Професор Галина Михайлівна Паламар народилася в с. Березна Володарського району Київської області в родині службовця. Трудову діяльність розпочала в 17-річному віці вчителем початкових класів у Волгоградській області (Росія) під час евакуації в період Другої світової війни. Після повернення з евакуації до Києва вступає на біологічний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (1944). Під час навчання проявила інтерес до наукової роботи, працюючи за сумісництвом лаборанткою в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР під керівництвом О.В. Топачевського. В 1949 р. Галина Михайлівна вступила до аспірантури при кафедрі нижчих рослин Київського університету (1949–1952) під керівництвом академіка Д.К. Зерова, де в 1953 р. захистила кандидатську дисертацію під назвою «Водорості боліт Західного Полісся, їх екологія і значення для типології боліт». Працювала старшим викладачем, потім доцентом кафедри ботаніки Кременецького (1952–1953) та Херсонського (1953–1959) педагогічних інститутів, де викладала курси морфології і анатомії, а також географії та екології рослин.

Наукову діяльність Г.М. Паламар-Мордвинцева продовжила в Інституті ботаніки в 1960 р., де пройшла вся її наукова дільність до 2017 р. Спрямованість її робіт визначалася розробленням ефективних способів культивування одноклітинних водоростей і методів доочистки за їхньою допомогою стічних вод деяких промислових підприємств, а також вивченням різноманіття

десмідієвих водоростей України і розробленням теоретичних проблем десмідіології.

Як керівник групи Г.М. Паламар-Мордвинцева проводила вивчення життєвих циклів і морфологічної мінливості деяких зелених водоростей, а також визначення оптимальних умов їхньої продуктивності в лабораторних та природних умовах. Крім того, вона провела географічне дослідження продуктивності різних видів зелених одноклітинних водоростей, а також розробила та науково обґрунтувала метод доочистки стічних вод підприємств хімічних волокон з використанням одноклітинних водоростей. За допомогою математичних методів був доведений зв'язок між розвитком водоростей і якістю води, а також основні чинники, що визначають розвиток водоростей за умов забруднення. Загалом, наукова діяльність Галини Михайлівни була зосереджена на еколого-флористичному, морфолого-таксономічному, еволюційно-філогенетичному вивченню десмідіальних та харальних водоростей, а також на методичних і теоретичних питаннях фікології: мінливість, поняття виду у водоростей, онтогенез, філогенез, флорогенез, географія та екологія водоростей, теоретичні основи та правила написання флор водоростей України, принципи альгорайонування, його прикладні та альгосозологічні аспекти. Г.М. Паламар-Мордвинцева вважається однією з фундаторів альгофлористичного районування України.

Галина Михайлівна є всесвітньо визнаним спеціалістом в галузях хорології, систематики, морфології і філогенії десмідієвих і харових водоростей. В її розробках використані порівняльно-морфологічні, географічні та математичні методи, проведені планомірні флористичні дослідження десмідієвих водоростей України. Нею розроблені найважливіші питання морфолого-систематичного напрямку сучасної десмідіології, філогенії, еволюції і класифікації десмідієвих, вивчені різні форми індивідуальної та групової мінливості десмідієвих, подана їхня класифікація та критична оцінка, обговорена проблема виду та видоутворення в досліджуваній групі водоростей.

Всі ці напрацювання дозволили Г.М. Паламар-Мордвинцевій узагальнити дані про десмідієві водорості України

і встановити їхні філогенетичні зв'язки та походження, висвітлити результати систематичного та ботаніко-географічного аналізу флори десмідієвих України та встановити особливості даної флори, а також основні закономірності розподілу видового різноманіття на території країни. Галина Михайлівна запропонувала нову оригінальну схему основних напрямів еволюції цієї групи водоростей, проаналізувала форми прояву мінливості в природних популяціях і пов'язані з цим питання систематики десмідіальних, зокрема питання виду. Вперше в десмідіології нею досліджені основні форми мінливості видів десмідієвих у природі, що привнесло ясність в уявлення про тип організації виду і внутрішньовидову диференціацію десмідієвих водоростей.

За результатами проведених робіт описано 4 нових роди, 7 видів, 12 внутрішньовидових таксонів і запропоновано понад 100 нових таксономічних комбінацій. Поряд із цим, уперше для України виявлено 100 видів, представлених 131 видовим і внутрішньовидовим таксоном десмідіальних водоростей, складено конспект флори десмідіальних України, який нараховує 592 види (970 внутрішньовидових таксонів).

На основі отриманих результатів за 30-річний період альгологічних досліджень Г.М. Паламар у 1979 р. захистила докторську дисертацію на тему «Десмідієві водорості Української РСР (морфологія, систематика, філогенія, шляхи еволюції і географічне поширення)», матеріали якої покладені в основу однойменної монографії (1982).

Авторка трьох книг (двох випусків) серії «Визначник прісноводних водоростей Української РСР» (1984, 1986), присвячених десмідіальним і харальним (1991) водоростям України, а також випуску «Определитель пресноводных водорослей СССР» з десмідіальних (1982) та двох випусків серії «Флора водорослей континентальных водоемов Украины. Десмидиевые водоросли» (2003), «Десмідієві водорості» (2005), співавтор двох випусків нової серії «Флора водоростей України» (2019).

Підготувала 5 кандидатів біологічних наук (Україна, Казахстан, Таджикистан), 2 докторів біологічних наук

(Таджикистан, Україна). Автор (співавтор) понад 180 робіт, у тому числі 17 монографій.

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Борисова О.В., Паламар-Мордвинцева Г.М., Царенко П.М. 2016. Харофітові водорості. Т. 12, Вип. 2. Ред. П.М. Царенко. В кн.: *Флора водоростей України*. Київ, 282 с.
- Голлербах М.М., Паламар-Мордвинцева Г.М. 1991. *Визначник прісноводних водоростей Української РСР. IX. Харові водорості (Charophyta)*. Київ: Наукова думка, 193 с.
- Паламарь-Мордвинцева Г.М. 1982. *Десмидиевые водоросли Украинской РСР (морфология, систематика, филогения, пути эволюции, флора и географическое распространение)*. Киев: Наукова думка, 240 с.
- Паламар-Мордвинцева Г.М. 1986. *Визначник прісноводних водоростей Української РСР*. Т. 8, ч. 2. *Кон'югати. Десмідієві*. Київ: Наукова думка, 320 с.
- Паламарь-Мордвинцева Г.М. 1991. К вопросу о видообразовании у эукариотных водорослей. *Альгология*, 1(2): 3–16.
- Паламар-Мордвинцева Г.М. 2003. *Флора водорослей Украины. Десмидиевые*. Вып. 1, ч. 1. Киев: Академперіодика, 353 с.
- Паламар-Мордвинцева Г.М., Царенко П.М. 2012. *Теоретичні основи та рекомендації до написання «Флори водоростей України»*. Київ, 140 с.
- Царенко П.М., Вассер С.П., Кондратьева Н.В., Хисориев Х. 2004. Галина Михайловна Паламарь-Мордвинцева (к 80-летию со дня рождения). *Альгология*, 14(3): 370–371.
- Palamar-Mordvintseva G.M., Tsarenko P.M. 2015. Algorfloristic zoning of Ukraine. *International Journal on Algae*, 17(4): 303–338.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Галина Михайлівна Паламар-Мордвинцева: до 90-річчя від дня народження та 65-річчя наукової діяльності. 2014. Відп. ред. П.М. Царенко. Київ, 78 с.
- Памяти учителя, коллеги. Паламарь-Мордвинцева Галина Михайловна (11.08.1924 – 24.10.2017). 2018. *Альгология*, 28(1): 107–109.
- Царенко П.М., Вассер С.П. 2019. Фікологічний напрям в Академії наук України: здобутки та персоналії. *Вісник Національної академії наук України*, (3): 56–70.

Петро Царенко

Сидоренко
Павло Гаврилович
(19.05.1925 – 30.12.2015)

Павло Гаврилович Сидоренко народився у Києві в сім'ї науковців. У 1928 р. сім'я Сидоренків придбала будинок на Лук'янівці поряд з Акліматизаційним садом АН УРСР. Цей сад створив і активно в ньому працював один із засновників АН України академік М.Ф. Кашенко, який у ті часи проводив роботи з акліматизації і селекції лікарських і південних плодових рослин в Україні.

На початку війни 1941 р. Павло пішов добровольцем створювати протитанкові заслони, а в липні його зарахували до лав діючої армії. Був санітаром, а потім водієм в госпіталі. Брав участь в обороні Сталінграда, а також у звільненні Києва. Був демобілізований внаслідок контузії в 1944 р.

У 1945 р. Павло Гаврилович вступив до Київського державного університету на біологічний факультет, спеціалізувався з генетики рослин. Дипломну роботу, присвячену генетичному аналізу селекційних сіянців яблуні, виконував під керівництвом Л.О. Токаря. Після захисту кандидатської дисертації працював на агрономічному факультеті Київського сільськогосподарського інституту. З 1957 р. П.Г. Сидоренко працював ученим секретарем Відділу біологічних наук АН УРСР, головою якого був академік Р.Є. Кавецький. Павла Гавриловича одночасно призначили вченим секретарем Об'єднаної вченої ради із захисту кандидатських та докторських дисертацій в галузі біології (ця рада працювала при Президії АН УРСР впродовж 1957–1972 рр.). У ті роки він був також відповідальним секретарем комітету по науці при Комісії УРСР у справах ЮНЕСКО (1958–1971).

На початку 1960-х років в Україні розпочалося відродження сучасної генетики і цитології після їхньої фактичної заборони в 1948 р. У 1964 р. було створено Наукову раду АН УРСР з проблеми «Цитологія і генетика» на чолі з членом-кореспондентом АН УРСР В.П. Зосимовичем, до складу її ввійшов П.Г. Сидоренко. Рада відіграла визначальну роль як у відновленні генетики в Україні, так і в започаткуванні нових напрямів генетики, цитології та теоретичних засад селекції. Зокрема Радою було організоване видання міжвідомчого збірника наукових праць «Цитология и генетика», на основі якого в 1967 р. засновано журнал «Цитология и генетика».

З 1964 р. П.Г. Сидоренко продовжив наукову та науково-організаційну діяльність в Інституті ботаніки АН УРСР на посадах старшого наукового співробітника та заступника директора інституту з наукової роботи. У відділі цитології та ембріології, завідувачем якого на той час був відомий цитолог і цитоембріолог рослин член-кореспондент АН УРСР Я.С. Модилевський, Павло Гаврилович створив і очолив наукову групу з вивчення культури рослинних клітин і тканин *in vitro*. Основним напрямом досліджень цієї групи, яка складалась переважно з аспірантів і молодих випускників та студентів біологічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, було з'ясування біологічних особливостей рослинних клітин у культурі *in vitro* і можливого застосування культури тканин як джерела біологічно активних речовин.

Значна частина досліджень, започаткованих під керівництвом і за прямої участі П.Г. Сидоренка – засновника новітніх напрямів клітинної біології і біотехнології рослин, продовжувалася у відділі цитології, пізніше клітинної біології та анатомії. У 1967 р. він придумав і реалізував у працюючому приладі ідею так званої «мікрокузні», за допомогою якої разом з О.І. Рибченком створював інструменти для мікроманіпуляцій і пересаджував ядра з одних рослинних клітин в інші, використовуючи культивовані клітини тютюну, моркви, партеноцисуса тощо. На цей прилад П.Г. Сидоренко отримав авторське свідоцтво на винахід. Розпочав роботи з біотехнології біологічно активних речовин та космічної біології, зокрема з використання біомаси культивованих клітин рослин (сої, моркви, броколі, топінамбура тощо) як харчової сировини для забезпечення космонавтів в умовах космічного польоту.

Наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. Павло Гаврилович брав безпосередню участь у моніторингу фітоценотичних і цитогенетичних змін рослин, що зростали в зоні аварії Чорнобильської АЕС на ділянках з високим рівнем забруднення. Досліджував деякі водорості як біоіндикатор забруднень довкілля, зокрема радіоактивного забруднення.

Науковий доробок П.Г. Сидоренка включає понад 120 наукових публікацій, він є співавтором трьох монографій і кількох авторських свідощтв на винаходи. Держава гідно оцінила результати його наукової діяльності, військові заслуги під час Другої світової війни, нагородивши П.Г. Сидоренка 17-ма державними нагородами, найважливішою серед них Павло Гаврилович вважав медаль «За оборону Сталінграда».

Значна більшість «курсовиків-дипломників», яким дав шлях у науку Павло Гаврилович, стали відомими вченими: кандидатами і докторами наук, професорами, лауреатами Державних премій, а два його учні – членами-кореспондентами НАН України (В.А. Кунах і В.А. Сідоров).

У приватному будинку на Лук'янівці, який дістався Павлу Гавриловичу у спадок від батьків, часто збиралась українська інтелігенція – вчені медики, біологи, художники, письменники, історики, журналісти. Тут з давніх-давен своїми були художники і скульптори династії Голембієвських-Зноби, неодноразово були в гостях мати Лесі Українки – письменниця Олена Пчілка, сестри Лесі Українки – Ольга Косач-Кривенюк та Ізидора Косач-Борисова, академіки М.Ф. Кашенко, Ф.Г. Яновський, В.П. Філатов, А.Ю. Кримський, Ю.І. Кундієв, Л.К. Хоцянов та ін.; певний час тут жив професор П.К. Шкварніков із сім'єю. Студенти, аспіранти та співробітники кафедри вірусології Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка та відділу клітинної біології і анатомії Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН України тут перебували неодноразово.

Похований у Києві на Берковецькому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

Барабой В.А., Жадько С.И., Кордюм Е.Л., Сидоренко П.Г. 1991. Перекисное окисление липидов растений различного уровня организации при микрогравитационном стрессе. *Известия АН СССР. Сер. биол.*, 3: 368–375.

- Кордюм Е.Л., Недуха Е.М., Сидоренко П.Г. 1980. *Структурно-функциональная характеристика растительной клетки в процессах дифференцировки и дедифференцировки*. Киев: Наукова думка, 113 с.
- Кордюм Е.Л., Недуха Е.М., Попова А.Ф., Сидоренко П.Г., Фомичева В.М. 1981. *Организм и Космос*. Киев: Радянська школа, 56 с.
- Сидоренко П.Г., Кордюм Е.Л. 1997. Результаты цитогенетического мониторинга видов видов покрытосеменных растений, произрастающих в зоне радиоактивного загрязнения после аварии на Чернобыльской АЭС. *Цитология и генетика*, 31(3): 39–46.
- Сытник К.М., Кордюм Е.Л., Недуха Е.М., Сидоренко П.Г., Фомичева В.М. 1984. *Растительная клетка при изменении геофизических факторов*. Киев: Наукова думка, 136 с.
- Kordyum E.L., Nedukha E.M., Popova A.F., Sidorenko P.G. 1983. Prospects of autotrophic link functioning in biological life-support systems based on cell biology studies. *Acta Astronautica*, 10: 225–228.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Кунах В.А. 2016. До 90-річчя від дня народження П.Г. Сидоренка – організатор і засновник новітніх напрямів клітинної біології і біотехнології рослин в Україні. *Вісник українського товариства генетиків і селекціонерів*, 14(1): 101–109.

Віктор Кунах

Кондратьєва
Надія Василівна
(01.06.1925 – 30.04.2012)

Флорист-систематик, морфолог, популяційний біолог, монограф синьозелених водоростей.

Професор Надія Василівна Кондратьєва народилася в Луганську. У 1932 р. родина переїхала до Києва. Переживши в місті

важкі воєнні роки, у 1944 р. Н.В. Кондратьєва екстерном склала іспити за середню школу та вступила на біологічний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, який закінчила в 1949 р. Упродовж 1949–1952 рр. навчалася в аспірантурі Інституту ботаніки АН УРСР під керівництвом професора О.В. Топачевського. В 1953 р. успішно захистила кандидатську дисертацію під назвою «Синьозелені водорості водойм сповільненого стоку Правобережного Українського Полісся». Після закінчення аспірантури працювала асистенткою кафедри ботаніки Київського сільськогосподарського інституту, де зосередилась на вивченні ґрунтових синьозелених водоростей, зокрема, їхнього видового складу та поширення в оброблюваних ґрунтах різних типів, а також участі їх у підвищенні родючості ґрунту. Публікації, присвячені ґрунтовим *Cyanophyta* (Кондратьєва, 1961), стали початком нового напрямку в дослідженнях альгофлори України. Вчена стояла біля витоків заснування ґрунтової альгології в Україні та багато зробила для її успішного розвитку.

У 1956 р. Надія Василівна повернулася до Інституту ботаніки, де зосередилася на морфолого-систематичному та флористичному вивченні синьозелених водоростей України, займаючись експериментальною роботою з культурами *Cyanophyta*. Опрацювання польових зборів, відібраних під час експедиційних виїздів до різних регіонів України, вона поєднує із спостереженнями в культурі, приділяючи головну увагу морфологічній мінливості та особливостям онтогенезу гормогонієвих водоростей. Дослідниця працює над підготовкою перших двох випусків «Визначника прісноводних водоростей Української РСР», присвячених синьозеленим водоростям. Визначник представників класу *Hormogoniophyceae* (Кондратьєва, 1968) нині є визнаним у світі класичним твором. Ці випуски базувались на вивченні оригінального українського матеріалу, були прекрасно ілюстровані (у т. ч., талановито виконаними власними рисунками та фотографіями). Вони висвітлювали актуальні на той час погляди на систематику *Cyanophyta*, містили критично опрацьовані флористичні відомості, накопичені попередніми поколіннями дослідників, а

також Надією Василівною та її учнями, тому стали потужним каталізатором подальших різнобічних досліджень синьозелених водоростей нашої країни.

Надалі основними напрямками робіт Надії Василівни залишались морфолого-онтогенетичне і флористико-таксономічне вивчення *Cyanophyta* та розроблення на їхньому прикладі класифікації біорізноманіття як явища. Н.В. Кондратьєва започаткувала новий науковий напрям – популяційну морфологію прокаріотичних водоростей. Нею вперше були узагальнені дані щодо особливостей індивідуального розвитку представників нитчастих (гормогонієвих) синьозелених водоростей, виявлені основні типи їхнього онтоморфогенезу, побудовані ряди морфологічного прогресу, розглянуто питання про можливі шляхи еволюції, було розроблено їхню класифікацію із урахуванням особливостей онтоморфогенезу. Результати цих робіт були узагальнені в докторській дисертації на тему «Гормогонієві водорості (відділ *Cyanophyta*, клас *Normogoniophyceae*). Питання морфології, систематики, основні шляхи еволюції» (захищена в 1973 р.), а згодом опубліковані у вигляді монографії (Кондратьєва, 1975). Паралельно були здійснені ґрунтовні дослідження видового складу і розподілу *Cyanophyta* у внутрішніх водах України із особливою увагою до важливих з практичного погляду збудників цвітіння води, токсичних та азотфіксуючих форм (Кондратьєва, 1972; Кондратьєва, Коваленко, 1975). Ще задовго до Чорнобильської катастрофи нею розпочато дослідження впливу іонізуючої радіації на синьозелені водорості (Кондратьєва, Кислова, 1979).

Н.В. Кондратьєва розробила чимало підходів до вирішення питань, що мають загальнобіологічне значення таких, як проблема індивідуальності, принципи класифікування внутрішньовидової різноманітності та деякі інші. Глибоке й фундаментальне осмислення місця та ролі синьозелених водоростей в системі живих організмів, принципів і підходів до їхнього класифікування надали особливої ваги аргументам Надії Василівни в ході міжнародної дискусії з питань номенклатури синьозелених водоростей, викликаній пропозицією бактеріологів підпорядкувати її «Міжнародному кодексу номенклатури

бактерій». Нею була обґрунтована неприпустимість такого підпорядкування (Кондратьєва, 1981; Kondratyeva, 1982). Нині, в тому числі завдяки усуненню проблем, на які вказувала свого часу Надія Василівна, це питання знято з порядку денного. Як монограф прокаріотичних водоростей Н.В. Кондратьєва підготувала два випуски «Флори водоростей континентальних водойм України» (1995, 2001). В останні роки вона активно розробляла теоретичні основи альгосозології – особливого розділу фітосозології, присвяченого охороні водоростей (Кондратьєва, 1994, 2003; Основы альгосозологии, 2008).

За роки наукової діяльності Н.В. Кондратьєва опублікувала понад 200 наукових праць, в тому числі 12 монографій, була науковим редактором 16 книг. Багато часу й сил віддала Надія Василівна журналу «Альгологія». З моменту його заснування (1990) і до останніх днів її головною турботою як заступника головного редактора та члена редколегії було підтримання високого наукового рівня журналу. За видатний внесок у вивчення синьозелених водоростей Н.В. Кондратьєва отримала Премію імені М.Г. Холодного АН України, була обрана почесним членом Всесоюзного (1988) та Українського (1991) ботанічних товариств.

Різноманіття наукових інтересів і величезна ерудиція, принциповість і рішучість у відстоюванні наукових питань – такою пам'ятають Н.В. Кондратьєву, дослідника, новатора, одну з ключових постатей української альгологічної школи, чия наукова спадщина продовжує жити і розвиватись.

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Кондратьєва Н.В. 1961. Головні досягнення і завдання в галузі вивчення ґрунтових водоростей. *Український ботанічний журнал*, 18(2): 3–16.
- Кондратьєва Н.В. 1968. Синьозелені водорості – Cyanophyta. Клас гормогонієві – Nostogoniophyceae. *Визначник прісноводних водоростей Української РСР*. Вип. 1, ч. 2. Київ: Наукова думка, 524 с.
- Кондратьєва Н.В. 1972. *Морфология и систематика гормогониевых водорослей, вызывающих «цветение» воды в Днепре и днепровских водохранилищах*. Киев: Наукова думка, 151 с.
- Кондратьєва Н.В. 1975. *Морфогенез и основные пути эволюции гормогониевых водорослей*. Киев: Наукова думка, 303 с.

- Кондратьева Н.В. 1981. О недопустимости подчинения номенклатуры синезеленых водорослей (*Cyanophyta*) действию Международного кодекса номенклатуры бактерий. *Ботанический журнал*, 66(2): 215–226.
- Кондратьева Н.В. 1994. Первоочередные задачи альгосозологических исследований. *Альгология*. 4(3): 315.
- Кондратьева Н.В., Кислова О.А. 1979. Про вплив γ -опромінювання (^{60}Co) на морфологічні особливості *Oscillatoria agardhii* Gom. (*Cyanophyta*). *Український ботанічний журнал*, 36(6): 551–556.
- Кондратьева Н.В., Приходькова Л.П., Коваленко О.В. 1984. Синьозелені водорості – *Cyanophyta*. Загальна характеристика синьозелених водоростей. Клас хроококові. Клас хамесифонові. *Визначник прісноводних водоростей Української РСР*. Вип. 1, ч. 1. Київ: Наукова думка, 388 с.
- Kondratyeva N.V. 1982. On difference of opinions of phycologists and bacteriologists concerning the nomenclature of *Cyanophyta*. *Arch. Protistenk.*, 126: 247–259.
- Основы альгосозологии*. 2008. Отв. ред. Н.В. Кондратьева, Царенко П.М. Киев, 480 с.

Оксана Виноградова

Ситник
Костянтин Меркурійович
(03.06.1926 – 22.07.2017)

Академік НАН України Костянтин Меркурійович Ситник народився поблизу м. Луганська. Закінчивши Луганський педагогічний інститут ім. Т.Г. Шевченка (1949), розпочав трудову діяльність на посаді асистента інституту, а з 1950 р. працював в Інституті ботаніки АН УРСР, пройшовши шлях від аспіранта до директора. Захистив кандидатську дисертацію на тему «Вплив умов живлення та водопостачання на зростання та фізіологічні процеси у лимона» (1955), пізніше – докторську «Ріст і взаємодія

рослин» (1965). Звання професора отримав у 1967 р., того ж року був обраний членом-кореспондентом, а в 1973 р. – академіком АН УРСР.

Одночасно Костянтин Меркурійович обіймав посади начальника науково-організаційного відділу, головного ученого секретаря, академіка-секретаря Відділення загальної біології, віце-президента АН УРСР, обирався депутатом Верховної Ради УРСР IX та X скликань, був Головою Верховної Ради УРСР X скликання, народним депутатом України III та IV скликань, очолював підкомітет Комітету Верховної Ради з питань науки та освіти.

Костянтин Меркурійович був ученим широкого кругозору, талановитим організатором науки. Серед його вчителів особливе місце посідав Микола Григорович Холодний, ім'я котрого за ініціативою Костянтина Меркурійовича було присвоєно Інституту ботаніки. Фізіолог за фахом, Костянтин Меркурійович зробив вагомий внесок у розробку вчення про фітогормони. Запропонувавши системний рівень пізнання внутрішньої організації ростових процесів рослин, разом із колегами здійснив дослідження фітогормональної регуляції процесів життєдіяльності кореня, листка та стебла. У подальшому розгорнув комплексне вивчення фітогормональної регуляції росту цілісної рослини та її органів в онтогенезі залежно від умов навколишнього середовища.

З 1980-х років вчений започаткував вивчення гормональних механізмів цвітіння рослин, завдяки чому були отримані пріоритетні відомості про вміст і баланс гормонів під час індукції цвітіння у фотоперіодично чутливих рослин, досліджено вплив екзогенних гормонів на цвітіння.

На початку 90-х років за ініціативи Костянтина Меркурійовича були розпочаті роботи з вивчення гормональної системи філогенетично різних видів рослин. Костянтин Меркурійович стояв у витоків зародження в Україні принципово нової галузі біології – інженерної ботаніки. За його участі були сформульовані ключові теоретичні положення клітинної генетичної інженерії рослин. Відкриття двобатьківського успадкування плазмогенів стало одним з найвидатніших

досягнень вітчизняної науки, що відкрило перспективи для створення нових організмів. Висновки про особливу поведінку ядер і ДНК-вмісних органел при соматичній гібридизації ввійшли до головних постулатів трансмісійної генетики. Костянтин Меркурійович очолив комплексні дослідження впливу факторів космічного польоту на ріст, розвиток та життєдіяльність прокариотичних та еукариотичних організмів.

Чільне місце серед його наукових інтересів також займали питання екології, охорони природи, формування екологічної культури. Він увів у науковий обіг поняття «енвайронменталізм» і започаткував новий напрям вивчення навколишнього середовища – інвайронментологію. Активно працював над розробкою теоретичних основ та пропагуванням нового наукового напрямку – диверситології. Впродовж багатьох років очолював Національний комітет України з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера». Костянтин Меркурійович був головою Комісії АН України з розробки наукової спадщини академіка Володимира Івановича Вернадського й доклав чимало зусиль до видання його робіт.

Поєднуючи наукову роботу з організаційною, Костянтин Меркурійович як член Президії НАН України активно розбудовував вітчизняну науку, сприяв відкриттю наукових центрів Академії у Львові, Донецьку, Харкові, Одесі, Дніпропетровську, турбувався про соціальну захищеність та добробут наукових працівників.

Костянтин Меркурійович є автором понад 750 наукових, науково-популярних і публіцистичних робіт, серед яких 35 монографій. Він підготував 20 докторів та 32 кандидати наук, які працюють в Україні та за її межами. Понад 30 років очолював спеціалізовану кваліфікаційну раду при Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України із захисту кандидатських і докторських дисертацій за спеціальностями «ботаніка» та «мікологія», був членом редколегій багатьох вітчизняних та зарубіжних наукових видань.

Про плідну парламентську законотворчу діяльність К.М. Ситника свідчать підготовлені за його участі закони та документи в галузі науки та освіти. Це зокрема закони «Про

наукову та науково-технічну діяльність» і «Про вищу освіту», авторська розробка та перша редакція проєкту Закону України «Про атестацію наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації», експертний висновок щодо Закону України «Про правовий статус майна і господарчу діяльність НАН України».

Костянтин Меркурійович Ситник нагороджений Орденами Трудового Червоного Прапора (1971), Жовтневої Революції (1976), Леніна (1986), Князя Ярослава Мудрого V-IV ступенів (1998, 2004), медалями ім. В.І. Вернадського та Григорія Ващенко, був лауреатом Державних премій СРСР та УРСР у галузі науки і техніки та премії імені М.Г. Холодного. За значний внесок у розбудову української держави нагороджений Почесною Грамотою Верховної Ради України.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Глеба Ю.Ю., Сытник К.М. 1982. *Слияние протопластов и генетическое конструирование высших растений*. Киев: Наукова думка, 104 с.
- Глеба Ю.Ю., Сытник К.М. 1984. *Клеточная инженерия растений*. Киев: Наукова думка, 160 с.
- Ситник К.М. 1971. *Людина і біосфера. Проблеми охорони природи*. Київ: Наукова думка, 47 с.
- Ситник К.М., Бойчук О.Б., Процько Р.Ф. 1966. *Физиолого-биохимические основы роста растений*. Киев: Наукова думка, 230 с.
- Сытник К.М., Книга Н.М., Мусатенко Л.И. 1972. *Физиология корня*. Киев: Наукова думка, 356 с.
- Сытник К.М., Мусатенко Л.И., Богданова Т.Л. 1978. *Физиология листа*. Киев: Наукова думка, 392 с.
- Сытник К.М., Кордюм Е.Л. Недуха Е.М. и др. 1984. *Растительная клетка при изменении геофизических факторов*. Киев: Наукова думка, 136 с.
- Сытник К.М., Андрощук А.Ф., Клоков М.В. и др. 1984. *Тысячелистники*. Киев: Наукова думка, 222 с.
- Сытник К.М., Галузинская В.С. 1986. *Ботанические тетради*. Киев: Наукова думка, 240 с.
- Сытник К.М., Брайон А.В., Гордецкий А.В. 1987. *Биосфера. Экология. Охрана природы: Справочное пособие*. Киев: Наукова думка, 522 с.
- Ситник К.М., Мусатенко Л.І., Васюк В.А. та ін. 2003. *Гормональний комплекс рослин і грибів*. Київ: Академперіодика, 186 с.
- Ситник К.М., Шмиговська В.В. 2006. *Володимир Вернадський і Академія*. Київ: Наукова думка, 321 с.

Сміцька
Марія Федорівна
(28.07.1926 – 03.02.1994)

Марія Федорівна Сміцька народилася в с. Фесюри Білоцерківського району Київської області в родині службовців. В 1944 р. вступила до Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка на біологічний факультет, обравши для спеціалізації кафедру мікології та фітопатології.

Після закінчення університету М.Ф. Сміцька отримала направлення до Інституту ботаніки АН УРСР, де спочатку працювала лаборанткою (1949) у відділі мікології. Навчалась в аспірантурі (1952–1955) під керівництвом завідувача відділу мікології професора С.Ф. Морочковського, вивчала гриби букових лісів Закарпаття. Вона здійснила численні експедиції до цього регіону, зібравши величезний мікологічний матеріал, що охопив різні таксони та екологічні групи грибів. Результатом камеральної обробки та здійсненого аналізу частини цього матеріалу стала перша наукова стаття «Грибні хвороби деревних та чагарникових порід Закарпатської області», опублікована в 1955 р. в «Українському ботанічному журналі».

В 1956 р. Марія Федорівна успішно захистила кандидатську дисертацію за темою «Мікофлора букових лісів Закарпатської області». Незважаючи на те, що у цьому регіоні раніше проводили обстеження деякі зарубіжні мікологи (А. Врублевський, Б. Намисловський, Ф. Петрак та ін.), серед зібраних дисертанткою 305 видів грибів із різних класів новими для України виявилися 47 видів.

Після захисту дисертації М.Ф. Сміцька приєдналася до колективу мікологів, який під керівництвом професора

С.Ф. Морочковського розпочав роботу над фундаментальним багатотомним виданням «Визначник грибів України». Марія Федорівна опрацьовувала особисто групи іноперкулятних та оперкулятних дискоміцетів, міксоміцетів, а в співпраці з С.Ф. Морочковським – окремі роди целоміцетів, іржасті та сажкові гриби. Рукописи, підготовлені М.Ф. Сміцькою, містили ключі для визначення, діагнози, дані про поширення видів у різних ботаніко-географічних зонах України та увійшли до відповідних частин I, II, III і IV томів «Визначника грибів України». Ця надзвичайно важлива робота, якій Марія Федорівна присвятила значну частину свого наукового життя (перший том вийшов друком у 1967 р., четвертий – у 1979 р.), згодом отримала високе визнання.

У складі колективу авторів 5-томного у семи книгах видання «Визначника грибів України» М.Ф. Сміцька стала Лауреатом Державної премії УРСР у галузі науки і техніки (1983).

Основним об'єктом досліджень Марії Федорівни впродовж усієї її наукової діяльності стала група дискоміцетів, а саме оперкулятних дискоміцетів. Вона вивчала видову різноманітність цієї групи грибів в Україні, досліджувала особливості розподілу цих грибів за рослинними угрупованнями та їхнє поширення в різних ботаніко-географічних районах України; при цьому маршрутно-експедиційними обстеженнями нею була охоплена практично вся територія країни. Результати проведених досліджень, в тому числі критико-систематичний аналіз майже 100 видів оперкулятних дискоміцетів, були узагальнені в монографії «Пецицові гриби України» (1975).

Коли у 1970-х роках у відділі мікології розпочалася робота з підготовки багатотомного видання «Флоры грибів України», М.Ф. Сміцька запланувала випуск «Флоры», присвячений саме оперкулятним дискоміцетам. Цей том вийшов друком у 1980 р. і став критичним узагальненням усіх відомих на той час даних щодо таксономії, морфології, біології, екології та філогенетичних зв'язків цієї групи грибів. Основні положення цієї роботи лягли в основу та набули подальшого розвитку під час підготовки докторської дисертації «Оперкулятні дискоміцети (порядок *Pezizales*) України: флора, систематика, екологія та шляхи розвитку», яка була захищена в 1987 р.

Одночасно з цією роботою Марія Федорівна приділяла увагу іншим таксономічним групам сумчастих грибів, а саме представникам порядків гіпокреальних і ксиларіальних грибів. Проведене нею критичне опрацювання цих груп увійшло до «Определителя пиреномицетов УССР», який був виданий у 1986 р. у співавторстві з колегами Л.В. Смик та Т.О. Мережко.

У середині 1980-х років Марія Федорівна у складі колективу авторів з відділу мікології та колег із Колхідського науково-дослідного центру кліматичних випробувань (Грузія) вивчала видове різноманіття грибів-біодеструкторів та особливості пошкоджень ними різних промислових матеріалів в умовах вологих субтропіків.

Крім повсякденної наукової роботи, Марія Федорівна докладала багато зусиль і не шкодувала часу на науково-організаційну діяльність і у відділі, і в Інституті та поза його межами. Вона завжди займала активну життєву позицію, брала участь у роботі громадських організацій, неодноразово обиралась депутатом різних скликань Радянської районної ради м. Києва.

Значний досвід і знання міколога-флориста і систематики дозволили Марії Федорівні розпочати роботу ще над одним випуском «Флоры грибов Украины». Продовжуючи флористико-систематичне вивчення піреномицетів, М.Ф. Сміцька зосередилась на вивченні гіпокреальних грибів і в результаті в досить стислі терміни підготувала випуск «Флоры грибов Украины. Гипокреальные грибы», який побачив світ у 1991 р. Свої передчуття, що ця книга стане для неї завершальною, вона висловила у дарчому надписі завідувачці відділу І.О. Дудці, який зробила на титульній сторінці цього видання «...з щирою подякою за всі мої видання, а особливо за цю, мабуть, «лебедину пісню»...».

Марія Федорівна була добрим порадником для молодих науковців, вдало керувала підготовкою дипломних і курсових робіт студентів-біологів. Для молоді вона була хорошим прикладом працьовитого вченого, який досягає значних успіхів завдяки працьовитості, наполегливості, спостережливості, зацікавленості й умінню бачити нове в різноманітному світі грибів.

Науковий доробок М.Ф. Сміцької став добрим підґрунтям для подальшого розвитку української мікології, зокрема у вивченні сумчастих грибів.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Сміцька М.Ф. 1975. *Пецициві гриби України*. Київ: Наукова думка, 171 с.
- Смицкая М.Ф. 1980. *Флора грибов Украины. Оперкулятные дискомицеты*. Киев: Наукова думка, 222 с.
- Смицкая М.Ф. 1991. *Флора грибов Украины. Гипокреальные грибы*. Киев: Наукова думка, 89 с.
- Сміцька М.Ф. 1996. Зморшок степовий. У кн.: *Червона книга України. Рослинний світ*. Київ: Українська енциклопедія, 534 с.
- Смицкая М.Ф., Смык Л.В., Мережко Т.А. 1986. *Определитель пиреномицетов УССР*. Киев: Наукова думка, 364 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Дудка І.О., Бухало А.С., Соломахіна В.М. 1994. Внесок Марії Федорівни Сміцької в розвиток мікології. *Український ботанічний журнал*, 51(2/3): 254–257.

Віра Гайова

Гродзинський
Андрій Михайлович
(03.12.1926 – 17.12.1988)

Андрій Михайлович Гродзинський народився у м. Біла Церква на Київщині. Його батько – викладач агрохімічного факультету Білоцерківського сільськогосподарського інституту. В родині панувала дружня, наукова атмосфера. Тому не дивно, що й сам Андрій Михайлович і його молодший брат Дмитро Михайлович, захопившись біологічною наукою, досягли на цій ниві видатних успіхів. У 1942 р., перебуваючи в евакуації, Андрій Михайлович розпочав трудову діяльність в агрохімлабораторії Казахського НДІ землеробства. Він пройшов курс навчання в

сільськогосподарському технікумі, службу в Радянській армії, з відзнакою закінчив Білоцерківський сільськогосподарський інститут.

Від 1955 р. Андрій Михайлович жив у Києві, працював в установах Академії наук України. Він навчався в аспірантурі Інституту фізіології рослин і агрохімії АН УРСР. Кандидатську дисертацію захистив у 1958 р., працюючи молодшим науковим співробітником відділу фізіології рослин Інституту ботаніки АН УРСР. У 1965 р. Андрія Михайловича призначають заступником директора Інституту ботаніки АН УРСР, того ж року він стає директором Ботанічного саду АН УРСР і захищає докторську дисертацію на тему «Алелопатія в житті рослин та їх угруповань». У 1973 р. Андрія Михайловича було обрано членом-кореспондентом АН УРСР, а в 1979 – дійсним членом АН УРСР. З 1974 р. він працював академіком-секретарем Відділення загальної біології АН УРСР, був членом Президії АН УРСР.

Андрій Михайлович належить до плеяди видатних українських учених ботаніків, екологів і фізіологів рослин. Світовій науковій громадськості він відомий як засновник нового еколого-фізіологічного напрямку в Україні – алелопатії. Його фундаментальні праці в цій галузі завоювали підтримку послідовників у наукових лабораторіях багатьох країн світу. Ним були сформульовані ключові постулати, створена наукова школа, написані фундаментальні монографії. Під керівництвом Андрія Михайловича успішно проводились дослідження механізмів хімічної взаємодії рослин у природних і штучних фітоценозах. У 1973 р. він видав фундаментальну монографію «Основи хімічної взаємодії рослин». Ним запроваджено визнане в світі наукове визначення алелопатично активних речовин – колінів як суміші фізіологічно активних речовин, що виділяються рослинами або утворюються внаслідок дії гетеротрофних організмів, фізико-хімічних факторів і позитивно чи негативно впливають на інші рослини або ж ту саму рослину, яка їх індукуює. Природа сполук, які утворюють коліни, складна й мінлива, рослина-акцептор сприймає їх у цілому – отже, неактивні компоненти цієї суміші можуть посилювати чи послаблювати дію фізіологічно активних

речовин. Андрій Михайлович вважав, що головним є вивчення й розуміння сумарної дії колінів, розкриття механізмів хімічної взаємодії рослин, яка відбувається в природі.

Андрій Михайлович цікавився проблемами космічної біології, можливістю використання тропічних і субтропічних рослин для озеленення космічних апаратів. Багато уваги він приділяв питанням збереження рідкісних і зникаючих видів флори України та їхньої реінтродукції.

А.М. Гродзинський був талановитим учителем, підготував чотирьох докторів і понад 30 кандидатів наук. Він є автором 7 монографій, близько 500 наукових і науково-публіцистичних праць. Був головним редактором журналу «Фізіологія й біохімія культурних рослин», республіканського міжвідомчого збірника «Інтродукція й акліматизація рослин», членом редколегій республіканських та всесоюзних журналів, а також «Червоної книги Української РСР». Володів латинською, англійською й німецькою мовами. Міжнародне аллопатичне товариство заснувало премію ім. А.М. Гродзинського за кращу публікацію або книгу з питань аллопатії.

Андрій Михайлович нагороджений Орденами Трудового Червоного прапора і «Знак Пошани».

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Гродзинский А.М. 1965. *Аллопатия в жизни растений и их сообществ*. Киев: Наукова думка, 200 с.
- Гродзинський А.М. 1973. *Основи хімічної взаємодії рослин*. Київ: Наукова думка, 190 с.
- Гродзинский А.М. 1986. Популяционный и ценотический подходы при интродукции и акклиматизации растений. *Flora dendrologica*, (13): 13–32.
- Гродзинский А.М. 1991. *Аллопатия растений и почвоутомление: Избр. труды*. Киев: Наукова думка, 432 с.
- Гродзинский А.М., Гродзинский Д.М. 1973. *Краткий справочник по физиологии растений*. Киев: Наукова думка, 591 с.
- Гродзинский А.М., Богдан Г.П., Головкин Э.А., Дзюбенко Н.Н. 1979. *Аллопатическое почвоутомление*. Киев: Наукова думка, 249 с.

Заверуха
Борис Володимирович
(05.03.1927 – 16.12.2000)

Борис Володимирович Заверуха народився в м. Острог Рівненської області (на той час територія Польщі). Після закінчення школи в 1950 р. він працював художником-рекламістом і вихователем у різних установах м. Острог. У 1950–1955 рр. навчався на природознавчому факультеті Кременецького педагогічного інституту, а після його закінчення був залишений на кафедрі ботаніки, працював на посаді асистента до 1963 р.

Після знайомства Бориса Володимировича з професором М.В. Клоковим під час спільної експедиції в околицях м. Кременець було прийнято рішення про переїзд до Києва. У 1965 р. він захистив кандидатську дисертацію на тему «Флора і рослинність Кременецьких гір», а в 1985 р. – докторську дисертацію на тему «Флора Волино-Подолії, її аналіз і генезис».

З 1966 р. разом з Дариною Микитівною Доброчаєвою Борис Заверуха працював у Ботанічному музеї Інституту ботаніки АН УРСР, брав участь у створенні експозицій. На той час він здійснив низку експедицій по Україні, колишньому Радянському Союзу та за кордон. У 1978 р. Борис Володимирович брав участь у ХІХ рейсі НДС «Академік Вернадський», під час якого відвідав Танзанію, Шрі-Ланку, Індію, Сінгапур, Маврикій, Сейшели. Зібрав багатий гербарій. Свої спостереження він виклав на сторінках щоденника. Пізніше ці матеріали стали основою для створення нових експозицій музею та численних науково-популярних публікацій та виступів.

У 1978–1991 рр. Б.В. Заверуха очолював відділ вищих рослин Інституту ботаніки АН УРСР, а з 1991 р. був завідувачем Ботанічного музею Інституту.

Наукові інтереси вченого охоплювали детальне вивчення флори Волино-Поділля як вузлової частини флори і рослинності України в їхньому генезисі, теоретичні питання фітосозології, систематики, флорогенетики, ботанічного ресурсознавства, еволюції судинних рослин, а також історію флористико-фітоценотичних досліджень Польщі. Б.В. Заверуха описав нові для науки види рослин: *Betula klokovii* Zaver., *Myosotis ludmilae* Zaver., *Symphytum besseri* Zaver., *Thymus muscosus* Zaver., *Galium altenuatum* Klokov & Zaver., *Galium congestum* Klokov & Zaver., *Galium macilentum* Klokov & Zaver., *Galium subnemorale* Klokov & Zaver.

Борис Володимирович був автором та співавтором понад 200 наукових праць, зокрема монографій, довідників, визначників і науково-популярних видань. Він також був активним популяризатором ботаніки, зокрема автором книг «Дикорослі рослини – джерело вітамінів», «Бережіть рідкісні рослини», «Квіти дванадцяти місяців» та інших, регулярно виступав на радіо та телебаченні.

Тривалий час Б.В. Заверуха був головою підкомісії ботаніки Національної комісії з питань Червоної книги України, брав активну участь у підготовці перших двох видань «Червоної книги України», очолював секцію охорони рослинного світу Українського товариства охорони природи, був членом Президії Українського ботанічного товариства.

Б.В. Заверуха як науковий керівник підготував 13 аспірантів, з них 9 успішно захистили кандидатські дисертації. Серед них відомі нині науковці – С.Л. Мосякін, Л.Г. Любінська, В.М. Мінарченко, Т.Д. Соломаха та інші.

Борис Володимирович був надзвичайно скромним і працелюбним, доброзичливим і демократичним, відданим своїй справі. Він любив життя у всіх його проявах, любив і шанував рідних, друзів, колег. Майже кожен його виступ починався нетрадиційним (як на ті часи) зверненням до аудиторії: «Люди добрі!», що дійсно визначало його доброзичливе ставлення.

Похований у Києві на Південному цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Заверуха Б.В. 1964. Реліктові і ендемічні рослини Кременецьких гір та необхідність їх охорони. В кн.: *Охороняйте рідну природу*. Київ: Урожай, с. 45–67.
- Заверуха Б.В. 1965. *Флора и растительность Кременецких гор*. Киев: Наукова думка, 89 с.
- Заверуха Б.В. 1980. *У світі рослин*. Київ: Урожай, 168 с.
- Заверуха Б.В., Андриенко Т.Л., Протопопова В.В. 1983. *Охраняемые растения Украины*. Киев: Наукова думка, 175 с.
- Заверуха Б.В. 1985. *Флора Вольно-Подолли и ее генезис*. Киев: Наукова думка, 192 с.
- Заверуха Б.В., Ивченко И.С. 1986. Особенности фитосингулянтной биоквантированности рода *Rubus* L. во флоре Украины. В кн.: *Современные проблемы филогении растений*. М.: Наука, с. 77–79.
- Заверуха Б.В., Ивченко И.С., Козьяков О.С. 1986. Темнокорі берези України. *Український ботанічний журнал*, 43(3): 79–83.
- Заверуха Б.В. 1987. Роль интеграции в процессе научного познания природной биоквантированности фитобиоты сосудистых растений. В кн.: *Методологические проблемы интеграции ботанических наук*. Киев: Наукова думка, с. 56–69.
- Заверуха Б.В. 1994. Етноботаніка: народна і наукова фітоніміка. *Український ботанічний журнал*, 51(2–3): 165–171.
- Заверуха Б.В., Новосад В.В. 1998. Розвиток теоретичних основ фітосозології. *Український ботанічний журнал*, 55(2): 121–126.
- Заверуха Б.В., Мінарченко В.М. 2000. Наукові основи ресурсознавства лікарських рослин. *Український ботанічний журнал*, 57(3): 243–249.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Давидов Д.А. 2017. Борис Заверуха: До 90-річчя від дня народження. URL: <http://davudovbotany.blogspot.com/search?q=%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%83%D1%85%D0%B0>
- Ивченко И.С., Поліщук М.О., Шумілова А.В. 2012. Науковий спадок Бориса Заверухи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 20. Біологія, 4: 216–224.
- Протопопова В.В. 2001. Б.В. Заверуха – видатний український ботанік ХХ сторіччя. *Український ботанічний журнал*, 58(4): 501–505.
- Протопопова В.В. 2011. Борис Володимирович Заверуха. У кн.: *Институт ботаники ім. М.Г. Холодного НАН України (1921–2011): Віхи історії та сучасність*. Київ, с. 418–420.
- Ситник К.М., Новосад В.В., Сипайлова Л.М. 1997. Борис Володимирович Заверуха (до 70-річчя від дня народження). *Український ботанічний журнал*, 54(2): 198–200.

Копачевська
Євгенія Георгіївна
(29.09.1927 – 08.08.1995)

Євгенія Георгіївна Копачевська народилася в селищі Ханженкове Макіївського району Донецької області в сім'ї службовців.

Після закінчення школи навчалася на біолого-грунтознавчому факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (1946–1952).

З 1950 р., ще будучи студенткою III курсу, працювала в Інституті ботаніки АН УРСР, спочатку лаборантом (1950–1954), старшим лаборантом (1954–1959), потім молодшим науковим співробітником (1959–1960) відділу спорових рослин. Одночасно з роботою навчалася в заочній аспірантурі (1956–1960) за спеціальністю «ботаніка нижчих рослин (ліхенологія)» під керівництвом д.б.н., проф. А.М. Окснера. У 1960–1966 рр. працювала на посаді вченого секретаря Інституту ботаніки АН УРСР, а потім на посадах старшого наукового співробітника відділів нижчих рослин (1966–1974), мікології та ліхенології (1974–1978), мікології та бріології (1978–1986).

У 1963 р. Є.Г. Копачевська захистила кандидатську дисертацію на тему «Лишайники лісів Кримського заповідно-мисливського господарства». Вона зробила вагомий внесок у вивчення видового різноманіття лишайників Кримського півострова, а також інших регіонів України.

Суттєвим є внесок Є.Г. Копачевської в підготовку окремих таксономічних груп родин леканорових лишайників для видання «Определитель лишайников СССР» (1971, 1977). Вона підготувала таксономічні обробки щодо родів *Placolecnora* та *Squamarina* родини леканорових (1971) та низки родів родин верукарієвих

(Verrucariaceae), полібластієвих (Polyblastiaceae) (1977).

Вчена регулярно виїздила в експедиції зі співробітниками відділу мікології та бріології з метою збору ліхенологічних зразків для гербарію. Численні ліхенологічні колекції як з Кримського півострова, так і з різних регіонів рівнинної частини України, спільно підготовлені з Н.Г. Безніс, були передані для інсерації до ліхенологічного гербарію.

Є.Г. Копачевська є автором понад 50 наукових публікацій, серед них одна монографія, декілька випусків «Определителя лишайников СССР» та монографічне зведення щодо результатів аналізу ліхенофлори Криму (1986).

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Копачевська Є.Г. 1959. Новий для СРСР вид ринодіни. *Український ботанічний журнал*, 16(3): 82–86.
- Копачевська Є.Г. 1961а. Нові для Криму лишайники. *Український ботанічний журнал*, 18(5): 96–101.
- Копачевська Є.Г. 1961б. Основні типи місцезростань лишайників Кримського заповідно-мисливського господарства. *Український ботанічний журнал*, 18(5): 83–93.
- Копачевська Є.Г. 1961в. Основні угруповання епіфітних лишайників головних деревних порід Кримського державного заповідно-мисливського господарства. *Український ботанічний журнал*, 18(6): 74–79.
- Копачевская Е.Г. 1965. Основные закономерности размещения лишайников в лесах Крымского заповедно-охотничьего хозяйства. В кн.: *Проблемы изучения грибов и лишайников*. Тарту, с. 182–185.
- Копачевська Є.Г. 1965. Нові та рідкісні лишайники Криму. *Український ботанічний журнал*, 22(6): 42–44.
- Копачевская Е.Г. 1986. *Лихенофлора Крыма и ее анализ*. Киев: Наукова думка, 296 с.
- Копачевская Е.Г., Макаревич М.Ф., Окснер А.Н., Рассадина К.А. 1971. *Определитель лишайников СССР*. Вып. 1: *Пертузариевые, Леканоровые, Пармелиевые*. Отв. ред. И.И. Абрамов. Ленинград: Наука, 412 с.
- Макаревич М.Ф., Копачевская Е.Г., Окснер А.Н. 1977. *Определитель лишайников СССР*. Вып. 4: *Веррукариевые, Телидиевые, Полибластиевые*. Отв. ред. И.И. Абрамов. Ленинград: Наука, 422 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Biazrov L.G. 1996. Personalia: Eugenia G. Kopachevskaya (1927–1995). *Lichenological Newsletter*, 29(1).

Процко
Рада Феодосіївна
(2.09.1928 - ?)

Рада Феодосіївна Процко народилась у Харкові в родині службовців. У 1946 р. вступила до Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка на біолого-грунтознавчий факультет, який закінчила з відзнакою в 1951 р., здобувши спеціальність біолог-фізіолог рослин. Упродовж 1951–1955 рр. навчалась в аспірантурі Інституту фізіології рослин і агрохімії АН УРСР. Захистила кандидатську дисертацію на тему «Фізіолого-біохімічне обґрунтування деяких прийомів підвищення продуктивності гречки» (1959) та докторську під назвою «Фізіологія спокою та проростання коренеплодів при зберіганні цукрових буряків» (1986). Отримала вчене звання старшого наукового співробітника (1974).

Впродовж 1956–1960 рр. працювала молодшим науковим співробітником лабораторії стійкості рослин в Інституті фізіології рослин АН УРСР, досліджуючи морозо- і посухостійкість пшениці. Пізніше (1961–2004) – в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України в лабораторіях відділу фізіології рослин (інженерної ензимології та прикладної фізіології; фізіології насіння; репродуктивного розвитку) на посадах молодшого (1961), старшого (1964), провідного (1989) та головного наукового співробітника (2001).

Наукові інтереси Ради Феодосіївни були пов'язані з дослідженням фізіолого-біохімічних ефектів фітогормонів, їхньої ролі в ростових кореляціях, проростанні бруньок і зацвітанні, гормонально-трофічних основ апікального домінування; ролі фенольних сполук у системі природних стимуляторів росту; фізіології коренеплодів

цукрових буряків, зокрема, створення і впровадження способів зменшення втрат цукру при зберіганні сировини на цукрових заводах; фізіології насіння хлібних злаків і нових кормових культур.

У 70-х–80-х роках під її керівництвом було здійснене різнобічне дослідження ростової функції коренеплодів цукрових буряків, яке суттєво доповнило знання з фізіології цієї культури, а також стало теоретичною основою для створення нових способів зменшення втрат цукру при зберіганні сировини на цукрових заводах. Інноваційність досліджень Ради Феодосіївни, пов'язаних із розробкою хімічних способів боротьби із втратою цукру при зберіганні цукрових буряків, підтверджена сімома авторськими свідоцтвами.

За участь у розробці та впровадженні способу зберігання цукрових буряків із застосуванням вуглеаміакатів дослідницю нагородили бронзовою медаллю ВДНГ СРСР (1983). Монографія у співавторстві з В.Б. Варшавською «Проростание корнеплодов сахарной свеклы и проблемы ее хранения» (1980) у 1984 р. була удостоєна Премії АН УРСР імені М.Г. Холодного.

З 1987 р. Рада Феодосіївна почала працювати над проблемами післязбирального дозрівання та фізіологічної різноякісності насіння окремих кормових культур. Ці матеріали ввійшли до монографії «Физиологическая разнокачественность семян травянистых растений» (у співавторстві з В.А. Негрецьким та В.Б. Варшавською, 1999), в якій особливості проростання насіння різних видів рослин розглядаються з позиції оцінки різноякісності як важливої пристосувальної ознаки, за допомогою якої реалізується генетичний потенціал виду, забезпечується його виживання та розповсюдження. Продовжені нею дослідження в цього напрямку викладені в монографії «Післязбиральне дозрівання насіння озимих хлібних злаків» (у співавторстві з К.М. Ситником, В.А. Негрецьким, А.В. Гордецьким, 2002) мали практичне значення для відповідного районування сортів, достовірної оцінки якості посівного матеріалу контрольно-насінневими лабораторіями, а також для вивчення механізмів реалізації генетичної програми досягання насіння та його переходу до проростання.

За роки наукової діяльності Рада Феодосіївна опублікувала близько 140 оглядових, теоретичних, методичних наукових робіт, у тому числі чотири монографії та сім авторських свідоцтв у співавторстві.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Процко Р.Ф. 1971. Ингибиторы роста фенольной природы в листьях и стеблях томатов. *Физиология и биохимия культурных растений*, 3(2): 165–170.
- Процко Р.Ф. 1989. Применение регуляторов роста с целью уменьшения потерь при хранении сельскохозяйственной продукции. В кн.: *Регуляторы роста растений*. Киев, с. 108–117.
- Процко Р.Ф., Варшавська В.Б. 1976. Проростання цукрових буряків при різних температурних умовах. *Український ботанічний журнал*, 33(5): 457–461.
- Процко Р.Ф., Варшавська В.Б. 1977. Використання інгібіторів для регуляції ростової активності бруньок цукрових буряків. *Український ботанічний журнал*, 34(3): 240–243.
- Процко Р.Ф., Варшавская В.Б. 1980. *Прорастание корнеплодов сахарной свеклы и проблемы её хранения*. Киев: Наукова думка, 204 с.
- Процко Р.Ф., Негрецький В.А., Варшавская В.Б. 1999. *Физиологическая разнокачественность семян травянистых растений*. Киев, 210 с.
- Процко Р.Ф., Негрецький В.А., Гордецький А.В. 1998. Сортовая специфичность послеуборочного дозревания семян озимых хлебных злаков в условиях Украины. *Физиология и биохимия культурных растений*, (1): 36–43.
- Сытник К.М., Бойчук О.Б., Процко Р.Ф. 1966. *Физиолого-биохимические основы роста растений*. Киев: Наукова думка, 230 с.
- Ситник К.М., Процко Р.Ф., Негрецький В.А., Гордецький А.В. 2002. *Післязбиральне дозрівання озимих хлібних злаків*. Київ: Фітосоціоцентр, 132 с.

Катерина Романенко

Балашов
Лев Сергійович
(17.02.1929 – 27.06.2015)

Лев Сергійович Балашов – відомий учений, автор фундаментальних праць у галузі геоботаніки, болотознавства, лукознавства та охорони природи.

Народився в Ленінграді в родині службовців. У 1944 р. його родина переїхала в Україну. В 1952 р. Лев Сергійович отримав вищу освіту в Ніжинському педінституті ім. М. Гоголя. Пізніше, в 1959 р., він вступив до аспірантури у відділ геоботаніки Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР, після її закінчення працював молодшим науковим співробітником. У 1965 р. Лев Сергійович захистив кандидатську дисертацію, а в 1994 р. — докторську. В 2006 р. його обрано на посаду завідуючого кафедрою біології та методики її викладання Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, а в 2013 р. — на посаду професора цієї кафедри. В 2015 р. він отримав наукове звання професора.

Вчений опублікував понад 200 наукових праць, зокрема 9 монографій. Він є автором (співавтором) кількох науково-популярних видань, найвідоміше з яких — «В краю ландыша и азалии» (1989).

Лев Сергійович органічно поєднував теоретичні й прикладні аспекти досліджень. На підставі порівняльного вивчення сучасного стану рослинності лук і боліт в Україні він виявив їхні істотні зміни протягом останніх 60-ти років під впливом господарської діяльності. Л.С. Балашов окреслив основні шляхи та напрями синантропізації лучної рослинності за існуючої тоді системи господарювання. За допомогою градієнтного аналізу вчений розробив шкалу індексів осушення для майже 400 видів судинних рослин та метод визначення ступеня осушення/обводнення території.

Постійну увагу дослідник приділяв оптимізації використання природних рослинних ресурсів. Спільно з колективом авторів він розробив господарську типологію кормових угідь України, а також екологічну класифікацію лучної рослинності. Результати цих досліджень стали науковими засадами рекомендацій з питань раціонального використання та охорони кормових угідь, виконаних для низки районів та окремих господарств областей України.

Вагомим є внесок Л.С. Балашова в справу охорони рослинного світу. Окрім досліджень у Поліському державному заповіднику, він описав і запропонував для охорони в Україні близько двох десятків об'єктів лучної та болотної рослинності. Він разом з колегами розробив на прикладі басейну р. Десни принцип створення оптимальної мережі природоохоронних територій у річковому басейні.

З перших місяців після Чорнобильської катастрофи Лев Сергійович як відповідальний виконавець та керівник науково-дослідних тем, що увійшли до державних програм з мінімізації наслідків аварії, вивчав зміни рослинності в зоні відчуження ЧАЕС і вплив радіоактивного забруднення на фітоценози. Разом із колегами він здійснив типізацію території 30-кілометрової зони ЧАЕС за фітофакторами, провів великомасштабне картування рослинності окремих полігонів, розробив методику моніторингу фітобіоти в системі загального радіоекологічного моніторингу зони. Ця робота та інші дослідження з чорнобильської тематики отримали широке використання при опрацюванні обґрунтування Чорнобильського біосферного заповідника.

Лев Сергійович належав до старшого покоління ботаніків, які є прикладом для наслідування любові до життя, великої мудрості, принциповості, безкомпромісності у розв'язанні проблем і пристрасності до древньої й вічно молоді науки ботаніки. Він був одним з кращих учнів видатного ботаніка-болотознавця Єлизавети Модестівни Брадїс. Дидактичні прийоми свого вчителя Лев Сергійович успішно реалізував на своїх учнях.

За характером він був романтиком. Добре знав вітчизняну й зарубіжну літературу, зокрема поезію. Серед письменників особливо любив твори Михайла Коцюбинського, на творах якого вдосконалював свої мовні знання, оскільки його рідною була російська. Пам'ятав багато творів класиків і сучасних авторів та нерідко їх декламував на святкових та інших зібраннях, за що постійно отримував схвальні відгуки слухачів. Він також мав власні вірші. Ще однією рисою дослідника було його постійне бажання оволодівати новими горизонтами наукового пошуку. Тут Лев Сергійович був подібний до альпініста з постійним прагненням і вмінням досягти нових вершин.

Похований на цвинтарі м. Вишневе (Бучанський р-н Київська обл.).

ВИБРАНІ ПРАЦІ

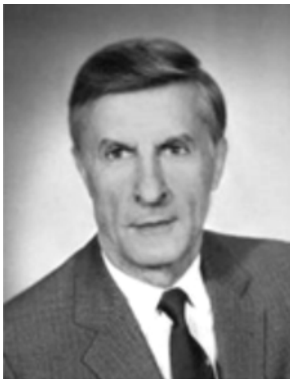
- Балашев Л.С. 1983. *Растительность Полесского государственного заповедника*. Киев: Наукова думка, 160 с.
- Балашов Л.С., Даниленко М.А., Сипайлова Л.М. 2006. *Кормовиробництво. Луки Чернігівщини*. Чернігів: Чернігівські береги, 280 с.

- Балашев Л.С., Андриенко Т.Л., Григора И.М., Кузьмичев А.И. 1982. *Изменение растительности и флоры болот УССР под влиянием мелиорации*. Киев: Наукова думка, 290 с.
- Балашев Л.С., Сипайлова Л.М., Соломаха В.А., Шеляг-Сосонко Ю.Р. 1988. *Типология лугов Украины и их рациональное использование*. Киев: Наукова думка, 240 с.
- Воробийов Є.О., Балашов Л.С., Соломаха В.А. 1997. Синтаксономія рослинності Поліського природного заповідника. *Український фітоценотичний збірник*. Серія Б, 1(8): 1–128.
- Смык Г.К., Балашев Л.С., Боршняк Н.Н. и др. 1989. *В краю ландыша и азалии*. Киев: Урожай, 208 с.
- Смик Г.К., Грабовський В.Б., Балашов Л.С. 1990. *Живі смарагди України: оповіді про рослини*. Київ: Молодь, 224 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (1921–2011). Віхи історії та сучасність*. 2011. Київ: Альтерпрес, 441 с.
- Лев Сергійович Балашов: до 85-річчя від дня народження та 60-річчя наукової діяльності*. 2015. Ред. Д.В. Дубина. Київ: Фітосоціоцентр, 66 с.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Дідух Я.П., Дубина Д.В. 2009. Лев Сергійович Балашов (до 80-річчя вченого). *Український ботанічний журнал*, 66(1): 121–123.
- Шестопалов В.М., Францевич Л.І., Балашов Л.С. та ін. 2001. *Автореабілітаційні процеси в екосистемах Чорнобильської зони відчуження*. Київ: АНТ ЛТД, 252 с.

Дмитро Дубина

Чопик
Володимир Іванович
(04.06.1929 – 03.12.2015)

Доктор біологічних наук, професор, академік Академії наук Вищої школи України В.І. Чопик народився в с. Теремля

Тячівського району на Закарпатті. Після закінчення біологічного факультету Ужгородського державного університету недовгий час працював у ботанічному саду цього університету. Від 1954 року навчався в аспірантурі Інституту ботаніки АН УРСР, де під керівництвом М.І. Котова в 1958 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Флора й рослинність західної частини Українських Карпат». Нетривалий час працював співробітником-консультантом Відділення біології Президії АН УРСР, згодом у Центральному республіканському ботанічному саду АН УРСР на посаді старшого наукового співробітника, де завершив розпочате професором О.І. Соколовським створення ботаніко-географічної ділянки «Карпати».

Від 1967 р. Володимир Іванович – старший науковий співробітник Інституту ботаніки АН УРСР, а згодом заступник директора з наукової роботи (1969–1970). В 1973 р. захистив докторську дисертацію під назвою «Аналіз високогірної флори Українських Карпат». У 1976–1978 рр. очолював відділ систематики та географії вищих рослин цього ж інституту, продовжуючи займатися вивченням флори Карпат та питаннями хорології.

У колективній монографії «Визначник рослин Українських Карпат» (1977) він по-новому розробив завдання та принципи флористичного районування Карпатського регіону. Для з'ясування генезису високогірної флори детально аналізував реліктові й ендемічні елементи флори, здійснив численні експедиції до Чехословаччини та Польщі, вивчаючи флору Західних Карпат, а також на Кавказ, у Середню Азію та в інші регіони колишнього СРСР. Заповідною мрією Володимира Івановича було об'єднати зусилля ботаніків Західної та Центральної Європи (Польщі, Словаччини, Румунії, Угорщини) та України для створення «Хорологічної флори Карпат» як єдиної фізико-географічної та флорогенезисної гірської системи. Проте цим не обмежується внесок вченого у розвиток теорії географії рослин. Він першим серед українських флористів опублікував фундаментальні узагальнення, що стосуються головних проблем ендемізму.

В.І. Чопик увійшов в історію науки як засновник національної хорологічної школи. Впродовж багатьох років (1966–1974) виконував наукові проекти з картування флори

Карпат спільно з науковцями Чехословаччини, Польщі, Угорщини, Румунії й Болгарії. З 1973 р. в складі фітохорологів СРСР спільно з науковцями країн Європи бере участь у написанні багатотомного міжнародноно видання «Atlas Florae Europaeae» спочатку як співкерівник колективу радянських кореспондентів, а згодом (з 9-го тому, 1991) як голова української національної команди. Пізніше вчений виступає тут також членом Головної редколегії (Консультативної ради) Комітету з картографування флори Європи. А найпершим пілотним проектом була колективна монографія «Хорологія флори України» (1986).

В.І. Чопик є фундатором і піонером вітчизняних наукових досліджень у галузі збереження різноманіття рослинного світу. Завдяки його енергійним творчим зусиллям у 1960–1970-ті рр. вперше в Україні вийшли друком монографії про рослини, що потребують охорони. Ці видання, створені на підставі особистих польових досліджень, одразу забезпечили гідне місце України в європейському та світовому природоохоронному русі. Вчений ініціював створення першої в історії країни «Червоної книги Української РСР» (1980), був запрошений академіком АН СРСР А.Л. Тахтаджяном до написання першого (1978) і другого (1984) видань «Красной книги СССР», а також зведення про рідкісні й ендемічні види флори Європи (два видання: 1976, 1982), надруковані у Великій Британії. На цій хвилі В.І. Чопик також взяв активну участь як співавтор та член редакційної колегії в таких визначних проектах, як міжнародний огляд «Охрана важнейших ботанических объектов Украины, Белоруссии, Молдавии» (1979), академічний довідник «Редкие и исчезающие растения и животные Украины» (1988) та «Каталог видів флори і фауни України, занесених до Бернської Конвенції...» (як автор випуску «Флора»).

Осмислюючи сучасні тренди розвитку взаємовідносин людини і природи, вчений дійшов висновку, що всі дотеперішні спроби не можуть запобігти або навіть призупинити деградацію довкілля та знищення видів рослин і тварин, оскільки ці підходи базуються на технократичній парадигмі мислення. Нове мислення в цій сфері, на його думку, передбачали перехід від антропоцентризму (примату інтересів людини) до біоцентризму (примат охорони всіх форм життя).

Велику частину свого творчого життя Володимир Іванович віддав педагогічній діяльності у вищій школі як завідувач кафедр та професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1975–2004), Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (з 2004 р.), Кременецького гуманітарно-педагогічного університету ім. Тараса Шевченка (з 2007 р.). В.І. Чопика запрошували читати лекції в інших зарубіжних та вітчизняних вишах, серед яких Братиславський, Латвійський, Тбіліський університети, Київський національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова, Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка, Волинський національний ун-т ім. Лесі Українки. Його лекції відзначалися змістовністю, живим і дотепним викладом матеріалу, містили найважливіші останні наукові дані. Багатобарвна, вишукана українська мова завжди викликала захоплення в студентів та аспірантів, які відвідували його лекції. Ним підготовлено 18 кандидатів і 3 доктори наук, а загальний стаж науково-педагогічної роботи – понад 60 років! В учнів Володимира Івановича завжди викликали захоплення його відданість науці, витончена любов до природи, пристрасть до експедицій, незбагнений оптимізм та вражаюча працездатність.

В.І. Чопик – автор близько 200 наукових праць, серед яких 19 монографій, довідники, навчальні посібники. Основні наукові праці присвячені флористиці, фітоєкосозології та фітохорології. В.І. Чопик був членом та відповідальним редактором багатьох наукових журналів і тематичних збірників України та колишнього СРСР, членом спеціалізованих наукових рад, Головним вченим секретарем Академії наук Вищої школи України та членом Президії АН ВШ України.

Багато років вчений займався громадською діяльністю, працюючи в Українському ботанічному товаристві та Українському товаристві охорони природи (як член Президії). Володимир Іванович нагороджений медаллю XII Міжнародного ботанічного Конгресу (1975), на якому керував симпозіумом з картування ареалів рослин, відзнакою «Відмінник народної освіти України» (1982). Заслуги вченого відмічені почесним званням Соросівський професор (1997), а також премією імені

Тараса Шевченка Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (1999).

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

Чопик В.І. 1970. *Рідкісні рослини України*. Київ: Наукова думка, 187 с.

Чопик В.І. 1976. *Високогірна флора Українських Карпат*. Київ: Наукова думка, 270 с.

Чопик В.І. 1977. *Визначник рослин Українських Карпат*. Київ: Наукова думка, 436 с.

Чопик В.І. 1978. *Редкие и исчезающие растения Украины*. Киев: Наукова думка, 216 с.

Чопик В.І., Єна А.В. 1996. *Латинська ботанічна номенклатура*: Навчальний посібник. Київ: РВЦ Київський університет, 57 с.

Чопик В.І., Федорончук М.М. 2015. *Флора Українських Карпат*. Тернопіль: ТЗОВ Терно-граф, 712 с.

Микола Федорончук

Судьїна

Олена Григорівна

(12.04.1929 – 30.03.1995)

Професор Олена Григорівна Судьїна народилася в Києві. Закінчивши із золотою медаллю середню школу, продовжила навчання на біологічному факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, який закінчила з відзнакою в 1953 р. Впродовж 1953–1956 рр. навчалася в аспірантурі Одеського державного університету імені І.І. Мечникова, яку закінчила, захистивши в 1958 р. кандидатську дисертацію на тему «Утворення та накопичення хлорофілу залежно від активності хлорофілази». Того ж року Олена Григорівна була зарахована до Інституту ботаніки АН УРСР, де з ініціативи його директора академіка Д.К. Зерова

створювали відділ біохімії нижчих рослин. У період 1958–1961 рр. відділ знаходився в стадії становлення, в ньому працювало два наукових співробітника – І.Г. Дрокова та О.Г. Судьїна. Пізніше, в 1962 р. Олена Григорівна стала першою завідувачкою цього відділу.

Завданням новоствореного відділу було вивчення біохімії мало досліджених груп водоростей, а в подальшому і грибів. Це був єдиний в країні науковий підрозділ, де проводилися всебічні біохімічні дослідження прокаріотичних (синьозелених), мікро- і макроскопічних зелених і червоних водоростей. Головним напрямом роботи відділу О.Г. Судьїна обрала порівняльно-еволюційний з орієнтацією на вивчення окремих класів біохімічних сполук. Основним завданням досліджень було встановлення загальних рис, специфіки складу та властивостей основних структурних, запасних і ферментних систем клітин досліджуваних об'єктів з метою їхньої порівняльної характеристики. Олена Григорівна вважала, що при історичному підході до вивчення еволюції живих об'єктів необхідно приділяти особливу увагу еволюційно-біохімічним формаціям, у яких поєднуються універсальні та специфічні риси будови організмів. Найбільшою мірою ці питання розкриті в її роботах з біохімічного вивчення окремих таксонів водоростей.

Теоретичним розробкам з еволюційної біохімії присвячено близько 20 її робіт. Найбільш повно погляди О.Г. Судьїної викладені в монографії «Основи еволюційної біохімії рослин» у співавторстві з Г.І. Лозовою (1982). Автори проаналізували еволюцію основних компонентів живого від його зародження до сучасних форм у всіх досліджених систематичних групах, приділивши особливу увагу водоростям.

Ще заспірантських років і упродовж всього життя в центрі наукових досліджень Олени Григорівни знаходилися проблемні питання біосинтезу хлорофілу, його ролі у фотохімічних реакціях. Вона отримала визнання як фахівець у галузі ензиматичного забезпечення біосинтезу та гідролізу хлорофілу. Разом із колегами вона вивчала послідовність реакцій заключного етапу біосинтезу хлорофілу, основні властивості хлорофіллази. Після блискучого захисту докторської дисертації «Хлорофілаза і біосинтез хлорофілу», в якій узагальнені здобутки О.Г. Судьїної в цьому напрямі, в 1974 р. вона отримала науковий ступінь доктора біологічних наук, а в 1993 р. – звання професора.

Розробки, пов'язані з еволюційним напрямом робіт О.Г. Судьїної, дозволили обґрунтувати концепцію, згідно з якою порфірини як попередники в ланцюзі біосинтезу хлорофілу могли на ранніх етапах еволюції бути первинними фотосенсибілізаторами. На користь цього свідчать дані про вплив різних носіїв (білка, пептидів, міцел, ліпосом) на характеристики порфіринів як фотосенсибілізаторів. Дослідження зі штучними комплексами, які моделювали мембрани, призвели до з'ясування значення надмолекулярної організації пігментів і хлорофілази в регуляції її активності.

Багато уваги О.Г. Судьїна приділяла визначенню місця та ролі біохімічних досліджень у ботаніці, а також загальним питанням інтеграції наук. Результатом цих розробок стала написана з її участю монографія «Методологічні проблеми інтеграції біологічних наук» (1987).

О.Г. Судьїна поєднувала фундаментальні дослідження з розробками в галузі прикладної альгології, вона з ентузіазмом брала участь у просуванні в Україні нових біотехнологічних напрямів, пов'язаних із культивуванням хлорели, спіруліни, впровадженням у практику полісахаридних і пігментних препаратів альгологічного походження.

За роки наукової діяльності О.Г. Судьїна опублікувала близько 200 робіт, була керівником 16 аспірантів. Олена Григорівна активно працювала в редакційних колегіях «Українського ботанічного журналу», «Фізіології та біохімії культурних рослин». З дня заснування журналу «Альгологія» вона була членом редколегії, науковим редактором з біохімії та фізіології водоростей.

Новаторські ідеї О.Г. Судьїної довели свою життєвість. Її науковий здобуток у галузі теоретичних і прикладних досліджень став основою наукової школи, яка отримала розвиток у роботах відділу мембранології і фітохімії.

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

Судьїна О.Г. 1975. Еволюційний підхід до вивчення біохімічних процесів на прикладі становлення біосинтезу хлорофілу. *Український ботанічний журнал*, 32(5): 545–562.

- Судьїна О.Г. 1976. Актуальні питання синтетичної теорії фітоєволюції. *Український ботанічний журнал*, 33(4): 337–347.
- Судьїна Е.Г. 1985. *Вероятность в биологии*. Київ: Наукова думка, 92 с.
- Судьїна Е.Г. 1991. Биохимические исследования в таксономии водорослей. *Альгология*, 1(3): 3–16.
- Судьїна Е.Г., Лозова Г.И. 1982. *Основы эволюционной биохимии растений*. Київ: Наукова думка, 358 с.
- Судьїна О.Г., Лозова Г.И. 1986. Головні тенденції біохімічної еволюції рослин. *Український ботанічний журнал*, 43(3): 5–14.
- Судьїна О.Г., Лось С.І. 1982. Еволюційний підхід до вивчення біохімії синьозелених водоростей. *Український ботанічний журнал*, 39(4): 65–71.
- Судьїна Е.Г., Шнюкова Е.И. 1991. IBASU-B – коллекция культур водорослей отдела биохимии Института ботаники им. Н.Г. Холодного АН УССР. В кн.: *Каталог культур микроводорослей в коллекциях СССР*. Москва, с. 145–151.
- Судина Е.Г., Шнюкова Е.И., Костлан Н.В., Мушак П.Ф., Тупик Н.Д. 1978. *Биохимия синезеленых водорослей*. Под ред. К.М. Сытника. Київ: Наукова думка, 264 с.

Олена Золотарьова

Даниляк
Микола Ілліч
(24.05.1929 – 26.11.2002)

Микола Ілліч Даниляк народився в с. Новосілки, нині м. Самбір Львівської області. Після середньої школи вступив на хіміко-технологічний факультет Львівського політехнічного інституту, який успішно закінчив у 1952 р., одержавши кваліфікацію інженера-технолога бродильних виробництв. Працював у різних галузях харчової промисловості України: починав змінним інженером спиртового заводу, а згодом став

заступником міністра харчової промисловості УРСР (1965–1973).

У 1964 р. М.І. Даниляк захистив кандидатську дисертацію з проблем використання гідролаз дейтеромицетів, а в 1993 р. – дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора біологічних наук з двох спеціальностей: мікологія і біотехнологія. Предметом його досліджень були проблеми ферментативного каталізу фітополіоз.

З 1973 р. Микола Ілліч працював в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР, де виконував низку важливих фундаментальних і прикладних робіт з проблем ферментативного каталізу полісахаридів. Зокрема, визначив теоретичні положення причинно-спадкової суті сукупних біологічних факторів, які лімітують процеси ферментативного каталізу фітополіоз. Висунув положення про методи моделювання такого процесу, що дозволяло встановити в системі міжфакторні взаємовідношення і оцінити природу їхнього виникнення. Вивчав біохімічну суть продуктивності процесів ферментативного каталізу лігноцелюлозних субстратів, що лімітуються як компонентним складом глікозидаз і оксидаз, так і високим рівнем адитивності спряжених біохімічних процесів деполімеризації.

М.І. Даниляк, працюючи завідувачем відділу біохімії нижчих рослин, а потім лабораторії біохімії і біотехнології грибів, особливу увагу зосереджував на вивченні ферментних систем базидієвих грибів, здатних здійснювати гідроліз рослинної сировини, кінетики ферментативних реакцій та стабільності відповідних ферментів глікозидаз і оксидаз.

Результати наукової діяльності М.І. Даниляка представлено у 277 наукових працях, у тому числі шести монографіях. Наукова новизна численних біотехнологічних розробок ученого була захищена 75 авторськими свідоцтвами на винаходи та патентами. Його наукові звершення одержали відповідну оцінку на державному рівні. Так, в 1995 р. за видатні досягнення у фундаментальних дослідженнях біотехнології, впровадження їхніх результатів у практику та винахідницьку роботу із захисту інтелектуальної власності М.І. Даниляку присвоєне звання «Заслужений винахідник України». Найбільш переконливі здобутки вченого наведені в галузевих технологічних інструкціях, вітчизняних і зарубіжних

учбових посібниках для університетів. Наприклад, монографія «Ферментные системы высших базидиальных грибов» (1989) стала цінним учбовим посібником при вивченні курсів «мікологія» та «мікробіологія» в університетах України та країн СНД.

Наукову роботу проф. М.І. Даниляк поєднував з викладанням у Львівському політехнічному інституті та Київському інституті харчової промисловості. Тривалий час він очолював Науково-технічну раду працівників харчової промисловості України, був членом Науково-технічної ради з проблем ферментативного каталізу ДКНТ СРСР, головним редактором науково-технічного журналу «Харчова промисловість» (Київ), членом редколегії журналів «Ферментная и спиртовая промышленность» (Москва) та «Физиологически активные вещества».

Непересічна особистість проф. М.І. Даниляка великою мірою визначилася завдяки досвіду, набутому в агропромисловому секторі. Після одержання вищої освіти М.І. Даниляк працював на таких посадах, як: змінний інженер, головний інженер комбінату, завідувач виробничо-технічного відділу, завідувач управління харчової промисловості Львівського раднаргоспу, заступник Голови Львівського раднаргоспу, заступник Міністра харчової промисловості України. Такий різнобічний досвід інженерно-технічної та управлінської роботи завжди допомагав йому добре вести технологію виробництва в цукровій, виноробній, консервній і багатьох інших біотехнологічних наукоємних галузях харчової промисловості. Під його безпосереднім керівництвом і на основі наукового доробку в Україні створені нові потужності з виробництва ферментних препаратів, антибіотиків, а також продуктів харчування різного рівня біохімічної трансформації.

М.І. Даниляка, безперечно, слід віднести до числа найкваліфікованіших фахівців у галузі прикладної біохімії та технічної мікробіології.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

Даниляк М.І. 1998. *Біотехнологія фітополіоз.* Київ, 31 с.

Даниляк М.І., Решетніков С.В. 1996. *Лікарські гриби. Медичне застосування та проблеми біотехнології.* Київ, 65 с.

- Даниляк Н.И., Черных В.А. 1989. *Ксиланазы в биотехнологических процессах*. Киев, 98 с.
- Даниляк М.І., Янчевский В.К. 1998. *Сахароміцети в біотехнологічних процесах*. Київ, 50 с.
- Даниляк Н.И., Семичаевский В.Д., Дудченко Л.Г., Трутнева И.А. 1989. *Ферментные системы высших базидиомицетов*. Киев: Наукова думка, 280 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Дудка І.О. 2007. Даниляк Микола Ілліч. В кн.: *Енциклопедія Сучасної України*: електронна версія [веб-сайт]. Гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=23584
- Ситник К.М., Дудка І.О., Шнюкова Є.І., Процько Р.Ф., Бухало А.С., Багнюк В.М. 2003. Пам'яті Микола Ілліча Даниляка. *Український ботанічний журнал*, 60(3): 352–354.
- Ситник К.М., Смірнов В.В., Гулий І.С., Вієстур У.Е., Лозинський М.О., Янчевський В.К., Дробот В.І., Дудка І.О., Ежов В.Л., Клесов А.О., Квесітадзе Т.І. 1999. Микола Ілліч Даниляк (до 70-річчя від дня народження). *Український ботанічний журнал*, 56(4): 331–333.

Оксана Михайлова

Глущенко
Галина Іванівна
(2.09.1929–2012)

Народилася в Харкові. Впродовж 1948–1953 рр. навчалася на біолого-грунтознавчому факультеті Московського державного університету імені М.В. Ломоносова. В 1959 р. захистила кандидатську дисертацію «Цитоембріологічне дослідження *Al-*

lium sera L.». В Інституті ботаніки АН УРСР працювала протягом 1960–1974 рр. на посадах молодшого наукового співробітника, наукового та старшого наукового співробітника відділу цитології та ембріології.

Досліджувала особливості формування пиляків, мікро- та макроспорогенезу, розвитку чоловічого та жіночого гаметофітів, запилення – запліднення, ембріо- та ендоспермогенезу в *Scorolia carniolica* Jacq. та *S. lurida* Dunal, а також формування квіток різних статевих типів та його специфіку, пов'язану як із таксономічним положенням видів, так і з особливостями морфології стерильності гінцею та андроцею. Виділено два типи одностатевих квіток: 1) квітки без зачатків (рудиментів) органів іншої статі (структурно одностатеві); 2) квітки із зачатками (рудиментами) органів іншої статі, ступінь розвитку яких може варіювати (потенційно двостатеві квітки). Статеві типи квітки не пов'язані з тією чи іншою статевою формою рослини, що зазвичай є постійною видовою або родовою ознакою. Г.І. Глущенко вважала, що різноманітність статевих форм покритонасінних зумовлена наявністю декількох статевих типів квіток та їхнім різним поєднанням як на окремих особинах, так і в межах популяції або виду. Додаткове розмаїття статевих типів квітки створює явище стерильності (чоловічої та жіночої), характерне для низки покритонасінних рослин.

Г.І. Глущенко вивчала дискусійне питання щодо значення даних порівняльної морфології, анатомії та ембріології у виведенні всієї різноманітності квіток покритонасінних лише від квітки будь-якого одного типу. Причому, поряд з іншими особливостями будови, вихідним типам квіток сучасних покритонасінних могла бути притаманна дво- та одностатевість. Вона також показала, що стерильність або фертильність гінандроморфних квіток не залежать від статевої форми рослин (одно- чи дводомні) та в багатьох випадках – і від статевих типів квітки (структурно одностатеві чи потенційно двостатеві), але виявляють певний зв'язок із таксономічною належністю статевих форм. Явище гінандроморфізму супроводжується в багатьох випадках формуванням інтерсексуальних спорофілів, які мають ознаки

тичинок і маточок. Інтерсексуальні спорофіли найчастіше утворюються в гіандроморфних квітках різних статевих форм із структурно одностатевими квітками. Цілковито не підтверджено положення, що дводомність частіше асоціюється з однодомністю, ніж з гермафродитизмом і, отже, однодомність можна розглядати як перехідний етап в еволюції дводомності. В багатьох родинях покритонасінних дводомність, найімовірніше, безпосередньо виникає з гермафродитизму статевих клітин і зигот низки видів лілійних.

Галина Іванівна є автором та співавтором 37 наукових праць.

Похована у Києві на Бортничанському цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Глушенко Г.И., Кордюм Е.Л. 1968. Особенности формирования репродуктивных органов у *Sparganium simplex* Huds. *Сельскохозяйственная биология*, 3(4): 564–571.
- Глушенко Г.И., Кордюм Е.Л., Попова А.Ф. 1975. Электронно-микроскопические исследования двуклеточных пыльцевых зерен *Bellevalia lipskyi* Wulf., *Muscari racemosum* (L.) Mill. *Научные доклады высшей школы. Биол. науки*, 7: 56–61.
- Кордюм Е.Л., Глушенко Г.И. 1974. Особливості ендоплазматичного ретикулуму вегетативної клітини пилкових зерен та тапетуму в *Bellevalia lipskyi* (Miscz.) Wulf. та *Muscari racemosum* (L.) Mill. *Доповіді АН УРСР. Сер. Біологія*, 8: 755–758.
- Кордюм Е.Л., Глушенко Г.И. 1976. *Цитозэмбриологические аспекты проблемы пола у покрытосеменных*. Киев: Наукова думка, 198 с.
- Кордюм Е.Л., Глушенко Г.И., Попова А.Ф. 1976. Особливості ультраструктури пилкових зерен деяких представників родини лілійних. В кн.: *Досягнення ботанічної науки на Україні*. Киев: Наукова думка, с. 208–209.

Єлизавета Кордюм

Баннікова
Вікторія Павлівна
(24.03.1930 – 11.02.1994)

Народилася у м. Ташкент. Закінчила Ленінградський університет у 1953 р. У 1956–1960 рр. працювала асистентом кафедри дарвінізму та генетики в Білоруському університеті в Мінську. Впродовж 1960–1988 рр. працювала в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР молодшим, потім науковим та старшим науковим співробітником, завідувала відділом ембріології (1968–1988), який в 1988 р. був переданий до Інституту клітинної біології та генетичної інженерії АН УРСР. У період 1976–1979 рр. одночасно працювала заступником директора Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР.

Захистила докторську дисертацію в 1974 р. Під керівництвом В.П. Баннікової проводились дослідження несумісності при міжродовій та міжвидовій гібридизації рослин. Виявлені загальні закономірності прояву несумісності та її специфічні особливості при самозапиленні та віддаленій гібридизації узагальнені в монографії В.П. Баннікової «Цитоэмбриология межвидовой несовместимости у растений», яка в 1975 р. була удостоєна премії ім. В.Я. Юр'єва АН УРСР і перевидана в 1986 р. за назвою «Межвидовая несовместимость у растений». Вивчення закономірностей ембріогенезу в умовах *in vivo* та *in vitro* дало змогу подати кількісні характеристики ембріогенезу в нормі та за експериментальних впливів, дати рекомендації для отримання генетично змінених рослин з їхнім подальшим використанням у селекційному процесі.

Похована у Києві на Південному цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Банникова В.П. 1975. *Цитозембріологія межвидової несовместимості у рослин*. Київ: Наукова думка, 248 с.
- Банникова В.П. 1986. *Межвидовая несовместимость у растений*. Київ: Наукова думка, 230 с.
- Банникова В.П., Павлова М.К. 1971. Преодоление несовместимости при отдаленной гибридизации методом культивирования семян *in vitro*. В кн.: *Генетика и селекция на Украине*. Київ, с. 157–158.
- Банникова В.П., Хведьнич О.А. 1982. *Основы эмбриологии растений*. Київ: Наукова думка, 164 с.
- Банникова В.П., Хведьнич О.А., Кравец Е.А. 1991. *Основы эмбриогенеза злаков*. Київ: Наукова думка, 176 с.
- Банникова В.П., Хведьнич О.О., Шпильова С.П., Остапенко О.К., Сидорова Н.В., Плющ, Т.А. 1985. *Половые клетки и оплодотворение у покрытосеменных и водорослей*. Київ: Наукова думка, 220 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Хведьнич О.О. 2003. *Баннікова Вікторія Павлівна*. *Енциклопедія сучасної України: електронна версія* [веб-сайт]. Головна редколегія: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України.

Єлизавета Кордюм

Масюк Надія Прохорівна (01.10.1930 – 13.03.2009)

Професор Надія Прохорівна Масюк народилася у Києві в сім'ї викладачів. Навчалася на біолого-грунтознавчому факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, де

спеціалізувалася на кафедрі ботаніки під керівництвом О.В. Топачевського. Після закінчення університету (1954) вступила до аспірантури Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР, в 1959 р. успішно захистила кандидатську дисертацію на тему «Протококові водорості водойм Західно-Українського Полісся», пройшла шлях від молодшого до старшого наукового співробітника та завідуючого відділом альгології (1966–1972). З 1972 р. і впродовж 14 років очолювала кафедру нижчих рослин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. В 1973 р. захистила докторську дисертацію на тему «Рід *Dunaliella* Teod. Морфологія, систематика, екологія, географічне поширення та перспективи практичного використання». У 1978 р. Н.П. Масюк присвоєно звання професора. З 1986 р. повернулася до Інституту ботаніки, де до останніх днів свого життя працювала на посаді провідного наукового співробітника відділу спорових рослин (з 2002 р. – відділ фікології), а з 2006 р. – відділу ліхенології та бріології.

Коло наукових інтересів Надії Прохорівни було надзвичайно широким. Міжнародне визнання їй принесли розробки в галузі таксономії, флористики, екології, еволюції, онтогенезу, фізіолого-біохімічних особливостей зелених водоростей, їхнього практичного використання. Центральним об'єктом її досліджень був рід каротиноносних водоростей *Dunaliella*, для якого була розроблена систематика, а також методика практичного використання. Зокрема, було розроблено методику масового вирощування *Dunaliella*, яка була взята в багатьох країнах за основу для промислових технологій виробництва в-каротину з водоростей. Штами даної водорості стали основою нинішньої колекції культур водоростей IBASU-A Інституту ботаніки НАН України. Загалом, було описано близько 50 нових для науки таксонів водоростей (новий клас Chlorodendrophyceae, 2 нових роди, підрід та ряд секцій роду *Dunaliella*, нові види родів *Chlamydomonas*, *Dunaliella*, *Polytoma*, *Scenedesmus* та ін.), знайдено більше 100 таксонів, нових для альгофлори України та інших країн Євразії.

Надія Прохорівна розробила низку підходів до вирішення питань, що мають загальнобіологічне значення – проблеми виду,

питання походження евкаріотичної клітини, морфології та цитології евкаріотичних водоростей, місця та ролі водоростей в еволюції життя на Землі, вивчення фоторецепторних систем та фоторуху монадних водоростей, питань ботанічної термінології та номенклатури. Вперше вчена запропонувала еволюційні концепції морфологічного типу та описала новий тип морфологічної структури водоростей, розробила схеми філогенетичних зв'язків водоростей, визначила місце останніх у системі живих організмів.

Надія Прохорівна Масюк є автором та співавтором понад 270 наукових праць, серед яких 12 монографій, в тому числі низка відомих фундаментальних робіт, а також підручники та довідники, які й донині є одними з найкращих посібників з альгології. Н.П. Масюк має 3 авторські свідоцтва на отримання каротину та одержання біомаси із зелених водоростей родів *Dunaliella* і *Pedinomonas*. Надія Прохорівна була науковим редактором числених наукових монографій, членом редколегії журналу «Альгологія», рецензентом «Українського ботанічного журналу».

В останні роки свого життя Надія Прохорівна працювала над узагальненням відомостей про різноманіття зелених джгутикових водоростей України та оформленням його у вигляді окремих розділів у фундаментальних виданнях «Разнообразие водорослей Украины» та «Algae of Ukraine». Надія Прохорівна, вже будучи важко хворою, продовжувала наполегливо працювати над підготовкою «Флори водоростей України». Останні роботи вченої були видані за сприяння її колег та учнів вже після того, як її не стало. Омріяний «Визначник зелених джгутикових водоростей України», основою для якого і стали ці зведення, було підготовлено та видано її ученицею Г.Г. Ліліцькою.

Особливо слід згадати про педагогічну діяльність Надії Прохорівни. Учениця видатних вчених-криптогамістів, академіків Д.К. Зерова та О.В. Топачевського, професор Н.П. Масюк за час її роботи в Київському університеті ім. Тараса Шевченка виховала цілу плеяду науковців в галузі альгології, мікології, ліхенології, бріології. Під її науковим керівництвом були підготовлені та захищені 6 кандидатських дисертацій. Надія

Прохорівна заслужено вважається засновником Київської школи ґрунтових альгологів, нині її учні вивчають водорості наземних біотопів як в Україні, так і за її межами.

Надія Прохорівна завжди відзначалася великою любов'ю до рідної України, до її мови. Під час роботи в Київському університеті (1972–1985) читала лекції вишуканою українською мовою. Надія Прохорівна була по-справжньому високоосвіченою інтелігентною людиною, яка крізь все своє життя пронесла духовні ідеали, серед яких найвище за все ставила людську гідність, порядність у стосунках з колегами, глибоку повагу до вчителів.

За визначні заслуги у вивченні водоростей та вихованні нових поколінь вчених Надію Прохорівну було нагороджено Премією імені М.Г. Холодного (1995), медалями «У пам'ять 1500-річчя Києва», «Ветеран праці», медаль ВДНХ СРСР «За успіхи у розвитку народного господарства СРСР». Вона була обрана почесним членом Українського ботанічного товариства, отримувала державну стипендію для видатних діячів науки. Та найвищою нагородою для неї були її незаперечний авторитет і висока наукова репутація, глибока повага колег та учнів.

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Вассер С.П., Кондратьева Н.В., Масюк Н.П., Паламарь-Мордвинцева Г.М. и др. 1989. *Водоросли. Справочник*. Отв. ред. С.П. Вассер. Киев: Наукова думка, 608 с.
- Масюк Н.П. 1973. *Морфология, систематика, экология, географическое распространение рода Dunaliella Teod. и перспективы его практического использования*. Киев: Наукова думка, 244 с.
- Масюк Н.П. 1993. *Эволюционные аспекты морфологии эукариотических водорослей*. Киев: Наукова думка, 232 с.
- Масюк Н.П. 2010. Зелені водорості. Вип. 1. Фітомонади (*Phytomonadina*). Загальна характеристика. Частина 1. Будова, розмноження, онтогенез і цикли розвитку. В кн.: *Флора водоростей України*, т. 11. Київ: Академперіодика, 314 с.
- Масюк Н.П., Костіков І.Ю. 2002. *Водорості в системі органічного світу*. Київ: Академперіодика, 178 с.
- Масюк Н.П., Лилицкая Г.Г. 2000. *Pedinophyceae, Prasinophyceae, Dunaliellales, Chlamydomonadales, Volvocales*. В кн.: *Разнообразие водорослей Украины*. Под ред. С.П. Вассера, П.М. Царенко. Киев: Наукова думка, с. 162–174.

- Масюк Н.П., Посудин Ю.И., Лилицкая Г.Г. 2007. Фотодвижение клеток *Dunaliella* Teod. (*Dunaliellales*, *Chlorophyceae*, *Viridiplantae*). Киев: Академперіодика, 265 с.
- Топачевский А.В., Масюк Н.П. 1984. *Пресноводные водоросли Украинской ССР*. Киев: Вища школа, 334 с.
- Algae of Ukraine: Diversity, Nomenclature, Taxonomy, Ecology and Geography*. Vol. 3. *Chlorophyta*. 2011. Eds P.M. Tsarenko, S.P. Wasser, E. Nevo. Ruggell: A.R.A. Gantner Verlag K.-G., pp. 13–20; pp. 152–225.
- Posudin Yu.I., Massjuk N.P., Lilitkaya G.G. 2010. *Photomovement of Dunaliella Teod*. Heidelberg, Murlenbach (Germany): Vieweg+Teubner Research, 225 pp.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Надія Прохорівна Масюк (1930–2009). 2011. Ред. С.Я. Кондратюк, А.О. Топачевський. Київ: Альтерпрес, 206 с.
- Царенко П.М., Вассер С.П. 2019. Фікологічний напрям в Академії наук України: здобутки та персоналії. *Вісник Національної академії наук України*, (3): 56–70.

Тетяна Михайлюк

Голубець Михайло Андрійович (30.10.1930 – 14.08.2016)

Михайло Андрійович Голубець народився в с. Великий Любінь Городоцького району Львівської області. Закінчив Львівський сільськогосподарський інститут (1953). Отримавши диплом інженера лісового господарства, одразу ж вступив до аспірантури, а в 1960 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата сільськогосподарських наук.

Від 1962 р. Михайло Голубець працює в наукових установах Академії наук УРСР спочатку старшим науковим співробітником

Науково-природознавчого музею, згодом старшим науковим співробітником відділу експериментальної екології й біоценології Інституту ботаніки АН УРСР, пізніше завідувачем відділу та керівником Львівського відділення Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР, а від 1991 р. директором Інституту екології Карпат АН України.

Роботи М.А. Голубця стали вагомим внеском у розвиток вітчизняної ботаніки та геоботаніки. Ним уперше для території Українських Карпат були складені карти теперішнього й корінного (первинного) рослинного покривів, що дало змогу оцінити глибину антропогенних змін, запропонувати наукові підходи для аналізу висотно-зональної диференціації природно-територіальних комплексів. Значне місце серед робіт цього періоду займають дослідження історії виникнення та еволюції ялини європейської, результати яких узагальнені в докторській дисертації під назвою «Ялинові ліси Українських Карпат», її М. Голубець захистив у 1969 р. та згодом опублікував у монографії «Ялиники Українських Карпат» (1978).

Від 1974 р. Михайло Голубець працює заступником директора з наукової роботи Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР та керівником Львівського відділення цієї установи. В 1978 р. він отримав звання професора та був обраний членом-кореспондентом АН УРСР.

Починаючи з 1970-х років свою наукову діяльність Михайло Андрійович пов'язав з актуальною галуззю біології – екологією та біогеоценологією, став ініціатором та організатором комплексних досліджень структурно-функціональної організації наземних екосистем, запропонував нові методи раціонального природокористування. Значну увагу вчений приділив висвітленню змісту й подальшому розвитку наукових основ біогеоценології та вчення про екосистеми. Ці питання узагальнені в монографії «Актуальні питання сучасної екології» (1982). Підсумком досліджень очолюваного ним відділу біогеоценології стала колективна монографія «Біогеоценотичний покривBeskid та його динамічні тенденції» (1983).

У 1990 р. Михайла Голубця обрано академіком АН України, а в 1991 р., зі створенням Інституту екології Карпат НАН України, він став його першим директором та завідувачем відділу екосистемології. На підставі багаторічних досліджень він опублікував колективну монографію «Антропогенні зміни біогеоценотичного покриву в Карпатському регіоні» (1994).

Наступні десятиріччя – це період розвитку ним вчення В.І. Вернадського про біосферу та ноосферу, підсумком якого стали монографії «Від біосфери до соціосфери» (1997) та «Плівка життя» (1997).

Як фундатор наукової школи екосистемології М.А. Голубець обґрунтовує необхідність поряд з аутоекологією, демекологією та синекологією виділення четвертого розділу екології – екосистемології та публікує монографію «Екосистемологія» (2000), яка стала підручником для студентів і аспірантів та була перевидана в 2015 р. Очолюваний академіком М.А. Голубцем відділ екосистемології проводить комплексні дослідження, результати яких відображені в колективних монографіях «Екологічна ситуація на північно-східному макросхилі Українських Карпат» (2001) та «Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону» (2007), в них проаналізовано суть та перспективи сталого розвитку в українських реаліях.

На підставі узагальнень власного та світового досвіду М.А. Голубець обґрунтовував потребу нових наукових напрямків – геосоціосистемології та середовищезнавства як теоретичної основи сталого розвитку та керування еколого-соціально-економічними системами в монографіях «Вступ до геосоціосистемології» (2005), «Середовищезнавство (інвайронментологія)» (2010) та «Геосоціосистемологія» (2013). Підсумком багаторічного вивчення лісових екосистем Українських Карпат стала його монографія «Основи відновлення функціональної суті карпатських лісів» (2016), в якій обґрунтовано основні засади відтворення їхніх водорегуляційної, ґрунтозахисної, кліматотворної, захисної й рекреаційної функцій.

За час наукової діяльності Михайло Голубець опублікував понад 500 наукових праць, у тому числі 29

монографій, був редактором 70 колективних монографій, членом редколегій низки періодичних видань. Під його керівництвом захищено 5 докторських і 17 кандидатських дисертацій. Він також був українським куратором проекту програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», головою секцій «Фундаментальні та прикладні проблеми екології» Наукової ради з проблем навколишнього середовища і сталого розвитку НАН України й «Екологія, загальна біологія та охорона природи» ДЗНЦ НАН України та МОН України, членом спеціалізованих рад з ботаніки, лісознавства, екології, дійсним членом Наукового Товариства імені Шевченка, головою Львівського відділення Українського ботанічного товариства та членом Бюро відділення загальної біології НАН України.

Серед найважливіших віх громадсько-політичної роботи Михайла Андрійовича були два періоди: 1989–1990 рр. – він член Народного Руху України за перебудову, член президії і співголова Львівської крайової організації НРУ та 1990–1994 рр. – Народний депутат Верховної Ради України першого демократичного скликання, голова підкомісії з питань екології та охорони навколишнього природного середовища; заступник голови Львівської Крайової організації Конгресу української інтелігенції. У грудні 1991 р. брав участь у Біловезькій зустрічі глав держав Білорусі, Росії та України, результатом якої було припинення існування СРСР.

М.А. Голубець був Лауреатом державної премії в галузі науки і техніки України (2005), нагороджений Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР (1980) та орденом «За заслуги» III ступеня (1998).

Михайло Андрійович Голубець був фундатором наукової школи екосистемології, послідовниками якої стали його учні – висококваліфіковані фахівці-екологи відділу екосистемології Інституту екології Карпат НАН України, вони продовжують розвивати ідеї вченого в галузі еколого-зоологічних та ґрунтово-екологічних досліджень.

Похований у Львові на Янівському цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Голубець М.А. 1978. *Ельники Украинских Карпат*. Київ: Наукова думка, 264 с.
- Голубець М.А. 1997. *Плівка життя*. Львів: Поллі, 1997, 185 с.
- Голубець М.А. 1997. *Від біосфери до соціосфери*. Львів: Поллі, 1997, 252 с.
- Голубець М.А. 1982. *Актуальные вопросы экологии*. Київ: Наукова думка, 158 с.
- Голубець М.А. 2000. *Екосистемологія*. Львів: Поллі, 316 с.
- Голубець М.А. 2003. *Екологічний потенціал наземних екосистем*. Львів: Поллі, 180 с.
- Голубець М.А. 2005. *Вступ до геосоціосистемології*. Львів: Поллі, 199 с.
- Голубець М.А. 2006. Розвиток «сталій» чи «збалансований»? *Український географічний журнал*, 2: 66–69.
- Голубець М.А. 2010. *Середовищезнавство (інвайронментологія)*. Львів: Компанія Манускрипт, 176 с.
- Голубець М.А. 2013. *Геосоціосистемологія*. Львів: Компанія Манускрипт, 264 с.
- Голубець М.А. 2016. *Основи відновлення функціональної суті карпатських лісів*. Львів: Компанія Манускрипт, 144 с.
- Голубець М., Смоляк Б. 2008. *Дерево життя*. Львів: Камула, 208 с.
- Голубець М.А., Гнатів П.С., Козловський М.П. та ін. 2007. *Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону*. За ред. акад. М.А. Голубця. Львів: Поллі, 288 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Академік Михайло Голубець, 1930–2016. Спогад і присвята*. 2017. Упоряд. В. Голубець, О. Голубець, Р. Голубець-Грималюк. Львів: Колір ПРО, 126 с.
- Козловський М.П., Марискевич О.Г., Кагало О.О. 2000. Голубець Михайло Андрійович (до 70-річчя від дня народження). *Український ботанічний журнал*, 57(5): 38–41.
- Козловський М.П., Марискевич О.Г., Кагало О.О., Лобачевська О.В., Царик Й.В. 2010. Михайло Андрійович Голубець (до 80-річчя від дня народження). *Український ботанічний журнал*, 67(5): 753–760.
- Лісівнича академія наук України: Довідник*. 2010. За ред. Ю.М. Дебринюка. Львів: Камула, 340 с.
- Михайло Голубець: Бібліографічний покажчик*. 2000. За ред. М.М. Романюк; уклад.: Н.І. Кошик; Львів. наук. бібліотека ім. В. Стефаника. Львів, 147 с.
- 60-річчя академіка АН УРСР М.А. Голубця. 1990. *Вісник АН УРСР*, 10: 25–26.

Ірина Шпаківська

Малюк
Віктор Іванович
(02.06.1932 – 13.08.2015)

Народився в с. Пашенка Полонського району Хмельницької області.

Після закінчення з відзнакою Львівського медичного інституту (1949–1955) Віктор Іванович Малюк навчався в аспірантурі (1955–1958) на кафедрі анатомії цього ж вишу. У 1959 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Артеріальне кровопостачання грудної протоки». Працював старшим науковим співробітником відділу цитології та гістогенезу Інституту зоології АН УРСР (1963–1971). Захистив докторську дисертацію під назвою «Фізіологічна регенерація судинної стінки (синтез ДНК та кінетика клітинних популяцій, динаміка обміну білка та мукополісахаридів)» у 1970 р.

В Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР Віктор Іванович Малюк працював завідувачем відділу цитології (1971–1975) та заступником директора з наукової роботи (1972–1974), згодом у 1975–1980 рр. – завідувачем відділу, директором Інституту гідробіології АН УРСР, у 1980–1990 рр. – завідувачем відділу Інституту фізіології рослин і генетики АН УРСР, у 1990–1996 рр. працював завідувачем лабораторії Наукового центру радіаційної медицини АМН України, у 1996–2002 рр. – професором кафедри біології Національного університету «Кієво-Могилянська академія», у 2002–2012 рр. – професором кафедри гуманітарних наук Міжнародного християнського університету.

Науковий інтерес В.І. Малюка був сконцентрований на вивченні структурної організації тваринної та рослинної клітини. Він є автором та співавтором понад 120 наукових праць, в тому числі монографії «Физиологическая регенерация сосудистой стенки», англomовний варіант якої отримав широке визнання.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Малюк В.И. 1970. *Физиологическая регенерация сосудистой стенки*. Киев, 151 с.
- Малюк В.И. 1983. Кинетика митоза клеток *Нарциса gracilis* (Nutt.) Gray in vitro: возможности и ограничения ее контроля. В кн.: *Клеточный цикл растений*. Киев.
- Малюк В.И. 1986. Свободнорадикальные состояния митохондрий озимой пшеницы. В кн.: *Регуляция физиологических функций растений*. Киев.
- Малюк В.И. 1987. Кинетика структурной перестройки митохондрий в условиях неблагоприятных изменений среды. В кн.: *Современные проблемы экологической анатомии растений*. Ташкент.
- Малюк В.І. 1994. Ефект малих доз іонізуючої радіації: коливальні збурення проникності клітинних мембран. У зб: *5-й конгрес Світової федерації українських лікарських товариств*. Дніпропетровськ.
- Малюк В.І. 1995. Електронномікроскопічні критерії мембранотропної дії малих доз гама-опромінення. В кн.: *Протирадіаційні засоби та їх застосування у зв'язку з аварією на ЧАЕС*. Київ.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Науковий архів Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного, оп. 3.*
- Репецька Г.Г. Малюк Віктор Іванович. *Енциклопедія сучасної України*: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=63238

Єлизавета Кордюм

Панова
Лідія Семенівна
(27.08.1932 – 21.11.2016)

Лідія Семенівна Панова народилася в Донецьку. Впродовж 1950–1955 рр. навчалася на біолого-грунтознавчому факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Після його закінчення рік працювала вчителькою біології однієї із сільських шкіл на Кіровоградщині, по тому – в Інституті ботаніки АН УРСР (тепер Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України), де пройшла шлях від лаборанта відділу геоботаніки до старшого наукового співробітника ботанічного музею. В 1968 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Рослинність та флора заповідника «Кам'яні Могили».

Понад 20 років Л.С. Панова проводила стаціонарні дослідження в заповіднику «Кам'яні Могили». Вона вивчала специфіку динамізму степової рослинності на відслоненнях кристалічних порід, здійснила флористичну та ценотичну інвентаризацію заповідника, започаткувала моніторингові дослідження із застосуванням великомасштабного картографування рослинності, описала сукцесійні ряди, особливості насінневого відтворення та структурної організації петрофітностепових фітоценозів тощо. Наукові дослідження Лідії Семенівни були комплексними, виконувалися спільно із зоологами, фізіологами, мікробіологами, альгологами, ліхенологами, мікологамі. За її безпосередньої участі в експозиції Ботанічного музею була створена біогрупа «Кам'яні Могили», опубліковано 2-е видання путівника по заповіднику. Вчена здійснила численні наукові експедиції до Кавказу, Талишу, Колхиди та Середньої Азії.

Наукову роботу успішно поєднувала з науково-організаційною: була ученим секретарем спеціалізованої вченої ради Інституту ботаніки АН УРСР, ученим секретарем музейної ради Центрального науково-природничого музею АН УРСР, секретарем сектору вищих рослин тощо. Багато сил віддавала популяризаторській роботі.

Похована у м. Донецьк.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Білик Г.І., Панова Л.С. 1959. Рослинні комплекси заповідника «Кам'яні Могили». *Український ботанічний журнал*, 16(6): 40–48.
- Панова Л.С. 1964. Залежність степової рослинності заповідника «Кам'яні Могили» від різних строків викошування і погодних умов. В кн.: *Питання експериментальної ботаніки*. Київ: Наукова думка, с. 124–126.
- Панова Л.С. 1967. Рослинність гранітових відслонень заповідника «Кам'яні Могили». *Український ботанічний журнал*, 24(2): 67–71.
- Білик Г.І., Панова Л.С. 1970. Поновлення степової рослинності в заповіднику «Кам'яні Могили» після припинення випасання. *Український ботанічний журнал*, 27(6): 711–714.
- Панова Л.С. 1972. Рослинний покрив заповідника «Кам'яні Могили». *Український ботанічний журнал*, 29(4): 468–475.
- Панова Л.С. 1975. Динаміка рослинного покриву заповідника «Кам'яні Могили». *Український ботанічний журнал*, 32(4): 466–470.
- Панова Л.С. 1976. «Каменные Могилы». В кн.: *Почвенно-биогеоценологические исследования в Приазовье*. Москва: Наука, вып. 2, с. 133–168.
- Панова Л.С. 1981. *Каменные могилы: путеводитель*. Изд. 2-е, исправ. и доп. Донецк: Донбасс, 20 с.
- Панова Л.С. 1983. Розподіл рослинного покриву в заповіднику «Кам'яні Могили» залежно від рельєфу. *Український ботанічний журнал*, 40(3): 76–80.
- Панова Л.С., Протопопова В.В. 1983. *Степові рослини*. Київ: Радянська школа, 190 с.
- Панова Л.С., Протопопова В.В. 1987. *Весняні рослини*. Київ: Радянська школа, 160 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Протопопова В.В., Ткаченко В.С., Скрипник Н.П., Сітенко Б.В., Єременко Л.П. 2002. Лідія Семенівна Панова (до 70-річчя від дня народження). *Український ботанічний журнал*, 59(6): 747–749.

Віра Протопопова, Василь Ткаченко

Бухало
Ася Сергіївна
(29.10.1932 – 05.08.2014)

Професор Ася Сергіївна Бухало народилася в Дніпропетровську (нині м. Дніпро) в родині науковця. В 1939 р. сім'я переїхала до Києва, з яким пов'язане все її подальше життя. В 1955 р. вона з відзнакою закінчила біолого-грунтознавчий факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, після його закінчення працювала старшим лаборантом відділу біохімії Інституту фізіології рослин та агрохімії АН УРСР (1955–1956), а з 1956 р. – старшим лаборантом відділу мікології Інституту ботаніки АН УРСР. У 1957 р. вступила до аспірантури цього ж відділу. Під керівництвом проф. С.Ф. Морочковського підготувала та успішно захистила кандидатську дисертацію на тему «Мікофлора лісів середньої течії р. Ворскли» (1962). З 1960 р. вона обіймала посаду молодшого наукового співробітника відділу мікології, а в 1963 р. перейшла на роботу до відділу експериментальної мікології Інституту мікробіології та вірусології ім. Д.К. Заболотного АН УРСР, де працювала спочатку молодшим, а з 1967 р. – старшим науковим співробітником. У 1976 р. Ася Сергіївна повернулася до Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР, де працювала спочатку старшим, потім провідним (1986) та головним (1995) науковим співробітником відділу мікології. У 1986 р. А.С. Бухало захистила докторську дисертацію на тему «Вищі їстівні базидіоміцети в чистій культурі», а в 2006 р. одержала звання професора.

Основними напрямками роботи Асі Сергіївни були дослідження біорізноманітності, таксономії, екології,

морфології, онтогенезу, фізіолого-біохімічних властивостей та біотехнологічного використання грибів. Перші мікологічні дослідження 1958–1960 рр., які узагальнено в її кандидатській дисертації, були присвячені вивченню мікобіоти лісів у районі середньої течії р. Ворскли на Полтавщині. В результаті досліджень було виявлено понад 450 видів грибів з різних таксономічних груп, зокрема 50 рідкісних видів, три з них описано як нові для науки. Працюючи в Інституті мікробіології та вірусології АН УРСР, Ася Сергіївна продовжила флористичні дослідження, вивчаючи мікобіоту засоленних ґрунтів під посівами рису на півдні України, вперше виділила з них та ідентифікувала 170 видів грибів. Матеріали цих досліджень представлені в колективній монографії «Мікроміцети почв» (1984). Водночас вона брала участь у розв'язанні прикладних проблем, пов'язаних із засвоєнням мікроміцетами вуглеводів нафти як єдиного джерела вуглецю. Упродовж 1976–1978 рр. А.С. Бухало проводила критико-систематичне дослідження гастроміцетальних грибів України, в результаті чого був складений систематичний список зі 101 виду, в тому числі нових для України та рідкісних видів цієї групи.

Виконуючи великий обсяг роботи як дослідник таксономічного біорізноманіття гастероміцетів, Ася Сергіївна у польових умовах виділяла чисті культури гастероїдів та інших базидієвих грибів, удосконаливши та модифікувавши існуючі методи. Внаслідок цього започаткована нею в 1966 р. колекція чистих культур шапінкових грибів поповнилася новими штамми та видами, причому значна частина культур зберігається в колекції дотепер.

Постійний інтерес А.С. Бухало до використання методу чистих культур втілювався у самостійний напрям фундаментальних досліджень – вивчення біології та морфолого-фізіологічних особливостей вищих базидіоміцетів у чистій культурі з подальшим розробленням наукових основ промислового вирощування їстівних і лікарських грибів у глибинній і поверхневій культурах. Запропоновані нею методи введення грибів у чисту культуру, прийоми культивування поверхневим та глибинним способами на агаризованих та рідких живильних середовищах, ідентифікація

окремих видів шапинкових грибів у вегетативній стадії розвитку представлені в колективних монографіях «Методы экспериментальной микологии» (1978, 1982), «Высшие съедобные базидиомицеты в поверхностной и глубинной культуре» (1983), підсумовані в докторській дисертації та монографії «Высшие съедобные базидиомицеты в чистой культуре» (1988). Двотомник «Биологические свойства лекарственных макромицетов в культуре» (2011–2012) містить результати багаторічних досліджень лікарських властивостей макроскопічних базидієвих і сумчастих грибів, які досліджувалися у відділі мікології під керівництвом та за безпосередньої участі А.С. Бухало.

Починаючи з 1976 р. Ася Сергіївна активно створює наукові засади глибинного культивування шапинкових грибів з метою одержання харчових дієтичних добавок і біологічно активних речовин, розробляє принципи селекційного відбору продуцентів. Велику увагу вона також приділяє електронно-мікроскопічним дослідженням структур вегетативного міцелію та їхньому значенню для оцінки таксономічного та фізіологічного статусу культур, контролю їхньої чистоти в біотехнологічному процесі. За допомогою сканувальної електронної мікроскопії Ася Сергіївна дослідила мікроструктури вегетативного міцелію понад 100 видів. Результати цієї роботи представлені в колективній монографії «Microstructures of vegetative mycelium of macromycetes in pure cultures» (2009) та численних публікаціях. Вчена широко запровадила цей метод у практику селекційної роботи, спрямованої на добір штамів-продуцентів. Завершальним етапом досліджень вищих базидіомицетів у глибинній культурі стало патентування вивчених культур грибів-продуцентів біомаси та біологічно активних речовин, поживних середовищ для їхнього вирощування, методів культивування, які забезпечують найбільший вихід біомаси або речовини. Разом із колегами А.С. Бухало отримала низку авторських свідоцтв СРСР, патентів України та США.

А.С. Бухало брала активну участь у розробці та здійсненні проектів із промислового вирощування їстівних грибів, за що в

1981 р. разом із І.О. Дудкою та С.П. Вассером отримала Премію імені М.Г. Холодного. У 1990 р. за цикл праць «Створення наукових основ глибинного культивування їстівних базидіоміцетів» у складі колективу авторів вчена була удостоєна звання лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки. За вагомий внесок і значні наукові досягнення в 2009 р. А.С. Бухало була нагороджена Грамотою Верховної Ради України.

Мікологічні інтереси Асі Сергіївни не обмежувалися всебічним дослідженням базидієвих грибів. Перебуваючи в науковому відрядженні в Ізраїлі, вона разом із науковцями Ізраїлю, Німеччини та США в 1997 р. організувала дослідження мікобіоти Мертвого моря, яке до останнього часу вважалося позбавленим життя, і виявила грибні організми в гіперсолоному середовищі водойми. Всього в Мертвому морі на сьогодні виявлено понад 50 видів міцеліальних грибів, переважно сумчастих та ліптоспорових. Нею були досліджені екологічні та фізіолого-біохімічні характеристики культур грибів, ізольованих з цієї унікальної в екологічному аспекті водойми. Матеріали досліджень мікобіоти Мертвого моря увійшли до численних публікацій, зокрема монографії «Evolutionary Theory and Processes» (1999).

У 1990-ті роки Ася Сергіївна Бухало з колективом співробітників розпочала широкі цілеспрямовані дослідження шапинкових грибів, що мають лікувальні властивості, з метою їхнього біотехнологічного застосування, одержання плодових тіл, для лікувально-профілактичних дієтичних добавок, фармакологічних препаратів тощо. Значним внеском Асі Сергіївни в забезпечення сучасних і майбутніх мікологічних і біотехнологічних досліджень стало створення унікальної в Україні та однієї з найбільших в Європі колекції шапинкових грибів, яка отримала статус Національного надбаня України. Впродовж 48 років Ася Сергіївна була незмінним куратором цієї колекції (1966–2014). Вона визначила стратегію формування колекційного фонду та запропонувала основні принципи виділення та збереження культур базидієвих і сумчастих грибів в умовах колекції. Важливим напрямом роботи в цій галузі стало проведення фундаментальних наукових досліджень з біології,

систематики і біотехнології їстівних та лікарських шапинкових грибів. А.С. Бухало брала участь у численних мікологічних експедиціях на територіях України, Далекого Сходу, Середньої Азії, Сибіру, Ізраїлю тощо, завдяки яким зібрано цінний матеріал і одержано нові культури дикорослих грибів, що стали основою колекційного фонду.

За роки трудової діяльності А.С. Бухало опублікувала понад 275 наукових праць, третина з яких вийшла друком у зарубіжних виданнях, 20 авторських свідоцтв і патентів СРСР, України та США. Значну увагу вона приділяла молодим науковцям, була керівником шести аспірантів (А.П. Григанський, В.В. Трухановець, М.Я. Дідух, Б. Киргхофф, О.Б. Михайлова, В.М. Ліновицька), багато часу віддавала видавничій і редакторській роботі. Протягом багатьох років вона була членом редколегії та заступником головного редактора «Українського ботанічного журналу», членом редколегії «International Journal of Medicinal Mushrooms» (США). А.С. Бухало брала участь у багатьох міжнародних конгресах і конференціях, здійснювала міжнародне співробітництво з колегами з Німеччини, Чехії, Ізраїлю, Польщі, Монголії та інших країн. Чимало уваги приділяла популяризації знань про гриби.

Науковий здобуток А.С. Бухало в галузі теоретичних і прикладних досліджень став основою наукової школи, яка отримала подальший розвиток у роботах вчених-мікологів з різних країн світу. А створена Асею Сергіївною колекція має надзвичайно важливе природоохоронне значення для збереження генофонду рідкісних і зникаючих видів макроміцетів мікобіоти України. Ця колекція є необхідним ресурсом для розвитку вітчизняного промислового грибівництва, біотехнологій отримання дієтичних лікувально-профілактичних харчових додатків, функціональних продуктів, біологічно активних речовин.

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

Билай В.И., Элланская И.А., Бухало А.С. и др. 1984. *Микромицеты почв*. Под ред. В.И. Билай. Киев: Наукова думка, 264 с.

- Бисько Н.А., Бухало А.С., Вассер С.П. и др. 1983. *Высшие съедобные базидиомицеты в поверхностной и глубинной культуре*. Под ред. И.А. Дудки. Киев: Наукова думка, 312 с.
- Бисько Н.А., Бабицкая В.Г., Бухало А.С. и др. 2012. *Биологические свойства лекарственных макромицетов в культуре: сборник научных трудов в 2-х томах*. Под ред. чл.-кор. НАН Украины С.П. Вассера. Киев: Альтерпрес, т. 2, 459 с.
- Бухало А.С. 1988. *Высшие съедобные базидиомицеты в чистой культуре*. Киев: Наукова думка, 144 с.
- Бухало А.С., Митропольська Н.Ю. 1990. *Каталог культур (Basidiomycotyna)*. Київ, 57 с.
- Бухало А.С., Митропольська Н.Ю. 2001. *Каталог Колекції культур шапинкових грибів IBK*. Київ, 32 с.
- Бухало А.С., Соломко Е.Ф., Митропольська Н.Ю. 1996. Базидіальні макроміцети з лікарськими властивостями. *Український ботанічний журнал*, 53(3): 192–200.
- Бухало А.С., Митропольська Н.Ю., Михайлова О.Б. 2006. *Каталог Колекції культур шапинкових грибів IBK*. Київ: НВК Славутич-дельфін, 36 с.
- Бухало А.С., Митропольська Н.Ю., Михайлова О.Б. 2011. *Каталог культур Колекції культур шапинкових грибів (IBK)*. Київ: Альтерпрес, 100 с.
- Бухало А.С., Бабицкая В.Г., Бисько Н.А. и др. 2011. *Биологические свойства лекарственных макромицетов в культуре: сборник научных трудов в 2-х томах*. Под ред. чл.-кор. НАН Украины С.П. Вассера. Киев: Альтерпрес, т. 1, 212 с.
- Дудка И.А., Вассер С.П., Бухало А.С. и др. 1978. *Промышленное культивирование съедобных грибов*. Киев: Наукова думка, 262 с.
- Дудка И.А., Вассер С.П., Бухало А.С. и др. 1982. *Методы экспериментальной микологии*. Под ред. В.И. Билай. Киев: Наукова думка, 550 с.
- Buchalo A.S., Mitropolskaya N.Yu. 2002. Studies on medicinal mushrooms at the National Ukrainian Culture Collection. *International Journal on Medicinal Mushrooms*, 4(3): 245–254.
- Buchalo A.S., Wasser S.P., Nevo E. 2009. *Fungi in Saline Water Bodies with Special Attention to the Hypersaline Dead Sea Mycobiota. Fungi in different environments. Progress in Mycological Research*. Eds. J.K. Misra, S.K. Deshmukh. Science Publishers.
- Buchalo A., Mykchaylova O., Lomberg M., Wasser S. 2009. *Microstructures of vegetative mycelium of macromycetes in pure cultures*. Eds P.A. Volz, E. Nevo. Kyiv: Alterpres, 224 p.
- Buchalo A.S., Nevo E., Wasser S.P., Oren A., Molitoris H.P. 1998. Fungal Life in the Extremely Hypersaline Water of the Dead Sea: First Records. *Proceedings: Biological Sciences*, 265(1404): 1461–1465.
- Evolutionary Theory and Processes: Modern Perspectives*. 1999. Ed. S.P. Wasser. Netherlands: Springer, 466 p.

Шеляг-Сосонко
Юрій Романович
(10.01.1933 – 13.12.2019)

Юрій Романович Шеляг-Сосонко – фундатор української геоботанічної школи, автор фундаментальних праць, які мають першорядне значення в галузі геоботаніки, фітоценології, флорології, фітогеографії, фітосозології, екології.

Народився в Києві в родині службовців. У 1950 р. вступив на біологічний факультет Чернівецького університету ім. Ю. Федьковича. Після завершення навчання розпочав свій трудовий шлях на посаді старшого лаборанта кафедри ботаніки університету. В 1959 р. Ю.Р. Шеляг-Сосонко вступив до аспірантури Інституту ботаніки АН УРСР. Його науковим керівником був видатний вчений В.О. Поварніцин.

Кандидатська дисертація Ю.Р. Шеляга-Сосонка, яку він успішно захистив у 1964 р., була присвячена рослинності долини Дністра. Спочатку він працював молодшим, 2 роки потому – старшим науковим співробітником відділу геоботаніки Інституту ботаніки АН УРСР. Найбільшим його захопленням стали ліси. На основі всебічного дослідження дубових лісів України він творчо розвивав наукові ідеї засновника відділу геоботаніки Ю.Д. Клеопова, неперевершеного провидця походження та розвитку генетичних комплексів рослинного світу. Результатом цих наукових досліджень став захист у 1972 р. докторської дисертації та опублікування монографії «Ліси формації дуба звичайного на території України та їх еволюція» (1974).

У 1972 р. Юрія Романовича обрано завідуючим відділом систематики і географії вищих рослин, а з 1976 р. – геоботаніки.

Впродовж 1979–1984 рр. він виконував обов’язки заступника директора з наукової роботи Інституту ботаніки. В 1976 р. його обрано членом-кореспондентом, а в 1990 р. — академіком АН УРСР. У 1983 р. він отримав наукове звання професора. Того ж року Юрія Романовича нагороджено грамотою Президії Верховної ради України. За серію оригінальних робіт, присвячених питанням типології, ценопопуляційної структури, ценогенезу та охорони неморальних лісів європейської частини колишнього СРСР, у 1988 р. йому присуджено Премію імені М.Г. Холодного АН УРСР. У 1999 р. вчений був удостоєний звання «Заслужений діяч науки і техніки України». В 2003 р. Указом Президента України за вагомий внесок в українську науку та природоохоронну справу в зв’язку із 70-річним ювілеєм вчений був нагороджений орденом Ярослава Мудрого IV ступеня. У 2005 р. Юрій Романович спільно з колективом авторів за цикл робіт на тему «Розроблення та впровадження наукових основ і практичних засад зі збереження біорізноманіття як неодмінної умови сталого розвитку України» був удостоєний звання Лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки.

З ім’ям Ю.Р. Шеляга-Сосонка пов’язані вагомі результати досліджень центральних проблем теорії геоботаніки і класифікації, районування, картографування, асоційованості видів, а також еволюції рослинного покриву. Йому належить розробка формування ценопопуляційної структури ареалу видів, класифікації видових та популяційних фітоценотипів. Ним висунута і обґрунтована ідея створення фітоценогенетичної класифікації рослинності на основі історичних еколого-ценотичних комплексів та сформований науковий напрям — еволюційно-ценотичне дослідження рослинності.

Попри різнобічні наукові інтереси головну увагу Юрій Романович приділяв дослідженню лісів. Ним було доведено, що ліси забезпечують головні модуси екзистенціальних і духовних цінностей, промислові та продовольчі продукти, захист ґрунтів і водних ресурсів, регуляцію клімату і водного стоку, утилізацію двоокису вуглецю, умови існування для людини і тварин, підтримку регіональних екосистем і, зрештою, завдяки ролі в кругообігу речовин, енергії та

інформації ліси забезпечують функціонування біосфери та підтримку її екологічної рівноваги. Ю.Р. Шеляг-Сосонко наполегливо відстоював необхідність відмови від пануючої досі в Україні утилітарної політики щодо господарювання в лісах і переходу її на еколого-соціальну.

В організаційно-природоохоронному відношенні Ю.Р. Шеляг-Сосонко був одним із провідних виконавців багатьох державних документів, які стосувалися охорони довкілля. Юрій Романович був Президентом Українського комітету підтримки Програми ООН щодо навколишнього середовища, а також головою багатьох комісій і робочих груп з питань формування і реалізації екологічної політики в Україні. Він був членом редколегій багатьох журналів і тематичних збірників, автором понад 500 наукових публікацій, серед яких 40 монографій. Ним було підготовлено 35 кандидатів і вісім докторів наук. Його учні працюють у наукових і освітніх закладах, а також в урядових структурах, очолюють наукові та природоохоронні підрозділи.

Юрія Романовича відзначали велика працелюбність і працездатність, вміння гостро дискутувати та активно відстоювати свої наукові й громадські позиції, безкомпромісність і азарт природодослідника, пристрасність і любов до досліджень безпосередньо в природі. Його могутній інтелект, потуга думки, глибина душі та щедрість владно притягували серця всіх, хто працював і спілкувався з ученим.

Похований у Києві на Лісовому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Шеляг-Сосонко Ю.Р. 1974. *Ліси формації дуба звичайного на території України та їх еволюція*. Київ: Наукова думка, 240 с.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Осычнюк В.В., Андриенко Т.Л. 1982. *География растительного покрова Украины*. Киев: Наукова думка, 286 с.
- Андриенко Т.Л., Шеляг-Сосонко Ю.Р. 1983. *Растительный мир Украинского Полесья в аспекте его охраны*. Киев: Наукова думка, 216 с.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Дубына Д.В. 1984. *Государственный заповедник «Дунайские плавни»*. Киев: Наукова думка, 288 с.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Дидух Я.П., Дубына Д.В. и др. 1987. *Перспективная сеть заповедных объектов Украины*. Киев: Наукова думка, 292 с.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Дидух Я.П., Дубына Д.В. и др. 1991. *Продромус растительности Украины*. Киев: Наукова думка, 269 с.

- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Боговін А.В., Дубина Д.В. та ін. 2001. *Природно-ресурсний аспект розвитку України*. Київ: Видавничий дім «KM Academia», 112 с.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Дубина Д.В., Вакаренко Л.П. та ін. 2003. *Збереження і невиснажливе використання біорізноманіття України: Стан та перспективи*. Відп. ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонко. Київ: Хімджест, 246 с.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Гродзинский М.Д., Романенко В.Д. 2004. *Концепція, методи и критерии создания экосети Украины*. Київ: Фітосоціоцентр, 144 с.
- Устименко П.М., Шеляг-Сосонко Ю.Р., Вакаренко Л.П. 2007. *Раритетний фітоценофонд України*. Київ: Фітосоціоцентр, 270 с.
- Зелена книга України*. 2009. Під. ред. Я.П. Дідуха. Київ: Альтерпрес, 448 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Дубина Д.В., Бойко М.Ф., Дідух Я.П., Дзюба Т.П., Куземко А.А., Мойсієнко І.І., Устименко П.М., Ходосовцев О.Є. 2020. Юрій Романович Шеляг-Сосонко – видатний представник наукової еліти, фундатор української геоботанічної науки (10.01.1933 – 13.12.2019). *Чорноморський ботанічний журнал*, 16(1): 89–98.
- Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (1921–2011). Віхи історії та сучасність*. 2011. Київ: Альтерпрес, 441 с.
- Dubyna D., Kuzemko A. 2020. Yury Romanovych Schelyag-Sosonko (1933–2019). *IAVS Bulletin*, 2: 8–13.

Дмитро Дубина

Ромс
Олена Григорівна
(25.05.1934 – 01.03.2013)

Олена Григорівна народилася в Києві у сім'ї службовців. У роки Великої Вітчизняної війни сім'я евакуювалася спочатку до Уфи, а потім до Ташкента. Після повернення до Києва у 1952 р.

вступила на біологічний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, який закінчила (1957) за спеціальністю «ботаніка».

Упродовж 1957–1958 рр. працювала польовим техніком в Інституті ботаніки АН УРСР і лаборанткою в зоологічному музеї Київського державного університету. З кінця лютого 1958 р. до серпня 1968 р. О.Г. Ромс спочатку працювала молодшим, пізніше старшим науковим співробітником у Ботанічному саду ім. академіка О.В. Фоміна. Водночас (1961–1964) навчалася в заочній аспірантурі на кафедрі систематики нижчих рослин біологічного факультету Київського університету під керівництвом професора, доктора біологічних наук А.М. Окснера. В 1965 р. успішно захистила кандидатську дисертацію на тему «Порошкоплідні лишайники УРСР».

Упродовж 1968–1972 рр. Олена Григорівна працювала молодшим науковим співробітником у Центральному республіканському ботанічному саду АН УРСР; з листопада 1972 до лютого 1983 року – старшим інженером, старшим економістом, потім старшим ґрунтознавцем Республіканського проектного інституту із землевпорядкування «Укрземпроект».

У 1983 р. О.Г. Ромс прийшла до Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР, де обіймала посаду молодшого наукового співробітника, а з 1986 р. – наукового співробітника. Спочатку вона займалася впорядкуванням гербарних фондів матеріалів, підготовкою їх до інсерції, а також готувала до видання ексикати. У 1986 р. Олена Григорівна стала відповідальним виконавцем розділів «Флори лишайників України» (т. 2, вип. 2, 3). Для останніх випусків здійснила ревізію родів *Xanthoria*, *Teloschistes* (Teloschistaceae), *Physcia*, *Physconia*, *Anaptychia* (Physciaceae), *Aspicilia* (Hymeneliaceae), *Eiglera* (Eigleraceae) тощо.

За час роботи з гербарними колекціями Олена Григорівна підготувала до друку статтю «Нові місцезнаходження рідкісних для ліхенофлори УРСР лишайників» (1988), а також два випуски ліхенологічних ексикат (1992, 1993). Після офіційного виходу на пенсію (1 вересня 1989 р.) Олена Григорівна звільнилася з посади наукового співробітника відділу спорових рослин Інституту і

продовжила працювати в цьому ж відділі на короткотерміновій основі на різних посадах (1992–2002), та як пенсіонер на контрактній основі (2002–2005) вона знову стала співробітником відділу ліхенології та бріології.

В останні роки життя О.Г. Ромс докладала багато зусиль до редагування рукописів випусків «Определителя лишайников России» (2004) та «Флори лишайників України» (2010). Олена Григорівна написала спогади про старших колег М.Ф. Макаревич (2008) та А.М. Окснера (2013).

Загалом, О.Г. Ромс – автор понад 40 наукових публікацій, серед яких майже половина містить результати вивчення лишайників.

На честь Олени Григорівни описаний новий для науки вид ліхенофільного гриба – *Opegrapha romsae* S.Y. Kondr. & I. Kudratov, який спочатку був відомий з Азії, а тепер і з України.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Ромс О.Г. 1967. Декілька порошкоплідних лишайників південної частини о-ва Сахалін. *Український ботанічний журнал*, 24(1): 102–104.
- Ромс Е.Г. 1975. Порошкоплодные лишайники (роды *Chaenotheca* Th.Fr., *Calicium* Pers., *Coniocybe* Ach., *Stenocybe* Nyl., *Sphinctrina* Fr., *Cyphelium* Ach., *Pseudocolium* Stiz., *Sphaerophorus* Pers. В кн.: *Определитель лишайников СССР*. Вып. 3: Кальциевые-Гиалектовые. Ленинград: Наука, с. 7–42.
- Ромс О.Г., Францевич Л. 1961. До флори лишайників Українського Полісся. *Вісник Київського університету*. Сер. Біол., 2(3): 43–46.
- Ромс О.Г., Блюм О.Б. 1988. Нові місцезнаходження рідкісних видів лишайників на території УРСР. *Український ботанічний журнал*, 45(5): 55–61.
- Вассер С.П., Ромс О.Г. 1992. *Список ексикатів гербарію ліхенофлори України, що видається Інститутом ботаніки ім. М.Г. Холодного*. Київ: Наукова думка, 15 с.
- Вассер С.П., Ромс О.Г., Безніс Н.Г. 1993. *Список ексикатів гербарію ліхенофлори України, що видається Інститутом ботаніки ім. М.Г. Холодного*. Вип. II (№ 26–№ 41). Київ, 1993, 11 с.
- Навроцька І.Л., Кондратюк С.Я., Брунь Г.О., Ромс О.Г., Зеленко С.Д. 1997. Лишайники. В кн.: *Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника*. Київ, с. 182–190.
- Окснер А.М., Ромс О.Г., Кондратюк С.Я. 1993. *Teloschistaceae* Zahlbr. В кн.: *Флора лишайників України. У 2-х томах*. Київ: Наукова думка, т. 2, вип. 2, с. 379–385.
- Определитель лишайников России*. Вып. 9. Фусцидеевые, Телосхистовые. 2004. Ред. М.П. Андреев, Е.Г. Ромс. СПб: Наука, 339 с.

Окснер А.М. 2010. *Флора лишайників України*. Т. 2, вип. 3. Відп. ред. С.Я. Кондратюк, О.Г. Ромс. Київ: Наукова думка, 663 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Кондратюк С.Я., Попова Л.П., Федоренко Н.М. 2013. Усмішка, пронесена через усе життя. Олена Григорівна Ромс (25.05.1934 – 01.03.2013). *Український ботанічний журнал*, 70(4): 567–569.

Сергій Кондратюк

Дудка
Ірина Олександрівна
(04.12.1934–20.06.2017)

Член-кореспондент НАН України Ірина Олександрівна Дудка народилася в м. Харків. Після закінчення в 1957 р. біологічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка спочатку працювала на кафедрі нижчих рослин КДУ, пізніше у відділі фізіології грибів Інституту мікробіології та вірусології імені Д.К. Заболотного АН УРСР. У 1959 р. вона пов'язала свою долю з Інститутом ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР, вступивши до аспірантури. В 1965 р. під керівництвом професора С.Ф. Морочковського успішно захистила дисертацію на тему «Водні гриби південної частини Київського Полісся» та була зарахована до лабораторії мікології, де працювала під керівництвом професора М.Я. Зерової до 1972 р. Пізніше сама стала завідувачкою лабораторії (1974), а потім відділу. Цю посаду вона обіймала до кінця свого життя.

На той час відділ мікології займався інвентаризацією мікобіоти України, вивченням біології та систематики багатьох груп грибів, а також продовжував підготовку започаткованого С.Ф. Морочковським багатотомного видання «Визначник грибів України». До цих робіт долучилася й І.О. Дудка. Зокрема, значний внесок вона зробила у написання першого й третього томів «Визначника», причому останній вийшов друком вже під її керівництвом (1979). У 1983 р. авторський колектив багатотомника та головний редактор видання академік АН УРСР Д.К. Зеров були удостоєні Державної премії УРСР у галузі науки і техніки.

Одночасно Ірина Олександрівна працювала над проблемами таксономії та біології водних грибів із різних систематичних груп, вона стала одним із фундаторів цього напряму досліджень на теренах колишнього СРСР. Результати цих досліджень відображені в докторській дисертації «Водні гіфоміцети: систематика, екологія, географія та можливі шляхи виникнення» (1978), численних публікаціях у фахових журналах, а також у низці авторських і колективних монографій.

Очолити відділ, Ірина Олександрівна почала розвивати кілька нових напрямів дослідження грибів, зокрема засади промислового вирощування їстівних грибів спільно з професорами С.П. Вассером, А.С. Бухало та співробітниками відділу. За серію праць у цій галузі колектив авторів відділу мікології був удостоєний Премії АН УРСР імені М.Г. Холодного (1981), а цикли робіт «Створення наукових основ глибинного культивування їстівних грибів і розробка способу одержання цінного харчового продукту» та «Комплексна біотехнологія промислового виробництва їстівних грибів в Україні: теорія та практика» отримали дві Державні премії України в галузі науки і техніки (1990, 2005). Тоді ж, під керівництвом І.О. Дудки проводилися фундаментальні дослідження проблем систематики, біорізноманітності та розповсюдження грибів України, результати яких відображені в серії монографій «Флора грибів України». Всього було заплановано 40 томів, з яких 12 вийшло друком. Деякі інші аспекти різноманіття грибів України були узагальнені в комп'ютеризованій базі даних колекції грибів

Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН України (за підтримки міжнародного фонду «Дарвінівська ініціатива»), де І.О. Дудка була співкерівником. Одним із результатів цього проекту стало видання «Fungi of Ukraine. A Preliminary Checklist» (1996).

Ірина Олександрівна Дудка була дуже багатогранним вченим, до кола її інтересів окрім мікології входили екологія, ботаніка, гідробіологія, географія, історія науки тощо. Значну увагу вона приділяла дослідженню та збереженню різноманіття рослинного та грибного світу України. Вона була організатором, керівником і безпосереднім учасником (навіть в останні роки життя) численних експедицій з вивчення біорізноманітності в усіх регіонах України, насамперед на природоохоронних територіях. Разом зі своїми співробітниками та учнями І.О. Дудка брала активну участь у виконанні проектів природоохоронного спрямування. На основі одержаних результатів було підготовлено більше шести монографій, присвячених заповідникам та національним природним паркам України. Ірина Олександрівна брала діяльну участь у підготовці другого та третього видань Червоної книги України (1996, 2009). Також вона приділяла пильну увагу екології грибів, що знайшло відображення в курсі екології для студентів Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, численних наукових статтях та в одній колективній монографії.

І.О. Дудка вела велику активну науково-організаційну діяльність. Вона працювала у багатьох представницьких, професійних і громадських об'єднаннях екологічного спрямування. Була головою Київського міського осередку Всеукраїнської екологічної ліги, членом наукової ради та президії цієї організації, віце-президентом Українського ботанічного товариства, членом Форуму регіонального екологічного центру (м. Київ), членом громадської ради при Міністерстві екології та природних ресурсів України, експертом ВАК України з присудження наукових ступенів у галузі біології. Була членом редколегій кількох наукових та науково-популярних журналів як вітчизняних, так і закордонних.

Заслуги І.О. Дудки неодноразово були відзначені державою та світовою науковою спільнотою. Окрім згаданих вище наукових

премій, Ірина Олександрівна була удостоєна ордена Трудового Червоного Прапора, ордена «За заслуги» III ступеня, а також таких звань, як Заслужений діяч науки та техніки України (2005), Соросівський професор, Жінка року за визначенням Американського біографічного інституту (2001). Ім'я І.О. Дудки занесене до книги «International who's who of professional and business women» (7th ed., 2000, USA), а також до біографічного енциклопедичного словника «Жінки України» (2001).

І.О. Дудка стала автором та співавтором понад 500 наукових праць, у тому числі понад 30 монографій, а також 10 авторських свідоцтв на винаходи. Вона підготувала 26 кандидатів і трьох докторів біологічних наук – фахівців з дослідження різних груп грибів.

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Антоняк Г.Л., Калинець-Мамчур З.І., Дудка І.О., Бабич Н.О., Панас Н.Є. 2013. *Екологія грибів*. Львів: Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 628 с.
- Дудка І.О. 1974. *Водні гіфоміцети України*. Київ: Наукова думка, 239 с.
- Дудка І.А. 1985. *Водные несовершенные грибы СССР*. Київ: Наукова думка, 188 с.
- Дудка І.А. Бурдюкова Л.І. 1996. *Флора грибів України. Фитофторовые и альбуговые грибы*. Київ: Наукова думка, 207 с.
- Дудка І.А., Вассер С.П. 1987. *Грибы. Справочник миколога и грибника*. Київ: Наукова думка, 535 с.
- Дудка І.А., Вассер С.П., Бухало А.С., Солдатова И.М. 1978. *Промышленное культивирование съедобных грибов*. Київ: Наукова думка, 262 с.
- Дудка І.О., Гелюта В.П., Придюк М.П., Тихоненко Ю.Я., Акулов О.Ю., Гайова В.П., Зикова М.О., Андріанова Т.В., Джаган В.В., Щербакова Ю.В. 2019. *Гриби заповідників та національних природних парків Українських Карпат*. Київ: Наукова думка, 214 с.
- Исаева Н.М., Давыдов О.Н., Дудка И.А. 1995. *Микозы и микотоксикозы рыб*. Київ, 168 с.
- Литвинов М.А., Дудка И.А. 1975. *Методы исследования микроскопических грибов пресных и соленых (морских) водоемов*. Ленинград: Наука, 152 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Бухало А.С. 2017. Дудка Ірина Олександрівна. В кн.: *Енциклопедія Сучасної України*: електронна версія. Гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Available at: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=19391 (Accessed 07 September 2021).

Велика втрата української мікології. Ірина Олександрівна Дудка (04.12.1934–20.06.2017). *Український ботанічний журнал*, 74(4): 395–396.

Мосякін С.Л., Дідух Я.П., Кондратюк С.Я., Царенко П.М., Гелюта В.П., Бісько Н.А., Андріанова Т.В., Шиян Н.М., Гайова В.П., Ломберг М.Л., Митропольська Н.Ю., Придюк М.П., Тихоненко Ю.Я., Михайлова О.Б. 2014. Ювілейна дата української мікології. Ірина Олександрівна Дудка (до 80-річчя члена-кореспондента НАН України). *Український ботанічний журнал*, 71(6): 750–753.

Микола Придюк

Дубовик
Ольга Миколаївна
(30.01.1935 – 12.12.1994)

Ольга Миколаївна Дубовик – відома українська вчена-ботанік, фахівець у галузі систематики рослин, флористики, фітогеографії та фітосозології.

Народилася в Києві в родині науковців. У 1952 р. закінчила зі срібною медаллю середню школу та вступила на біологічний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, який закінчила в 1957 р. Влітку 1955 та 1956 рр. О.М. Дубовик працювала польовим техніком відділу вищих рослин Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР. Ще в студентські роки вона стала членом Українського ботанічного товариства. З 1957 р. і до кінця життя О.М. Дубовик працювала у відділі вищих рослин (нині – відділ систематики і флористики судинних рослин) Інституту ботаніки. Тут вона працювала старшим лаборантом (1957–1960), навчалася в аспірантурі (1960–1963), була на посаді

молодшого (1963–1976), а з 1976 р. – старшого наукового співробітника. В 1988 р. О.М. Дубовик присвоєно вчене звання старшого наукового співробітника.

У 1965 р. Ольга Миколаївна під керівництвом М.В. Клокова захистила кандидатську дисертацію під назвою «Основні риси розвитку флори Донецького Лісостепу». В цій роботі О.М. Дубовик провела систематичний, екологічний, географічний та флорогенетичний аналіз флори Донецького Лісостепу. Особливу увагу вона приділила ендемічним і реліктовим видам, а також видам із диз'юнктивним ареалом.

О.М. Дубовик брала участь у численних наукових експедиціях по Україні та Кавказу, під час яких зробила багато цікавих флористичних знахідок. Вона збирала та опрацювала значну кількість гербарних матеріалів, які нині зберігаються в Національному гербарії України (KW) Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. Значний внесок Ольга Миколаївна внесла у вивчення родів *Elytrigia* Desv., *Euphorbia* L., *Genista* L., *Rosa* L., зокрема описала близько 20 нових для науки таксонів. Наукові результати О.М. Дубовик широко представляла на наукових конференціях та семінарах.

Ольга Миколаївна була вченим секретарем видання «Новости систематики высших и низших растений», яке виходило в 1974–1981 рр. (за її редагуванням було опубліковано п'ять випусків).

З 1978 р. Ольга Миколаївна працювала над докторською дисертацією на тему «Флорогенез Кримсько-Новоросійської ботаніко-географічної провінції». Вчена склала конспект флори Кримсько-Новоросійської ботаніко-географічної провінції, провела необхідний аналіз флори цієї провінції, розробила ботаніко-географічне районування регіону досліджень. Вже був готовий рукопис автореферату дисертації, але плани не збулися через передчасну смерть. У 2005 р. вказана праця була опублікована як монографія «Флорогенез Крымско-Новороссийской провинции».

Ольга Миколаївна Дубовик була автором понад 130 наукових публікацій, зокрема співавторкою монографій «Жироолійні рослини України» (1965), «Бур'яни України» (1970), «Визначник рослин Українських Карпат» (1977), «Хорологія

флоры Украины» (1986), «Определитель высших растений Украины» (1987). Найважливіші її публікації присвячені питанням фітогеографії, флорогенезу, ендемізму, систематики родин Agaceae, Asteraceae, Euphorbiaceae, Fabaceae, Poaceae, Rosaceae. Нагороджена медалями «У пам'ять 1500-річчя Києва» та «Ветеран праці», а також почесними грамотами Президії Українського товариства охорони природи, Президії Київського обласного правління науково-технічного товариства, почесними грамотами Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України.

На честь вченої названо види рослин: *Astragalus olgianus* Krytzka, *Galium olgae* Klokov, *Galium duboviciae* Ostapko, *Lotus olgae* Klokov.

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Дубовик О.М. 1960. Цікаві та рідкісні рослини, зібрані в заповіднику Стрілецький степ Луганської області і на суміжних з ним територіях. *Український ботанічний журнал*, 17(6): 85–89.
- Дубовик О.М. 1965. Основные черты развития флоры Донецкой Лесостепи. В кн.: *Природная обстановка и фауны прошлого*. Киев: Наукова думка, вып. 2, с. 143–155.
- Дубовик О.Н. 1966. Новые виды рода *Rosa* L. флоры Донецкого края и Северного Приазовья. В кн.: *Новости систематики высших растений*. Ленинград, с. 151–181.
- Дубовик О.Н. 1975 (1976). Новые находки опушенноплодных молочаев. В кн.: *Новости систематики высших и низших растений*. Ленинград, с. 111–121.
- Дубовик О.Н. 1975 (1976). Новый род злаков (*Psathyrostachys* Nevski) для флоры УССР. В кн.: *Новости систематики высших и низших растений*. Ленинград, с. 121–123.
- Дубовик О.Н. 1976 (1977). Новые материалы к изучению рода *Elytrigia* Desv. В кн.: *Новости систематики высших и низших растений*. Ленинград, с. 7–26.
- Дубовик О.Н. 1977 (1978). Обзор видов тимофеевки (*Phleum* L.) из секции *Chilochloa*. *Новости систематики высших и низших растений*. Ленинград, с. 73–85.
- Дубовик О.М. 1989. Нові відомості про рід *Rosa* L. флори України. *Український ботанічний журнал*, 46(3): 21–25.
- Дубовик О.Н. 1990. Род *Centaurea* (Asteraceae) Крымско-Новороссийской провинции и некоторых прилежащих регионов. *Ботанический журнал*, 75(11): 1573–1582.
- Дубовик О.Н. 1990. Род *Genista* L. (Fabaceae) во флоре Крыма и Кавказа. Вып. 1. В кн.: *Новости систематики высших и низших растений*. Ленинград, с. 82–88.
- Дубовик О.Н. 2005. *Флорогенез Крымско-Новороссийской провинции*. Киев: Фитон, 180 с.

- Дубовик О.Н., Дзыбов Д.С. 1990. Географический анализ видов рода *Astragalus* (*Fabaceae*) Крымско-Новороссийской провинции и их флорогенетические связи. *Ботанический журнал*, 75(2): 170–180.
- Дубовик О.Н., Клоков М.В. 1976. О некоторых крымских и кавказских молочаях и о видовом составе рода в украинской флоре. В кн.: *Новости систематики высших и низших растений*. Ленинград, с. 96–114.
- Дубовик О.Н., Крицкая Л.И. 1977 (1978). Новые материалы к изучению рода астрагал (*Astragalus* L.) на Украине. В кн.: *Новости систематики высших и низших растений*. Ленинград, с. 126–140.
- Дубовик О.Н., Николаевский В.Г. 1979 (1981). Новые материалы к изучению видов секции *Agropyron* рода *Agropyron* Gaertn. В кн.: *Новости систематики высших и низших растений*. Ленинград, с. 7–29.
- Дубовик О.М., Крицька Л.І., Мороз І.І. 1972. Нові відомості про види роду молочай (*Euphorbia* L.) у флорі України. *Український ботанічний журнал*, 29(6): 80–88.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Доброчаєва Д.М., Крицька Л.І., Новосад В.В., Протопопова В.В., Сипайлова Л.М., Шевера М.В. 1995. Ольга Миколаївна Дубовик (до 60-річчя від дня народження). *Український ботанічний журнал*, 52(3): 429–433.

Ігор Ольшанський, Світлана Жигалова

Сипайлова
Людмила Мефодіївна
(06.04.1935 – 19.02.2005)

Людмила Мефодіївна Сипайлова народилася в м. Києві. В 1952–1957 рр. навчалася на біологічному факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Трудову діяльність розпочала в Українському науково-дослідному інституті землеустрою спочатку інженером-лукувником ґрунтової експедиції

(1957–1958), потім старшим інженером-луківником (1958–1961). У зв'язку з реорганізацією установи працювала в інституті «Укрземпроект» старшим інженером-луківником Київської земекспедиції (1961–1967). Впродовж 1967–2002 рр. пройшла шлях від молодшого до старшого наукового співробітника у відділі ботанічного музею Інституту ботаніки НАН України. Виконувала обов'язки вченого секретаря Інституту (1971) та Науково-природничого музею України (2002–2003).

Наукові інтереси вченої пов'язані з музеєзнавством і геоботанікою. Л.М. Сипайлова разом із Д.М. Доброчаєвою та Б.В. Заверухою стояли у витоків Ботанічного музею Інституту (тепер відділ ботаніки імені Д.М. Доброчаєвої Національного науково-природничого музею НАН України). Саме вони заклали наукові засади створення ботанічної частини Центрального науково-природознавчого музею АН УРСР. Академік НАН України К.М. Ситник і журналістка В.С. Галузинська в книзі «Ботанічні зошити» (1986) написали такі слова: «... Їх було троє у витоків нової експозиції. Троє дослідників, ентузіастів, збирачів – Дарина Микитівна Доброчаєва, Борис Володимирович Заверуха, Людмила Мефодіївна Сипайлова. Потрібно було не тільки розробити принципи побудови музею, план експозиції, а й зібрати матеріал ...». Саме вони разом із інженерами здійснили численні експедиційні виїзди в різні регіони України та колишнього СРСР (Кавказ, Середня Азія, Далекий Схід тощо) та світу. Людмила Мефодіївна була учасницею 9-го та 18-го рейсів науково-дослідного судна «Дмитрий Менделєєв» (1973 і 1976 рр.) і 24-го рейсу «Академик Вернадский» (1981). В результаті були зібрані багаті гербарні колекції, розроблені проекти діарам, вітрин, біогруп, виготовлені понад 3,5 тис. натурних експонатів, 500 фотографій, карт, складені тексти тощо, які були покладені в основу експозицій музею. У 1969 р. була відкрита перша, а в 1973 р. друга черги Ботанічного музею.

Спочатку Л.М. Сипайлова вивчала сінокоси та пасовища різних регіонів України, розробляла заходи з їхнього покращення та раціонального використання. Згодом спеціально досліджувала

рослинисть заплавлних лук Лівобережного Полісся, що стало предметом її кандидатської дисертації на тему: «Заплавлні луки Лівобережного Полісся УРСР, шляхи їх покращення та раціонального використання» (науковий керівник чл.-кор. АН УРСР Ю.Р. Шеляг-Сосонко), яку захистила в 1983 р. Авторка оцінила стан заплавлних лук Лівобережного Полісся, вперше подала фітоценотичну характеристику лучної рослинисть заплавл дослідженого регіону, встановила видовий склад (521 вид судинних рослин), виявила нову для України формацію *Caricetea hartmanii*, запропонувала флористичну класифікацію заплавлних лук регіону, розробила господарську класифікацію з конкретними (у розрізі типів) рекомендаціями з покращення та раціонального використання, дослідила основні напрямки змін лучної рослинисть, склала крупномасштабні схематичні карти та запропонувала цінні ділянки для організації заказників з метою охорони лучних екосистем, тощо. Згодом для Українського Полісся розробила еколого-флористичну класифікацію, типологію та луко-типологічне районування природних кормових угідь. Описала нові для науки синтаксони рослинисть різного рангу, зокрема порядок *Poo-Agrostietalia vinealis* Schelyag., V. Sl. & Sipaylova 1985, союзи *Agrostion vinealis* Sipaylova & al. 1985, *Festucion pratensis* Sipaylova, Mirk., Schelyag & V. Sl. 1985, асоціацію *Galio palustre-Agrostietum stoloniferae* Sipaylova. Результати критико-таксономічного опрацювання родів *Pulicaria* Gaertn., *Carpesium* L., *Pallenis* (Cass.) Cass., *Telekia* Baumg., *Silphium* L., *Chamomilla*, S.F. Gray, *Matricaria* L., *Pyrethrum* Zinn., *Tanacetum* L., *Dendrathera* (DC.) Desmoul. вона опублікувала в книзі «Определитель высших растений Украины» (1987), а для зведення «Хорология флоры Украины» (1986) підготувала узагальнені відомості та карти поширення видів родів *Stellaria* L. і *Gladiolus* L.

Багато уваги Людмила Мефодіївна приділяла популяризації ботанічних знань: проводила екскурсії в музеї, виступала з науково-популярними лекціями, була співавтором науково-популярної книги «У царстві флоры» (1978) і путівника по Ботанічному музею (1976), які витримали кілька видань.

Похована у Києві на Берковецькому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Афанасьєв Д.Я., Сипайлова Л.М., Лихобабіна Е.П., Куксін М.В., Боговін А.В. 1982. *Природні лучні угіддя Полісся*. Київ: Наукова думка, 308 с.
- Балашов Л.С., Даниленко М.А., Сипайлова Л.М. 2006. *Кормовиробництво. Луки Чернігівщини*. Чернігів: Чернігівські обереги, 280 с.
- Балашев Л.С. Сипайлова Л.М., Соломаха Б.А. Шеляг-Сосонко Ю.Р. 1988. *Типология лугов Украины и их рациональное использование*. Киев: Наукова думка, 237 с.
- Доброчаєва Д.М., Заверуха Б.В., Сипайлова Л.М. 1976. *Ботанический музей: путеводитель*. Киев: Наукова думка, 143 с.
- Доброчаєва Д.М., Заверуха Б.В., Сипайлова Л.М. 1978. *У царстві флори*. Київ: Наукова думка, 172 с.
- Сипайлова Л.М. 1987. Блошниця (Блошниця) – *Pulicaria* Gaertn., Карпезиум (Карпезій) – *Carpesium* L., Палленіс (Паленіс) – *Pallenis* (Cass.) Cass., Телекія (Крем'яник) – *Telekia* Baumg., Сильфій (Сильфій) – *Silphium* L., Хамомілла (Хамоміла) – *Chamomilla* S.F. Gray, Ромашка (Ромашка) – *Matricaria* L., Піретрум, Ромашник, Поповник (Маруна, Піретрум) – *Purethrum* Zinn., Піжма (Пижмо) – *Tanacetum* L., Дендратема (Дедратема) – *Dendrathera* (DC.) Desmoul. В кн.: *Определитель высших растений Украины*. Отв. ред. Ю.Н. Прокудин. Киев: Наукова думка, с. 326–327, с. 337–339.
- Сипайлова Л.М. 1986. Роды *Stellaria* L. – Звездчатка, *Gladiolus* L. – Шпажник, Гладиолус. В кн.: *Хорология флоры Украины*. Отв. ред. Е.Н. Кондратюк. Киев: Наукова думка, с. 83–87, 163–164, 200–202, 251.
- Сипайлова Л.М., Шеляг-Сосонко Ю.Р. 1982а. Флористична класифікація заплавлених лук Українського Полісся. *Український ботанічний журнал*, 39(4): 20–25.
- Сипайлова Л.М., Шеляг-Сосонко Ю.Р. 1982б. Характеристика фітоценозів заплавлених лук Українського Полісся. *Український ботанічний журнал*, 39(5): 17–23.
- Сипайлова Л.М., Соломаха В.А. Шеляг-Сосонко Ю.Р. 1987. Синтаксономічні зміни рослинності заплави р. Десни. *Український ботанічний журнал*, 44(5): 48–52.
- Сипайлова Л.М., Миркин Б.М., Шеляг-Сосонко Ю.Р., Соломаха В.А. 1985. Нові союзи *Agrostion vinealis* та *Festucion pratensis* лучної рослинності. *Український ботанічний журнал*, 42(4): 13–18.

Мирослав Шевера, Віра Протопопова

Лозова
Галина Іванівна
(20.11.1935 – 16.10.1999)

Галина Іванівна Лозова – знаний фахівець з еволюційної біохімії рослин. Закінчивши в 1958 р. Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка за спеціальністю «фізіологія рослин», працювала у відділі біохімії Інституту ботаніки АН УРСР старшим лаборантом. Тут навчалась в аспірантурі (1960–1963), захистила кандидатську дисертацію на тему «Особливості пігментної системи пластид кукурудзи різного генетичного походження». У 1969 р. їй було присвоєно звання старшого наукового співробітника.

Наукова робота Г.І. Лозової була присвячена дослідженню пігментів. Вивчення молекулярної організації та можливих шляхів еволюційного становлення пігмент-вмісних систем протягом кількох років проводив О.І. Опарін – керівник Лабораторії еволюційної біохімії Інституту біохімії ім. О.М. Баха АН СРСР. Досліджувались спектральні і фотосенсибілізаційні властивості комплексів хлорофілів з білками і ліпідами. В подальшому моделювання еволюції фотобіологічних систем були продовжені у співдружності з Лабораторією еволюційної біології Чехословацької Академії наук. Як компоненти пігментних систем були використані протеїноїди, полімери амінокислот, отримані в умовах, аналогічних до історичних умов на Землі, та міцели детергентів – як моделі мембран. Було показано, що протопорфірин IX, попередник у біосинтетичному шляху хлорофілу, міг бути головним сенсибілізатором на певному етапі становлення фотокаталітичних систем. За результатами

досліджень було опубліковано низку статей, переважно в зарубіжних журналах. Слід також відмітити дослідження Г.І. Лозової з вивчення пігментного апарату та його біохімічної специфіки у різних філогенетичних груп рослин. В останній період своєї роботи в Інституті ботаніки Г.І. Лозова багато уваги приділяла пошукам і дослідженню рослинної сировини для отримання харчових барвників та біологічно активних речовин.

Результати досліджень Галини Іванівни викладені в понад 120 роботах, опублікованих у вітчизняних і зарубіжних виданнях, в тому числі в спільній із О.Г. Судьїною монографії «Основы эволюционной биохимии растений». Під її керівництвом виконано багато курсових, дипломних робіт і дві кандидатських дисертації.

Галина Іванівна Лозова була людиною широкої ерудиції, кваліфікованим спеціалістом в галузі рослинної біохімії, добре володіла українською, російською та англійською мовами. Багато років вона працювала заступником завідуючого відділу, керівником семінару «Методологія наукового пізнання».

Галина Іванівна отримала державну нагороду – медаль «У пам'ять 1500-річчя Києва» (1982).

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Лозовая Г.И., Масиновский З.Б., Сиваш А.А. 1990. *Ранняя эволюция фотобиологических систем*. Киев, 50 с.
- Опарин А.И., Серебровская К.Б., Лозовая Г.И. 1965. Фотосенсибилизирующая активность хлорофилла в фосфатидно-белковых коацерватах. *Докл. АН СССР*, 162(6): 1418.
- Судьина Е.Г., Лозова Г.И. 1982. *Основы эволюционной биохимии растений*. Киев: Наукова думка, 358 с.
- Судьїна О.Г., Лозова Г.І. 1986. Головні тенденції біохімічної еволюції рослин. *Український ботанічний журнал*, 43(3): 5–14.
- Семичаевский В.Д., Лозовая Г.И. 1971. Количественные соотношения при взаимодействии ассоциатов хлорофилла а с белками. *Докл. АН СССР*, 199 (4–6): 965.
- Lozovaya G.I., Masinovsky Z., Sivash A.A. 1990. Protoporphyrin IX as a possible ancient photosensitizer: spectral and photochemical studies. *Origins of Life and Evolution of the Biosphere*, 20(3): 321–330.
- Masinovský Z., Lozovaya G.I., Sivash A.A. 1992. Some aspects of the early evolution of photosynthesis. *Advances in Space Research*, 12(4): 199–205.

- Masinovský Z., Lozovaya G.I., Sivash A.A., Драљнер М. 1989. Porphyrin-proteinoid complexes as models of prebiotic photosensitizers. *BioSystems*, 22(4): 305–310.
- Sivash A.A., Masinovský Z., Lozovaya G.I. 1991. Surfactant micelles containing protoporphyrin IX as models of primitive photocatalytic systems: a spectral study. *BioSystems*, 25(3): 131–140.

Олександр Сиваш

Кузьмичов
Анатолій Іванович
(14.02.1936 – 17.10.2009)

Професор Анатолій Іванович Кузьмичов – відомий геоботанік, болотознавець, флорист, гідрофітолог. Народився у с. Високе Рогнединського р-ну Орловської (тепер Брянської) області (РФСР). Навчався на біолого-грунтознавчому факультеті Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова (1954–1959), спеціалізувався в геоботаніці під керівництвом проф. С.С. Станкова. По закінченні вишу працював у Нікітському ботанічному саду (1959–1960), вчителем середньої школи м. Рибинськ (1960–1961), старшим лаборантом Куйбишевської біологічної станції Інституту волзьких водосховищ АН СРСР (1961–1963).

У 1963 р. переїхав до Києва, навчався в аспірантурі Інституту ботаніки АН УРСР (1963–1966) під керівництвом проф. Є.М. Брадїс, після її закінчення працював молодшим науковим співробітником відділу геоботаніки. У 1968 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Рослинність Волинського лесового плато та її народно-господарське значення», в якій проаналізував

представлені різні типи рослинності, розробив геоботанічне районування, з'ясував лісостеповий із залишками степової рослинності характер. Брав участь у виконанні різноманітних науково-дослідних тем, вивчав рослинні угруповання березових лісів і торфових боліт України, вплив меліоративного втручання на структуру й динаміку болотної рослинності, причини обміління малих річок лісостепової смуги України, історію розвитку гідрофільної рослинності тощо. Саме в цей час у нього сформувалися ідеї щодо генезису та еволюції гідрофільної рослинності, які стали визначальними у подальших наукових інтересах дослідника. А.І. Кузьмичов працював старшим науковим співробітником відділу ботанічного парку Науково-дослідного інституту тваринництва степових районів ім. І.Ф. Іванова (1980–1982), пізніше – в Інституті біології внутрішніх вод ім. І.Д. Папаніна РАН (1984–2009) спочатку старшим науковим співробітником (1984–1992), провідним (1992–2000) та головним науковим співробітником (від 2000 р.). Захистив докторську дисертацію на тему «Генезис та еволюція гідрофільної флори південного заходу Російської рівнини» (1992). Наукові інтереси А.І. Кузьмичова зосереджувалися на питаннях структури та історії розвитку флори й рослинності. У працях вченого, узагальнених у відомій монографії «Гидрофильная флора юго-запада Русской равнины и ее генезис» (1992), проаналізовано ареа-, цено- та екогенетичні зв'язки видів рослин, приурочених до боліт і водойм різних типів, а також перезволожених екоотопів, обґрунтовано флороценогенетичні комплекси, походження й подальші шляхи розвитку гідрофільної флори. Автор довів, що сучасна ценотична структура рослинного покриву зумовлена складними процесами диференціації та інтеграції флороценогенетичних комплексів. Разом із учнями та послідовниками Анатолія Івановича виконано низку важливих робіт з методології та методики дослідження гідрофільної рослинності. Ці розробки стали основою нової парадигми сформованого автором наукового напрямку – гідрофітології, який успішно розвивається. В останні роки своєї діяльності вчений отримав вагомі наукові результати з вивчення питань екологічної та ценотичної різноманітності гідрофільної флори Європейської Росії, історії формування заплавного

наноефемеретума, сучасного стану генофонду гідрофільної флори Північної Євразії, структури парціальних флор водойм Руської рівнини та багатьох інших.

Анатолій Іванович Кузьмичов цікавився історією, спеціально досліджував історію ботанічної науки в Україні, у співавторстві запропонував і розвивав гіпотезу автохтонного формування української школи систематики й флористики (1997).

Професор А.І. Кузьмичов є автором та співавтором понад 150 наукових праць, зокрема 10 монографій та довідкових видань. Під його керівництвом було захищено сім кандидатських та одна докторська дисертаційні роботи.

На честь вченого описано новий для науки вид *Typha x kuzmichevii* Krasnova.

Похований на цвинтарі с. Верхнє-Нікульське Некоузького р-ну Ярославської обл. (РФ).

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Кузьмичов А.І. 1966. Болота Волинського лесового плато, їх рослинність та стратиграфія. *Український ботанічний журнал*, 23(5): 82–88.
- Кузьмичов А.І. 1967. Луки Волинського лесового плато. *Український ботанічний журнал*, 24(1): 95–99.
- Кузьмичов А.І. 1967. Ліси Волинського лесового плато. *Український ботанічний журнал*, 24(2): 61–66.
- Кузьмичев А.И. 1976. Геоморфологические типы болот Лесостепи Украины. *Український ботанічний журнал*, 34(2): 133–137.
- Кузьмичев А.И. 1992. *Гидрофильная флора Среднерусской возвышенности*. Под. ред. В.И. Парфенова. С.-Пб.: Гидрометеоиздат, 215 с.
- Кузьмичёв А.И. 2000. Тенденции развития гидроботаники в России. *Биология внутренних вод*, (4): 5–13.
- Кузьмичёв А.И. 2002. *Гидрофильные растения России и сопредельных государств (в пределах бывшего СССР)*. Ретроспективный указатель научной литературы (1853–2001). Рыбинск, 272 с.
- Кузьмичёв А.И., Краснова А.Н. 2001. Парциальные флоры пресных водоёмов Европейской России. *Ботанический журнал*, 86(1): 65–72.
- Кузьмичёв А.И., Славгородский А.В. 2004. Развитие теорий и методов сравнительной флористики в изучении структуры гидрофильного компонента растительного покрова). В кн.: *Гидрофильный компонент в сравнительной флористике*. Рыбинск, с. 5–40.
- Кузьмичев А.И., Славгородский А.В. 2006. Современная наука о гидрофитах: теоретический аспект. В кн.: *Гидрофильный компонент в сравнительной*

флористике фитобиоты России. Науч. ред. А.И. Кузьмичев. Рыбинск: ОАО Рыбинский Дом печати, с. 13–50.

Кузьмичёв А.И., Краснова А.Н., Карасева В.М. 1992. *Высшие водные и прибрежно-водные растения: Библиографический указатель*. Москва, 207 с.

Кузьмичёв А.И., Экзерцев В.А., Лисицына Л.И., Довбня И.В., Трусов Б.А., Краснова А.Н., Артёменко В.И., Лапиров А.Г., Ляшенко Г.Ф. 1990. Флора и растительность озёр Ярославской области. В кн.: *Флора и продуктивность пелагических и литоральных фитоценозов водоёмов бассейна Волги*. Ленинград: Наука, с. 50–94.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (1921–2011). Віхи історії та сучасність. 2011. Київ: Альтерпрес, 441 с.

Краснова А.Н. 2012. *Три стихии Анатолия Ивановича Кузьмичева (геоботаника, болотоведение, гидрофитология)*. Ярославль, 266 с.

Ткаченко В.С., Дидух Я.П., Дубина Д.В., Кучерява Л.Ф., Шевера М.В. 2006. Анатолий Иванович Кузьмичов (до 70-річчя від дня народження). *Український ботанічний журнал*, 63(1): 131–134.

Дмитро Дубина, Василь Ткаченко, Мирослав Шевера

Мусатенко Людмила Іванівна (24.02.1936–26.09.2018)

Член-кореспондент НАН України Людмила Іванівна Мусатенко народилась в Києві. Її дитинство та юність припали на воєнні та повоєнні роки, а любов до природи визначила вибір майбутньої професії. У 1958 р. Людмила Іванівна закінчила біолого-грунтознавчий факультет Київського державного

університету ім. Т.Г. Шевченка. Будучи студенткою, в 1957 р. прийшла до відділу фізіології рослин Інституту ботаніки АН УРСР, де потім працювала все життя. Людмила Іванівна пройшла шлях від лаборантки до завідувачки відділу. Дослідження росту та розвитку рослин, вивчення регуляторних механізмів, за участі яких інтегруються біохімічні та фізіологічні процеси, здійснюються корелятивні зв'язки між органами під час індивідуального розвитку, стали науковими пріоритетами Людмили Іванівни.

У 1967 р. вона захистила кандидатську дисертацію на тему «Азотовмісні сполуки та ріст рослин», а в 1972 і 1978 рр. вийшли друком за її участі колективні монографії «Фізіологія кореня» (удостоєна Премії імені М.Г. Холодного АН УРСР) та «Фізіологія листка».

Людмила Іванівна значну увагу приділяла вивченню клітинного росту і метаболізму зародкових органів під час ембріогенезу та при проростанні насіння. Вона сформулювала нове положення щодо провідної ролі гіпокотила як фактора запуску росту при кільченні дводольних, встановила, що при входженні насіння в стан спокою геном зародкових органів не підлягає глибокій репресії, а зберігає здатність до транскрипції навіть на кінцевих етапах дозрівання. Результати вивчення росту і метаболізму зародкових органів рослин були узагальнені в докторській дисертації під назвою «Ріст і метаболізм зародкових органів рослин» (1985).

Л.І. Мусатенко була послідовником ідей академіка Миколи Григоровича Холодного. Ретельно опанувавши його праці, сприйнявши його передбачення і гіпотези, вона успішно продовжила започатковані ним наукові розробки. Разом з академіком К.М. Ситником була ініціатором наукових читань, присвячених пам'яті М.Г. Холодного, створення кабінету-музею Миколи Григоровича. Під її керівництвом були розпочаті важливі для розуміння еволюції фітогормонів дослідження гормонального комплексу грибів, морських та прісноводних водоростей, судинних рослин. Результати цих досліджень були викладені в колективній монографії «Гормональний комплекс рослин і грибів» (2003).

Людмила Іванівна була керівником біологічних загонів двох морських експедицій, а в 1991 р. – начальником біологічної експедиції в Індійський океан на НДС «Академік Вернадський». Нею були зібрані цінні колекції різних видів рослин, які поповнили Національний гербарій та Ботанічний музей НАН України.

Під час українсько-американського експерименту на борту космічного корабля «Колумбія» (1997) разом із науковцями відділу проаналізувала вплив невагомості на функціонування гормональної системи рослин.

Л.І. Мусатенко дослідила взаємовідносини між фітогормонами і поліамінами за умов адаптації до засолення, розробила методичні підходи для створення біологічно активних препаратів з регуляторною дією та добрив на основі водоростей і відходів грибного виробництва.

Людмила Іванівна підготувала одного доктора та 19 кандидатів наук. У 1991 р. отримала звання професора, а в 2003 р. була обрана членом-кореспондентом НАН України.

Л.І. Мусатенко була членом ради та головою секції «Фізіологія рослин» Українського ботанічного товариства та секції «Ріст і розвиток рослин, фізіологічно активні речовини» Українського товариства фізіологів рослин, членом редколегій «Українського ботанічного журналу», «Альгологія», журналів «Вісник Харківського національного аграрного університету», «Studia Biologica» та «International Journal on Algae», членом Федерації європейських товариств фізіологів рослин та почесним членом Російського товариства фізіологів рослин, членом спеціалізованих кваліфікаційних рад при Інституті фізіології рослин і генетики НАН України та Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

За активну трудову та громадську діяльність Людмила Іванівна була нагороджена орденом «Знак Пошани» (1986), Почесною грамотою Верховної ради України за особливі заслуги перед українським народом (2003), грамотами Президії та Центрального комітету профспілки працівників Академії наук України, трьома медалями; а у 2006 р. отримала звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

Людмила Іванівна є автором більше 500 наукових праць, серед яких 6 монографій, патент на винахід. Високо оцінені дослідження Л.І. Мусатенко світовою науковою спільнотою. Професор В.І. Кефелі (США) відзначав, що вивченням рослинних гормонів вона продовжила класичні дослідження. Професор В.В. Польовий (Росія) оцінював Людмилу Іванівну як одного з провідних учених у галузі фізіолого-біохімічних механізмів росту рослин і функцій фітогормонів у регуляції морфогенезу. Професор І. Махачкова (Чехія) відзначала, що Л.І. Мусатенко розглядала проблеми розвитку з філогенетичних позицій і на цій основі провела низку порівняльних досліджень. Започатковані Л.І. Мусатенко наукові розробки продовжені її учнями і колегами у відділі фітогормонології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України.

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Большакова М.І., Мусатенко Л.І. 2010. *Адаптивні властивості листків ксерофітів*. Київ: Фітон, 104 с.
- Григорчук І.Д., Мусатенко Л.І. 2013. *Морфо-фізіологічні особливості *Persicaria atriphobia* (L.) Delarbre за різних умов існування*. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 168 с.
- Проблеми фітогормонології*. 2007. Під ред. К.М. Ситника. Київ: Фітосоціоцентр, 420 с.
- Сытник К.М., Мусатенко Л.И. 1972. *Физиология корня*. Киев: Наукова думка, 356 с.
- Сытник К.М., Мусатенко Л.И., Богданова Т.Л. 1978. *Физиология листа*. Киев: Наукова думка, 392 с.
- Ситник К.М., Мусатенко Л.І., Васюк В.А., Веденичова Н.П., Генералова В.М., Мартин Г.Г., Нестерова А.Н. 2003. *Гормональний комплекс рослин і грибів*. Київ, 186 с.
- Пат. 86671 U UA, МПК С12Р 23/00. *Спосіб одержання лікувально-профілактичного продукту з фукоксантином*. В.М. Єремеев, В.И. Рябушко, О.В. Попова, Л.І. Мусатенко, Л.В. Войтенко, Н.В. Поспелова, Н.В. Нехорошев. Інститут біології південних морів ім. О.О. Ковалевського НАН України, Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. – № 201307660. Заявл. 17.06.2013. Опубл. 10.01.2014. Бюл. № 1.
- Nevo E., Pavlek T., Beharav A., Bolshakova M., Martyn G., Musatenko L., Sytnik K. 2000. Drought and light anatomical adaptive leaf strategies in three woody species caused by microclimatic selection at Evolution Canyon, Israel. *Israel Journal Plant Science*, 1: 33–46.

Shevyakova N.I., Musatenko L.I., Stetsenko L.A., Vedenicheva N.P., Rakitin V.Yu., Kuznetsov V.V. 2013. Effect of ABA on the contents of proline, polyamines, and cytokinins in the common ice plants under salt stress. *Russ. Journal Plant Physiology*, 60(6): 741–748.

Ірина Косаківська, Леся Войтенко

Мринський
Олег Прокопович
(13.12.1936 – 12.12.1987)

Олег Прокопович Мринський народився у Києві. Важливу роль у виборі подальшої професії відіграла Республіканська станція юнатів, яку він відвідував; багато її вихованців, у майбутньому знаних науковців, згадують зокрема ботанічні екскурсії під керівництвом А.А. Піонтковського. У 1954–1959 рр. О.П. Мринський навчався на біологічному факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Трудову діяльність розпочав на посаді інженера-луківника, згодом – старшого інженера-луківника в ґрунтовій експедиції Українського науково-дослідного інституту землеустрою, займався геоботанічним обстеженням кормових угідь різних регіонів України та Павлодарської області Цілинного краю (тепер Республіка Казахстан); пізніше у зв'язку з реорганізацією переведений на посаду старшого інженера до київської землеупорядної експедиції Укрземпроекту. В 1962–1965 рр. як старший геоботанік направлений у спеціальне відрядження до Монгольської Народної Республіки для складання ґрунтових карт кормових угідь.

У 1965 р. Олег Прокопович Мринський працював інженером Інституту ботаніки АН УРСР, упродовж 1965–1968 рр. навчався в аспірантурі відділу вищих рослин (тепер систематики та флористики судинних рослин), його науковим керівником був проф. М.І. Котов. Упродовж 1968–1973 рр. працював молодшим науковим співробітником відділу вищих рослин Інституту. В 1971 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Ботаніко-географічний нарис Лівобережного Лісостепу України». В результаті проведеного дослідження автор встановив видовий склад флори Лівобережного Лісостепу (1612 видів судинних рослин), здійснив її структурний аналіз і з'ясував характер, обґрунтував та виділив у північно-східній частині Лівобережного Лісостепу зону широколистяних лісів з відповідними змінами до районування, запропонував для охорони цінні у соцологічному відношенні території тощо.

В 1973–1976 рр. О.П. Мринський обіймав посаду завідувача відділу Ботанічного саду ім. акад. О.В. Фоміна Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, в 1979–1981 рр. – старшого інженера ботанічного музею, згодом інженера відділу екології та охорони рослинності й польової експериментальної лабораторії Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР.

Коло наукових інтересів ученого – флористика, геоботаніка, систематика, брав участь у виконанні науково-дослідних тем, присвячених флорі Чорноморського та Поліського заповідників, опрацював родини порядків частухові, жабурникоцвіті, наядоцвіті для «Определителя высших растений Украины» (1987). Його збори, зокрема з пустелі Гобі, зберігаються в Гербарії Інституту ботаніки НАН України (KW). Автор і співавтор понад 25 наукових публікацій.

Олег Прокопович Мринський був секретарем секції флори й рослинності Українського ботанічного товариства.

Похований у Києві на Лук'янівському цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Кузнецова Г.О., Мринський О.П., Протопопова В.В. 1971. Сучасний стан рослинного покриву чорноморських островів Довгий та Круглий. *Український ботанічний журнал*, 28(5): 618–623.
- Мринський О.П. 1968. Флора та рослинність пустелі Гобі в межах Монгольської Народної Республіки. В кн.: *Досягнення ботанічної науки на Україні*. 1965–1966 рр. Київ: Наукова думка, с. 88–90.

- Мринський О.П. 1969. Географічний аналіз флори Лівобережного Лісостепу УРСР. *Український ботанічний журнал*, 26(2): 30–35.
- Мринський О.П. 1969. До характеристики лісової рослинності пониззя р. Удай. *Український ботанічний журнал*, 26(4): 22–26.
- Мринський О.П. 1970. До питання про самостійність лучних степів. *Український ботанічний журнал*, 27(1): 42–48.
- Мринський О.П. 1987. Семейства Сусаковые (Сусакові) – *Butomaceae*, Частуховые (Частухові) – *Alismataceae*, Водокрасовые (Жабурникові) – *Hydrocharitaceae*, Шейхцериевы (Шейхцереїві) – *Scheuchzeriaceae*, Сытникovidные (Тризубцеві) – *Juncaginaceae*, Взморниковые (Камкові) – *Zosteraceae*, Рдестовые (Рдесникові) – *Potamogetonaceae*, Руппиевые (Руппіїві) – *Ruppiaceae*, Цанникелиевые (Цанікеліїві) – *Zannicheliaceae*, Наядовы (Різухові) – *Najadaceae*, Рясковы (Ряскові) – *Lemnaceae*, Ежиголовниковые (Іжачоголівкові) – *Sparganiaceae*. В кн.: *Определитель высших растений Украины*. Отв. ред. Ю.Н. Прокудин. Киев: Наукова думка, с. 389–392, 469.
- Протопопова В.В., Мринський О.П., Мельник С.К. 1971. *Trifolium angulatum* Waldst. et Kit. – новий вид конюшини для флори УРСР. *Український ботанічний журнал*, 28(3): 380–382.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Мринський О.П. 1972. Про зону широколистяних лісів на Україні. У зб.: *Досягнення ботанічної науки на Україні. 1969 р.* Київ: Наукова думка, с. 82–83.

Тетяна Двірна, Мирослав Шевера

Сябряй
Світлана Володимирівна
(5.05.1936 – 2015)

Професор Світлана Володимирівна Сябряй народилася в Києві в родині геологів. У 1954–1959 рр. навчалася на геологічному факультеті Київського державного університету

ім. Т.Г. Шевченка. Розпочала трудову діяльність на посаді молодшого палінолога в Київському геологічному управлінні, впродовж 1960–1964 рр. працювала інженером-палінологом у науково-дослідному секторі Київського університету при кафедрі палеонтології та геології СРСР. У 1964 р. вступила до аспірантури у відділ історії флори та палеоботаніки Інституту ботаніки АН УРСР, науковим керівником було призначено академіка АН УРСР Д.К. Зерова. В 1968 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Палеофлористична характеристика верхньоміоценових та пліоценових вугленосних відкладів Чоп-Мукачівської западини Закарпатської області на підставі спорово-пилкових досліджень». В Інституті пройшла шлях від молодшого наукового співробітника (1967–1968) до провідного (1988–1992), працювала вченим секретарем Інституту (1968–1971), вченим секретарем спеціалізованої вченої ради з захисту дисертацій, продовжувала наукові дослідження та в 1987 р. захистила докторську дисертацію на тему «Розвиток флори і рослинності неогену Карпат (на прикладі Українських Карпат)». Ця робота стала першим фундаментальним дослідженням, проведеним на регіональній основі, яке було присвячене вирішенню актуального завдання з виявлення коренів формування сучасної флори та рослинного покриву Карпат. У ній висвітлено низку подій щодо історії рослинного покриву Карпат та історії рослинного царства кайнозою. С.В. Сябряй уперше виявила, що спалахи вулканічної активності були причиною похолодання клімату на окремих територіях Карпатського прогину, і це спричинило у складі рослинного покриву достатньо помітні зміни, збіднення складу флори та рослинності протягом окремих інтервалів геологічного часу. У 1992–2015 рр. С.В. Сябряй працює провідним науковим співробітником Інституту геологічних наук НАН України. У цей час бере активну участь у міжнародних проєктах, зокрема «Порівняння кайнозойських флор та рослинності та умов довкілля України та Китаю» (2005–2011), виконує дослідження в рамках Міжнародної програми «Неогенові клімати Євразії (NECLIME)», «Distribution of C4 Plants Since Late Cenozoic in China and Ukraine and their response to the environmental change» (2011–2014).

С.В. Сябряй – автор та співавтор понад 150 наукових праць, зокрема п'яти монографій.

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Сябряй С.В. 1967. Палінологічне дослідження бурого вугілля Ільницького родовища в Закарпатті. *Український ботанічний журнал*, 24(4): 85–91.
- Сябряй С.В. 1967. Палінологічне дослідження бурого вугілля середнього сармату Беганського родовища. *Український ботанічний журнал*, 24(6): 55–61.
- Зосимович В.Ю., Сорокіна Н.Л., Сябряй С.В. 1967. О возрасте змиевских глин. В сб.: *Материалы по геологии Украины, Казахстана, Забайкалья*. Вып. 3, с. 14–18.
- Сябряй С.В. 1968. Про знаходження викопного пилку *Ginkgo* в пліоценових відкладах Закарпаття. *Український ботанічний журнал*, 25(6): 102–103.
- Сябряй С.В. 1969. Флорисична характеристика паннонських відкладів Чоп-Мукачівської западини. *Український ботанічний журнал*, 26(5): 48–53.
- Сябряй С.В. 1975. Характеристика флоры и растительности левантинского времени Закарпатья. В кн.: *Флора, систематика и филогения растений*. Киев: Наукова думка, с. 279–288.
- Сябряй С.В., Водопян Н.С. 1976. Рослинність та палеогеографічні умови пізнього сармату Закарпаття на підставі даних спорово-пилкового та діатомового аналізу. *Український ботанічний журнал*, 33(1): 71–74.
- Сябряй С.В. 1980. Спорово-пилкова характеристика відкладів негрівської світи Закарпаття. *Український ботанічний журнал*, 37(6): 36–39.
- Сябряй С.В., Щекина Н.А. 1983. *История развития растительного покрова Украины в миоцене*. Киев: Наукова думка, 72 с.
- Доброчаева Д.М., Мякушко Т.Я., Сябряй С.В. 1986. Водяний горіх (рід *Trapa* L.) у басейні середньої течії р. Дніпра. *Український ботанічний журнал*, 43(1): 87–91.
- Арап Р.Я., Безусько Л.Г., Сябряй С.В. 1991. *История развития растительного покрова юга Украины в основные этапы позднего плиоцена, плейстоцена и голоцена*. Москва: Деп. ВИНТИ, № 1110–В, 92 с.
- Сябряй С.В., Комендар В.І., Сідлецький П.І. 1992. Шишки сосни із левантинських відкладів Закарпаття. *Український ботанічний журнал*, 49(6): 40–42.
- Арап Р.Я., Безусько Л.Г., Сябряй С.В., Тимченко Т.В., Яковенко С.О. 1992. Доповнення до історії рослинності півдня України в неогені – антропогені (за палеопалінологічними даними). *Український ботанічний журнал*, 49(6): 46–49.
- Присяжнюк В.А., Коваленко В.А., Люльева С.А., Сябряй С.В. 2006. Разрез сарматских отложений в Михайловском карьере – уникальная точка прямой корреляции морских и континентальных отложений. *Геологический журнал*, 1: 64–75.

Лялько В.И., Мовчан Д.Н., Сябряй С.В. 2009. Оценка влияния астрономических и геоботанических факторов на формирование климатических особенностей регионов (на примере Украины). *Геоинформатика*, 3: 74–82.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Ольштинська О., Лещух Р. 2011. Сябряй Світлана Володимирівна (до 75-річчя від дня народження). *Палеонтологічний збірник*, 43: 131–132.

Дмитро Дубина, Мирослав Шевера

Приходькова
Лідія Прокопівна
(14.04.1937 – 25.04.1991)

Спеціаліст із систематики, морфології та екології синьозелених водоростей. Кандидат біологічних наук (1970), старший науковий співробітник (1982).

Лідія Прокопівна Приходькова народилася у м. Кюрдамир (Азербайджан), у 1945 р. сім'я повернулася в Україну до м. Лохвиця Полтавської обл. Після закінчення біологічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (1959) вона одержала направлення до Інституту ботаніки АН УРСР. Розпочавши роботу лаборанткою відділу спорових рослин, у 1964 р. вступила до аспірантури відділу альгології. Темою її дисертаційної роботи було вивчення синьозелених водоростей ґрунтів, ефемерних водойм та рисових полів Лівобережного Нижнього Придніпров'я. Робота виконувалась під офіційним керівництвом професора А.М. Окснера та неофіційним –

Н.В. Кондратьєвої, яка і запропонувала молодій дослідниці зайнятися розробкою нового для України наукового напрямку — різноманіття та екологічні закономірності поширення ґрунтових Cyanophyta.

За роки навчання в аспірантурі Л.П. Приходькова виконала колосальну роботу, зібравши велику колекцію альгологічних проб та ґрунтових зразків у широкому спектрі біотопів та екологічних умов, опрацювавши їх методами культур і прямого мікроскопіювання та піддавши отримані результати всебічному аналізу. Матеріали дисертації, захищеної в 1969 р., залишаються взірцем флористико-екологічного дослідження та невичерпним джерелом інформації для дослідників ґрунтової альгофлори Степової зони України. В наступний період Л.П. Приходькова продовжує дослідження флористичних, морфологічних та еколого-географічних особливостей синьозелених водоростей. Вона вивчала ґрунтові Cyanophyta степових біогеоценозів на ділянках абсолютно заповідного степу та таких, що зазнали антропогенного впливу. Це дозволило поглибити уявлення про особливості розподілу ґрунтових синьозелених водоростей у ґрунтах різного типу та екологічного стану, а також зробити низку важливих флористичних знахідок. Ці дослідження Лідія Прокопівна продовжувала все життя, поєднуючи їх із роботою в інших напрямках.

Вона брала участь у комплексному дослідженні морфологічної мінливості синьозелених водоростей, результати якого узагальнені у колективній монографії «Внутривидовая морфологическая изменчивость синезеленых водорослей» (1980). При підготовці першого випуску «Визначника прісноводних водоростей Української РСР» Лідія Прокопівна, за результатами опрацювання власних колекцій та опублікованих даних, а також світової таксономічної літератури, здійснила критичну ревізію класу Chamaesiphonophyceae (Приходькова, 1984). За планом наукового співробітництва між Інститутом ботаніки та Інститутом біології у м. Ханой (СРВ), Л.П. Приходькова вивчає азотфіксуючі синьозелені водорості В'єтнаму. Вона двічі (1984, 1986) відвідувала цю країну для збору

альгологічного матеріалу та ознайомлення із дослідницькими центрами, що займались вивченням практичних аспектів використання азотфіксуючих *Cyanophyta*. Як флорист-систематик Лідія Прокопівна велику увагу приділяла морфологічному вивченню представників цієї групи у флорі В'єтнаму, консультувала в'єтнамських колег з питань ідентифікації, працювала над створенням визначника азотфіксуючих *Cyanophyta* В'єтнаму. На жаль, важка хвороба рано обірвала науковий шлях ученої і цей визначник так і не побачив світ. Узагальнення багаторічних досліджень ґрунтових *Cyanophyta* степової зони України (Приходькова, 1992) опубліковано посмертно.

Л.П. Приходьковій належить понад 30 публікацій, їхня наукова цінність з роками тільки зростає.

Похована у Києві на Лісовому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Приходькова Л.П. 1971а. До вивчення розподілу синьозелених водоростей в ефемерних водоймах Присивашся залежно від ступеня солоності води. *Український ботанічний журнал*, 28(4): 415–419.
- Приходькова Л.П. 1971б. Азотфіксуючі синьозелені водорості ґрунтів, ефемерних водойм та рисових полів півдня України. *Український ботанічний журнал*, 28(6): 753–758.
- Приходькова Л.П. 1974. Новий для флори Радянського Союзу представник роду *Apabaena* Vogt. *Український ботанічний журнал*, 31(1): 119–121.
- Приходькова Л.П. 1980. *Внутривидовая морфологическая изменчивость синезеленых водорослей*. Под общ. ред. Н.В. Кондратьевой. Киев: Наукова думка, 284 с.
- Приходькова Л.П. 1984. Хамесифонові водорості – *Chamaesiphonophyceae*. В кн.: *Визначник прісноводних водоростей Української РСР*. Вип. 1, ч. 1. *Синьозелені водорості – Cyanophyta*. Київ: Наукова думка, с. 272–356.
- Приходькова Л.П. 1992. *Синезеленые водоросли почв степной зоны Украины*. Киев: Наукова думка, 218 с.

Оксана Виноградова

Морозюк
Світлана Сергіївна
(14.06.1937 – 07.11.2019)

Професор Світлана Сергіївна Морозюк (Смолко) народилася у с. Березна Менського району Чернігівської області. Впродовж 1955–1960 рр. навчалася на біологічному факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, одночасно працювала (1959–1960) молодшим науковим співробітником Ботанічного саду ім. О.В. Фоміна цього ж вишу. Пізніше (1960–1975) працювала в Інституті ботаніки АН УРСР старшою лаборанткою (1960–1963) потім старшим науковим співробітником (1973–1975).

У 1963–1968 рр. навчалася в аспірантурі (науковий керівник проф. М.І. Котов). У 1971 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Флора крейдяних відслонень басейну річки Сіверський Донець». За результатами проведених досліджень встановила та проаналізувала видовий склад флори, дійшла висновку, що високий відсоток ендемізму у флорі даного регіону дає підстави вважати його одним із центрів формування флори та рослинності крейдяних відслонень, розвиток яких, починаючи з міоцену, відбувався в основному автохтонно; практичний аспект роботи був спрямований на створення різного рангу об'єктів природно-заповідного фонду країни для першочергової охорони найбільш цінних видів крейдяної флори: *Pinus cretacea* Kalen., *Daphne sophia* Kalen., *Hedysarum ucrainicum* Kaschm., *Silene cretacea* Fisch., *Schivereckia mutabilis* M.I. Alex. та ін.

З 1975 р. С.С. Морозюк перейшла на педагогічну роботу в Київський педагогічний інститут ім. М. Горького (тепер

Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова), працювала старшим викладачем (1975–1978), доцентом (1978–1992), професором кафедри ботаніки (1992–2010), згодом кафедри екології (2010–2013), у 2017–2019 рр. – професором кафедри біології та хімії Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (м. Берегове).

Наукові інтереси вченої також були пов'язані з дослідженням систематики низки таксонів флори України. Так, для книги «Визначник рослин України» (1965) опрацювала родини Papaveraceae, Theligonaceae, Violaceae та Aristolochiaceae, для видання «Визначник рослин Українських Карпат» (1977) – Ranunculaceae, Aristolochiaceae, Cannabaceae, Papaveraceae, Resedaceae, Santalaceae, Violaceae, Urticaceae, для «Определителя высших растений Украины» (1987) – Actinidiaceae, Aristolochiaceae, Cannabaceae, Ebenaceae, Fumariaceae, Нурсооаеае, Juglandaceae, Lauraceae, Loranthaceae, Molluginaceae, Moraceae, Paeonicaceae, Papaveraceae, Phytolaccaceae, Portulacaceae, Ranunculaceae, Resedaceae, Santalaceae, Theligonaceae, Violaceae, Urticaceae, для «Бур'яни України» – Papaveraceae та Violaceae, для «Червоної книги України» (1996, 2009) – *Daphne sophia*, *Hyssophus cretacea* Dubjan., *Onosma tanaitica* Klokov, *Rhinanthus cretaceus* Vassilcz., *Genista tanaitica* P.A.Smirn., *Linaria cretacea* Fisch. ex Spreng., *Elytrigia cretaceae* Klokov & Prokud., *Silene cretacea* Fisch. ex Spreng., *Artemisia hololeuca* M. Bieb. ex Besser, *Scrophularia cretacea* Fisch. ex Spreng., *Koeleria talievii* Lavrenko, *Androsace koso-polijanskii* Ovcz. Співавтор праці «Ефіроолійні рослини України» (1969).

С.С. Морозюк брала активну участь у створенні Державного стандарту загальної середньої освіти в Україні з біології (Морозюк та ін., 1996), Програми для середньої загальноосвітньої школи: Біологія 6–11 класи (Брайон, Морозюк, 1994; Морозюк, Оляницька, 1994; Адріанов та ін., 1996, 1999). Вона була автором першого національного підручника з біології для загальноосвітніх навчальних закладів (1996), а також розробила до нього навчально-методичний комплекс, була співавтором навчально-методичних посібників, зокрема «Ботаніка: посібник для вчителів» (Стеблянко та ін., 1981), «Географія рослин з основами ботаніки» (Гришко-Богменко та ін., 1991), «Систематика рослин: лабораторні заняття: навчальний

посібник для природничих і природничо-географічних факультетів педагогічних інститутів» (1988, 2001) та ін.

Важливим напрямом її діяльності була популяризація ботанічних знань, вчена була співавтором видань «Альбом з ботаніки» (1979), «Трав'янисті рослини» (1986, 2007), «Весняні рослини України» (2007) та ін.

Загалом С.С. Морозюк є автором та співавтором понад 200 наукових, методичних і науково-популярних праць. Була науковим керівником двох аспірантів, членом редколегії журналу «Біологія і хімія в школі», членом спеціалізованої вченої ради при Національному ботанічному саду імені М.М. Гришка НАН України тощо.

За вагомий внесок у науку та освіту С.С. Морозюк удостоєна відзнак «Відмінник народної освіти УРСР» (1988) і «Відмінник освіти України» (2002), нагрудних знаків імені Василя Сухомлинського та академіка О.В. Фоміна.

Похована на цвинтарі смт Березна (Чернігівський р-н Чернігівська обл.).

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Морозюк С.С. 1970. Родини Макові, Фіалкові. В кн.: *Бур'яни України (Визначник-довідник)*. Відпов. ред. О.Д. Вісюліна. Київ: Наукова думка, с. 143–152; с. 253–256.
- Морозюк С.С. 1971. Екологічний та географічний аналіз флори крейдяних відслонень басейну р. Сіверський Донець. *Український ботанічний журнал*, 27(2): 175–181.
- Морозюк С.С. 1977. Родини Кропивові, Жовтецеві, Макові, та ін. В кн.: *Визначник рослин Українських Карпат*. Відпов. ред. В.І. Чопик. Київ: Наукова думка, с. 65–66; с. 105–120; с. 122–125.
- Морозюк С.С. 1986. Семейство Violaceae Vatsch – Фиалковые. В кн.: *Хорология флоры Украины*. Отв. ред. Е.Н. Кондратюк. Киев: Наукова думка, с. 108–115.
- Морозюк С.С. 1987. Семейства Лютиковые (жовтецеві) – Ranunculaceae, Крапивные (кропивові) – Urticaceae, Фиалковые (фіалкові) – Violaceae и др. В кн.: *Определитель высших растений Украины*. Отв. ред. Ю.Н. Прокудин. Киев: Наукова думка, с. 46–53; с. 59–60; с. 102–105.
- Морозюк С.С. 1996. Вовчі ягоди Софії, дрік донський, гісоп крейдяний та ін. В кн.: *Червона книга України. Рослини і гриби*. 2-е видання. Відпов. ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонко. Київ: Укр. енциклопедія імені М.П. Бажана, с. 122, 161, 231.
- Морозюк С.С., Протопопова В.В. 1979. *Альбом з ботаніки (посібник для вчителів)*. Київ: Радянська школа, 152 с.

Смолко С.С. 1965. Родини Хвилівникові, Макові, Фіалкові та ін. В кн.: *Визначник рослин України*. Відпов. ред. Д.К. Зеров. Київ: Урожай, с. 210–211; с. 291–295; с. 470–475.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Білявський С.М., Журавель Н.М., Протопопова В.В., Когут Е.І., Шевера М.В. 2019. Пам'яті видатного педагога та науковця, професора Світлани Сергіївни Морозюк (14.06.1937 – 07.11.2019). *Український ботанічний журнал*, 76(6): 563–564.

Професор Світлана Сергіївна Морозюк: біобібліографічний покажчик до 80-річчя від дня народження. 2017. Упоряд. Н.І. Тарасова; наук. ред. С.М. Білявський, Н.М. Журавель, О.В. Гончаренко. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 77 с.

Віра Протопопова, Мирослав Шевера

Смик **Людмила Володимирівна** **(05.12.1937–2020)**

Людмила Володимирівна Смик народилась у с. Озірна Білоцерківського району Київської області в родині службовця. Вступила до Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, на біологічний факультет (1956), після закінчення (1961) якого отримала направлення на роботу в школу викладачем біології та хімії.

Свій трудовий шлях в Інституті ботаніки АН УРСР Л.В. Смик розпочала в 1964 р. лаборанткою відділу мікології, в 1965 р. вступила до аспірантури, яку закінчила, захистивши кандидатську дисертацію (1969). Згодом усю свою подальшу наукову діяльність у відділі мікології вона пов'язала із вивченням грибів.

Ставши кандидатом наук, Л.В. Смик розпочала критико-систематичне вивчення деяких таксономічних груп сумчастих грибів як локулоаскоміцетів, так і піреноміцетів. Вона досліджувала особливості морфології та циклів розвитку, зокрема, представників порядків кукурбітальних, плеоспоральних і сферіальних грибів. Людмила Володимирівна брала участь у численних експедиційних виїздах для збору матеріалу. За тривалий час роботи у відділі мікологічними обстеженнями нею була охоплена практично вся територія країни.

В 1970-х рр. у відділі мікології було розпочато роботу з підготовки багатотомного видання «Флоры грибов Украины», одночасно Л.В. Смик запланувала випуск «Флоры», присвячений сферіальним грибам. Цей том побачив світ у 1980 р. і став критичним узагальненням даних щодо таксономії, морфології, біології, екології та поширення в Україні цих грибів.

Крім цих досліджень, Людмила Володимирівна продовжувала вивчення й інших таксономічних груп сумчастих грибів, що входили на той час до групи піреноміцетів. Результатом цієї роботи стало видання в 1986 р. «Определителя пиреномицетов УССР», підготовленого у співавторстві з колегами М.Ф. Сміцькою та Т.О. Мережко.

Знання міколога-флориста і систематика, а також значний досвід у вивченні грибів-піреноміцетів дозволили Л.В. Смик зосередити свою увагу на дослідженні діапортальних грибів і підготувати разом із Т.О. Мережко ще один випуск «Флоры грибов Украины», присвячений діапортальним грибам (1991).

Людмила Володимирівна Смик зробила суттєвий внесок у розвиток української мікології, зокрема у вивчення видової різноманітності та поширення в Україні сумчастих грибів.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Мережко Т.А., Смык Л.В. 1991. *Флора грибов Украины. Диапортальные грибы*. Киев: Наукова думка, 216 с.
- Смык Л.В. 1980. *Флора грибов Украины. Сферические грибы*. Киев: Наукова думка, 184 с.
- Смицкая М.Ф., Смык Л.В., Мережко Т.А. 1986. *Определитель пиреномицетов УССР*. Киев: Наукова думка, 364 с.

**Андрієнко (Андрієнко-Малюк)
Тетяна Леонідівна
(27.12.1938 – 27.12.2016)**

Тетяна Леонідівна Андрієнко (Андрієнко-Малюк) народилася у м. Льгов Курської області, на Східній Слобожанщині. Восени 1944 р. родина переїхала до Києва. Після закінчення школи із золотою медаллю в 1956 р. вступила на біологічний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Від 1961 до 1991 років працювала у відділі геоботаніки Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН України. В 1965 р. вступила до аспірантури, захистила в 1969 р. кандидатську дисертацію на тему «Болота Українських Карпат та Прикарпаття» під керівництвом професорки Єлизавети Модестівни Брадїс. У 1991 р. Тетяну Леонідівну призначено завідувачкою Міжвідомчої комплексної лабораторії наукових основ заповідної справи НАН України та Міністерства екологічної безпеки України, яку дослідниця очолювала усе подальше життя. В 1992 р. Тетяна Леонідівна захистила докторську дисертацію на тему «Рослинність Українського Полісся – територіальний розподіл, динаміка, охорона».

З ім'ям професора Т.Л. Андрієнко в українській ботаніці пов'язані насамперед такі напрями досліджень, як охорона рослинності та флори України, розбудова мережі природно-заповідних територій, болотознавство, вивчення рослинного світу Полісся. Вона авторка близько 400 наукових праць, зокрема 28 монографій. Її внесок у формування мережі заповідних територій України та створення Зеленої і Червоної книг України є неоціненним.

Свій науковий шлях Тетяна Леонідівна почала з болотознавства, і чимало цінних боліт вдалося зберегти за її участі. Тетяна Леонідівна вивчала рослинні угруповання боліт, їхню динаміку, поширення й

ценотичні особливості болотних видів, а також вплив на них осушувальної меліорації. Основним регіоном наукових досліджень Тетяни Леонідівни було Українське Полісся, якому дослідниця присвятила понад 30 років. Разом із колегами та учнями вивчала його рослинність, флору, рідкісні види й ценози, займалася формуванням екологічної мережі регіону. Серія статей (частково у співавторстві) охопила такі рідкісні види Українського Полісся, як *Scheuchzeria palustris* L., *Carex dioica* L., *Chamaedaphne calyculata* (L.) Moench, *Drosera intermedia* Hayne, *Juncus bulbosus* L., *J. squarrosus* L., види дрібних болотних верб, болотні види орхідних тощо. Вже у 80-х роках Т.Л. Андрієнко розпочала детальне вивчення найцінніших ділянок Українського Полісся, що допомогло створити багато нових природно-заповідних об'єктів різного рангу з подальшим їхнім дослідженням. Одним із перших таких об'єктів був Поліський заповідник. Переважній більшості з них були присвячені статті й монографії. Пізніше, у 2012 р. такими детальними дослідженнями були охоплені й інші регіони України, результати яких підсумовані у двотомному виданні «Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України» за редакцією Т.Л. Андрієнко, що вже багато років є настільною книгою українських ботаніків і природоохоронців.

Ще одним важливим аспектом природоохоронної діяльності Тетяни Леонідівни є охорона рідкісних видів флори України. Вона підготувала нариси про 20 видів рослин для першого видання «Червоної книги Української РСР» (1980), 42 види – для другого (1996), 39 видів – для її третього видання (2009). Під керівництвом Т.Л. Андрієнко складені списки регіонально рідкісних видів для низки поліських областей України, а також довідник «Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України» (2012), в якому узагальнено відомості щодо таких списків у 23 адміністративних областях України, а також у містах Київ і Севастополь.

Важливим внеском у національну та європейську созологію стала робота вченої над концепцією видання «Зелена книга України» (1987, 2009). Т.Л. Андрієнко брала участь у міжнародних програмах і проєктах з охорони природи: TACIS, EEKONET, UNESCO, тощо. Європейська природоохоронна організація Planta Eurора, з якою Тетяна Леонідівна співпрацювала з початку її створення, в 1998 р. нагородила вчену відзнакою «Срібний листок» (м. Упсала, Швеція).

Особливо слід відзначити важливу роль лабораторії та її керівника Т.Л. Андрієнко як наукового редактора та натхненника при підготовці «Програми Літопису для заповідників та національних природних парків» (2002), за якою й досі проводяться постійні дослідження в заповідниках і національних природних парках України. Поряд з основною науковою і природоохоронною діяльністю дослідниця веде суспільно-організаційну. Тетяна Леонідівна була членом Національної комісії з питань Червоної книги України, головою секції охорони рослинного світу Українського ботанічного товариства, у 2003–2004 рр. членом Вищої атестаційної комісії, науково-технічних рад кількох національних парків, активно працювала у Вченій раді Інституту, постійно рецензувала статті, опонувала дисертації.

Любов до рідної природи, знання її найпотаємніших куточків, методичні підходи до дієвої охорони, що в теплому дружньому колі Лабораторії плекала Тетяна Леонідівна і передавала своїм численним учням – є найвагомим її внеском у вітчизняну й світову созологію. Вона вміла зацікавити і захопити природою, вчила бачити, знаходити та уважно описувати, вимагала бережливого ставлення до кожної рослини. При цьому була цілеспрямованим і відповідальним керівником, завдяки якому виконано десятки природоохоронних проєктів, написано сотні наукових і науково-популярних праць, створені, в тому числі за її участі, у різних куточках України заказники, заповідні урочища, регіональні та національні природні парки, природні й біосферні заповідники.

Похована у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Андрієнко Т.Л. 2010. *Комахоїдні рослини України*. Під ред. В.В. Протопопової. Київ: Альтерпрес, 80 с.
- Андрієнко Т.Л., Перегрим М.М. (уклад.). 2012. *Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України* (довідкове видання). Київ: Альтерпрес, 148 с.
- Андрієнко Т.Л., Шеляг-Сосонко Ю.Р., Устименко П.М. 1983. *Растительный мир Украинского Полесья в аспекте его охраны*. Київ: Наукова думка, 216 с.
- Андрієнко Т.Л., Попович С.Ю., Прядко Е.И. 1986. *Полесский государственный заповедник*. Київ: Наукова думка, 208 с.

- Андрієнко Т.Л., Плюта П.Г., Прядко Е.И., Каркуциев Г.Н. 1991. *Социально-экологическая значимость природно-заповедных территорий Украины*. Киев: Наукова думка, 160 с.
- Андрієнко Т.Л., Байрак О.М., Залудяк М.І., Клестов М.Л., Литвиненко В.Г., Самородов В.М., Стецюк Н.О. 1996. *Заповідна краса Полтавщини*. Полтава: Астроя, 184 с.
- Андрієнко Т.Л., Онищенко В.А., Клестов М.Л., Прядко О.І., Арап Р.Я. 2001. *Система категорій природно-заповідного фонду України та питання її оптимізації*. Під ред. Т.Л. Андрієнко. Київ: Фітосоціоцентр, 60 с.
- Андрієнко Т.Л., Попович С.Ю., Парчук Г.В., Гавриленко В.С., Прядко О.І., Коротченко І.А., Демченко В.П. 2002. *Програма Літопису природи для заповідників та національних природних парків*: Метод. посіб. Під ред. Т.Л. Андрієнко. Київ: Академперіодика, 103 с.
- Біорізноманіття Цуманської пуці та питання його збереження*. 1987. Під заг. ред. Т.Л. Андрієнко. Киев: Наукова думка, 216 с.
- Екологічна мережа Новгород-Сіверського Полісся*. 2003. Ред. С.М. Панченко, Т.Л. Андрієнко, Г.Г. Гаврись, Ю.В. Кузьменко. Суми: Університетська книга, 92 с.
- Заповідні скарби Сумщини*. 2001. Під заг. ред. Т.Л. Андрієнко. Суми: Джерело, 208 с.
- Заповідні перлини Хмельниччини*. 2006. Під заг. ред. Т.Л. Андрієнко. Хмельницький: ПАВФ «Інтрада», 220 с.
- Зелена книга України: рідкісні. і такі, що перебувають під загрозою зникнення, та типові природні рослинні угруповання, які підлягають охороні*. 2009. Під заг. ред. Я.П. Дідуха. Київ: Альгерпрес, 446 с.
- Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч. 2. Національні природні парки*. 2012. Під ред. В.А. Онищенко, Т.Л. Андрієнко. Київ: Фітосоціоцентр, 580 с.
- Червона книга України. Рослинний світ*. 1996. За ред. Ю.Р. Шеляга-Сосонка. Київ: Українська енциклопедія, 608 с.
- Червона книга України. Рослинний світ*. 2009. За ред. Я.П. Дідуха. Київ: Глобалконсалтинг, 900 с.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Осьчнюк В.В., Андрієнко Т.Л. 1982. *География растительного покрова Украины*. Киев: Наукова думка, 286 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Дідух Я.П., Онищенко В.А., Протопопова В.В., Прядко О.І. 2008. Андрієнко Тетяна Леонідівна (до 70-річчя вченого). *Український ботанічний журнал*, 65(6): 935–939.
- Дідух Я.П., Онищенко В.А., Протопопова В.В., Прядко О.І. 2008. *Тетяна Леонідівна Андрієнко. Біографічний нарис*. Київ: Арістей, 52 с.
- Лукаш О.В., Онищенко В.А., Карпенко Ю.О., Коломійчук В.П. 2013. Тетяна Леонідівна Андрієнко (до 75-річчя вченої). *Український ботанічний журнал*, 70(6): 820–822.

Удра
Іван Хомич
(05.09.1939 –?)

Іван Хомич Удра народився в с. Вільхівці Чемеровецького району Хмельницької області. Трудову діяльність розпочав у 1957 р. у Струзькому лісництві Кам'янець-Подільського лісгоспу. В 1958–1961 рр. проходив військову службу в ГРВ у Німеччині. Впродовж 1961–1966 рр. навчався у Львівському лісотехнічному інституті.

Наукову діяльність розпочав на Далекому Сході, виконував обов'язки молодшого наукового співробітника (1967), працював лаборантом, молодшим науковим співробітником лабораторії геохімії ландшафтів Хабаровської групи лабораторій Сибірського відділення АН СРСР. Впродовж 1967–1970 рр. І.Х. Удра навчався в аспірантурі Хабаровського комплексного науково-дослідного інституту Сибірського відділення АН СРСР. Працював молодшим науковим співробітником Далекосхідного науково-дослідного інституту лісового господарства (1971–1972), пізніше молодшим науковим співробітником (1972–1973) Хабаровського комплексного науково-дослідного інституту Далекосхідного наукового центру АН СРСР, а в 1973–1975 рр. – старшим науковим співробітником Хабаровського філіалу Гідрометцентру СРСР. У 1975 р. повернувся в Україну, працював у 1975–1978 рр. старшим науковим співробітником Українського науково-дослідного інституту лісового господарства, в 1978 р. – інженером, у 1978–1983 рр. – молодшим науковим співробітником Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР. Від 1983 р. І.Х. Удра працював у відділенні географії Інституту геофізики ім. С.І. Субботіна АН УРСР, пізніше – в Інституті географії НАН України.

В 1971 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Дубові ліси Середнього Приамур'я», а в 1990 р. — докторську під назвою «Розселення та міграції деревних рослин у помірному поясі Євразії».

Наукові інтереси І.Х. Удри були пов'язані з питаннями палеогеографії, біогеографії, природнього поширення рослин, формуванням природних зон, ґрунтів, природнього районування, був прихильником антигляцічної концепції. Він автор та співавтор понад 100 наукових публікацій.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Андрієнко Т.Л., Прядко О.І., Удра І.Х., Шеляг-Сосонко Ю.Р. 1981. Рослинність заповідного лісового масиву «Бабка» на Київському Поліссі. *Український ботанічний журнал*, 38(2): 91–95.
- Удра І.Х., Вавриш П.О. 1983. Рідкісні для Київського Полісся лісові угруповання з *Allium ursinum* L. *Український ботанічний журнал*, 40(4): 61–65.
- Удра І.Ф. 1988. *Расселение растений и вопросы палео- и биогеографии*. Отв. ред. С.А. Генсирук. Киев: Наукова думка, 195 с.
- Удра І.Ф., Хохряков А.П. 1992. Особенности выживания третичных реликтов в рефигиумах Восточно-Европейской равнины в экстремальные эпохи четвертичного периода. *Бюллетень МОИП*, 97(2): 71–80.
- Удра І.Х. 1995. Рефугіально-автохтонні та міграційні чинники формування ялини — *Picea abies* (L.) Karts. *Український ботанічний журнал*, 52(2): 181–186.
- Удра І.Х. 1997. Біогеографічне районування території України. *Український географічний журнал*, 4: 28–34.
- Удра І.Х. 2000. Динаміка ареалу граба та природа його лісів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Сер. Біологія, 8: 29–34.
- Удра І.Х. 2005. Роль значних водних пертурбацій у змінах природи в антропогені. *Київський географічний щорічник*, 5: 34–52.
- Чехній В.М., Гродзинський М.Д., Удра І.Х. та ін. 2011. *Наукові основи ландшафтознавчого забезпечення земельного кадастру України*: Київ, [б. в.], 271 с. Деп. в ДНТБ України. №92-Ук2011, дата реєстрації 13.12. 2011.
- Удра І.Х. 2010. Причини скорочення ареалу граба звичайного (*Carpinus betulus* L.) та його міграційні можливості відновлення втрачених територій. *Вісник Національного науково-природничого музею*, 8: 111–128.
- Удра І.Ф. 2013. Распространение *Dendrobaena mariupoliensis* (Oligochaeta, Lumbricidae) на территории Украины. *Вестник зоологии*, 47(4): 319–328.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Науковий архів Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, оп. 3.

Дмитро Дубина, Мирослав Шевера

Брунь
Галина Олександрівна
(14.11.1939 – 21.06.2002)

Відомий фахівець з вивчення біохімічних особливостей лишайників та використання біохімічних критеріїв для цілей таксономії лишайників. Народилася у с. Ферамонтівка Комратського району Молдавії в сім'ї службовців. Навчалася в Кишинівському державному університеті (1959–1964), після його закінчення працювала старшим лаборантом у відділі мікробіології Ботанічного саду (Інституту) АН Молдавської РСР, навчалася в аспірантурі цього відділу (1972–1975), а після її закінчення працювала молодшим науковим співробітником (1975–1981). Кандидатську дисертацію на тему «Зміни вмісту природних регуляторів росту при вертицельозі солодкого перцю» за спеціальністю «фізіологія рослин» захистила в квітні 1980 р.

В Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України працювала з червня 1981 р. до 2002 р. спочатку молодшим науковим співробітником відділу альгології та ліхенології (1981–1986), потім науковим (1986–1992) та старшим науковим співробітником (1992–2002).

Брунь Галина Олександрівна – відомий фахівець зі спеціального вивчення білкових спектрів лишайників, вивчення біохімічних особливостей лишайників у цілому та використання біохімічних критеріїв для цілей таксономії лишайників. На основі спеціального вивчення сумарного екстракту білків лишайників, а також білків, що легко екстрагуються, та тих, що важко екстрагуються зі слані лишайника, було зроблено висновок щодо можливості використання фракції білків, які легко екстрагуються

для таксономії лишайників на видовому рівні, а також білків, що важко екстрагуються, для цілей таксономії на рівні родів та таксонів вищого рангу. Підтверджено розмежування родів *Hypogymnia* та *Parmelia*, *Pseudevernia* та *Evernia* за результатами вивчення білків видів лишайників родини пармелієвих.

Низка її статей була присвячена результатам вивчення сезонної та субстратзалежної мінливості електрофоретичних спектрів білків лишайників родів *Parmelia* (Parmeliaceae), *Nephroma* (Nephromataceae), *Cladonia* (Cladoniaceae) тощо.

Галина Олександрівна була задіяна у виконанні відомчих тематик: «Критико-систематичне та еколого-ценотичне вивчення лишайників УРСР та СРСР», «Макромолекулярна таксономія деяких критичних груп ліхенофлори СРСР» і «Еколого-біологічне та флористико-таксономічне вивчення обростань різних матеріалів в умовах вологих субтропиків СРСР».

У 1990-ті роки Галина Олександрівна долучилася також до комплексних досліджень впливу наслідків аварії на ЧАЕС. Вона вивчала особливості накопичення радіонуклідів у екосистемах широколистяних лісів лісової зони України, визначала вміст білків у лишайниках різних таксономічних груп як в Україні, так і різних регіонах колишнього СРСР.

Галина Олександрівна є автором понад 80 наукових праць.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Брунь Г.О. 2001. Порівняльне вивчення білків лишайника *Cladonia arbuscula* (Wallr.) Flot. subsp. *mitis* (Sandst.) Ruoss. *Український ботанічний журнал*, 58(2): 210–215.
- Брунь Г.О. 2002. До вивчення хемотаксономічних особливостей лишайників роду *Parmelia* s. l. (Parmeliaceae). *Український ботанічний журнал*, 59(5): 607–612.
- Брунь Г.О., Блюм О.Б. 1989а. Хемотаксономічна характеристика лишайників родини *Umbilicariaceae* (Fee) Rabenh. *Український ботанічний журнал*, 46(4): 56–59.
- Брунь Г.О., Блюм О.Б. 1989б. Сезонна мінливість білків у лишайника *Lassalia pustulata* (L.) Merat. *Український ботанічний журнал*, 46(5): 82–87.
- Брунь Г.А., Гізбулліна В.К. 1989. *Использование методов молекулярной гибридизации ДНК и электрофоретического фракционирования белков в систематике лишайников*. Препринт. Киев: Наукова думка, 85 с.
- Брунь Г.О., Гізбулліна В.К. 1990. Розчинні білки видів роду *Ramalina* Ach. *Український ботанічний журнал*, 47(4): 38–41.
- Брунь Г.О., Навроцька І.Л. 2000. Розчинні білки лишайників роду *Nephroma* Ach. (Nephromataceae). *Український ботанічний журнал*, 57(2): 190–194.

- Брунь Г.О., Навроцька І.Л., Гізбулліна В.К. 1997. Порівняльна характеристика фракцій білків деяких видів лишайників роду *Cladonia* Wigg. *Український ботанічний журнал*, 54(4): 342–347.
- Блюм О.Б., Брунь Г.А. 1986. Сезонная и субстратзависимая изменчивость электрофоретических спектров белков лишайников рода *Parmelia*. *Экология*, (4): 18–23.
- Blum O.B., Broon G.A. 1991. Electrophoretic analysis of easy extracted proteins as additional criterion for systematics and phylogeny of lichen genera *Parmelia* s. l. and *Hypogymnia*. In: N.S. Golubkova (ed.). *Actual problems in experimental lichenology in the USSR*. Leningrad: Nauka, pp. 40–57.
- Blum O., Broon G.A., Kashevarov G. 1991: Methods of electrophoretic fractionation of proteins and molecular hybridization of DNA in chemosystematics of lichens of genera *Evernia* and *Pseudevernia*. In: N.S. Golubkova (ed.). *Actual problems in experimental lichenology in the USSR*. Leningrad: Nauka, pp. 30–40.
- Brun G.A., Gizbullina V.K., Navrotskaya I.L. 1990. Use of biochemical indices in systematics of lichens. In: S.P. Wasser (ed.). *Chemotaxonomic Study of Cryptogamic Plants and Fungi. Achievements and Prospects of Development*. Kiev: Naukova Dumka, pp. 181–184.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Кондратюк С.Я., Ромс О.Г., Царенко П.М., Дудка І.О., Зеленко С.Д. 2002. Втрати української ліхенології. *Український ботанічний журнал*, 59(6): 750–755.

Сергій Кондратюк

Попова
Антоніна Федорівна
(8.09.1939–2017)

Народилася в с. Спаське Сосницького району Чернігівської області. Навчалася на біолого-грунтознавчому факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, який

закінчила з відзнакою (1957–1962). Закінчила аспірантуру (1962–1965) при відділі цитології та ембріології Інституту ботаніки АН УРСР під керівництвом члена-кореспондента АН УРСР Я.С. Модилевського. Працювала у відділі молодшим науковим співробітником (1965–1970), у відділі клітинної біології старшим (1979–2006) та провідним науковим співробітником (2006–2012). У 1967 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Порівняльне цитоембріологічне вивчення представників родів *Ribes* та *Grassularia* у зв'язку з гібридизацією» та в 2000 р. – докторську під назвою «Гравічутливість одноклітинних організмів». Указом Президента України їй було присвоєно звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

За безпосередньої участі А.Ф. Попової у відділі клітинної біології започатковано дослідження структурно-функціональної організації бактеріальних і рослинних клітин у разі зміни геофізичних умов – у реальному космічному польоті та моделюванні його окремих факторів. Дослідження виконувалися за національною та міжнародними космічними програмами – радянсько-американська «Союз – Аполлон», радянсько-французька «Цитос», радянсько-в'єтнамська «Азолла», спільно із Чехословаччиною «Хлорела» на космічних кораблях «Союз-12», «Союз-16», «Союз-19», «Союз-22», орбітальних станціях «Салют-6», «Салют-7» та «Мир», біосупутниках серії «Космос». Уперше в світовій науці ультраструктурна організація клітин та її зміни під впливом чинників навколишнього середовища використані як надійні та інформативні індикатори для оцінки ступеня дії факторів космічного польоту на функціонування клітин та організмів.

Проведені А.Ф. Поповою в 70-ті роки дослідження ультраструктури бактерії *Proteusvulgaris* та одноклітинних зелених водоростей *Chlorella vulgaris* і *Ch. pyrenoidosa* вперше в світі показали, що невагомість (мікрогравітація) істотно впливає на метаболізм клітини, зміни якого чітко відображені в перебудовах її структурної організації. За експозиції по матеріалах цих досліджень у павільйоні «Космос» на ВДНГ СРСР у 1976–1989 рр. А.Ф. Попова була нагороджена трьома срібними та трьома бронзовими медалями.

Антоніна Федорівна була також учасником спільного українсько-американського космічного експерименту, виконаного під час 87-ї експедиції шаттла «Колумбія» за участі українського космонавта Леоніда Каденюка в 1997 р. з дослідження впливу мікрогравітації на розвиток насіння у модельної рослини *Brassica rapa*. Вченою встановлено уповільненне накопичення запасних речовин – білків і ліпідів у клітинах зародків *B. rapa* за умов реальної та симульованої мікрогравітації, а також відхилення у розвитку зародків у процесі досягання насіння, що розглядалися як аномалії розвитку.

Порівняльні дослідження ембріо- та ембріоїдогенезу в *Arabidopsis thaliana* (L.) Heynh. і *Brassica rapa* L., спрямовані на виявлення причин аномалій розвитку зародків в умовах мікрогравітації із застосуванням методів клітинної та молекулярної біології, продовжувалися А.Ф. Поповою в наступні роки в співпраці з Ботанічним інститутом ім. В.Л. Комарова РАН у Санкт-Петербурзі. В останні роки її увага була сконцентрована на вивченні впливу змін водного режиму на розвиток генеративної сфери у повітряно-водних рослин. Уперше встановлено особливості ембріогенезу в двох близьких видів роду *Sium* L. (*S. latifolium* L. та *S. sisaroides* DC.) залежно від умов зростання та вологості ґрунту, ендоспермогенезу та накопичення запасних поживних речовин у мерикарпях.

Автор та співавтор понад 180 наукових праць, в тому числі 3 монографій.

Похована у Києві на Південному цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Горовой Л.Ф., Касаткина Т.Б., Попова А.Ф., Кордюм Е.Л. 1991. *Грибы и водоросли – объекты космической биологии*. Ленинград: Наука, 221 с.
- Попова А.Ф., Кордюм Е.Л., Нечитайло Г.С. 1985. Субмикроскопическая организация клеток хлореллы, растущих в течение 9-ти суток на борту орбитальной станции «Салют-6». В кн. *Микроорганизмы в искусственных системах*. Красноярск, с. 49–57.
- Сытник К.М., Кордюм В.А., Кордюм Е.Л., Попова А.Ф. 1983. *Микроорганизмы в космическом полете*. Киев: Наукова думка, 142 с.
- Kuang A., Popova, A., Musgrave M. 2005. Dynamics of storage reserve deposition during *Brassica rapa* L. Pollen and seed development in microgravity. *Intern. J. Plant Sci.*, 16: 85–96.

- Popova A.F., Kordyum E.L., Sytnik K.M. 1980. Biological studies of *Chlorella pyrenoidosa* (strain g-11-1) culture grown under space flight conditions. *COSPAR, Life Sci. Space Res.*, 18: 281–284.
- Popova A.F., Kordyum E.L., Sytnik K.M., Meleshko G.I. 1989. Ultrastructural and growth indices of *Chlorella* culture in multicomponent aquatic systems under space flight conditions. *Adv. Space Res.*, 9: 79–82.

Єлизавета Кордюм

Гордецький
Анатолій Володимирович
(22.06.1940 – 15.10.1999)

Анатолій Володимирович Гордецький народився в с. Райгородок на Житомирщині. В 1963 р. з відзнакою закінчив Житомирський сільськогосподарський інститут. У 1969 р. захистив кандидатську дисертацію. Працював в Інституті ботаніки АН УРСР у відділі фізіології рослин на посадах старшого наукового співробітника (1970–1999) та завідуючого лабораторією фізіології насіння (1982–1988).

Анатолій Володимирович вивчав екологічні механізми подолання вапняного хлорозу в природних умовах, разом із колегами проаналізував ендогенні та екзогенні фактори, які регулюють процеси післязбирального дозрівання насіння озимих хлібних злаків, цікавився проблемами й перспективами цитологічних досліджень. Значну увагу приділяв екології, займався організацією, керівництвом і розробкою програм комплексних міждисциплінарних досліджень із порівняльного екологічного

аналізу структури та функціональних зв'язків компонентів степових екосистем. Починаючи з 1980 р., досліджував іонний гомеостаз та водний обмін під час росту та розвитку рослин.

Анатолій Володимирович був членом Правління Українського ботанічного товариства, Секції Наукової ради АН УРСР з проблем біосфери, входив до складу Наукової ради з проблем ботаніки і робочої групи Міжнародної програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера». Разом із науковцями відділів геоботаніки, альгології, мікології, біохімії та прикладної математики в рамках програми «Людина і біосфера» дослідив формування структурних і функціональних зв'язків між біотичними та абіотичними компонентами в процесі перетворення речовин і потоків енергії в екосистемі степу.

Анатолій Володимирович був членом Вченої ради Інституту ботаніки АН УРСР. Тривалий час керував роботою семінару «Методологічні питання пізнання живої природи». У 1977 р. отримав звання старшого наукового співробітника.

За роки наукової діяльності Анатолій Володимирович опублікував понад 80 наукових праць, серед яких три монографії в співавторстві.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Гордецкий А.В. 1991. Железный хлороз растений. Экологические механизмы отбора на хлорозостойчивость в природных условиях. В кн.: *Труды Института орошаемого садоводства*. Мелитополь, 142 с.
- Гордецкий А.В., Бузукашвили Э.Л. 1989. Регуляция транспорта и внутриклеточного уровня общего содержания и активности ионов Ca^{2+} и Mg^{2+} . В кн.: *Транспорт ионов и механизм его регуляции*. Тбилиси: Мецниереба, 123 с.
- Гордецкий А.В., Ильненко Е.С. 1970. Использование железа сеянцами и сажанцами яблони в разных условиях питания азотом и микроэлементами. *Сельскохозяйственная биология*, 1: 14–29.
- Ситник К.М., Брайон А.В., Гордецкий А.В. 1987. *Биосфера. Экология. Охрана природы: Справ. пособие*. Киев: Наукова думка, 524 с.
- Ситник К.М., Брайон А.В., Гордецкий А.В., Брайон А.П. 1995. *Словарь-справочник по экологии*. Киев: Наукова думка, 665 с.
- Ситник К.М., Процко Р.Ф., Негрецький В.А., Гордецький А.В. 2002. *Післязбиральне дозрівання насіння озимих хлібних злаків*. Київ: Фітосоціоцентр, 132 с.

Ступіна
Валентина Володимирівна
(01.08.1940 – 09.10.2000)

Відомий фахівець з вивчення ролі водоростей у процесах самоочищення і формування якості води та доочистки стічних вод промислових підприємств і біобростання матеріалів в умовах вологих субтропіків, спеціаліст з пізнання видового складу окремих таксономічних груп флори водойм України та Ізраїлю.

Народилася Валентина Ступіна у с. Новопавлівка Врадіївського району Миколаївської області в сім'ї колгоспників. Навчалася в Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка (1959–1964) за спеціальністю «біологія», здобула кваліфікацію біолог-фізіолог рослин, учитель біології і хімії. Після його закінчення отримала направлення до Інституту ботаніки АН УРСР, де працювала лаборанткою (1965). Навчалася в аспірантурі (науковий керівник Г.М. Паламар-Мордвинцева), захистила дисертаційну роботу під назвою «Хлорококові водорості в процесах доочищення стічних вод» на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук (1978).

В Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України Валентина Володимирівна працювала з листопада 1964 р. до жовтня 2000 р. спочатку на посаді інженера-хіміка відділу нижчих рослин, згодом лаборанта та старшого лаборанта, інженера (1964–1966), молодшого наукового співробітника відділу альгології та ліхенології (1966–1986), потім наукового (1986–1992) та старшого наукового співробітника відділу спорових рослин (1992–2000).

Основний напрям досліджень Валентини Володимирівни – вивчення ролі та результативності використання кокоїдних зелених

водоростей в очищенні стічних вод підприємств штучного волокна (Київський та Чернігівський шовкові комбінати) і азотних добрив (Черкаське промислове об'єднання «Азот»), вивчення ролі водоростей в утилізації відходів промислових виробництв і доочистки стічних вод, оцінки їхньої якості, а також еколого-фізіологічних особливостей водоростей за цих умов. Вчена досліджувала вплив різних антропогенних чинників на склад цих організмів як компонентів біоценозів за лабораторних і промислових умов.

У 90-ті роки ХХ ст. В.В. Ступіна долучилася до комплексних практичних досліджень впливу наслідків аварії на ЧАЕС (1986). Вона досліджувала особливості накопичення радіонуклідів водоростями водойм України та біобростання матеріалів за умов вологих субтропіків, зокрема водоростей, що зростають на поверхні різних типів промислових матеріалів за цих умов в альгологічних чи альгобактеріальних угрупованнях, досліджувала видовий склад переважно еугленових та едогонієвих водоростей водойм нашої країни та Ізраїлю.

Наукова цілеспрямованість, працелюбність та відповідальність – характерні риси особистості Валентини Володимирівни, що сприяли прояву її організаційних здібностей. Вона була організатором і секретарем комітету I Всесоюзної (Черкаси, 1987) та II Міжнародної (Київ, 1999) конференцій «Актуальные проблемы современной альгологии».

Водночас, енергійність, самовідданість і доброзичливість були важливими її рисами при створенні журналів «Альгологія» (1991) та «International Journal on Algae» (1996) і в подальшій науковій роботі в редакційній колегії цих видань.

Автор та співавтор 106 наукових праць, серед яких 5 монографій (співавтор) та 3 авторських свідоцтва на винахід.

Похована у Києві на Південному цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Вассер С.П., Ступіна В.В., Царенко П.М. та ін. 1988. Обростання водоростями та лишайниками різних промислових матеріалів у вологих субтропіках СРСР. *Український ботанічний журнал*, 45(1): 50–54.
- Вассер С.П., Ступіна В.В., Царенко П.М. 1993. Радиоэкологическое изучение водоростей. *Альгология*, 3(3): 3–15.

- Ленова Л.И., Ступина В.В. 1990. *Водоросли в доочистке сточных вод*. Киев: Наукова думка, 184 с.
- Ленова Л.И., Ступина В.В., Ставская С.С., Царенко П.М. 1991. Избирательная устойчивость водорослей к некоторым компонентам сточных вод. *Альгология*, 1(1): 69–74.
- Паламар-Мордвинцева Г.М., Ступіна В.В., Резнік Б.І. 1972. Використання протококових водоростей в очищенні середовища від дикарбонових кислот. *Український ботанічний журнал*, 29(4): 425–433.
- Ступіна В.В. 1995. *Накопичення радіонуклідів споровими рослинами і вищими грибами України*. Ред. С.П. Вассер. Київ, 131 с.
- Ступіна В.В., Паламар-Мордвинцева Г.М. 1977. Фітопланктон водойми підприємства хімічних волокон в районі скидання стічних вод. *Український ботанічний журнал*, 34(1): 27–33.
- Stupina V.V. 2000. Cyanoprocarvayotes and algae of continental Israel. In: *Biodiversity of cyanoprocarvayotes, algae and fungi of Israel*. Eds E. Nevo, S.P. Wasser. Ruggel: Gantner Verlag, 629 p.
- Tsarenko P.M., Stupina V.V., Kovalenko O.V., Vinogradova O.N. et al. 1998. Diversity of algae and cyanoprocarvayotes of the Regional Landscape Stuzhytsa Park (Ukrainian part of the proposed trilateral reserve Eastern Carpatians. *Roczniki Bieszczadzkie*, 7: 373–386.
- Tsarenko P.M., Stupina V.V., Mordvintseva G.M., Wasser S.P., Nevo E. 1997. *Chlorophyta: checklist of continental species from Israel*. Haifa, Kyiv: Peledfus Publ., 150 p.

Петро Царенко

Крицька
Любов Іванівна
(19.01.1941 – 15.04.2015)

Український систематик, флорист і флорогенетик, кандидат біологічних наук Любов Іванівна Крицька народилася у с. Кроти Полтавської області в селянській родині. Отримавши

середню освіту (1958), розпочала трудову діяльність робітницею заводу «Буддеталь» у м. Кривий Ріг (1959). Вступила до Полтавського державного сільськогосподарського інституту, який закінчила з відзнакою (1965). Вчителювала (1965–1970) на Вінниччині в Оратівській та Іллінецькій середніх школах, де викладала біологію, хімію та виробниче навчання. Працюючи і навчаючись, Любов Іванівна вела активну громадську роботу на керівних посадах громадських організацій, читала лекції в політшколі.

Переломним для Л.І. Крицької став 1970 р., коли вона вступила до аспірантури Інституту ботаніки АН УРСР, де під керівництвом професора М.В. Клокова розпочала працювати над дисертацією «Флора степів та вапнякових відслонень Правобережного Злакового Степу». Як перспективного науковця в 1975 р. її залучили до наукової теми комплексної лабораторії біосистематики Інституту ботаніки, яку очолював професор М.В. Клоков. Тут Любов Іванівна разом із колегами досліджувала рід *Achillea* L. s.l., результатом чого стала відома колективна монографія. В 1987 р. Л.І. Крицька блискуче захистила кандидатську дисертацію. Кількома роками пізніше (1989) вчена очолила Гербарій Інституту ботаніки (KW) і впродовж наступних 12 років прикладала чимало зусиль щодо комплектації, визначення та наповнення фондів. Водночас вона працювала над низкою наукових тем відділу вищих рослин Інституту.

У 2001 р. дослідниця перейшла на посаду старшого наукового співробітника відділу «Ботанічний музей» Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, який в 2006 р. увійшов до складу Національного науково-природничого музею НАН України, як Ботанічний музей імені Д.М. Доброчаєвої. Разом з іншими співробітниками Л.І. Крицьку зараховано до штату Музею, де вона активно працювала до трагічної загибелі в квітні 2015 р.

У своїх дослідженнях флори та окремих груп квіткових рослин Л.І. Крицька твердо стояла на позиціях фітоєкологічної концепції свого вчителя – професора М.В. Клокова. Результатом їхньої співпраці стали запропоновані 31 номенклатурна новація в роді *Achillea* s.l., включаючи нові секції, серії та два нові види

Achillea stepposa Klokov & Krytzka та *A. submillefolium* Klokov & Krytzka. У подальшому нею запропоновані ще 12 номенклатурних новацій різного таксономічного рангу для представників Fabaceae та описано новий вид *Silene sytnikii* Krytzka, V.V. Novosad & V.V. Protoropova. Важливим науковим здобутком Л.І. Крицької в галузі номенклатури та систематики рослин є праці з типіфікації таксонів, зокрема описаних з території України. Нею віднайдені та категоризовані сотні типових зразків в українських і закордонних колекціях.

Значну увагу вчена приділяла питанням флористики, зокрема ендемізму, вікаризму та районуванню флори Правобережного Злакового Степу, закономірностям її становлення, розвитку та генезисним зв'язкам із флорами інших регіонів. Не оминула увагою Л.І. Крицька й питання охорони степової флори, особливо працюючи над вивченням заповідних територій України.

Науковий спадок Л.І. Крицької включає 150 друкованих праць, серед яких статті в провідних ботанічних журналах та кілька монографій.

Вагомим доробком Л.І. Крицької став її внесок у розвиток гербарної справи в Україні. Як куратор провідної гербарної колекції країни – Гербарію Інституту ботаніки НАН України (KW) – вчена вела активну роботу з упорядкування гербарних фондів, особливо під час перенесення значної їхньої частини до нового приміщення (1995–1996), систематичної ідентифікації зразків різних груп, поповнення фондів шляхом новонаходжень та міжгербарного обміну.

У 1997 р. Л.І. Крицька разом із тодішнім директором Інституту академіком К.М. Ситником приклала чималі зусилля, готуючи документи для отримання Гербарієм KW одним з перших статусу Національного надбаня України, з присвоєння йому назви «Національний гербарій України» (1998). Саме Л.І. Крицька разом з колегами вперше підготували розгорнутий довідник про колекцію KW (2002), що включав узагальнені відомості про історію, структури та склад фондів. Крім цього, Л.І. Крицькою та С.П. Вассером уперше в Україні проведено інвентаризацію гербарних колекцій та підготовлено довідник «Гербарії України»

(1995), що стало важливим поштовхом для розвитку вітчизняної гербарної справи.

Любов Іванівну вирізняла доброзичливість, вона кохалася в українській мові, знала багато народних пісень, і маючи низьке сопрано, задушевно їх виконувала.

Похована на цвинтарі с. Кроти (Лубенський р-н Полтавська обл.).

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Вассер С.П., Крицька Л.І. 1999. Гербарії України: сучасний стан, проблеми функціонування і розвитку. *Український ботанічний журнал*, 56(3): 321–330.
- Гербарій Інституту ботаніки НАН України КВ*. 2002. За ред. Л.І. Крицької, С.Л. Мосякіна. Київ, 142 с.
- Крицька Л.І. 1988. Ендемізм флори степів та вапнякових відслонень Правобережного Злакового Степу. *Український ботанічний журнал*, 45(4): 15–19.
- Крицька Л.І. 2014. Типифікація видів сосудистих растений, описанных с Украины: семейство Lamiaceae (род *Thymus*). *Український ботанічний журнал*, 71(3): 301–307.
- Новосад В.В., Крицька Л.І. 2010. *Фіто- та флорорізноманіття Середнього Придністров'я. Судинні рослини: аном. конспект спонтанної флори*. Київ: Фітон, т. 1, 146 с.; т 2, с. 147–301.
- Новосад В.В., Крицька Л.І., Протопопова В.В. 1996. Новий для науки ендемічний вид Гранітно-степового Побужжя смілка Ситника (*Silene sytnikii* Krytzka, Novosad et Protoporova), його таксономічні, еколого-ценотичні, хорологічні, генезисні та созологічні особливості. *Український ботанічний журнал*, 53(5): 578–585.
- Прядко О.І., Андрієнко Т.Л., Крицька Л.І. 1999. *Dianthus hypanicus* Andr. (Caryophyllaceae Juss.) в Україні. *Український ботанічний журнал*, 56(3): 310–313.
- Сытник К.М., Андрощук А.Ф., Клоков М.В., Крицкая Л.И., Лебедева Т.С., Зиман С.Н., Савицкий В.Д., Ильинская А.Ф., Кашеваров Г.П. 1984. *Тысячелистники*. Киев: Наукова думка, 272 с.
- Федорончук М.М., Шевера М.В., Крицька Л.І., Шиян Н.М., Царенко О.М. 2004. Типіфікація видів судинних рослин, описаних з території України: родини Valerianaceae Batsch, Dipsacaceae Juss., Aprocynaceae Juss., Campanulaceae Juss., Gentianaceae Juss. *Український ботанічний журнал*, 61(1): 44–54.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Мосякін С.Л., Протопопова В.В., Ільїнська А.П., Федорончук М.М., Шевера М.В., Шиян Н.М. 2015. Світлій пам'яті Любові Іванівни Крицької (19.01.1941 – 15.04.2015). *Український ботанічний журнал*, 72(3): 295–297.

Протопопова В., Ільїнська А., Федорончук М., Мосякін С., Шевера М., Шиян Н., Любінська Л. 2015. Український ботанік Любов Крицька (1941–2015). *Вісник Національного науково-природничого музею*, 13: 119–124.
Науковий архів Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного, оп. 3–л, од. зб. 476а.

Віра Протопопова, Наталія Шиян, Антоніна Ільїнська,
Микола Федорончук, Мирослав Шевера

Коваленко
Ольга Василівна
(21.04.1941 – 27.04.2013)

Флорист-систематик, морфолог, монограф хроококових водоростей. Кандидат біологічних наук (1977), старший науковий співробітник (2006).

Ольга Василівна Коваленко народилася в Ленінграді в родині військового. На початку 1950-х років родина переїхала до Києва. Після закінчення біологічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка в 1965 р. почала працювати у відділі альгології Інституту ботаніки, з яким було пов'язане все її наукове життя. Під керівництвом Н.В. Кондратьєвої Ольга Василівна вивчала флористичний склад та поширення хроококових водоростей у придніпровських районах України, досліджувала видовий склад синьозелених водоростей, що розвиваються у водоймах поряд із основними агентами «цвітіння» води, займалась питаннями загальної морфології та мінливості лінійних розмірів клітин і важливих для господарської діяльності (у т. ч. токсичних) видів Cyanophyta. Ці

дослідження були використані в підготовці короткого визначника видів токсичних синьозелених водоростей (Кондратьєва, Коваленко, 1975), який був першим виданням такого типу. Ольга Василівна була досвідченим польовим дослідником, всі її публікації базуються на великому масиві альгологічних проб, зібраних під час численних експедицій до різних куточків України. Всі збори оброблялися із врахуванням можливості подальшої їхньої статистичної обробки, тому, крім флористичних даних, накопичувалися відомості для оцінки морфологічної мінливості розмірних ознак та уточнення описів видів.

Результати вивчення морфологічної мінливості клітин хроококових водоростей узагальнені в колективній монографії «Внутривидовая морфологическая изменчивость синезеленых водорослей» (Кондратьєва и др., 1980). Як монограф класу *Chroococcophyceae* О.В. Коваленко критично опрацювала цю групу для першого випуску «Визначника прісноводних водоростей Української РСР» (1984). З кінця 1980-х років коло наукових інтересів та географія її досліджень розширилися. Вона багато уваги приділяє вивченню синьозелених водоростей природоохоронних об'єктів України, вивчає різноманіття хроококових водоростей В'єтнаму та Ізраїлю (Коваленко, 1993; *Cyanophyta...*, 1996), готує узагальнення флористичних відомостей щодо хроококових флори України (Разнообразие..., 2000). Кардинальні зміни у систематиці синьозелених водоростей, що відбулися із застосуванням молекулярних методів та комплексного підходу, дали новий поштовх у флористико-таксономічному вивченні цієї групи.

Спираючись на новітні розробки в галузі систематики та аналіз літературних і оригінальних даних, О.В. Коваленко підготувала узагальнення щодо хроококових водоростей України (Разнообразие..., 2000), пізніше опрацювала цей порядок для англомовного зведення «*Algae of Ukraine*» (2006) та «Флори водоростей України» (2009). Кожна з цих монографій включає, крім літературних відомостей, нові оригінальні дані, адже Ольга Василівна до останнього дня життя продовжувала науковий пошук.

Похована у Києві на Берковецькому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Коваленко О.В. 1984. Клас I. Хроококові водорості – Chroococophyceae. *Визначник прісноводних водоростей Української РСР. Вип. 1, ч. 1. Синьозелені водорості – Cyanophyta*. Київ: Наукова думка, с. 119–272.
- Коваленко О.В. 1993. Новые для Вьетнама виды Cyanophyta. *Альгология*, 3(4): 75–78.
- Коваленко О.В. 2009. Порядок Chroococales. *Флора водоростей України. Т. I. Синьозелені водорості. Вип. 1*. Київ: Арістей, 387 с.
- Кондратьева Н.В., Коваленко О.В. 1975. *Краткий определитель видов токсических синезеленых водорослей*. Киев: Наукова думка, 60 с.
- Разнообразие водорослей Украины*. 2000. Под ред. С.П. Вассера, П.М. Царенко. *Альгология*. 10(4): 1–309.
- Kovalenko O.V. 2006. *Cyanophyceae*. In: P. Tsarenko, S. Wasser, E. Nevo (eds.). *Algae of Ukraine: diversity, nomenclature, taxonomy, ecology and geography*. Vol. 1. Ruggel: A.R.Gantner Verlag K.-G., pp. 44–95.
- Vinogradova O.N., Kovalenko O.V., Wasser S.P., Nevo E. 1996. *Cyanophyta: checklist of continental species from Israel*. Haifa, Kyiv: Peledfus Publ., 105 pp.

Оксана Виноградова

Багнюк
Валентин Миронович
(08.11.1941 – 13.02.2009)

Валентин Миронович Багнюк – відомий фахівець з біотехнології мікроорганізмів. Народився в с. Романівка Попільнянського району Житомирської області. Незважаючи на важкі роки повоєнного лихоліття, допитливий і старанний юнак у 1959 р. вступив до Української сільськогосподарської академії. Після її закінчення в 1964 р. працював спочатку на виробництві, а

згодом – інженером в Інституті мікробіології і вірусології АН УРСР. У 1966 р. молодий дослідник вступив до аспірантури при Інституті гідробіології АН УРСР за спеціальністю «водна мікробіологія», а в 1970 р. успішно захистив дисертацію на звання кандидата біологічних наук під назвою «Бактеріальні процеси перетворення органічних речовин у Київському водосховищі». З 1971 р. Валентин Миронович працював в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР на посадах старшого наукового співробітника та завідувача лабораторіями.

У 1978 р. для виконання державних завдань в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР була створена лабораторія техногенних мікробіоценозів, яку організував і очолив В.М. Багнюк. Під його керівництвом було розроблено низку заходів і препаратів, за допомогою яких вдалося добитися ефективної очистки забруднених стоків металургійних підприємств. Багато наукових розробок В.М. Багнюка впроваджено у виробництво зі значним економічним ефектом. Ученим описано новий біотичний механізм регуляції мікроекосистем за участі функціональної групи літичних мікроорганізмів і розроблено серію унікальних біологічно активних препаратів для медицини й сільського господарства – пепсіном, кюзан, дефендін, бактозоль та налагоджено їхнє промислове виробництво.

З 1986 р. В.М. Багнюк працював у відділі мембранології і фітохімії, керуючи роботою групи дослідників зі створення нових біотехнологій використання мікроводоростей. Основним завданням досліджень було з'ясування ролі альгобактеріальних угруповань у самоочищенні вод від важких металів та пошук полімерів – продуктів біосинтезу ціанобактерій та інших мікроорганізмів з метою їхнього застосування в промисловості, медицині й сільському господарстві. В.М. Багнюком одержані важливі фундаментальні та науково-технічні результати дослідження взаємодії бактерій і мікроводоростей з іонними та дисперсними формами металів, виявлено полімери, що здатні активно зв'язувати ці метали.

Валентин Миронович був вченим з широким науковим світоглядом, енциклопедичними знаннями, користувався

заслуженим авторитетом не лише в Україні, а й за кордоном. Багато зусиль він віддавав публіцистичній, просвітницькій, громадській діяльності, привертаючи увагу суспільства до пекучих проблем щодо стану довкілля в Україні. З цих питань В.М. Багнюк консультував урядові та парламентські структури, виступав у пресі, на радіо й телебаченні. Він був багато років членом Екологічної ліги, академіком Міжнародної технологічної академії UNIDO, а з 1997 р. – членом Нью-Йоркського національного географічного товариства.

В.М. Багнюк – автор та співавтор понад 300 наукових праць, винаходів, численних науково-публіцистичних статей в галузі екології, біотехнології, філософії.

Похований на міському цвинтарі м. Бровари (Київська обл.).

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Багнюк В. 1995. Бактериолитическая и фосфатазная активность иловой жидкости станции аэрации городских стоков. *Химия и технология воды*, 4: 417–423.
- Багнюк В. 2000. Екологія на порозі третього тисячоліття. *Вітчизна*, 1-2: 135–141.
- Багнюк В. 2002. Бактеріолітичні ферментні препарати як антибактеріальні лікарські засоби нового класу. *Український біохімічний журнал*, 4(46): 150–156.
- Багнюк В. 2006. Умовно патогенні інфекції: як їм протидіяти. *Вісник НАН України*, 4: 52–63.
- Багнюк В. 2007. Питна вода: якою вона має бути? *Надзвичайна ситуація*, 5: 34–37.
- Багнюк В. 2008. Екологічні заборони в енергетиці. *Надзвичайна ситуація*, 7: 46–47.
- Багнюк В., Подорванов В. 1999. Регулирование развития фитопланктона как фактора интенсификации самоочищения коксохимических стоков в буферном водоеме. *Альгология*, 9(3): 65–72.
- Багнюк В.М., Антоненко В.Т., Горшевікова Е.В., Міщенко Ю.М. 1991. Експериментальне обґрунтування застосування препарату бактеріолітичних ферментів для регуляції кишкового дисбактеріозу. *Доповіді АН УРСР*, 4: 131–135.
- Ситник К., Багнюк В. 2008. Стан ґрунтів і майбутнє людства. *Вісник НАН України*, 8: 3–27.
- Патент 25432 Україна. *Спосіб одержання бактеріолітичної субстанції*. І.Я. Куликова, Т.Л. Олійник, В.М. Багнюк. Опубл. 30.10.1998.
- Патент 28201 Україна. *Інгібітор біологічних обростань підводних об'єктів*. Т.І. Макаренко, В.М. Багнюк, В.В. Подорванов. Опубл. 16.10.2000.

Навроцька
Ірина Леонідівна
(12.06.1946 – 24.12.2014)

Народилася у Києві в родині службовців. Після закінчення середньої школи (1964) почала працювати в Інституті ботаніки АН УРСР, а вже за рік вступила до Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка, який закінчила за спеціальністю «біолог-ботанік, викладач біології та хімії».

Упродовж 32-х років роботи в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР Ірина Леонідівна займалася дослідженнями лишайників. Спершу вона працювала у відділі нижчих рослин старшим лаборантом (1964–1970), пізніше інженером у відділі мікології та ліхенології (1970–1976), молодшим науковим співробітником у відділі альгології та ліхенології (1976–1986), науковим співробітником у лабораторії ліхенології та бріології (1986–1989), згодом – старшим науковим співробітником у відділі спорових рослин (1989–1996).

Розпочинала дослідниця своє знайомство з лишайниками під керівництвом М.Ф. Макаревич, відомого в світі ліхенолога та ботанічного географа, знавця лишайників Українських Карпат і багатьох інших регіонів колишнього Радянського Союзу. Ірина Леонідівна провела камеральну обробку та ідентифікацію лишайників Півдня України за зборами М.Ф. Макаревич, результати яких були опубліковані в 1975–1976 рр. У цей час І.Л. Навроцька опрацювала деякі таксономічні групи лишайників з Далекого Сходу Росії за зборами різних колекторів. Серед

оприлюднених знахідок був новий для науки вид *Xylographa orientalis* Navrotska.

За час роботи в Інституті ботаніки І.Л. Навроцька брала участь у вивченні флори та систематики окремих груп лишайників, а також географічного поширення лишайників Українських Карпат. Особливим етапом у творчому житті дослідниці була її участь у підготовці «Атласа географического распространения лишайников Украинских Карпат», що вийшов друком у 1982 р. Для цього видання Ірина Леонідівна разом з І.В. Юдіною виконали основний обсяг роботи – підготовку картографічних матеріалів щодо поширення лишайників, відомих на той час для території Українських Карпат. Для кожного виду наводилися карти із позначеннями всіх тодішніх локалітетів. Слід зазначити, що на сьогодні у світовій практиці опубліковано всього декілька робіт із картографічними матеріалами, які містять близько 900 таксонів одного регіону, і серед них «Атлас ...» – одне з перших таких видань.

У 1980-ті роки Ірина Леонідівна долучилася до підготовки матеріалів про окремі таксони лишайників для «Красной книги СССР» (1984). Вчена здійснила велику роботу з опрацювання цілої низки таксонів для чергових випусків «Флори лишайників України». Більша частина таких таксонів (зокрема представники родин *Candelariaceae*, *Phlyctidaceae*, *Lecanoraceae*, відповідно роди *Ochrolechia*, *Lecania*, *Haematomma*, *Candelaria*, *Candelariella*, *Phlyctis* тощо) опублікована в другому випуску другого тому «Флори» (Окснер, 1993). Результати ревізії роду *Lecanora* оприлюднені в останньому (третьому) випуску другого тому «Флори» (2010).

Ірина Леонідівна була задіяна у виконанні відомчої тематики «Критико-систематичне та еколого-ценотичне вивчення лишайників УРСР та СРСР», «Макромолекулярна таксономія деяких критичних груп ліхенофлори СРСР» і «Еколого-біологічне та флористико-таксономічне вивчення обростань різних матеріалів в умовах вологих субтропиків СРСР». Окрім того, вона брала участь у виконанні тематики «Флористико-таксономічне, екологічне та хорологічне вивчення деяких груп макроміцетних грибів, лишайників і мохоподібних УРСР та УНР», що проводилось у співпраці

Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного з Краєзнавчим музеєм м. Будапешта (Угорщина).

У 90-ті роки минулого сторіччя Ірина Леонідівна сконцентрувала увагу на вивченні лишайників заповідних територій нашої країни. З її участю опубліковані зведення щодо видового різноманіття Карпатського біосферного заповідника, Українського степового заповідника тощо. Вона також долучилася до комплексних досліджень впливу наслідків аварії на ЧАЕС щодо особливостей накопичення радіонуклідів в екосистемах широколистяних лісів лісової зони України, визначення вмісту білків у лишайниках різних таксономічних груп. Вчена брала активну участь у камеральній обробці й ідентифікації лишайників різних регіонів Ізраїлю, у підготовці зведеного списку (чек-листа) лишайників і ліхенофільних грибів цієї країни (1996).

Загалом І.Л. Навроцька опублікувала близько 70 наукових праць.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Макаревич М.Ф., Навроцкая И.Л., Юдина И.В. 1982. *Атлас географического распространения лишайников в Украинских Карпатах*. Киев: Наукова думка, 402 с.
- Навроцкая И.Л. 1974а. Лишайники гранитных обнажений Николаевской области. В кн.: *Вопросы физиологии, биохимии, цитологии и флоры Украины*. Киев: Наукова думка, с. 75–76.
- Навроцкая И.Л. 1974б. Редкие виды лишайников Николаевской области УССР. В сб.: *Новости систематики высших и низших растений*. Киев: Наукова думка, с. 123–126.
- Навроцька І.Л. 1984. Ліхенофлора букових лісів рівнинної частини України. *Український ботанічний журнал*, 41(1): 44–46.
- Navrotskaya I.L., Kondratyuk S.Ya., Wasser S.P., Nevo E., Zelenko S.D. 1996. Lichens and lichenicolous fungi new for Israel and other countries. *Israel Journal of Plant Sciences*, 44(2–3): 181–193.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Кондратюк С.Я. 2015. Навроцька Ірина Леонідівна (12.06.1946 – 24.12.2014). *Український ботанічний журнал*, 72(3): 291–292.

Плюта
Петро Григорович
(12.07.1951 – 16.09.1999)

Петро Григорович Плюта народився у містечку Червоноармійськ (нині Радивилів) Рівненської області в родині службовця. В 1968 р. вступив до Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка на географічний факультет, який закінчив з відзнакою в 1973 р., отримавши спеціальність «метеорологія». З 1973 р. він працював інженером на метеостанції «Київ», а в 1975 р. вступив до аспірантури Сектору географії АН України. П.Г. Плюта був останнім аспірантом академіка П.С. Погребняка і в 1976 р. разом з ним та відділом був переведений до Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР у відділ екології та охорони природи. Після смерті П.С. Погребняка керівником дисертаційної роботи П.Г. Плюти став В.К. М'якушко.

Після закінчення аспірантури (1979) Петро Григорович працював спочатку на посаді старшого інженера, пізніше молодшого (1986) та старшого (1992) наукового співробітника. У 1988 р. він захистив дисертацію на тему «Роль екологічних факторів у формуванні нижніх ярусів дубових і соснових лісів Полісся» та отримав ступінь кандидата сільськогосподарських наук. Вибір такої теми формував його широкий науковий світогляд і необхідність використання різноманітних польових методів екології, ботаніки, географії, метеорології. На польових напівстаціонарах ним було здійснено багато конкретних і узагальнюючих досліджень лісових екосистем: їхнього мікроклімату, режиму вологості, освітленості, знайдено залежності між біометричними показниками лісових

фітоценозів та параметрами середовища. Слід відмітити, що Петро Григорович досить скрупульозно і детально проводив такі дослідження, неодноразово перевіряв отримані результати. Його вирізняла вимогливість, творчість, широка ерудиція у різних сферах екології, що забезпечувало високу надійність даних. Значну увагу вчений приділяв еколого-економічній оцінці соціально-економічних функцій рослинності, особливо на природно-заповідних територіях.

З 1988 р. наукова діяльність П.Г. Плюти була присвячена розробці методів оцінки екологічних умов, зокрема фітоіндикації. Особливої уваги заслуговує удосконалення кліматичних фітоіндикаційних шкал за факторами терморежиму, континентальності, омбро- та кріорежиму на основі створених ним оригінальних карт, побудованих на даних більш ніж 3 тис. пунктів спостережень за кліматичними параметрами різних регіонів Землі.

Упродовж 1991–1992 рр. вчений займався вивченням змін рослинного покриву в зоні відчуження ЧАЕС, забезпечуючи комплексність досліджень на еколого-ценотичних профілях, які тепер слугують основою моніторингу.

Петро Григорович за короткий період свого життя встиг опублікувати понад 70 праць, в тому числі був співавтором чотирьох монографій.

Похований у Києві на Совському цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Дідух Л.П., Плюта П.Г. 1994. *Фітоіндикація екологічних факторів*. Київ, 280 с.
- Дідух Я.П., Плюта П.Г. 1991. Применение фитоиндикации для комплексной характеристики природных режимов различных элементов склонов. *Известия АН СССР. Сер. география*, 2: 106–113.
- Дідух Я.П., Плюта П.Г., Каркуцієв Г.Н. 1991. Опыт фитоиндикации экологических режимов экотопов долины р. Ворсклы. *Ботанический журнал*, 76(5): 699–709.
- Дідух Я., Андрієнко Т., Плюта П. та ін. 1993. Формування рослинного покриву в зоні відчуження Чорнобильської АЕС. *Ойкумена*, 2: 13–22.
- Дідух Я.П., Ткаченко В.С., Плюта П.Г., Коротченко І.А., Фіцайло Т.В. 1998. *Порівняльна оцінка фіторізноманітності заповідних степових екосистем України з метою оптимізації режимів їх охорони*. Київ, 75 с.
- Дідух Я.П., Плюта П.Г., Протопопова В.В., Єрмоленко В.М., Коротченко І.А., Каркуцієв Г.М., Бурда Р.І. 2000. *Екофлора України*. Том 1. Відпов. ред. Я.П. Дідух. Київ: Фітосоціоцентр, 284 с.

- М'якушко В.К., Вольвач Ф.В., Плюта П.Г. 1989. *Екологія соснових лесов*. Київ: Урожай, 248 с.
- Плюта П.Г., Балашов Л.С. 1998. Фітоіндикація екологічного режиму лісів зони відчуження ЧАЕС за даними пунктів лісового моніторингу II. В зб.: *Проблеми екології лісів і лісокористування на Поліссі України*. Житомир: Волинь, вип. 3, с. 103–113.
- Плюта П.Г., Дідух Я.П. 1994а. Екоморфи видів флори України та їх аналіз. *Український ботанічний журнал*, 51(6): 17–24.
- Плюта П.Г., Дідух Я.П. 1994б. Оцінка висотної диференціації рослинного покриву на основі методів фітоіндикації. *Український ботанічний журнал*, 51(4): 18–25.
- Плюта П.Г., Дідух Я.П. 1995. Фітоекологічні дослідження в зоні відчуження ЧАЕС. *Проблеми Чорнобильської зони відчуження*, 3: 39–48.
- Плюта П.Г., Дідух Я.П. 1997. Развитие растительности в зоне отчужения ЧАЭС и необходимость ее мониторинга. В кн.: *Проблемы экологии лесов в Полесье Украины*. Житомир, с. 53–61.

Яків Дідух

Мовчан
Ярослав Іванович
(11.08.1957 – 18.09.2017)

Постать Ярослава Івановича є особливою в українській науці. Ім'я вченого ще при житті було добре відомим не лише в Україні, а й далеко за її межами. Його творча та громадська діяльність багатогранна й різноманітна. За свій недовгий вік він проявив себе як яскраво обдарований самобутній учений-дослідник, талановитий організатор, прекрасний педагог і видатний громадський діяч. До якої б сфери діяльності він не звертався, завжди міг сказати нове слово, відкрити несподівані горизонти та запропонувати неординарні шляхи розв'язання проблемних питань.

Я.І. Мовчан народився в с. Тщенець Мостиського району Львівської області в родині службовців. У 1979 р. він закінчив біологічний факультет Чернівецького державного університету ім. Ю. Федьковича. Трудову діяльність розпочав учителем, наукову – в системі Академії наук України. В 1983 р. Ярослав Іванович захистив кандидатську дисертацію, а в 2009 р. – докторську. Опублікував самостійно та в співавторстві понад 200 наукових статей, у тому числі 13 монографій. Упродовж 1983–1992 рр. він працював молодшим, потім, старшим науковим співробітником, завідував лабораторією дистанційних досліджень Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН України; в 1992–1993 рр. – виконавчим директором Національного екологічного центру; впродовж 1993–1999 рр. – заступником Міністра охорони навколишнього природного середовища України; в 1999–2000 рр. – консультантом з екологічних і земельних питань (Секретаріат Верховної Ради України, фракція РУХу); в 1999–2000 рр. завідував Лабораторією системних досліджень Інституту досліджень навколишнього середовища та природних ресурсів РНБО України; в 2000–2006 рр. працював начальником Департаменту охорони, використання та відтворення природних ресурсів, начальником Управління охорони земельних ресурсів, екомережі та біорізноманіття, директором Департаменту біотичних, водних, земельних ресурсів та екомережі Мінприроди України; впродовж 2007–2017 рр. Ярослав Іванович завідував Лабораторією екобезпеки ННЦ «Екобіобезпека» НАУ, був професором кафедри екології Інституту екобезпеки НАУ.

Ярослав Іванович Мовчан протягом усього творчого життя досліджував біорізноманіття як фундаментальний прояв і властивість живої природи. В його наукових працях розвинуті логіко-методологічний апарат, системне бачення екології, експериментальна верифікація результатів, теоретичне узагальнення і наступне застосування отриманих результатів у суспільній практиці через правові й регуляторні акти та польові пілотні проекти.

Основним результатом наукової та науково-організаційної діяльності вченого в галузі дослідження біорізноманіття було розроблення парадигми його охорони як збереження екофонду, тобто ієрархічної системи біоти, що охоплює гено-, демо-, ценоекосистеми та біоми в їхній єдності з довкіллям та системи

заходів щодо її впровадження у вигляді нормативно-правових і організаційних кроків. Найбільш прагматичним і економічно доцільним шляхом розв'язання проблеми збереження біорізноманіття є створення екомережі. Її теоретичні, методичні, практичні та правові засади також розробив учений.

Роботи Ярослава Івановича отримали широке впровадження в природоохоронну практику. Завдяки його діяльності, започатковано державні екопрограми, створено передумови для залучення екосистемного підходу та економізації природоохоронної діяльності щодо збереження біорізноманіття в контексті екозбалансованого розвитку, інституційовано сферу збереження та використання біорізноманіття, чим здійснено суттєві кроки щодо входження України у світовий правовий простір.

Своїми численними науково-популярними працями Ярослав Іванович зробив також значний внесок у справу популяризації екологічних знань, спрямованої на підвищення екокультури населення та виховання патріотизму, зокрема серед учнівської та студентської молоді. Він був організатором і активним дописувачем багатьох видань («Ойкумена», «Екологічний вісник», «Світ у долонях» та ін.).

Багато сил і енергії Ярослав Іванович віддав державній службі, зокрема в сфері охорони природи, виконуючи обов'язки заступника Міністра охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, Начальника департаменту управління Мінекоресурсів і Директора департаменту Мінприроди України. Його фахова компетентність і управлінський хист сприяли формуванню стратегії національної екополітики та розвитку її нормативно-правового забезпечення. Він виступив ініціатором прийняття Верховною Радою України законів «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки»; «Про екологічну мережу України»; «Про Червону книгу України». Проявивши надзвичайну активність, став ініціатором приєднання України до багатьох міжнародних конвенцій в справі охорони та збереження біорізноманіття. Був українським куратором багатьох міжнародних екологічних програм та наукових заходів. Очолював групу екологічних радників Програми IUCN (МСОП) країн Центральної

й Східної Європи для підняття екологічного рівня України до міжнародних стандартів.

За наукові й громадські досягнення Я.І. Мовчан відзначений багатьма вітчизняними та міжнародними нагородами. У 2005 р. Ярослав Іванович спільно з колективом авторів за цикл робіт «Розроблення та впровадження наукових основ і практичних засад збереження біорізноманіття як невідмінної умови сталого розвитку України» був удостоєний звання лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки.

Важко переоцінити роль Я.І. Мовчана у створенні мережі об'єктів природно-заповідного фонду в Україні, він безпосередню брав участь в організації понад 25 об'єктів.

Яскравими кольорами в портреті вченого виступають його досягнення в справі підготовки студентської молоді. Він підготував великий колектив спеціалістів та магістрів-екологів, частина з них уже захистила дисертації. У Національному авіаційному університеті Ярослав Іванович започаткував та успішно розвивав багато новітніх наукових напрямів. Серед них особливої уваги заслуговують теоретичні – еволюція біо- та екосистем в аспекті збереження біорізноманіття та засади екологічно-збалансованого розвитку та екологічної політики України, та прикладні – зменшення впливу транспорту на якість повітря; моніторинг і оцінка стану довкілля за допомогою дронів; шляхи збільшення в Україні джерел вітроенергетики та сонячної енергії.

Володіючи великим умінням захопити своїми ідеями і об'єднати спеціалістів різних напрямів, невичерпною енергією і талантом ученого-лідера, Ярослав Іванович постійно підтримував всіх, хто прагнув зробити свій внесок в науку. Його природний дар, широка ерудиція, глобальність мислення була школою життя і плідної праці для колег і учнів, які продовжують і розвивають наукові ідеї вченого.

Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Мовчан Я.І. 1992. До аналізу засад збалансованого природокористування. В кн.: *Природокористування: методологічні та соціальні проблеми оптимізації*. Київ : Наукова думка, с. 46–56.
- Мовчан Я.І. 1997. Екомережа України: обґрунтування структури та шляхів утілення. В зб.: *Конвенція про біологічне розмаїття: громадська обізнаність та участь*. Київ: Стилос, с. 98–110.

- Мовчан Я.І., Парчук Г.В., Попович С.Ю., Устименко П.М., Шеляг-Сосонко Ю.Р. 2003. *Зелена книга України: якою їй бути?* За ред. акад. НАНУ Шеляг-Сосонка Ю.Р. Київ: Академперіодика, 33 с.
- Устименко П.М., Дубина Д.В., Мовчан Я.І., Давидов Д.А., Якубенко Б.Є. 2017. *Раритетний фітоценофонд Лісостепу в контексті формування екомережі*. Київ: Вид-во Ліра-К, 524 с.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Дубина, Д.В., Безусько А.Г., Безусько Л.Г., Вакаренко Л.П., Олешко А.М. 2018. Світлій пам'яті Ярослава Івановича Мовчана (11.08.1957 – 18.09.2017). *Український ботанічний журнал*, 75(2): 205–208.
- Гаврилюк Р.Б., Гардашук Т.В. 2019. Ярослав Мовчан: людина, що випередила час. В зб.: *Матеріали VI Наукових читань пам'яті Сергія Тарашука*. Під ред. Г. Коломієць. Миколаїв: Вид-во Торубара В.В., с. 13–21.
- Гардашук Т.В. 2019. Ярослав Мовчан як провідник Нового Просвітництва. В зб.: *Матеріали VI Наукових читань пам'яті Сергія Тарашука*. Під ред. Г. Коломієць. Миколаїв: Вид-во Торубара В.В., с. 7–12.
- Гардашук Т., Загороднюк І. 2019. Ярослав Мовчан (11.08.1957 – 18.09.2017): життя задля збереження природи. *Вісник Національного науково-природничого музею (ГЕО&БІО)*, 17: 148–156.
- Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (1921–2011). Віхи історії та сучасність*. 2011. Київ: Альтерпрес, 441 с.

Дмитро Дубина

Музичук
Галина Михайлівна
(18.09.1958 – 27.03.2021)

Галина Михайлівна Музичук народилася в с. Воля Ковельського району Волинської області. Упродовж 1976–1982 рр. навчалася на біологічному факультеті Київського державного

університету імені Т.Г. Шевченка і певний час паралельно з навчанням працювала лаборанткою у відділі фізіології рослин Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР. У період 1983–2003 рр. Галина Михайлівна працювала в Центральному республіканському ботанічному саду АН УРСР (нині Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України) на посадах інженера, аспірантки, молодшого наукового співробітника, наукового співробітника, в.о. завідувача та завідувача відділу квітниково-декоративних рослин (з 1992 р.). У 1989 р. Г.М. Музичук захистила кандидатську дисертацію на тему «Морфобіологічні особливості декоративних видів роду *Matthiola* R. Вг.», а в 1999 р. їй було присуджено наукове звання старшого наукового співробітника. У 1998–2002 рр. вона була вченим секретарем спеціалізованої вченої ради при Національному ботанічному саді імені М.М. Гришка НАН України, членом редакційної колегії журналу «Інтродукція рослин». У 2003–2005 рр. працювала головним спеціалістом у Міністерстві освіти і науки України. З 2005 р. та до останнього дня свого життя Галина Михайлівна була вченим секретарем Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України.

Наукові інтереси Г.М. Музичук були пов'язані з розробкою теоретичних та прикладних аспектів проблем інтродукції та селекції рослин, заходів зі збереження генофонду рослин України, сортовивчення, селекції різних таксонів і груп квітниково-декоративних рослин, вивченням світового біорізноманіття садових культур, стратегії та програми діяльності ботанічних садів у галузі збереження біорізноманіття рослин природної та культурної флори. Галина Михайлівна розробила концепцію оптимального колекційного фонду культурних рослин, запропонувала термінологію для систематизації та оцінки фітоколекцій, концепцію поліпшення еколого-естетичного стану вуличних ландшафтів і систему заходів у сфері законодавчої, освітньо-виховної та громадської діяльності. Для вирішення цього питання визначила план дій та пріоритетні завдання для організації національної системи інтегрованого захисту зародкової плазми від втрат.

Г.М. Музичук – автор і співавтор понад 75 публікацій, з-поміж яких 7 книжкових видань.

Під керівництвом Музичук Г.М. захищено три дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

Останніми роками Галина Михайлівна багато уваги приділяла науково-освітній роботі та акредитації Інституту як науково-навчальної установи, що готує докторів філософії. На відзначення діяльності Галини Михайлівни та для збереження про неї пам'яті дирекція та Вчена рада Інституту прийняли рішення про надання імені Г.М. Музичук аудиторії, де проходять захисти дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії та інші наукові та науково-освітні заходи.

Галина Михайлівна була глибоко праведною людиною, доброю і щирою. Вона досконало володіла українською мовою, скрупульозно й чітко здійснювала ведення ділової документації, та й взагалі була добрим «ангелом-охоронцем», берегинею Інституту ботаніки. Її несподіваний і передчасний відхід з життя внаслідок ускладнень коронавірусного захворювання (COVID-19) став величезною втратою для Інституту та всіх, хто її знали.

Похована на цвинтарі в с. Воля (Ковельський р-н Волинська обл.).

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Музичук Г.М. 1995. Система оцінки стабільності колекційних зразків квітково-декоративних рослин як складова програми збереження їх генофонду. *Інтродукція рослин*, 25: 65–67.
- Заєць В.П., Музичук Г.М., Ященко М.П. та ін. 1996. *Інструкція по апробації сортових посівів квіткових культур*. Київ: Мін-во сільськ. гос-ва і продовольства України, 33 с.
- Каталог цветочно-декоративных растений ботанических садов СНГ и стран Балтии*. 1997. Минск: Изд-во Э.С. Гальперин, 476 с.
- Музичук Г.М. 1999. Аналіз структури, принципи класифікації і оцінки колекційних фондів культурних рослин. *Інтродукція рослин*, 3-4: 3–7.
- Музичук Г.М. 2002. Концепція вдосконалення квітничкового оформлення населених місць України та практичні рекомендації щодо поліпшення вуличних ландшафтів. В кн.: *Роль ботанічних садів у зеленому будівництві міст, курортних та рекреаційних зон*. Одеса, Ботан. сад ОНУ, с. 46–51.
- Збереження і невиснажливе використання біорізноманіття України: стан та перспективи*. 2003. Під ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонка. Київ: Хімджест, 246 с.
- Червченко Т.М., Мороз П.А., Кузнецов С.І., Музичук Г.М. 1999. Проблеми збереження різноманітності рослин *ex situ*. *Інтродукція рослин*, 1: 7–13.
- Музичук Г., Дорошенко А. 2004. Первинна оцінка сортового різноманіття колекційного фонду роду *Dahlia* Сав. Національного ботанічного саду імені М.М. Гришка НАН України. *Вісник Львівського університету*. Сер.: Біол., 36: 24–30.

- Музичук Г.М., Прокопчук В.М. 2004. Квітничково-декоративні рослини родини ранникових (Scrophulariaceae Juss.) культивованої фракції флори України й світу. *Вісник національного природничого музею. Сер. ботанічна*, 2-3: 342–354.
- Музичук Г.М. 2007. Система координації та моніторингу результатів діяльності в галузі фітоінтродукції. *Сучасні проблеми фізіології та інтродукції рослин. Дніпропетровський національний університет*: 91–93.
- Музичук Г.М., Горай Г.О., Шевера М.В. 2008. Прогнозування успішності та економічної перспективності інтродукції видів квітничково-декоративних рослин родини макових (Papaveraceae Juss.) у Лісостеп та Полісся України. *Промислова ботаніка*, 8: 115–132.
- Музичук Г.М., Перебойчук О.П. 2009. Квітничково-декоративні рослини роду *Apetone* L. у культивованій флорі світу та перспективи їх інтродукції в Україну. *Інтродукція рослин*, 4: 29–40.
- Музичук Г.М., Перебойчук О.П. 2013. Морфологічні та екологічні особливості, перспективи інтродукції і досліджень квітничково-декоративних рослин роду *Apetone* L. в умовах Полісся і Лісостепу України. *Інтродукція рослин*, 1: 62–72.
- Перебойчук О.П., Музичук Г.М. 2015. Репродуктивна здатність деяких видів роду *Apetone* L. в умовах культури. *Інтродукція рослин*, 2: 52–60.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Мосякін С.І. 2021. Берегиня Інституту ботаніки. Пам'яті Галини Михайлівни Музичук (1958–2021). *Український ботанічний журнал*, 78(2): 154–156.

Сергій Мосякін, Тетяна Двірна

Бараненко Валентина Василівна (26.01.1962–2015)

Народилася в м. Фастів. У 1990 р. закінчила біологічний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. У відділі клітинної біології та анатомії працювала на посадах:

інженера (1988–2000), молодшого наукового співробітника (2000–2004), наукового (2004–2008), старшого наукового співробітника (2008–2015). У 2003 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Перекисне окислення ліпідів та активність супероксиддисмутази в рослинах гороху за умов кліностагування».

Свою наукову діяльність В.В. Бараненко присвятила питанням біологічної ролі пероксидного окиснення ліпідів (ПОЛ) та активних форм кисню (АФК). Нею вперше показано збільшення продукції активних форм кисню (АФК) у разі зміненої гравітації, особливо з подовженням тривалості впливу, а також зміни співвідношення між формами АФК на тлі активації вільнорадикального окиснення, виявлено зміни жирнокислотного та ліпідного складу клітинних мембран, оскільки саме ненасичені жирні кислоти ліпідів є субстратом окиснення. У свою чергу, перебудови у складі жирних кислот спричинюють відповідні зміни в'язкості мембран, зокрема цитоплазматичної мембрани коренів гороху.

В.В. Бараненко встановлено лабільність низки ознак клітинного гомеостазу: вищі рівні активних форм кисню (АФК) та пероксидного окиснення ліпідів (ПОЛ) на всіх фазах розвитку суходільних рослин порівняно з повітряно-водними. Обґрунтовано положення, що в суходільних рослин клітинний гомеостаз забезпечується встановленням свого, адаптованого до конкретних умов, хронічного помірною водного дефіциту, рівня метаболізму завдяки лабільності його визначальних ознак, але з вищими показниками вільнорадикального окиснення та активності системи захисту — компенсаторне зростання загальної антиоксидантної активності та супероксиддисмутази. Разом з тим посилене продукування активних форм кисню, накопичення вмісту малонового діальдегіду та ліпофусцинових сполук у листках суходільних рослин веху широколистою порівняно з повітряно-водними рослинами засвідчують прискорення старіння суходільних рослин, тобто скорочення онтогенезу, що супроводжує процес їхньої адаптації, включаючи систему насінневого розмноження, до зміни екологічних чинників.

У своїх дослідженнях В.В. Бараненко перевіряла припущення про подвійну роль активних форм кисню (АФК) в онтогенезі рослин: сигнальну та деструктивну — в утворенні АФК,

зокрема супероксидних аніон-радикалів ($O_2^{\cdot-}$) і пероксиду водню (H_2O_2), в коренях проростків гороху та їхню участь у процесах росту коренів. Обробляючи рослини розчинами, які змінюють рівні АФК, вчена показала, що зростання чи зменшення вмісту АФК у коренях супроводжується змінами швидкості їхнього росту та морфології. На підставі отриманих результатів дослідниця зробила такі висновки: 1) інтенсивне утворення супероксидних аніон-радикалів і пероксиду водню відбувається в зонах меристеми та розтягання головного і бокових коренів проростків гороху, тобто в тих зонах коренів, клітини яких активно діляться і ростуть розтяганням; 2) супероксидні аніон-радикали задіяні переважно в процесах поділу клітин, тоді як H_2O_2 та OH^- у процесах їхнього росту розтяганням; 3) АФК в онтогенезі рослин виконують сигнальну роль на певному фізіологічному рівні, підвищення якого прискорює старіння, природне або індуковане екзогенними й ендогенними факторами, де АФК реалізують функцію окиснювальної деструкції.

Валентина Василівна Бараненко майже закінчила докторську дисертацію під назвою «Активні форми кисню в адаптації рослин до змін водного режиму».

Вона є автором та співавтором 50 наукових праць.

Похована на міському цвинтарі м. Фастів (Київська обл.).

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Бараненко В.В. 2006. Супероксиддисмутаза в клітках растений. *Цитология*, 48(6): 465–474.
- Кордюм Е.Л., Бараненко В.В., Недуха Е.М., Самойлов В.М. 1995. Ультраструктура клеток запасующей паренхимы миниклубней *Solanum tuberosum* (*Solanaceae*), образовавшихся в условиях микрогравитации. *Ботанический журнал*, 80(6): 74–80.
- Кордюм Е.Л., Сытник К.М., Бараненко В.В., Белявская Н.А., Климчук Д.А., Недуха Е.М. 2003. *Клеточные механизмы адаптации растений к неблагоприятным воздействиям экологических факторов в естественных условиях*. Киев: Наукова думка, 273 с.
- Baranenko V.V. 2001. Pea chloroplasts under clinorotation: lipid peroxidation and superoxidisedismutase activity. *Adv. Space Res.* 27: 973–976.
- Baranenko V., Kordyum E. 2010. Water impact on aerial-aquatic and terrestrial plant development. *Adv. Agricult. Sci. Problem Issues*, 545: 117–121.
- Kordyum E., Baranenko V., Nedukha E., Samoilo V. 1997. Development of potato minitubers in microgravity. *Plant Cell Physiology*, 38: 1111–1117.

Мартинюк
Оксана Олександрівна
(16.07.1963 – 01.09.2009)

Оксана Олександрівна Мартинюк народилася в Києві. У 1982–1987 рр. навчалася на заочному відділенні біологічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка та поєднувала навчання і роботу в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР (тепер Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України). Тут вона пройшла шлях від лаборантки до молодшого наукового співробітника. Навчалася також у США, у Техаському університеті в Остіні (University of Texas at Austin), де отримала диплом магістра; там же в 2005–2007 рр. і 2008–2009 рр. працювала дослідником; у 2007–2008 рр. – у Національному університеті біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси дослідниці пов'язані з паліноморфологією, вивчала паліноморфологічну будову та особливості видів родини *Amaranthaceae* та роду *Quercus* L. У 2002 р. в Інституті ботаніки захистила кандидатську дисертацію на тему «Паліноморфологія родини *Amaranthaceae*». Дослідженнями Оксани Олександрівни було охоплено близько 85% родів родини *Amaranthaceae* світової флори, зокрема вперше описано пилки 75 видів, подано детальні паліноморфологічні описи, запропоновано нову паліноморфологічну характеристику, складено атлас пилку дослідженої родини та політомічний ключ для визначення видів за будовою оболонки пилку.

Оксана Олександрівна була активним учасником клубу авторської пісні «Костер», займалася туризмом і кінним спортом, та й взагалі була активною і надзвичайно позитивною людиною, зокрема й у спілкуванні з колегами і друзями.

Похована у Києві на Берковецькому цвинтарі.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Мосякін С.Л., Мартинюк О.О. 1993. Що таке *Chenopodium zerovii* Pjlin (Chenopodiaceae)? *Український ботанічний журнал*, 50(2): 130–133.
- Мартинюк О.О. 1993. Паліноморфологія деяких родів *Amaranthaceae*. *Український ботанічний журнал*, 50(6): 32–38.
- Мартинюк О.О. 1996. Порівняльний паліноморфологічний аналіз родів *Achyrothes* L. та *Syathula* Blume (*Amaranthaceae*). *Український ботанічний журнал*, 53(6): 682–687.
- Мартинюк О.О., Савицький В.Д. 1997. Паліноморфологічний аналіз родів *Aerva* Forsk., *Iresine* P. Bg., *Dicraurus* Hook. f., *Saltia* R. Bg. ex Moq. та *Sericorema* (Hook. f.) Lopriore (*Amaranthaceae*). *Український ботанічний журнал*, 54(5): 444–452.
- Савицький В.Д., Мартинюк О.О., Шумик М.І. 1999. Паліноморфологічні особливості видів роду *Quercus* L. в Україні. *Український ботанічний журнал*, 56(1): 33–36.
- Безусько Т.В., Мартинюк О.О., Попович С.Ю. 2000. Деякі аспекти використання пилку *Rhododendron luteum* Sweet (*Ericaceae*) флори України для цілей спорово-пилкового аналізу. *Наукові записки НАУКМА*. Біол. та екол., 18: 12–17.
- Мартинюк О.О. 2002. *Паліноморфологія родини Amaranthaceae*. Автореф. дис. ... канд. біол. наук. Київ, Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, 14 с.
- Мартинюк О.О. 2008. *Морфологія пилкових зерен родини Amaranthaceae Juss.: описи, фотографії, ключі для визначення та список літературних джерел*. Київ, 288 с. Депоновано в ДНТБ України 03.01.08, №7–Ук208, Реферат №1–2, 2008.
- Martyniuk O.O., Nalian A.G., Van-Kley J.E., Martynova-Van-Kley O.V. 2009. Phylogenetic assay of maturase K, ribulose-bisphosphate carboxylase (rbcL) sequences, and pollen structure of representatives of the family *Amaranthaceae* Juss. *Біотехнологія*, 2(2): 98–104.

Мирослав Шевера

Мала
Юлія Іванівна
(28.07.1981 – 12.04.2016)

Юлія Іванівна Мала (Острівна) народилася в м. Оренбург (РФ) в родині інженерів, пізніше переїхала до Черкас. Після закінчення колегіуму «Берегиня» навчалася в Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького. У 2003 р. вступила до аспірантури Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (науковий керівник академік НАН України, проф. Я.П. Дідух). З того часу її подальше наукове життя, діяльність і творчість були пов'язані саме з цією установою. Кандидатську дисертацію «Фітоекологічна оцінка межі між лісостеповою та степовою зонами Правобережної України» блискуче захистила в 2015 р. За результатами дослідження було подано на конкурс монографію, що вийшла в світ восени 2016 року.

З 2010 р. працювала у відділі екології фітосистем спочатку на посаді провідного інженера, а пізніше молодшого наукового співробітника, за різними напрямками: флористичні, геоботанічні, екологічні дослідження рослинності та біотопів. Молода науковиця цікавилася сучасними методами дослідження рослинності, підтримувала міжнародні зв'язки. Успішно співпрацювала як з колегами-фітоценологами, так і з альгологами, бріологами, географами, що дозволяло їй підходити до вивчення об'єктів комплексно, виходити на досить високий аналітичний рівень вивчення складних малодосліджених об'єктів. Серед її наукових інтересів флоро-екологічні дослідження екотонів, хорология рідкісних видів рослин, угруповань та біотопів,

природних комплексів прісноводних водойм Гірського Криму, популяційні, геоботанічні й екологічні дослідження байрачних лісів. Захоплення Юлії Іванівни активними видами спорту дозволило їй провести багато експедицій по всій території України, вона об'їхала велосипедом разом з чоловіком майже весь Південний берег Криму, значну частину Правобережного Лісостепу і Степу, збираючи матеріал для дисертації.

Юлія Іванівна – автор понад 30 наукових праць, у тому числі співавтор двох монографій серії «Каталог біотопів». Завдяки її зусиллям побачив світ «Каталог біотопів Гірського Криму», саме Юлія Іванівна здійснила всю технічну підготовку видання. У складні для країни часи вона завжди впевнено відстоювала національні позиції в усіх сферах життя.

За своє недовге життя дослідниця була учасницею численних ботанічних експедицій та національних і міжнародних форумів, успішно виконувала низку проєктів і будувала амбітні плани.

Похована у м. Черкаси.

ВИБРАНІ ПРАЦІ

- Мала Ю.І. 2016. *Межа між Лісостепом і Степом: еколого-ценотична оцінка (на прикладі правобережної України)*. Київ: Наукова думка, 165 с.
- Дідух Я.П., Мала Ю.І., Пашкевич Н.А., Фіцайло Т.В., Ходосовцев О.Є. 2016. *Біотопи Гірського Криму*. Ред. Я.П. Дідух. Київ: ТОВ «НВП Інтерсервіс», 292 с.
- Мала Ю.І. 2011. В кн.: *Біотопи лісової та лісостепової зон України*. Ред. Дідух Я.П. Київ: Макрос, с. 49–51; с. 166, 167; с. 243–261.
- Коротченко І.А., Мала Ю.І., Фіцайло Т.В. 2009. Синтаксономія степової рослинності крайнього півдня Правобережного Лісостепу України. *Наукові записки НАУКМА. Біологія та екологія*, 93: 54–69.
- Ткаченко В.С., Острівна Ю.І. 2006. Синфітоіндикаційна характеристика вихідного стану природного заповідника Єланецький степ. *Український ботанічний журнал*, 63(5): 681–693.
- Малая Ю.И. 2012. Экологические особенности экотона «Лесостепь–степь». *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*, 14(1-6): 1489–1492.
- Мала Ю.І. 2012. Грабові ліси на південній межі поширення. *Чорноморський ботанічний журнал*, 8(2): 265–283.
- Дідух Я.П., Фіцайло Т.В., Пашкевич Н.А., Мала Ю.І. 2013. Екологічні карти трилатерального біосферного резервату «Західне Полісся» (Шацький НПП) та їх аналіз. *Український ботанічний журнал*, 70(4): 450–456.

- Фіцайло Т.В., Пашкевич Н.А., Мала Ю.І., Дідух Я.П. 2012. Екологічна диференціація біотопів Шацького НПП. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій*, 9: 276–283.
- Острівна Ю.І. 2007. Екологічна оцінка місцезростання лісових видів на південній межі Лісостепу Правобережної України. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*, 2: 126–133.
- Ольшевська І.С., Дідух Я.П., Мала Ю.І., Пашкевич Н.А. 2015. Лучна рослинність заплави р. Случ. *Природа Західного Полісся*, 13: 125–145.

Наталія Пашкевич

Алфавітний покажчик імен

Андрієнко (Андрієнко-Малюк) Тетяна Леонідівна.....	306
Артюшенко Олександра Трохимівна.....	166
Афанасьєв Данило Якович.....	130
Багнюк Валентин Миронович.....	327
Балашов Лев Сергійович.....	231
Баннікова Вікторія Павлівна.....	247
Бараненко Валентина Василівна.....	342
Барбарич Андрій Іванович.....	137
Бачурина Ганна Федорівна.....	157
Білик Гаврило Іванович.....	146
Бордізовський Євген Іванович.....	27
Брадїс Єлизавета Модестівна.....	52
Брунь Галина Олександрівна.....	312
Буслова Єфросинія Данилівна.....	74
Бухало Ася Сергіївна.....	261
Вісюліна Олена Дмитрівна.....	87
Власюк Петро Антипович.....	149
Вотчал Євген Пилипович.....	19
Гержедович Параска Іванівна.....	140
Гіжицька Зоя Костянтинівна.....	62
Глущенко Галина Іванівна.....	244
Голубець Михайло Андрійович.....	252
Гордецький Анатолій Володимирович.....	317
Гринь Федір Олександрович.....	113
Гришко Микола Миколайович.....	103
Гродзинський Андрій Михайлович.....	221
Даниляк Микола Ілліч.....	241
Десятова-Шостенко Наталія Олексіївна.....	48
Доброчаєва Дарина Микитівна.....	179
Дубовик Ольга Миколаївна.....	277
Дудка Ірина Олександрівна.....	273
Заверуха Борис Володимирович.....	224
Зеров Дмитро Костьович.....	59
Зерова Марія Яківна.....	120
Зоз Іван Герасимович.....	133

Зосимович Володимир Павлович.....	94
Карнаух Єфімія Данилівна.....	110
Катіна Зоя Федорівна.....	163
Кашенко Микола Феофанович.....	9
Клеопов Юрій Дмитрович.....	124
Клоков Михайло Васильович.....	70
Коваленко Ольга Василівна.....	325
Кондратьєва Надія Василівна.....	210
Кондратюк Євген Миколайович.....	174
Копачевська Євгенія Георгіївна.....	227
Косець Микола Ілларіонович.....	160
Котов Михайло Іванович.....	67
Крицька Любов Іванівна.....	321
Кузнецова Галина Олександрівна.....	196
Кузьменко Андрій Архипович.....	135
Кузьмичов Анатолій Іванович.....	286
Лазаренко Андрій Созонтович.....	107
Лебедев Сергій Іванович.....	117
Липа Олексій Лаврентійович.....	155
Липський Володимир Іполитович.....	13
Лозова Галина Іванівна.....	284
Лоначевський Олександр Олександрович.....	44
Любименко Володимир Миколайович.....	24
Любинський Микола Архипович.....	128
Макаревич Марія Флоріанівна.....	151
Мала Юлія Іванівна.....	347
Малиновський Костянтин Андрійович.....	188
Малюк Віктор Іванович.....	257
Мартинюк Оксана Олександрівна.....	345
Масюк Надія Прохорівна.....	248
Мовчан Ярослав Іванович.....	335
Модилевський Яків Самуїлович.....	38
Морозюк Світлана Сергіївна.....	301
Морочковський Семен Филімонович.....	76
Московець Семен Микитович.....	98
Мошкова Нонна Олексіївна.....	186
Мринський Олег Прокопович.....	293

Музичук Галина Михайлівна.....	339
Мусатенко Людмила Іванівна.....	289
М'якушко Володимир Костянтинович.....	198
Навроцька Ірина Леонідівна.....	330
Оксіюк Петро Федорович.....	64
Окснер Альфред Миколайович.....	83
Осичнюк Віталій Веніамінович.....	182
Паламар-Мордвинцева Галина Михайлівна.....	203
Панова Лідія Семенівна.....	259
Підоплічко Микола Макарович.....	142
Плюта Петро Григорович.....	333
Поварніцин Володимир Олексійович.....	91
Полонська Євгенія Тимофіївна.....	101
Попов Михайло Григорович.....	55
Попова Антоніна Федорівна.....	314
Приходькова Лідія Прокопівна.....	298
Процко Рада Феодосіївна.....	229
Радде-Фоміна Ольга Густавівна.....	31
Ролл Яків Володимирович.....	46
Ромс Олена Григорівна.....	270
Сапегін Андрій Опанасович.....	41
Сидоренко Павло Гаврилович.....	207
Сипайлова Людмила Мефодіївна.....	280
Ситник Костянтин Меркурійович.....	214
Смик Людмила Володимирівна.....	304
Сміцька Марія Федорівна.....	218
Стойко Степан Михайлович.....	192
Ступіна Валентина Володимирівна.....	319
Судьїна Олена Григорівна.....	238
Сябряй Світлана Володимирівна.....	295
Топачевський Олександр Вікторович.....	81
Удра Іван Хомич.....	310
Фінн Володимир Васильович (Вільгельмович).....	33
Фомін Олександр Васильович.....	22
Холодний Микола Григорович.....	35
Хржановський Володимир Геннадійович.....	171
Худяк Марія Ісаківна.....	169

Чопик Володимир Іванович.....	234
Шеляг-Сосонко Юрій Романович.....	267
Щекіна Ніна Опанасівна.....	200

Наукове видання

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного

Історія Інституту ботаніки в іменах

Технічний редактор М.С. Ларіонов
Літературні редактори М.Д. Алейникова, М.В. Шевера
Дизайн обкладинки М.С. Ларіонов

Підписано до друку 18.08.2022 р. Формат 60x90/16. Папір офсет.
Гарнітура «Newton C». Умов. друк. арк. 22,13.
Тираж 100 прим. Замов. № 22.08-07.

Віддруковано Print Quick
вул. Леонтовича, 9, к. 18, м. Київ, 01601
(044) 235-00-09

